Универзитет Сингидунум

Теорија спорта

Дамјана Чабаркапа
Драган Атанасов

Београд, 2026.

УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУНУМ

Дамјана Чабаркапа
Драган Атанасов

ТЕОРИЈА СПОРТА

Прво издање

Београд, 2026.

ТЕОРИЈА СПОРТА

Аутори:
доц. др Дамјана Чабаркапа
доц. др Драган Атанасов

Рецензенти:
Проф. др Срђан Марковић
Проф. др Милош Марковић

Издавач:
УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУНУМ
Београд, Данијелова 32
www.singidunum.ac.rs

За издавача:
Проф. др Милован Станишић

Припрема за штампу:
Милош Вишњић

Дизајн корица:
Александар Михајловић, МА

Година издања:
2026.

Тираж:
350

Штампа:
Caligraph, Београд

ISBN: 978-86-7912-870-6

Информација о ауторским правима и лиценци:
Насловна илустрација базирана на фотографији оригинално објављеној на Cover designed by Magnific.

Copyright:

© 2026. Univerzitet Singidunum
Izdavač zadržava sva prava.
Reprodukcija pojedinih delova ili celine ove publikacije nije dozvoljena.

Садржај

Предговор 1

I ДЕО

1. ТЕОРИЈА СПОРТА КАО НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА 7

1.1. Предмет и задаци теорије спорта као науке 7

1.1.1. Епистематика и методологија теорије спорта као научне дисциплине у сектору менаџмента 7

1.1.2. Откривање општих законитости спортског тренинга 18

1.1.3. Научно заснивање спортске селекције и детекције талената 20

1.2. Методолошки оквир и спортска истраживања 22

1.2.1. Школовање и професионални развој спортских стручњака 22

1.2.2. Структурни апсурд и дефицит тренерског кадра 25

1.2.3. Статус спортских стручњака у школском спорту 26

1.2.4. Квалитативна анализа наставних планова и факултетски дефицит 28

1.2.5. Креирање стратешких праваца и разматрање алтернатива Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026-2035. године 29

Питања за проверу знања 38

Литература 40

II ДЕО

2. КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ПОДЛОГЕ ЗА ТЕОРИЈУ СПОРТА 47

2.1. Дефинисање културолошког и историјског контекста у теорији спорта 47

2.2. Спорт као сложени друштвени феномен и део опште културе 49

2.3. Корени и зачеци спорта у праисторијском периоду 50

2.3.1. Функција покрета кроз призму биологије и егзистенције (борба за опстанак, лов и ратовање) 50

2.3.2. Ритуални, магијски и митски карактер праисторијских игара 52

2.4. Антички корени и филозофска основа спорта 53

2.4.1. Агонистика и Олимпијски дух (*појам агона и институција светог примирја*) 53

2.4.2. Римски модел телесне културе: од војног прагматизма до спектакла („Хлеба и игара“) 57

2.5. Схоластички дуализам и хришћански аскетизам према телесности 58
2.6. Модерно доба и институционализација спорта (18. и 19. век) 62
2.6.1. Улога енглеских јавних школа у педагогији спорта и стандардизацији правила 62
2.6.2. Покрет за обнову Олимпијских игара – Пјер де Кубертен и модерни неоолимпизам 65
2.7. Културолошке тенденције и савремени проблеми спортске науке 72
Питања за проверу знања 73
Литература 75

III ДЕО

3. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КУЛТУРЕ 81
3.1. Појам културе 81
3.2. Настанак и развој културе 83
3.3. Основне карактеристике културе 85
3.3.1. Култура настаје у оквиру друштва 86
3.3.2. Култура се учи 86
3.3.3. Култура се заснива на симболима 87
3.3.4. Култура се мења кроз време 88
3.3.5. Култура се преноси кроз генерације 89
3.3.6. Култура повезује чланове заједнице 89
3.4. Култура као основа настанка и развоја спорта 90
3.4.1. Култура и настанак првих облика физичке активности 90
3.4.2. Културни значај физичког вежбања у древним цивилизацијама 91
3.4.3. Античка Грчка и културни темељи спорта 93
3.4.4. Значај телесног вежбања у култури старог Рима 95
3.4.5. Однос средњовековне културе према физичком вежбању 96
3.4.6. Ренесансна култура и обнова значаја физичког вежбања 96
3.4.7. Научни приступ проучавању физичке активности 97
3.4.8. Културно наслеђе као темељ савременог спорта 97
Питања за проверу знања 98
Литература 99

IV ДЕО

4. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОРТА **105**
4.1. Етимолошка, лексикографска и филозофска одређења 105
4.2. Нормативна димензија и телеолошки карактер спорта 107
4.3. Научна концептуализација и структура тренажно-такмичарског система 108
4.4. Преглед теоријских и институционалних дефиниција 109
4.5. Физичка активност као основа спорта 110
4.6. Такмичење као суштинско обележје спорта 111
4.7. Правила и нормативни карактер спорта 111
4.8. Институционализованост спорта 112
4.9. Друштвена функција спорта 112
4.10. Васпитна и културна функција спорта 113
4.11. Систем спорта 113
4.11.1. Правна лица 120
Питања за проверу знања 130
Литература 132

V ДЕО

5. ПОТРЕБЕ У СПОРТУ **139**
5.1. Потребе као основа људске и спортске активности 139
5.2. Биолошке потребе и спорт 144
5.2.1. Потреба за кретањем 144
5.2.2. Потреба за здрављем и физичким развојем 154
5.3. Психолошке потребе у спорту 157
5.3.1. Потреба за аутономијом 159
5.3.2. Потреба за самопоштовањем 160
5.3.3. Потреба за самоактуализацијом 161
5.4. Социјалне потребе у спорту 162
Питања за проверу знања 164
Литература 166

VI ДЕО

6. ВРЕДНОСТИ У СПОРТУ **173**
6.1. Појам и значај вредности у спорту 173
6.2. Историјски развој спортских вредности 175
6.3. Фер-плеј као основна вредност спорта 178
6.4. Поштовање и одговорност у спорту 185
6.5. Једнакост, инклузија и толеранција 189
6.6. Етички изазови савременог спорта 191
6.6.1. Допинг 191
6.6.2. Насиље у спорту 195
6.6.3. Корупција и комерцијализација у спорту 199
6.7. Друштвени значај вредности у спорту 200
Питања за проверу знања 201
Литература 202

VII ДЕО

7. СТВАРАЛАШТВО У СПОРТУ **207**
7.1. Појам стваралаштва 207
7.2. Стваралаштво као основа спортског развоја 210
7.2.1. Развој спортске технике 210
7.2.2. Развој спортске тактике 212
7.2.3. Развој спортских правила 215
7.2.4. Развој спортске опреме 216
7.2.5. Развој тренинга 217
7.2.6. Развој технологије 219
7.3. Значај стваралаштва за развој спорта 223
Питања за проверу знања 224
Литература 225

VIII ДЕО

8. СЛОБОДНО ВРЕМЕ, ВЕЖБАЊЕ И УЧЕЊЕ **231**
8.1. Обухват становништва физичком активношћу и здравствени аспекти 231
8.1.1. Здравствени статус становништва и утицај бављења спортском рекреацијом на здравље људи 237
8.1.2. Спорт старих лица и прилагођавање вежбања трећем животном добу 238
8.1.3. Инклузија у спорту: Приступачност и спортске активности особа са инвалидитетом 242
8.2.Социолошки и теоријски оквир слободног времена 245
Питања за проверу знања 247
Литература 249

IX ДЕО

9. ИГРА **255**
9.1. Појам игре 255
9.2. Основне карактеристике игре 257
9.3. Улога игре у развоју човека 259
9.4. Од игре до спорта 261
9.5. Игра у савременом спорту 264
9.6. Значај игре за развој спорта 265
Питања за проверу знања 267
Литература 268

X ДЕО

10. ФИЗИЧКА КУЛТУРА И ШКОЛСКИ СПОРТСКИ СИСТЕМИ **273**
10.1. Историја теорије физичке културе: Од античке мисли до савремене науке 273
10.1.1. Антички корени и филозофска основа 273
10.1.2. Систематизација вежбања: Појава гимнастичких система (18. и 19. век) 275
10.1.3. Научна револуција и конституисање дисциплине током 20. века 276
10.2. Однос физичке културе и спорта 278

10.2.1. Борба против илегалне трговине и комерцијализације 284
10.2.2. Значење и улога физичког васпитања и школског спорта за свеобухватни развој деце 292
Питања за проверу знања 310
Литература 311

XI ДЕО

11.ТАКМИЧЕЊЕ У СИСТЕМУ СПОРТА 319
11.1. Уређење спортског система у Републици Србији 319
11.2. Гране и области спорта 323
11.3. Обављање спортских активности и спортских делатности у оквиру спортских грана и области спорта 333
11.4. Учесници у систему спорта у Републици Србији 337
11.4.1. Спортисти 337
11.4.2. Спортски стручњаци и стручњаци у спорту 344
11.5. Појам, суштина и друштвена улога спортског такмичења 350
Питања за проверу знања 359
Литература 361

Биографије аутора 364

Предговор

Спорт представља један од најсложенијих и најдинамичнијих феномена савременог друштва. Његов значај далеко превазилази оквире физичке активности и спортског такмичења, јер се кроз спорт преплићу биолошке, психолошке, педагошке, социолошке, културолошке, економске, правне и организационе димензије људског деловања. Управо због своје сложености и снажне укорењености у различите сфере друштвеног живота, спорт захтева систематично и интердисциплинарно проучавање.

Уџбеник „**Теорија спорта**" настао је са намером да студентима пружи целовит теоријски оквир за разумевање спорта, његовог настанка, развоја, структуре, функција и места у савременом друштву. Полазећи од схватања спорта као сложеног друштвеног и културног феномена, настојали смо да повежемо његове традиционалне теоријске основе са питањима и изазовима који обележавају савремени спорт.

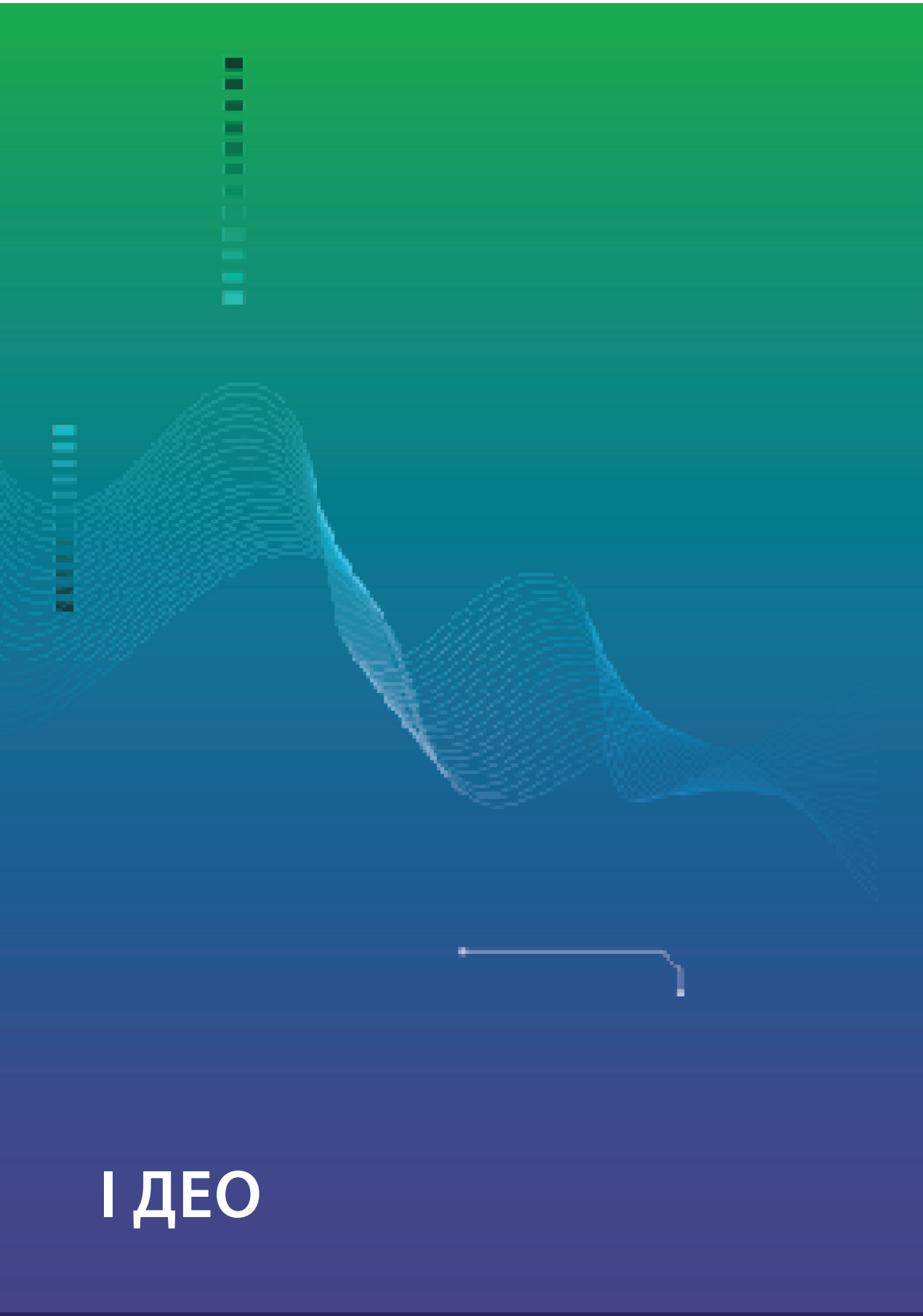
Садржај уџбеника организован је тако да читаоца постепено води од основних теоријских и научних поставки ка ширем разумевању спорта и његових различитих облика. Посебна пажња посвећена је теорији спорта као научној дисциплини, историјском и културном развоју спорта, односу спорта и културе, као и његовим основним карактеристикама и повезаности са физичком културом. Разматрају се и потребе које подстичу човека на спортску активност, вредности које спорт ствара и преноси, као и значај стваралаштва за развој спортске технике, тактике, тренинга, правила, опреме и савремених технологија.

Значајан део уџбеника посвећен је и темама које спорт непосредно повезују са свакодневним животом и ширим друштвеним окружењем. Слободно време, физичко вежбање, здравље, рекреација, игра, физичко васпитање и школски спорт разматрају се као међусобно повезане области које доприносе развоју појединца и друштва. Истовремено, спорт се сагледава и кроз његову институционалну и нормативну димензију, са посебним освртом на организацију спортског система, његове учеснике и спортско такмичење као једно од његових суштинских обележја.

Приликом конципирања уџбеника настојали смо да спорт не представимо само као систем резултата, правила и организационих структура, већ и као простор у којем се обликују и испољавају важне људске и друштвене вредности. Фер-плеј, поштовање, одговорност, једнакост, инклузија и

толеранција представљају темељне вредности спорта, али истовремено и основу за критичко разматрање изазова као што су допинг, насиље, корупција и прекомерна комерцијализација. На тај начин желели смо да укажемо на чињеницу да разумевање спорта подразумева не само познавање начина на који спорт функционише, већ и промишљање о томе какве вредности спорт треба да ствара, чува и преноси.

Посебна намера аутора била је да студентима приближи теоријске садржаје и подстакне их да стечена знања не усвајају искључиво као скуп чињеница, већ да их повезују, анализирају и критички преиспитују. Теорија спорта у том смислу не треба да представља затворен систем коначних одговора, већ основу за разумевање промена које се непрестано дешавају у спорту и за доношење стручних, аргументованих и одговорних одлука у будућој професионалној пракси.

I ДЕО

ТЕОРИЈА СПОРТА КАО НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА

1. ТЕОРИЈА СПОРТА КАО НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА

1.1. ПРЕДМЕТ И ЗАДАЦИ ТЕОРИЈЕ СПОРТА КАО НАУКЕ

1.1.1. Епистематика и методологија теорије спорта као научне дисциплине у сектору менаџмента

Већ деценијама уназад, савремени спорт је превазишао оквире просте забаве и рекреативног вежбања, прераставши у глобални економски сектор са огромним финансијским капиталом (Santomier & Shuart, 2018). Досадашња истраживања у овој области претежно се ослањају на класичне теоријске поставке које су у основи теоријске концепте примарно стављали фокус на методику тренинга и физиолошке димензије, пре свега на периодизацију и начин на који се организам прилагођава физичком напору. Међутим, повезивање спортске науке са менаџментом захтева знатно обухватнију перспективу која узима у обзир економске, организационе и шире друштвене чиниоце.

Овај рад полази од тежње да премости постојећу празнину кроз научно спајање наведених дисциплина, чиме се обезбеђује целовитији увид у сложено тржишно окружење у коме спорт данас делује. Овакав приступ омогућава будућим спортским професионалцима да се адекватно припреме за деловање у оквирима јавних спортских политика. Према Томићу (2017) изградњом научног оквира, а који обухвата општу теорију организације, економију, правне оквире и социолошке теорије, у центар истраживања ставља се структура спортских организација и одлуке које доноси њихов менаџмент.

Да бисмо детаљно разумели функционисање спортског макросистема, важно је анализирати његове појединачне сегменте, али и везе које међу њима постоје. Према националним стратегијама Републике Србије, овај систем је усмерен ка три кључна циља: масовнијем укључивању грађана у спорт, постизању врхунских резултата и унапређењу спортске инфраструктуре (Министарство спорта, 2024). Имајући у виду да стабилност и квалитет сваког сложеног система директно зависе од његовог најслабијег дела, сваки подсистем мора имати једнак значај. Због тога је важно избегавати стварање вештачких хијерархија или давање предности једном подсистему у односу на друге. У овако постављеном теоријском оквиру, дошло је до значајног преобликовања и децентрирања самог предмета изучавања теорије спорта.

Досадашња пракса, која се готово искључиво фокусирала на биолошке могућности људског организма у оквиру тренажних и такмичарских циклуса, уступа место целисходнијем посматрању спортског система. Спорт се сада анализира кроз шири друштвени контекст који обухвата економске закономерности, инфраструктурне капацитете, безбедносне стандарде, медицинску заштиту, али и очување етичког интегритета и друге важне елементе за његов глобални напредак.

Да би се теорија спорта прецизно дефинисала и оспособила да одговори на савремене управљачке и организационе изазове, неопходно је темељно разумети функционалне принципе менаџмента од процеса планирања и структурисања, преко вештина руковођења, до контроле материјалних, људских, финансијских и информационих ресурса са крајњим циљем оптимизације спортског производа (Chelladurai, 2014). За даљи току ове комплексне анализе потребно је најпре прецизно дефинисати место спорта унутар физичке културе као ширег социокултурног феномена. Према научној класификацији присутној у Југоисточној Европи, а посебно у академској пракси Републике Србије, физичка култура се третира као знатно шири социолошки, антрополошки и педагошки појам од појмова спорт или физичко васпитање, који се посматрају као њени конститутивни делови (Kukolj, 2006).

Анализирајући ову тему из историјске перспективе, значај физичке културе за општи развој друштва био је предмет интензивних дебата непосредно након Другог светског рата, што потврђују и материјали са Првог конгреса Фискултурног савеза Југославије одржаног почетком 1947. године (Polić, 1947). Тадашњи стручни ставови и државне стратегије, забележени у периодичној литератури из тог периода, наглашавали су изражен друштвено-политички значај физичке културе. Она је тада посматрана као кључно средство за јачање одбрамбених и привредних ресурса земље кроз едукацију и подизање свести шире популације, уз посебан инсистирање на хармоничном и истовременом физичком и менталном развоју појединца (Polić, 1947). Теза о неопходности паралелног телесног, интелектуалног, културног и професионалног изграђивања личности и данас представља сам темељ савремене теорије спорта.

Са епистемолошке тачке гледишта, теорија физичке културе одређује се као интегрална и примењена друштвено-биолошка дисциплина. Њен основни научни задатак огледа се у проучавању настанка, историјске еволуције, суштинских карактеристика и општих законитости функционисања физичке културе у друштву, као и у анализи њеног утицаја на свеукупни психофизички и антрополошки развој човека (Berković, 2003). Овако утврђено теоријско

полазиште црпи основу из саме епистемологије филозофске гране која се бави проучавањем порекла, природе, међа и веродостојности људског сазнања. Ослањајући се на те постулате, савремена наука решително одбацује фрагментарно посматрање човека и заступа идеју о његовом нераскидивом психофизичком јединству.

Из тако широке епистемолошке основе развија се и посебна теорија спорта. Њено истраживачко усмерење прецизно је фокусирано на дефинисање и праћење међусобних релација изражених кроз три темељна стуба физичке културе: врхунски (такмичарски) спорт, школско физичко васпитање и масовну спортску рекреацију (Berić, 2014). Иако имају различите функционалне улоге, ова три подсистема заједно чине херметичну и целовиту структуру у оквиру друштвеног система вредности (Илустрација 1).

Илустрација 1. Структура деловања физичке културе

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

Стратегијско управљање и функционална оптимизација ресурса чине само језгро савремених теоријских концепција у области физичке културе. Анализом релевантне литературе уочава се да се ова научна област, у тесној вези са општом теоријом спорта, свеобухватно посвећује моделима

усклађивања кадровских, материјалних и оперативно-организационих капацитета (Chelladurai, 2014; Tomić, 2017). Ови управљачки механизми имају вишеслојну структуру и спроводе се на различитим институционалним нивоима од државних органа и локалних самотиправа, преко актера из приватног сектора и струковних организација (националних и регионалних спортских савеза), па све до основних ћелија система, односно самих спортских клубова. Примарна сврха ове институционалне повезаности и интегралног деловања свих субјеката огледа се у континуираном повећању обухвата становништва које је укључено у редовне физичке активности.

Са друге стране, ако се истраживачки фокус сузи на засебну теоријску област спорта, примећује се да је њен сазнајни предмет превасходно усмерен на утврђивање узајамних односа и међузависности три темељна сектора која обликују савремену спортску индустрију. Radi се о троделном моделу који повезује јавну управу (државне и локалне институције), непрофитне организације (традиционалне спортске савезе и клубове) и комерцијални сектор (профитно оријентисане субјекте и приватне инвеститоре). Овај трипартитни систем и интерна динамика између његових елемената детаљно су разрађени и сликовно илустровани у наставку рада (Илустрација 2).

Илустрација 2. Трослојни предмет проучавања теорије спорта

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

За правилно разумевање историјских околности у којима је започело обликовање научне мисли о спорту као комплексној мрежи друштвених односа, неопходно је сагледати развојне токове цивилизације још од њених раних периода. Као самостална научна дисциплина, теорија спорта почиње интензивније да се конституише са ревитализацијом модерног олимпијског покрета на прелазу из 19. у 20. век, под вођством барона Пјера де Кубертена.

Овај историјски подухват имао је за циљ обнову олимпијских идеала, унапређење опште физичке културе и унапређење мира у свету путем међународних такмичења. У том процесу, Атини је припала улога првог домаћина због њеног дубоког симболичког значаја. Наведена институционална прекретница дала је снажан импулс структурном развоју спортских организација, што је непосредно пратио и паралелни напредак пратеће научне мисли.

Епистемолошко порекло самог појма *теорија* везује се за старогрчку реч *theoria* (θεωρία). У најширем смислу, овај израз означава акумулирано сазнање и чисто знање засновано на контемплацији, насупрот практичном деловању. Са друге стране, у ужем методолошком оквиру, она представља системско излагање унутар одређене научне области, односно логичко објашњење одређене појаве на основу закономерности на којима се она заснива, насупрот чистој емпирији. У класичним лексикографским дефиницијама (Vujaklija, 2004), теорија се одређује као заокружена концептуална целина састављена од принципа и полазних хипотеза. Такав систем омогућава објективно сагледавање стварности, независно од тренутних и парцијалних друштвених дешавања.

У античкој филозофској традицији, како то детаљно анализира Најтингејл (Nightingale, 2004), *theoria* није посматрана као апстрактна или пасивна мисаона конструкција, већ као динамичан чин непосредног сведочења, перцепције и дубоког промишљања истине. Исти аутор појашњава да је у архајском грчком друштву термин *theoros* означавао службеног делегата чији је задатак био да путује на значајне верске манифестације или у удаљене крајеве како би лично присуствовао одређеном ритуалу или јавном догађају (Nightingale, 2004). Прерастањем из пуког визуелног регистровања у сложенији мисаони процес, теорија постаје својеврсно интелектуално трагање усмерено ка откривању фундаменталних законитости. Граам (Graham, 2019) у својим анализама истиче да су почетци филозофске мисли и њених првих система везани за људске потребе да се уоче фиксне, рационалне закономерности и за наизглед хаотичне и променљиве емпиријске стварности. Пренесемо ли овај филозофски концепт на област спортске науке, улога

теорије је идентична: она има задатак да прецизно идентификује, дефинише и систематизује стабилне законитости унутар веома динамичног и често непредвидивог спортског и такмичарског окружења.

У оквиру ових раних разматрања, у Кановим (Kahn, 1979) критичким прегледима филозофске заоставштине, истиче се Хераклитов оштар став према механичком сакупљању података без суштинског разумевања контекста, при чему је наглашавано да пуко гомилање информација само по себи не води ка развоју мудрости. Из Хераклитове перспективе, суштина истинске теорије лежала је у кохерентном усклађивању људске мисли са универзалним поретком, односно Логосом, где се свет разуме као вечито жива законитост која се трансформише у правилним интервалима (Kahn, 1979). На ове ставове надовезује се и Платонова филозофија, у којој Кроут (Kraut, 2022) уочава централну тезу да је о материјалној стварности услед њеног стања непрестане променљивости и пролазности немогуће конструисати трајно стабилну научну дефиницију без чврстог теоријског ослонца. У контексту спортског менаџмента и тренинга, ова платоновска променљивост је изразито видљива, због чега је улога научне теорије кључна како би се дефинисали фиксни управљачки принципи унутар флуидног спортског амбијента.

Као фундаментални ослонац научног сазнања, свака теорија се развија из почетних претпоставки, уочавања правилности и емпиријске верификације постављених хипотеза. Њена функција се ослања на принцип економичности мишљења, при чему оно што претпостављамо као објективну могућност и оно што рационално очекујемо постаје конститутивни део научне реалности. У својим методолошким радовима, Томић (Tomić, 2017) наглашава да је теоријска база кључни путоказ који одређује укупну сврху и усмерава правац истраживања одређеног феномена. Она своје утемељење проналази у препознавању објективних законитости, омогућавајући научној мисли да се уздигне изнад примарних чулних утисака и дође до егзактних закључака о узрочно-последичним везама унутар посматраних појава (Tomić, 2017).

Са методолошке тачке гледишта, теорија представља структурисану целину изграђену од међусобно повезаних концепата, ставова и доказа. Уколико су њени елементи верификовани кроз емпиријске чињенице, теорија остварује пуни научни легитимитет и инкорпорира се у општу научну таксономију. Лескошек (Leskošek, 1976) указује на то да она обухвата објашњења и експланаторне моделе који су прерасли почетни ниво претпоставки и добили одређену практичну потврду, чиме се нуди целовит увид у специфичне групе друштвених или природних појава.

Насупрот традиционалним схватањима, Пол Фајерабенд (Feyerabend, 1984) износи изузетно радикално и критичко виђење улоге коју модерна наука заузима у друштву и подсећа да је током 17. и 18. века, научна мисао одликовала се израженим прогресивним и ослободилачким духом помажући човечанству да превазиђе догматске стеге црквених ауторитета. Међутим, Фајерабенд (1984) упозорава да је савремена наука у великој мери преузела управо ту некадашњу доминантну позицију, претворивши се у својеврсну институционализовану идеологију чије се поставке често прихватају конформатистички и без дубљег аналитичког пропитивања. Према истом аутору, највећа опасност савремених научних парадигми огледа се у њиховој спрези са институцијама система, посебно кроз канале формалног образовања (Feyerabend, 1984). У оквиру спортске науке, ово упозорење указује на ризик од критички непреиспитаног преношења крутих теоријских модела путем образовног система.

Када академија почне да функционише као затворен догматски систем, она спутава развој независне критичке мисли код будућих стручњака, док истовремено блокира продор иновативних и практичних сазнања која долазе директно са спортских терена. За даљи напредак спортског менаџмента, оперативна пракса не сме бити подређена административним шаблонима, већ наука мора деловати као отворен и флексибилан сазнајни инструмент (Tomić, 2017). Ради превазилажења овог изазова, Томић (Tomić, 2017) подвлачи неопходност јасног методолошког разграничења између научног мишљења у ужем смислу и самог примењеног теоријског концепта.

Док је наука примарно усмерена на прецизно утврђивање појединачних чињеница и изолацију података, савремена методологија дефинише теорију као динамичан, структурисан и привремен систем објашњења унутар кога постоји унутрашња повезаност и могућност извођења нових хипотеза. Главна разлика између ова два појма лежи у степену унутрашње логичке заснованости, експланаторној снази, могућности емпиријске провере и обиму практичне примене. Додатно, Томић (2017) истиче да појединачни научни подаци добијају теоријску димензију тек када се кроз методолошку интерпретацију повежу у смислену когнитивну целину. То значи да суштину теорије не чине изоловани квантитативни показатељи, већ она функционише као динамичан извор систематизованих информација.

Настанак и унутрашња разрада теорије спорта могу се посматрати кроз неколико различитих научних приступа. Према широко прихваћеној систематизацији Матвејева (2000), целокупно поље ове дисциплине разврстава се, према примарном предмету истраживања, у три фундаменталне тематске целине:

1. Дефинисање општег теоријског оквира о суштини спортског феномена, његовој структури и правцима будућег развоја;
2. Теоријско-методолошка разрада феномена спортског такмичења;
3. Научне основе тренажног процеса у спорту и системско усмеравање ка остваривању врхунских спортских резултата.

Један од кључних спецификума анализе спорта односи се на његову специфичну социолошку и такмичарску конституцију. Како у својим антрополошким студијама примећује Томић (1993), за разлику од већине друштвених активности које почивају на односу два субјекта, основна спортска структура је тријадна и чине је три суштинска актера: спортиста, његов директни супарник (конкурент) и судија (арбитар) који се стара о поштовању правила игре.

Будући да је реч о релативно младој научној области, у савременој литератури још увек није успостављена јединствена дефиниција њених граница. Због тога је упутно размотрити неколико водећих теоријских концепција:

- У својим методолошким анализама, Малацко и Рађо (Malacko & Rađo, 2004) третирају теорију спорта као научну дисциплину која систематски изучава унутрашње закономерности спортских активности, методику тренинга и структуру такмичења, детерминишући чиниоце који утичу на постизање врхунских резултата.
- Са друге стране, Матвејев (2000) сматра да она представља структурисан фонд научних сазнања о спорту као специфичном облику људске делатности, анализирајући његову организациону поставку, друштвену функцију и историјски развој.

Ова дисциплина успешно интегрише когнитивне инструменте из читавог низа сродних наука. Вреди истаћи став који износе Малацко и Рађо (Malacko & Rađo, 2004), подвлачећи изузетан значај кинезиологије, педагогије, психологије, социологије и медицинских наука за обликовање целовитог погледа на спорт као сложени друштвени феномен.

Упркос томе што се у пракси овде обухваћена наука пречесто своди искључиво на средство за методолошко унапређење физичке припреме спортиста, знатно се ређе препознаје њен потенцијал у домену спортског менаџмента. У том контексту, главни задатак теорије спорта као наставно-научне дисциплине јесте да студентима обезбеди разумевање еволуције појма спорта кроз различите друштвено-историјске епохе. Исто тако, њен циљ је оспособљавање будућих професионалаца за прецењивање научних законитости спорта као сложеног друштвеног система. Позиционирајући се као платформа за синтезу сазнања из различитих научних дисциплина, ова наука омогућава успешну имплементацију савремених управљачких модела у пракси.

У савременом тренутку, који карактерише динамичан технолошки и друштвени напредак, спорт задржава статус специфичног друштвеног феномена. Како наглашава Ђурђевић (2007), у научним круговима постоји јасна подела на два доминантна концептуална правца: док део аутора истиче да је савремени спорт превазишао традиционалне оквире и постао моћна комерцијална грана и сегмент глобалног тржишта, други део заступа став да он примарно представља капитално цивилизацијско достигнуће и општедруштвено добро од непроцењивог значаја.

У оваквом амбијенту, спорт директно доприноси јачању психофизичких капацитета становништва и унапређењу здравственог статуса нације, пре свега кроз задовољење људске потребе за редовним вежбањем ради успостављања хомеостазе односно физичке и менталне равнотеже. Ипак, савремени стил живота носи са собом специфичне ризике; експанзивна урбанизација и убрзан технолошки развој све више пасивизирају појединца, удаљавајући га од природних облика кретања и активног начина живота. Управо у таквим околностима, спорт се профилише не само као главно средство за унапређење јавног здравља, већ и као значајан инструмент за остваривање глобалних циљева одрживог развоја Уједињених нација, што укључује унапређење родне равноправности, социјално оснаживање младих, смањење дечје смртности, заштиту здравља мајки, еколошку одрживост и борбу против заразних и хроничних болести.

Свеобухватна присутност и укорењеност спорта у социјалној структури директно се прелива и на профилисање саме теорије спорта, која се организује као изразито интердисциплинарна научна грана. Она даје значајан допринос јачању социјалне кохезије, превазилажењу сутереотипа, хуманизацији јавног дискурса и афирмацији етичких постулата, због чега се спортска наука конституише као кохерентан систем способан да научно опише, образложи и прецизно предвиди специфичне појаве у спорту.

Традиционални истраживачки оквир теорије спорта обухвата основне закономерности тренажног процеса, развој кључних моторичких својстава попут снаге, брзине, издржљивости и флексибилности затим спортску технику и тактику, структурисање вишегодишње припреме, као и законитости такмичарске динамике, опоравка и регенерације организма. У својим капиталним биомеханичким и методолошким студијама, Зациорски и Кремер (Zatsiorsky & Kraemer, 2006) стављају посебан акценат на максимизацију и оптимизацију такмичарског резултата, уз апсолутно очување психофизичког здравља спортиста. На методолошком плану, ова научна област остварује неколико фундаменталних функција које Платонов (Platonov, 2013) категорише кроз дескриптивну (прецизно описивање манифестација у спорту), експланаторну (научно објашњење унутрашњих законитости), предиктивну (предвиђање ефеката тренинга) и практичну функцију. Синергијом ових димензија омогућава се континуирано превазилажење јаза између теоријских концепција и саме тренажне праксе.

Услед константне еволуције друштвених односа, теорија спорта се налази у непрекидном процесу генерисања питања од суштинског значаја за развој читавог система, нудећи примењива и реалистична решења без претензија ка догматским и коначним истинама. Историјски увид показује да су фундаментална питања кроз различите епохе углавном имала сличан карактер, док су се понуђени одговори драстично разликовали управо због трансформације социокултурних околности у којима се друштво развијало. Савремена теорија спорта стога мора бити агилна и прилагодљива пред новим научно-истраживачким изазовима.

Као примењена наука која се ослања на емпиријски верификоване доказе, она одбацује концепт вечитих и непроменљивих истина, непрестано трагајући за иновативним решењима у пракси.

Иако је традиционално посматрана као дисциплина ограничена на уже антропомоторичко подручје, савремени тренутак намеће јасну потребу за ширењем њеног сазнајног оквира ка области спортског менаџмента. Савремена теорија спорта дужна је да понуди конкретна и функционална решења која се не односе само на биомеханичку анализу кретања, већ и на структурну анализу међусобних односа, регулатива и организационих модела унутар спортских институција. Док се антропомоторика непрестано развија под утицајем научног рада резултирајући законитостима о обликовању кретања која изазивају дубоке адаптивне промене у организму истовремено се јавља и снажна обухватност између теорије спорта и спортског менаџмента као различитих, али нераскидиво повезаних наука. Да би се ова корелација

правилно разумела, предмет изучавања теорије спорта треба дефинисати кроз унапређење и методику саме спортске активности, док се менаџмент примарно фокусира на уређење, структурисање и стратешко управљање целокупним спортским системом.

Ова узајамна повезаност постаје посебно очигледна у процесу доношења стратешких одлука унутар управљачких структура. Ефикасно вођење било које спортске организације практично је неостваривo уколико менаџер не располаже егзактним и правовременим информацијама о динамици планирања тренинга, структури такмичења и специфичностима управљања укупним капацитетима. Ове две области се директно преплићу у доменима као што су управљање људским ресурсима, оптимизација спортске инфраструктуре и финансијски менаџмент било да је реч о сопственим комерцијалним приходима или о алокацији буџетских средстава од стране јавних власти. Синхронизовано деловање је неопходно и приликом дефинисања спортских правила, организације великих манифестација, израде дугорочних стратегија и унапређења интерне комуникације. Стога успешно руковођење захтева од менаџера темељно познавање теоријских основа спорта и тренажног процеса ради квалитетне сарадње са стручњацима на терену. Одсуство ове кохезије неминовно води ка неефикасном управљању, лошем стратешком планирању и такмичарском неуспеху.

Савремени организациони модели све израженије инсистирају на интеграцији научних достигнућа и менаџерских алата, спајању технологије и практичног рада, као и на императиву потпуне професионализације спорта. Док теорија дефинише законитости саме активности, менаџмент креира материјалне и логистичке услове за њихову финалну реализацију. Савремени спорт је у великој мери условљен економским капиталом, који је постао један од кључних покретача његовог развоја, чиме се спортска делатност у организационом смислу приближава свим осталим гранама модерне економије.

Упоредо са еволуцијом самог феномена, отварају се и бројне теоријске дилеме о томе да ли се спорт налази ближе строгим научним законитостима или пак сфери уметности, креације и индивидуалне генијалности. Савремена пракса јасно показује да врхунско такмичарско постигнуће представља управо синергију свих наведених елемената под директним утицајем тржишне економије. У том систему, спортиста је специфичан по томе што истовремено делује као активни субјект, објект посматрања, али и као ентитет који се подвргава континуираној, научно вођеној трансформацији.

Један од кључних изазова у развоју ове научне области јесте и конструисање јединствене и стандардизоване стручне терминологије. Научно-спортска терминологија се развија динамично, пратећи динамику истраживачких и технолошких иновација. Кроз историју, управо су технолошки и тактички помаци условљавали увођење нових научних појмова, што се јасно уочава на примерима сложених гимнастичких елемената који су добили називе по својим креаторима (нпр. Ткачов, Гингер или Ворољин). Са друге стране, под утицајем субјективних навијачких наратива и нестручне јавности, у пракси су заживели и неконвенционални изрази, попут метафоричких термина у тимским играма.

Иако их званична спортска наука не признаје унутар своје строге таксономије, ови изрази су наставили свој паралелни живот у јавном дискурсу због своје једноставности и опште пријемчивости.

Коначно, стручна терминологија је, као и свака друга сазнајна форма, дубоко условљена историјским временом у којем се примењује. Многе поставке које данас прихватамо као релевантно знање и научну истину у будућности могу бити превазиђене или редефинисане услед нових открића, будући да се научна мисао гради постепено, из епохи у епоху. Временска одрживост дефинисаних појмова и њихова даља еволуција директно зависе од напретка тактике, технике и увођења нових тренажних технологија, чиме спорт крупним корацима напушта раније аматерске оквире и прелази у сферу потпуног професионализма.

1.1.2. Откривање општих законитости спортског тренинга

Према научним поставкама Матвејева (2000), као и у каснијим аналитичким радовима Томића (2017), фундаментална улога теорије спорта огледа се у прецизном обликовању принципа периодизације и методолошког планирања тренинга. Овај систем се ослања на егзактно спроведена емпиријска истраживања и утврђене биолошке законитости, са основни циљем остваривања врхунске такмичарске форме у унапред дефинисаном временском оквиру. Примарна тежња ове научне дисциплине јесте идентификација и систематизација природних закона који владају унутар процеса физиолошке припреме спортиста. Будући да људски организам испољава специфичне реакције на екстремна физичка оптерећења, теорија спорта научно расветљава механизме адаптације функционалног и локомоторног система на наведене напоре, као и закономерности јачања укупних капацитета путем системског тренинга. Надовезујући се

на ове ставове, Копривица (2002) истиче да ова наука успешно апстрахује појединачне истраживачке примере са циљем формулисања општих образаца и методолошких принципа који налазе примену у већини савремених спортских грана.

С обзиром на то да савремени спорт бележи непрекидну еволуцију у домену техничко-тактичких решења и укупног развоја такмичарских перформанси, теорија спорта се позиционира као неизоставан функционални инструмент за трајно унапређење читавог система. У својим методолошким студијама, Малацко и Рађо (Malacko & Rađo, 2004) прецизно дефинишу кључне задатке ове научне области, одређујући је кроз развој специфичних метода за унапређење базичних моторичких капацитета као што су снага, брзина, издржљивост и координација као и кроз изградњу поузданих модела за континуирано праћење и контролу тренажних оптерећења. Поред тога, наведени аутори подвлаче значај оптимизације процеса опоравка након екстремних психофизичких напора, напомињући да би у случају изостанка ових активних мера непосредна спортска пракса била редукована на ниво пуке импровизације и провере путем покушаја и погрешака.

Пратећи исту аналитичку линију, Малацко и Рађо (Malacko & Rađo, 2004) констатују да се примарни задатак ове дисциплине огледа у спровођењу строгих научних истраживања усмерених на утврђивање хијерархијске структуре једначина спецификације за сваку појединачну спортску дисциплину. То подразумева јасно концептуално дефинисање свих пресудних чинилаца такмичарског успеха од антропометријских и моторичких, до когнитивних и конативних димензија како би се селекција младих талената одвијала на објективним научним платформама, у потпуности потискујући субјективне и интуитивне процене у пракси.

У том контексту, истраживачки опус ових аутора обухвата и систематско евидентирање, као и детаљну техничко-тактичку анализу типичних грешака и успешних структуралних потеза манифестованих током саме такмичарске активности. Овакав холистички приступ омогућава дубинско проучавање деловања ситуационог психолошког притиска и различитих фактора спољашње средине попут утицаја публике, суђења или специфичности подлоге на финални учинак спортиста. Тиме се заокружује и крајњи задатак теорије спорта, који се односи на конструисање предвидљивих модела такмичарске успешности који прецизно одређују когнитивне, моторичке и морфолошке Profile какве би требало да поседује врхунски спортиста у одређеној категорији (Malacko & Rađo, 2004).

1.1.3. Научно заснивање спортске селекције и детекције талената

С обзиром на то да је савремени спорт кроз своје еволутивне и развојне токове постао комплексна глобална индустрија, идентификација талената позиционира се као критично важан сегмент у процесу стратешког одабира спортиста. Овакав систем селекције обезбеђује рационално усмеравање ресурса ка појединцима који поседују потенцијал да кроз своје такмичарске перформансе креирају нову тржишну и социјалну вредност. Изградња специјализованог теоријског апарата била је неопходна како би се читав овај процес подигао на виши ниво и засновао на објективним индикаторима и поузданим подацима. У својим научним разматрањима, Берић (2014) подвлачи да се фундаментални задатак теорије спорта огледа у прецизном дефинисању поузданих моторичких, антропометријских и психолошких предиктора. Они директно одређују успешну прогресију младих спортиста ка сфери врхунског спорта, чиме се уједно минимизира ризик од економски нерационалне и стратешки погрешне селекције.

Када се научно-теоријски оквир анализира у суодносу са спортским менаџментом, јавља се потреба за дефинисањем специфичних задатака унутар самог управљачког сектора. Контекстуализујући ову проблематику на простору домаћег спортског система, Томић (2017) истиче да је задатак спортске науке формулисање ефикасних решења која слабије препознатљивим или мање атрактивним спортским гранама и клубовима у Србији могу омогућити изградњу стабилног сопственог бренд капитала (*brand equity*). На тај начин они постају комерцијално привлачни за потенцијалне инвеститоре и корпоративни сектор.

Остваривање оваквих стратешких циљева, заснованих на емпиријским подацима и научно верификованим тврдњама, неминовно отвара питање диверзификације финансијских токова. Савремени спортски менаџмент полази од аксиома да одрживе спортске организације не могу опстајати ослањајући се искључиво на један извор прихода, због чега се структура капитала детаљно истражује кроз модел маркетиншког микса који обухвата пет базичних извора финансирања. Први сегмент чини финансирање из јавних фондова преко наменских буџетских алокација са државног и локалног нивоа. Други сегмент представља комерцијални маркетинг који укључује лиценцирање и брендирање (*merchandising*) клупских производа. Трећу важну категорију чине приходи остварени на сам дан спортског догађаја (*matchday revenue*), односно директна продаја улазница, годишњих карата, чланарина, као и угоститељских и пратећих услуга. Свеобухватну финансијску архитектуру заокружују приходи од продаје медијских и

телевизијских права на пренос такмичења, у синергији са дугорочним спонзорским уговорима и стратешким комерцијалним партнерствима. Практичан пример овакве синергије између менаџерског планирања, савремених научних метода и непосредне селекције у домаћој пракси препознаје се кроз напредну дијагностику тренажног статуса. Један од таквих примера представља тестирање тензиомиографијом реализовано у Карате клубу „Кнеаз" у Аранђеловцу, чиме се процес праћења адаптације спортиста у потпуности изводи из домена импровизације и преводи у оквире научне кохерентности (Слика 1).

Слика 1. Тестирање у Карате клубу „Кнеаз" корошћењем Тензимиографа

Извор: Приватна архива

1.2. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР И СПОРТСКА ИСТРАЖИВАЊА

1.2.1. Школовање и професионални развој спортских стручњака

Развој и образовање кадра у области спорта у Републици Србији чине темељ за безбедан, стручан и законит рад целог спортског сектора. Да би се прецизно сагледао положај стручњака у овом домену, потребно је пре свега разјаснити како се преплићу матични прописи о спорту са општим оквиром који уређује систем образовања. Стицање стручних и научних звања, односно одговарајућих диплома, одвија се у потпуности у складу са законима који регулишу високо образовање. За разлику од сектора који имају засебне образовне подсистеме, спортски систем се директно ослања на опште норме дефинисане Законом о високом образовању из 2023. године. Из оваквог оквира произилази да се у спорту признају искључиво квалификације стечене кроз регуларан и строго контролисан државни процес акредитације студијских програма. Једини изузетак од овог принципа јесу поједини облици средњег стручног образовања у спорту, који су дефинисани прописима из области средњег образовања и васпитања. Према томе, високошколске дипломе у спорту и физичкој култури могу се легитимно стећи само на факултетима и установама који испуњавају критеријуме Закона о високом образовању (Илустрација 3).

Илустрација 3. Правни оквир формалног образовања спортских стручњака

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

Ови институционални услови кумулативно подразумевају да високошколска установа поседује одговарајуће акредитоване студијске програме у научној, односно уметничкој области физичког васпитања и спорта, као и важећу дозволу за рад издату од стране Министарства просвете Републике Србије. Свако одступање од наведених правила, односно деловање факултета или високих школа које немају уредну акредитацију за ову специфичну област, за последицу има апсолутну ништавост стечених квалификација у контексту њихове даље примене у националном систему спорта. У складу са Правилником о листи стручних, академских и научних назива (2023)[1], унутар образовне области физичког васпитања и спорта успостављена је прецизна диференцијација звања, која је суштински подељена на академски и струковни ниво. Овакав таксономски систем омогућава јасно профилисање кадра у зависности од степена завршених студијских програма и остварених бодова у оквиру Европског система преноса бодова (ЕСПБ). Званични подаци Републичког завода за статистику (РЗС, 2024) показују да је током школске 2023/2024. године област физичког васпитања и спорта на свим високошколским установама у Србији окупљала укупно 4.751 студента. Анализа родног састава ове студентске популације открива значајну диспропорцију, будући да је узоратак обухватио 1.007 студенткиња, што је чинило нешто више од петине укупног броја испитаника (21,2%). Према подацима Републичког завода за статистику (РЗС, 2024), структура студената према категоријама и нивоима студијских програма јасно показује већу заступљеност академског у односу на струковно образовање.:

- **Академске студије**: Основне и интегрисане академске студије обухватале су убедљиво највећи удео укупно 3.903 студента (од чега је 3.544 било на класичним основним академским студијама). На мастер нивоу забележено је 449 студената, док су докторске академске студије бројале 179 докторанта;
- **Струковне студије**: Основне струковне студије похађало је свега 219 студената, док су специјалистичке струковне студије имале само једног уписаног студента. Овакав маргиналан број у пракси фактички означава постепено нестајање овог примењеног образовног профила.

1 Правилник о листи стручних, академских и научних назива, *Службени гласник РС*, бр. 6/2023 (пречишћен текст), са изменама и допунама бр. 47/23, 51/23, 55/23, 59/23, 66/23 - исп., 85/23, 3/24, 11/24, 37/24, 57/24, 95/24 и 28/25.

Када се посматрају три водећа државна факултета спорта и физичког васпитања у Београду, Новом Саду и Нишу уочава се сличан образац (РЗС, 2024). На овим матичним факултетима, у оквиру основних и интегрисаних академских студија, укупно је студирало 2.917 академичара (од чега 2.558 на основним академским). Са друге стране, на основним струковним студијама ових трију установа било је свега 193 студента, што додатно потврђује да државни универзитети у овој области примарно неговају и развијају академски оријентисано образовање.

1.2.2. Структурни апсурд и дефицит тренерског кадра

На основу званичних одлука о акредитацији студијских програма које је издало Национално акредитационо тело (НАТ, 2024), укупан уписни капацитет за прву годину на овим високошколским установама ограничен је на 437 студената. Наведени капацитет распоређен је кроз неколико нивоа студија. На основним академским студијама предвиђено је 220 места, на основним струковним 87, док је за будуће студенте мастер академских студија резервисано 130 места. Методолошким усклађивањем и анализом свих релевантних чинилаца у оквиру научне процене, јасно се уочава да институционални ресурси и забележени статистички трендови потврђују превагу академског усмерења у систему високог образовања Републике Србије. Даља анализа података Националног акредитационог тела (НАТ, 2024) указује на то да највећи удео у укупној студентској структури чине студенти профилисани за звање дипломираног професора физичког васпитања и спорта.

Из изложених квантитативних података произилази да је преко 50% активних студената усмерено ка стицању професорског звања. Из угла кадровске стратегије, овај број је готово двоструко већи од обима студената који се истовремено образују за стручни профил спортског тренера. Такав однос не само да прецизно осликава тренутне професионалне афинитете студената, већ и указује на системске изазове у оквиру домаћег спортског и образовног сектора.

1.2.3. Статус спортских стручњака у школском спорту

Када се анализира статус спортских стручњака који су радно ангажовани у систему основних и средњих школа у Републици Србији, законодавни оквир је потпуно дефинисан и недвосмислен. Дипломирани професор физичког васпитања и спорта у потпуности поседује легитимитет спортског стручњака у смислу одредби Закона о спорту (2016), на основу којих може, у својству наставника или професора, законито обављати све стручне послове у области школског спорта. Ово право директно произилази из истог законског решења којим је нормирано да школски спорт обухвата све организоване наставне и ваннаставне спортске активности, укључујући и школска такмичења која се спроводе у оквиру образовног система, а у складу са прописаним наставним планом и програмом. У овим институционалним оквирима, професори су препознати као примарни носиоци стручно-педагошког рада. Међутим, значајан правни и практични домен дилема настаје у тренутку када професор физичког васпитања намерава да обавља тренажну праксу унутар неког спортског клуба, односно у конкретној спортској грани као што су фудбал, кошарка или тенис. Изазови у овој области директно су повезани са обавезујућим оквиром Закона о спорту (Zakon o sportu, 2016). Овај закон залаже да сви спортски стручњаци у Србији буду категоризовани према званичним занимањима и звањима, која су детаљније уређена Правилником о номенклатури спортских занимања и звања (2024). Међутим, детаљна анализа тог Правилника (2024) открива да је списак свих признатих профила таксативно наведен, али да се међу њима уопште не налази звање професора физичког васпитања.

Ипак, оваква правна празнина не имплицира аутоматску забрану рада у клубовима, будући да поменути Правилник о номенклатури спортских занимања и звања предвиђа прецизан систем еквиваленције и признавања диплома стечених кроз формални образовни систем. Он експлицитно дефинише кумулативне услове под којима професори физичког васпитања и спорта могу стећи легална спортска звања и тиме законито обављати тренажне послове.

Према одредбама Правилника из 2020. године, за добијање звања „спортски оперативни тренер" (трећи ниво) неопходно је завршити основне академске студије из области спорта и физичког васпитања са најмање 180 ЕСПБ бодова. Уз то, кандидат мора током студија положити стручни испит или одбранити рад из области одређене спортске гране.

За следећи, виши степен квалификације „спортски тренер" прописани су следећи услови:

- **Основни пут**: Завршене академске студије од 240 ЕСПБ из физичког васпитања, положен испит/завршни рад из изабраног спорта и минимум две године практичног рада у одговарајућој спортској организацији.
- **Алтернативни пут**: Четворогодишња академску диплому уз положен испит из теорије и методике датог спорта, као и спроведена тренажна пракса од најмање 120 часова у клубу који припада надлежно-мнационалном гранском савезу.

Да би професор физичког васпитања могао легитимно користити звање „спортски кондициони тренер", према Правилнику (2020) неопходно је да претходно испуни све услове предвиђене за класичног спортског тренера, те да поседује одбрањен дипломски рад из уже области кондиционе припреме у тој спортској грани уз најмање две године верификованог рада у спортском клубу. Високо професионално звање „дипломирани спортски тренер" доступно је професору само уколико је током четворогодишњих академских студија (240 ЕСПБ) имао јасно дефинисану и формалну вишегодишњу усмереност на одређену спортску грану у трајању од најмање две године. За разлику од њих, звање „тренер у рекреацији" обавезује на поседовање 240 ЕСПБ са експлицитним смером на спортску рекреацију или са доказано положена најмање три ускостручна предмета из те специфичне области.

За специјализована апликативна звања, као што су спортски посредник, водич и документалиста, легални оквир захтева најмање завршене основне струковне студије од 180 ЕСПБ из области спорта, уз додатне завршене државне програме стручног оспособљавања првог или другог нивоа. Као највиши хијерархијски степен, звање „саветник у спорту" захтева високу академску диплому од 240 ЕСПБ, минимум осам година непрекидног професионалног запослења у струци, као и званично верификован врхунски спортски резултат у савезном или међународном рангу такмичења, чиме се у потпуности затвара законски ланац лиценцирања и категоризације кадра.

1.2.4. Квалитативна анализа наставних планова и факултетски дефицит

Будући да већина дипломираних професора по природи ствари тежи ангажовању у профитабилнијем тренерском сектору, легални услови под којима они, према Правилнику о номенклатури спортских занимања и звања (2020)[2], стичу легитимитет спортског тренера или дипломираног спортског тренера имају капитални значај за цео систем. На примарном нивоу анализе, поменути услови делују релативно либерално, сугеришући да је за стицање законског права на тренерско звање довољно поседовати само положен предмет из одређене спортске гране током студија. Међутим, детаљнији преглед курикулума указује на неодрживост ове претпоставке у пракси. На матичним акредитованим факултетима који школују кадрове за област физичког васпитања и спорта, кроз засебне наставне предмете изучава се свега 25 грана спорта. Званична категоризација у Републици Србији препознаје укупно 150 спортских грана. Међутим, редовне академске студије за професоре покривају само мањи део, чиме 125 спортских дисциплина остаје без адекватно покривеног стручног кадра кроз формално образовање. У овом израженом институционалном вакууму налази се велики број олимпијских, борилачких, водених и других специфичних спортова. Из наведених показатеља следи недвосмислен закључак: спортске организације у Републици Србији за већину спортских грана објективно не могу испунити законске обавезе у погледу обезбеђивања тренерског кадра уколико се ослањају искључиво на профиле са акредитованих високошколских установа.

Директна последица немогућности факултета да у оквиру редовних курикулума обухвате специјализовану обуку за свих 150 грана спорта јесте превласт система неформалног образовања кроз програме стручног оспособљавања. За разлику од вишегодишњих академских студија, овај модел функционише путем интензивних, временски згуснутих курсева и семинара. У оквиру овог подсистема, пунолетна лица са најмање средњом стручном спремом оспособљавају се за обављање оперативних послова у спорту, који методолошки и таксономски припадају нижем нивоу у односу на звања за која се захтева факултетска диплома.

2 Правилник о номенклатури спортских занимања и звања, *Службени гласник РС*, број 86 од 19. јуна 2020.

Истраживање које су Атанасов и Ђурђевић (2025) спровели кроз Ex-ante анализу, представљену у оквиру јавне расправе о Стратегији развоја спорта у Републици Србији (2026–2035), недвосмислено кроз статистику указује на премоћ овог модела образовања.Званични подаци Министарства спорта, које аутори наводе у свом раду, показују да је од успостављања овог правног оквира укупно стручно оспособљено 6.218 лица за различита спортска занимања. У оквиру тог броја, чак 5.160 појединаца односно око 83% од укупног дела оспособљено је конкретно за занимање „тренер у спорту". Овај податак јасно потврђује да систем неформалног усавршавања у пракси успешно компензује кључне кадровске дефиците у домаћем спортском макросистему.

1.2.5. Креирање стратешких праваца и разматрање алтернатива Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026-2035. године

У процесу обликовања нових стратешких оквира, посебно треба истаћи да је специфичан облик претходне вредновања спроведен кроз Ex-ante анализу (Атанасов и Ђурђевић, 2025) уследио након значајног временског прекида од чак шест година по истеку претходног националног документа (2014–2018). У савременом функционисању спортског сектора у Србији до сада није забележен овако детаљан и свеобухватан подухват дубинског сагледавања и оцене затеченог стања.

Са циљем одређивања најделотворнијег модела за даљи институционални напредак, Атанасов и Ђурђевић (2025) у својим истраживањима разматрају три могућа стратешка сценарија:

- **Очување постојећег стања (*Status quo*)**: Овај сценарио подразумева наставак примене већ важећих мера и нормативних решења. Карактерише га изостанак организационих и технолошких унапређења, као и одсуство додатног финансијског улагања;
- **Парцијални секторски модел**: Примарно је усмерен на текуће потребе и статус непосредних учесника у спортском сектору од врхунских спортиста и њихових тренера, преко матичних гранских савеза, све до актера из приватног сектора. Тежиште овог концепта је на унапређењу услова рада и ефикаснијем остваривању права, уз селективно пружање додатне институционалне подршке;

- **Свеобухватни (холистички) модел**: Ова међусекторска стратегија заснована је на савременим организационим принципима и реалној демографској слици. Она превазилази уске оквире спортских организација и усмерава се ка широј друштвеној заједници. Главни циљ холистичког концепта јесте преобликовање свести становништва о значају континуиране физичке активности, уз истовремено инсистирање да се спортски колективи усмере ка одрживом и друштвено одговорном посетку (Атанасов и Ђурђевић, 2025). Овакав систем успешно интегрише различите друштвене секторе у усклађену целину, потпуно компатибилну са међународним стандардима глобалног спортског система.

1.2.5.1. Стратешки избор и мултидимензионални ефекти

Практичне последице овог стратешког опредељења најпре постају видљиве у економском и безбедносном домену макросистема. Применом строжих регулаторних оквира ефикасно се сузбија неформална економија, системски се уређује питање власничких односа у спортским организацијама и подстиче убрзан развој спортског туризма. Према новом холистичком концепту, планирано је постепено увећање јавних издвајања за овај сектор са садашњих 0,30% на 0,50% бруто домаћег производа (БДП) до 2035. године, чиме се извршава усклађивање са фискалним смерницама Савета Европе и Европске уније (Атанасов и Ђурђевић, 2025).

Упоредо с тим, повећање општег нивоа физичке активности становништва директно ће смањити државне расходе за здравствену заштиту и лечење. Свеобухватним унапређењем функционалних и физичких капацитета грађана, овај модел индиректно доприноси и јачању националне безбедности. Поред примарних буџетских средстава, финансијска конструкција нове стратегије ослања се на мобилизацију алтернативних извора, као што су модели јавно-приватног партнерства, корпоративна спонзорства и наменски фондови Европске уније.

Наведени комерцијални ефекти на међународном плану донеће већу конкурентност домаћих спортских организација и боље такмичарске резултате, уз истовремено унапређење социјалне сигурности и радно-правног положаја свих ангажованих у систему спорта.

Социјална димензија холистичког приступа огледа се у системској подршци осетљивим и маргинализованим групама пре свих деци, женама, особама са инвалидитетом, старијима и руралном становништву чиме им се у пракси обезбеђује једнако уставно и законско право на бављење спортом.

На сличан начин, принципи еколошке одрживости постају обавезан услов при изградњи капиталне инфраструктуре. Пројектовање, изградња и обнова спортских објеката, као и организација великих спортских манифестација, условљени су строгим стандардима енергетске ефикасности и употребом еколошки прихватљивих и обновљивих материјала.

Овакав стратешки заокрет доноси дубинске структуралне трансформације у државном и невладином сектору. У том контексту, стварају се правни механизми за преобликовање спортских удружења у спортска привредна друштва ради постизања економске самоодрживости. Стратешки оквир обухвата оснивање Агенције за велике спортске догађаје, Института за спортске науке као централног научно-технолошког језгра, националног Музеја спорта, као и ширење мреже тренинг центара, са посебним фокусом на планинске регије.

Промене укључују и трансформацију Завода за спорт и медицину спорта у Институт за спорт, док ће се унутар Антидопинг агенције Републике Србије, уз њену основну делатност, увести и савремени механизми за заштиту спортиста од свих облика злоупотреба (*safeguarding*). Напокон, јединице локалне самоуправе преузимају обавезу формирања спортских инспекција на општинском и градском нивоу, док ће се капацитети Министарства спорта проширити у циљу потпуне дигитализације и веће транспарентности рада целог система.

Ипак, успешна реализација ове сложене стратегије може бити угрожена одређеним системским ризицима, уколико изостане адекватна међусекторска сарадња или уколико дође до кашњења у спровођењу предвиђених мера. Као примарну заштиту од ових изазова, Атанасов и Ђурђевић (2025) наводе предлог Министарства спорта који предвиђа формирање мултисекторског координационог тела и израду обавезних извештаја о ревизији на сваких шест месеци. Додатну препреку могу представљати и дефицитарни административни капацитети носилаца програма на локалном нивоу, као и потенцијални изазови у динамици прилива планираних средстава из јавних извора (Атанасов и Ђурђевић, 2025).

Савремена концепција развојних стратегија у спорту немогућа је без интеграције основних принципа одрживости. На Конференцији Уједињених нација о животној средини и развоју одржаном у Рио де Жанеиру 1992. године, формално је прихваћен нови концепт који има за циљ да помири привредни развој са еколошким стандардима на глобалном нивоу. Овај оквир касније је операционализован кроз Јоханесбуршки план имплементације донет на Светском самиту о одрживом развоју 2002. године, који је прецизирао међународноправне механизме за његову практичну примену.

У стручној литератури и међународним документима, одрживи развој се дефинише као интегрални процес који изражава способност садашње генерације да задовољи своје социоекономске потребе, али на начин који не угрожава биолошке и еколошке капацитете планете, нити ускраћује будућим генерацијама право на једнак квалитет живота. Утицајна студија Роберта Гудланда (*Goodland*, 1995) дефинише одрживи развој кроз прецизан научно-еколошки приступ, истичући да он представља стабилност биофизичких система засновану на заштити животне средине. Према овом концепту, економска ефикасност, социјална праведност и еколошка равнотежа морају функционисати као нераскидива целина, у којој ниједан сегмент не сме доминирати на штету других чинилаца.

1.2.5.2. Трансформативна моћ Агенде 2030 и Циљева одрживог развоја Циљева одрживог развоја (ЦОР)

Прекретница у глобалном планирању развоја наступила је крајем септембра 2015. године, када су Уједињене нације усвојиле Резолуцију A/RES/70/1 под насловом *Трансформисање нашег света: Агенда за одрживи развој до 2030. године* (Уједињене нације, 2015). За разлику од претходних Миленијумских развојних циљева, овај документ уводи нов концепт који равноправно обједињује привредни раст, друштвену кохезију и очување животне средине у јединствен систем. Темељ ове Агенде чини 17 циљева одрживог развоја, који нису обликовани као засебне целине, већ као изузетно повезан и међузависан систем. Суштинска одлика ове међуинституционалне повезаности огледа се у томе да се недостаци у једном домену попут сиромаштва или неадекватног образовног система директно одражавају на нарушавање еколошке равнотеже и глобалне здравствене изазове. Методолошку темељност и обухватност овог глобалног документа додатно потврђује његова разрада на 169 појединачних подциљева који функционишу као недељиве смернице, док се коначна процена и праћење резултата сваке земље потписнице спроводе на основу научно формулисаних 248 индикатора.

1.2.5.3. Спорт као катализатор и друштвени покретач одрживог развоја

Савремени заокрет у глобалном планирању огледа се у званичном признавању спорта као кључног друштвеног покретача (*enabler*) свих сегмената напретка, што је у Политичкој декларацији Агенде 2030 експлицитно формулисано (Уједињене нације, 2015). У оквиру ове глобалне стратегије,

државе чланице су консензусом потврдиле да спорт далеко превазилази традиционалне оквире физичке културе, постајући делотворан инструмент за изградњу одрживог мира, као и за подстицање толеранције, друштвене кохезије и међусобног уважавања. Из угла јавних политика, спорт значајно доприноси оснаживању маргинализованих друштвених слојева са посебним фокусом на младе и жене док истовремено пружа изражену структурну подршку образовним и здравственим системима на националном нивоу.

Да би се теоријским разматрањима о начинима интеграције спортских активности у глобалне развојне смернице дао чврст методолошки оквир, у литератури се као темељне издвајају две референтне институционалне анализе. Прва укључује свеобухватну студију Секретаријата Комонвелта (2018), док се друга ослања на званичне извештаје Канцеларије Уједињених нација за спорт за развој и мир (*UNOSDP*, 2016). Ове анализе су прецизно издвојиле шест приоритетних циљева одрживог развоја у којима савремени спорт остварује највећи директан, трансформативан и емпиријски мерљив утицај, чиме су дефинисани нови стандарди за креирање интердисциплинарних јавних политика (Илустрација 4).

Илустрација 4. Шест циљева одрживог развоја

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

1.2.5.3.1. Холистичко здравље и превентивни медицински оквири (ЦОР 3)

Спорт и усмерена физичка активност чине један од економски најрационалнијих стубова превентивне здравствене заштите у савременом друштву. Будући да је Светска здравствена организација (2020) хипокинезију односно физичку неактивност сврстала међу четири главна узрочника превременог морталитета у свету, спортски систем својим функционисањем директно доприноси остваривању подциља 3.4 глобалних развојних оквира, који је усмерен на редукцију превремене смртности од незаразних болести и унапређење менталног здравља становништва.

Специфична вредност спортског окружења огледа се у његовој функцији снажног друштвеног и психолошког катализатора. Према детаљним извештајима Секретаријата Комонвелта (2018), ово окружење пружа изузетно делотворну платформу за укључивање различитих друштвених група у едукативне програме посвећене репродуктивном здрављу, превенцији болести зависности и сузбијању заразних обољења у мање развијеним срединама. Због тога је неопходно да савремени здравствени системи инклузивни спорт кроз масовна школска такмичења, посебне програме за гојазну децу и стручно контролисану рекреацију старијих лица третирају као кључно стратешко улагање. Званични показатељи Секретаријата Комонвелта (2018) потврђују да овакав системски превентивни рад унутар заједнице значајно смањује укупне издатке за секундарну здравствену заштиту и болничко лечење, што додатно оправдава макроекономски концепт холистичког управљања спортом.

1.2.5.3.2. Интегрално и неформално целоживотно учење (ЦОР 4)

Уместо традиционалног и ограниченог приступа образовању који је искључиво везан за учионички простор, савремени образовни системи свеобухватно третирају физичко васпитање и школски спорт као кључне покретаче академског постигнућа. Бејли и сарадници (2013) су у својим емпиријским студијама из области неурофизиологије и педагогије потврдили да континуирано соматосензорно вежбање значајно стимулише синаптички пластицитет мозга, способност дуготрајне пажње, као и рани развој лидерских капацитета код деце и адолесцената. Поред тога, специјализовани спортски програми унутар заједнице делују као изузетно делотворан инклузивни мост за оне групе младих које су из различитих социоекономских разлога прерано напустиле формално образовање. Како у својој студији о социјалној кохезији истичу Смит и сарадници (2023), пружањем могућности за учешће

у неформалним и практичним моделима спортског оспособљавања, овим појединцима се омогућава бржи развој тзв. „меких вештина" (*soft skills*). У практичном окружењу, кроз вођене спортске активности и ситуационе симулације о којима пишу ови аутори, учесници убрзано усвајају виталне социјалне компетенције попут емпатије, конструктивног управљања конфликтима, емоционалне саморегулације и дефинисања дугорочних личних и професионалних циљева.

1.2.5.3.3. Еманципација и редефинисање друштвене моћи жена (ЦОР 5)

Иако је кроз историјски развој спортски сектор повремено репродуковао одређене социокултуролошке стереотипе и родне неједнакости, савремена спортска пракса поседује снажан реформаторски потенцијал за остваривање глобалних подциљева 5.1 и 5.5. Ове смернице усмерене су на уклањање свих облика дискриминације и обезбеђивање равноправног учешћа жена на свим нивоима одлучивања. Како у својој глобалној студији наглашава Мејер (2015), када се принцип родне равноправности доследно инкорпорира у темеље националних и међународних спортских стратегија, спортско окружење се трансформише у сигуран друштвени простор у коме жене и девојчице ефикасно граде аутономију, психолошко самопоуздање и телесни интегритет.

Да би се овај трансформациони утицај у потпуности операционализовао, неопходно је спровести две комплементарне системске мере:

1. **Заступљеност у одлучивању**: Институционално подржано и интензивније укључивање жена у највише органе управљања унутар спортских савеза, олимпијских комитета и ресорних министарстава;
2. **Реструктурирање медијског простора**: Превазилажење изражене медијске маргинализације женског спорта.

Према налазима дугорочне студије коју су објавили Куки и сарадници (2021), заступљеност женског спорта у водећим светским медијима изван Олимпијских игара креће се на изузетно ниском нивоу, између 1% и 6%. Овакви квантитативни показатељи потврђују присутност изражене медијске маргинализације, због чега је превазилажење овог јаза кључни предуслов за успостављање праведнијег и социјално одрживог спортског система. Временским развојем економских токова, спортска индустрија је прерасла из некадашње сфере доколице у једну од десет најпрофитабилнијих глобалних привредних грана, чији се укупни обим мери стотинама милијарди долара. Како у свом раду истичу Питс и Стотлар (2023), овај тренд прате константне пројектоване стопе годишњег раста (*CAGR*) које превазилазе 5%.

Овај сектор има значајну улогу у стварању великог броја радних места, чиме се директно доприноси остваривању макроекономског подциља 8.2. Савремено тржиште у овој области карактерише комплексна синергија која обухвата масовну производњу и дистрибуцију спортске опреме, менаџмент и организацију спортских догађаја, фитнес економију, као и подстицаје за развој јавно-приватног партнерства у изградњи капиталних инфраструктурних објеката. У том контексту, емпиријска истраживања која је спровео Агазаде (2021) критички преиспитују традиционалне инвестиционе моделе. Овај аутор показује да стратешка дисперзија већег броја средњих и локалних спортских манифестација заједници доноси знатно стабилније и дугорочније фискалне користи, за разлику од краткорочног ефекта и високих финансијских ризика које са собом носи *ad-hoc* организација појединачних мега-догађаја.

Савремени концепт такозваних „активних градова" чини интегрални део стратешких урбанистичких смерница Агенције Уједињених нација за људска насеља (*UN-Habitat*). Како у својим студијама наводе Едвардс и Цацоурос (2021), планирање и изградња паметне, мултифункционалне спортске инфраструктуре која обухвата широку лепезу простора, од класичних спортских терена до савремених полигона за урбане спортове попут паркура и скејтбординга директно испуњава глобални подциљ 11.7 о обезбеђивању приступа сигурним и инклузивним јавним површинама. Истовремено, овакав приступ имплементира и одредбе члана 31. Конвенције о правима детета, којом се сваком малолетном лицу гарантује право на игру, рекреацију и слободно учешће у културном и спортском животу (Генерална скупштина Уједињених нација, 1989).

Према ауторима Смиту и сарадницима (2023), савремено пројектовани урбани простори имају знатно ширу улогу од саме функционалне: они делују као чворишта социјалног повезивања у густо насељеним градским зонама. У оваквим инклузивним срединама, маргинализоване заједнице, попут избеглица, мигранта и социјално угрожених група, успешније се интегришу путем заједничког бављења спортом. Такође, налази Томпсона и Џонса (2024) указују да оваква просторна и спортска инклузија делује превентивно, чиме се ублажавају деликвенција и деструктивни облици понашања у некада изолованим деловима града.

Поред тога, спорт функционише као глобални медијум који превазилази језичке и верске препреке. Ђулијаноти и сарадници (2019) у свом истраживању о мирнодопским односима наглашавају да је спорт моћно средство за дипломатију, обнављање поверења и постконфликтну стабилизацију, што директно доприноси остваривању циљева 16.1 и 16.2. Међутим, да би ова институционална улога била дугорочно одржива, неопходно је спровести структурне промене унутар самог спортског система.

Подаци Канцеларије Уједињених нација за дрогу и криминал (2021) сугеришу да стварни социјални напредак захтева сузбијање унутрашње корупције, финансијских малверзација и допинга у спортским организацијама. Тек доследном применом подциљева 16.5 и 16.6, који захтевају сузбијање корупције и формирање транспарентних установа, стварају се услови за промоцију фер-плеја, етике и принципа владавине права.

Питања за проверу знања

1. Која се традиционална законитост уочава анализом класичне литературе из теорије спорта и како овај уџбеник мења тај концепт?
2. Дефинишите појам„физичка култура“ у научној таксономији Југоисточне Европе и објасните њен однос према терминима „спорт“ и „физичко васпитање“.
3. Које су кључне друштвене вредности физичке културе прокламоване на Првом конгресу Фискултурног савеза Југославије 1947. године?
4. Епистемолошки посматрано, како се дефинише теорија физичке културе према Берковићу?
5. Објасните трослојни модел структуре деловања физичке културе према Берићу.
6. Објасните етимолошко порекло грчке речи *theoria* и улогу фигуре *theoros*-а у античком друштву.
7. Како Хераклит дефинише концепт праве *theorie* у контексту Логоса и зашто критикује „полихисторију“?
8. Зашто је Платон сматрао да је о материјалном свету немогуће изградити стабилну научну дефиницију?
9. Направите јасну методолошку дистинкцију између науке и научне теорије према Томићу.
10. Изнесите и критички анализирајте радикалан став Пола Фајерабенда о спрези модерне науке и државног апарата.
11. Која су четири основна актера која чине потпуну друштвену структуру спортског контекста према Томићу?
12. Наведи четири основне научне функције теорије спорта према Платонову и укратко их појасни.
13. Који су примарни задаци теорије спорта у домену развоја методологије и технологије тренинга према Малацку и Рађи?
14. Шта су то једначине спецификације у спорту и зашто су оне важне за научну селекцију талената?
15. Објасните правни однос између Закона о спорту и Закона о високом образовању у Републици Србији. Зашто се каже да Закон о спорту у овом случају није *lex specialis*?

16. Шта нам званични подаци РЗС-а за школску 2023/2024. годину говоре о родној равноправности међу студентима спортских наука?
17. Опишите „структурни апсурд“ српског високошколског система у погледу броја профила професора физичког васпитања и дефицита тренерског кадра.
18. Под којим условима, према актуелном Правилнику о номенклатури, дипломирани професор физичког васпитања може законито да ради у спортском клубу?
19. Зашто факултети за спорт кроз редовне студијске програме не могу да подмире законске потребе спортских клубова у Србији за тренерским кадром и како пракса решава тај дефицит?
20. Дефинишите концепт одрживог развоја према Роберту Гудланду. Који тријадни стуб чини његову основу?
21. Која је разлика између претходних Миленијумских циљева развоја и Агенде 2030 Уједињених нација?
22. Како је спорт званично дефинисан у Политичкој декларацији Агенде 2030 Уједињених нација?
23. На који начин спорт подржава интегрално и неформално целоживотно учење у оквиру ЦОР 4?
24. Каква је макроекономска динамика спортске индустрије у контексту остваривања ЦОР 8 (Достојанствен рад и економски раст)?
25. Шта подразумева филозофија „активних градова“ и како изградња паметне рекреативне инфраструктуре доприноси ЦОР 11?
26. Зашто је за остваривање ЦОР 16 неопходно спровести „радикално чишћење унутрашњег система спортских институција“?
27. Наведите барем три примера индиректног или комплементарног утицаја спорта на друге Циљеве одрживог развоја (нпр. ЦОР 7, ЦОР 12 или ЦОР 13).

Литература

Santomier, J P; & Shuart,J. (2018). Media, *Sport, and Tchnology in the Global Marketplace*. Lexington Books.

Aghazadeh, H. (2021). Economic impact assessment of local vs. mega sport events on host communities. *Journal of Sport Management and Commercialization, 12*(2), 45–59.

Atanasov, D. & Đurđević,N. (2025). *Strategija razvoja sporta u Republici Srbiji za period 2026-2035* (*Ex ante analiza*). Beograd: Ministarstvo sporta.

Bailey, R.,Hillman,C., Arent,S., & Petitpas,A. (2013). Physical activity: An underestimated investment in human capital? *Journal of Physical Activity and Health, 10*(3), 289–308. https://doi.org/10.1123/jpah.10.3.289.

Berić, D. (2014). *Teorija fizičke kulture*. Niš: Fakultet sporta i fizičkog vaspitawa.

Berković, L. (2003). *Teorija fizičke kulture*. Novi Sad: Fakultet fizičke kulture Novi Sad.

Chelladurai, P. (2014). *Managing Organizations for Sport and Physical Activity: A Sistems Perspective* (4th ed.). Holcomb Hataway.

Cooky, C., Council,L.D., Armstrong, M.A., & Messner,M.A. (2021). One and done: The long-term disenfranchisement of women's sports in television news and highlight shows. *Communication & Sport, 9*(3), 347–371. https://doi.org/10.1177/21674795211002306.

Đurđević, N. (2007). *Javne vlasti i sport*. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.

Edwards, P., & Tsacouros. (2021). *Active cities: Urban design strategies for global health and sustainable development*. Routledge.

Fayerabend, P. (1984). *Kako zaštititi društzvo od nauke (N.Sesardić,Prev.) U N. Sesardić (Ur.), Filozofija nauke* (str.297-308). Nolit.(Originalno delo objavljeno 1975. pod naslovom "How to Defend Society Agains Science").

Giulianotti, R., Armstrong,G., Hognestad,H., & Belfrage,S. (2019). Sport and peacebuilding in divided societies: A comparative study of projects and impacts. *Journal of Sport and Social Issues, 43*(6), 451–475. https://doi.org/10.1177/0193723519867586.

Goodland, R. (1995). The concept of envioronmental sustainability. *Annual Review of Ecology and Sistematics, 26*(1),1-24. https://doi.org/10.1146/annurev.es.26.110195.000245.

Graham, D. W. (2019). *heraclitus. E E.N. Zalta (Ur.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Izdanje jesen 2019). Stanford University. https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/heraclitus/.

Ilić, S. (2011). *Teorija i metodika fizičkog vaspitanja*. Beograd: Fakultet za fizičko vaspitanje.

Kahn, C. H. (1979). *The Art and Thought of Heraclitus: An Edition of the Fragments with Translation and Commentary*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511627347.

Koprivica, V. (2002). *Teorija sportskog treninga*. Beograd: Samostalno izdanje autora.

Kraut, R. (2022). Plato.U E.N.Zalta & U.Nodelman (Ur.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Izdanje jesen 2022). Stanford University. https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/plato/.

Kukolj, M. (2006). *Antropomotorika*. Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.

Leskošek, J. (1976). *Teorija fizičke kulture*. Beograd.

Malacko,J. & Rađo,I. (2004). *Tehnologija sporta i sportskog treninga*. Sarajevo: Fakultet sporta i tjelesnog odgoja.

Matvejev, L. (2000). *Opšta teorija sporta i njen primenjeni aspekt*. Moskva: Lan.

Meier, M. K. (2015). Empowerment through sport? Body image and women's empowerment in the Global South. *Sport in Society, 18*(8), 914–929. https://doi.org/10.1080/17430437.2014.997191.

NAT. (2024). *Rešenja o akreditaciji Nacionalnog akreditacionog tela (NAT)* 2022-2024. Beograd: NAT.

Nations, U. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development (A/RES/70/1)*. New York: United Nations General Assembly. https://sdgs.un.org/publications/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development-17981.

Nightingale, A. W. (2004). *Spectacles of Truth in Classical Greece:Theoria in its Cultural Context*. Cambridge University Press. https:/doi.org/10.1017/CBO9780511482458.

Pitts, B. G. & Stotlar,D.K. (2023). *Fundamentals of sport marketing* (5th ed.). West Virginia University Press.

Platonov, V. N. (2013). *Sports training periodization: General theory and its practical application*. Olympic Literature.

Polić, B. (1947). *Fiskultura u teoriji i praksi*. Beograd: Komitet za fiskulturu Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

RZS. (2024). *Statistički bilten:Visoko obrazovanje u Republici Srbiji 2023/2024*. Beograd: Републички завод за статистику (РЗС).

Santomier, J P; & Shuart,J. (2018). *Media,Sport, and Tchnology in the Global Marketplace*. Lexington Books.

Secretariat, C. (2018). *Enhancing the contribution of sport to the Sustainable Development Goals*. Commonwealth Secretariat. https://doi.org/10.14217/9781848599727-en.

Smith, J. L., Donnelly, P., & Kidd,B. (2023). Sport infrastructure as a tool for social inclusion in multicultural urban environments. *International Review for the Sociology of Sport, 58*(3), 412–431. https://doi.org/10.1177/1012690222114567.

Thomson, R. M., & Jones,K.A. (2024). Preventing youth delinquency through urban sports programs: A longitudinal analysis of active city initiatives. *Journal of Urban Health, 101*(2), 289–304. https://doi.org/10.1007/s11524-024-00832-x.

Tomić, D. (2017). *Sportski manedžment:Teorija i praksa modernog poslovanja*. Beograd: Data Status.

Tomić, D. (1993). *Uspostavljanje teorije sporta*. Beograd: SIA (Samostalno izdanje autora.

UNGA. (1989). *Convention on the Rights of the Child. United Nations Treaty Series, 1577, 3*. New York: UN.

UNOSDP. (2016). *Harnessing the power of sport for development and peace: Recommendations to governments*. United Nations.

Vujaklija. (2004). *Rečnik*. Beograd: Štamparija Makarije.

WHO. (2020). *WHO guidelines on physical activity and sedentary*. World health organization ISBN: 9789240015128.

Zakon. (2016). *Zakon o sportu*. Belgrade: Sl.Glasnik RS,br.10/2016.

Zakon. (2023). *Zakon o visokom obrazovanju*. Beograd: Službeni glasnik br. 88/2017, 73/2018, 27/2018 - dr.zakon, 67/2019, 6/2020 - dr.zakon, 11/2021 - autentično tumačenje, 67/2021 и 76/2023.

Zatsiorsky, V. M. & Kraemer,W.J. (2006). *Science and practice of strength training* (2nd ed.). Human Kinetics.

OpenAI. (2024). *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Google. (2024). *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

II ДЕО

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ПОДЛОГЕ ЗА ТЕОРИЈУ СПОРТА

2. КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ПОДЛОГЕ ЗА ТЕОРИЈУ СПОРТА

2.1. ДЕФИНИСАЊЕ КУЛТУРОЛОШКОГ И ИСТОРИЈСКОГ КОНТЕКСТА У ТЕОРИЈИ СПОРТА

Теорија спорта представља интегративну научну област која се не може посматрати изоловано од историјских и културолошких оквира. Физичка култура и спортске активности остварују директан утицај на друштвене односе, а овај феномен континуирано траје кроз различите историјске епохе. Анализом историјског развоја могуће је пратити еволуцију физичког вежбања од најједноставнијих облика кретања у давнини до савремених, високософистицираних тренажних технологија. Културолошки контекст има кључну улогу у дефинисању циљева и успостављању система вредности, са основним задатком да мотивише становништво на редовно практиковање физичке активности. Стога је теорија спорта непосредни резултат вишевековног развоја људске цивилизације.

Обзиром на то да термини „култура" и „спорт" поседују бројне интерпретације и варијације у дефинисању, изузетно је сложено формулисати јединствену дефиницију која би обухватила све њихове сегменте и сфере деловања. Међутим, једна од најчешће навођених дефиниција културу посматра као свеукупност процеса, модификација и креација које су резултат материјалног и духовног деловања људске заједнице у оквирима природе, друштва и мишљења (Kroeber & Kluckhohn, 1963).

Шире посматрано, према Герцовом (Geertz, 1973) схватању, култура се интерпретира као вредносни систем значења и симбола који директно усмеравају људско понашање. У савременом друштву, културни идентитет једне заједнице тесно је повезан са патриотизмом и националним осећањима, што долази до посебног изражаја управо кроз спорт. Спорт представља интегративни елемент идентитета једног народа чврсту везу која се додатно развија кроз надахнуће, креативност, тежњу ка изврности и, коначно, кроз врхунска културна и спортска достигнућа. Класичне социолошке концепције (Henslin, 2015; Macionis, 2018) указују на то да се култура састоји од неколико основних елемената:

1. **Симболи** — знаци и обележја (попут заставе, грба или подигнуте песнице) чије значење препознају и деле припадници исте културне заједнице;

2. **Језик** — основни алат за изражавање ставова, мисли и доживљаја света који нас окружује;
3. **Вредности** — културно дефинисани стандарди којима се одређује шта је пожељно и прихватљиво;
4. **Уверења** — специфичне тврдње и схватања која појединци прихватају као неспорне чињенице;
5. **Норме** — правила која прецизирају очекивано и пожељно понашање чланова заједнице;
6. **Артефакти и технологија** — материјални продукти који чине саставни део материјалне културе.

Развој спортске културе и спортског духа започиње првим уласком спортисте у тренажни простор и почетком планског процеса обуке. Кроз систематично физичко вежбање отпочиње процес телесног освешћивања успостављања контроле над локомоторним апаратом и његове координације са централним нервним системом. Физичко вежбање подстиче развој истрајности, самодисциплине и усмерености ка сопственом напретку, али и ка тиму као примарном социјалном окружењу спортисте. У том context-у, спорт се дефинише као институционализовани облик физичког вежбања који одликују строга правила, такмичарски карактер и специфично друштвено вредновање (Coakley, 2017).

2.2. СПОРТ КАО СЛОЖЕНИ ДРУШТВЕНИ ФЕНОМЕН И ДЕО ОПШТЕ КУЛТУРЕ

Било би површно посматрати спорт искључиво као друштвену активност или секундарну надградњу чија је основна сврха забава, попуњавање слободног времена и унапређење физичке форме грађана. Физичка култура, у оквиру које спорт представља недељиву компоненту, остварује знатно дубљи утицај на укупне друштвене токове и развој заједнице.

Редовно практиковање спортских активности директно утиче на здравствени статус становништва, што се позитивно одражава на радну способност, али и на јачање одбрамбених и безбедносних капацитета државе. Спорт је, истовремено, важан чинилац у образовно-васпитном процесу младих кроз наставу физичког васпитања, као и кључни инструмент у међународној промоцији државе и неговању темељних вредности попут фер-плеја. Сходно томе, његов значај је пропорционалан потребама друштва у којем делује. Кроз историју, спорт и култура су функционисали у синергији, делећи сродне вредности и циљеве упркос честим трансформацијама политичких и друштвених околности. Према налазима Роуа (Rowe, 2004) и Харгривса (Hargreaves, 1986), спорт се не може свести само на физичко вежбање већ он примарно функционише као културно обликован облик соматског изражавања и праксе.

Анализирајући интеракцију културе и спорта, Харгривс поставља питање да ли су квалитети попут снаге, естетике, успеха, дисциплине, фер-плеја, победе и славе у ствари културне појаве које дефинишу савремено друштвено окружење. То имплицира да спорт није неутралан простор, већ поље у коме се континуирано конструишу и репродукују културне вредности, односи моћи и симболичке хијерархије (Hargreaves, 1986). Допуњујући ову тезу, Гутман истиче да је модерни спорт директан производ специфичних културних процеса као што су рационализација, секуларизација и индивидуализам (Guttmann, 1978).

Као парадигматичан пример прожимања културних и спортских образаца може се навести чувена етнографска студија борбе петлова на Балију Клифорда Гирца (Geertz, 1973). Гирц је показао да спорт превазилази спортско такмичење и у потпуности рефлектује друштвене односе, са свим њиховим предностима и недостацима. На Балију борба петлова не представља обичну рекреацију или забаву, већ делује као социокултурно огледало заједнице. У овом специфичном спектаклу, који прате високи финансијски улози и развијен систем клађења, власници птица пројектују

сопствени друштвени статус, мушкост и престиж. Због снажне емоционалне и материјалне инвестиције свих учесника, овај феномен је у антропологији означен као „дубока игра" (*deep play*) модел кроз који се рашчлањују унутрашњи механизми и вредносни системи једног друштва.

Као практична илустрација тезе о борбама петлова као културном феномену може послужити пример Роја Џонса Јуниора (*Roy Jones Jr.*), једног од највећих боксера у историји, који освојио шампионске титуле у чак четири тежинске категорије од средње до тешке. Џонс се у слободно време бавио узгојем и борбама петлова, видевши у тој птици оличење ратничког духа, апсолутне мушкости и непоколебљивог кодекса части, фасциниран њиховом спремношћу на борбу до самог краја. Он је ову активност иако законом забрањену повезивао са традицијом и истрајношћу америчког Југа и борбом за опстанак. Свестан негативних реакција јавности, Џонс је одбијао да се одрекне овог хобија, сматрајући да за њега борба петлова не представља сукоб две птице, већ део сопственог културног идентитета и наслеђа.

2.3. КОРЕНИ И ЗАЧЕЦИ СПОРТА У ПРАИСТОРИЈСКОМ ПЕРИОДУ

2.3.1. Функција покрета кроз призму биологије и егзистенције (борба за опстанак, лов и ратовање)

У раним фазама развоја људске заједнице, физичка активност није имала рекреативни карактер нити је служила за забаву, већ је била у искључивој функцији биолошког опстанка прачовека и његове заједнице. Базични моторички обрасци попут трчања, скакања, пливања, као и бацања камења и копља представљали су егзистенцијалну потребу за обезбеђивање хране и одбрану од природних предатора. Напоредно са развојем друштва, чести сукоби између супарничких заједница створили су потребу за вишим нивоом физичке снаге и борбене кондиције, што је директно одређивало шансе за преживљавање. Према томе, брзина, снага и прецизност нису развијане ради постизања спортских резултата, већ као неопходне вештине за очување живота људских заједница. Поједине традиционалне заједнице и у савременом добу чувају овакве древне обрасце понашања. Карактеристичан пример представљају Бушмани из пустиње Калахари, као и племе Хаџа у Танзанији. Током традиционалног лова на крупну дивљач (најчешће антилопе), ловци ових племена прелазе дистанце и веће од 30

километара по изузетно високим температурама. Овакав специфичан вид лова исцрпљивањем у коме ловац прогања плен све док животиња не клоне услед топлотне и физичке исцрпљености представља исконску борбу за опстанак. Реч је о културном обрасцу који се вековима преносио и сачувао кроз генерације, а који осликава аутентичан начин живота, специфичан поглед на свет и наменску употребу физичке активности у циљу одржања друштвене заједнице (Слика 2).

Слика 2. Ловац племена Сан у пустињи Калахари

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Ради додатног појашњења значаја културних образаца који се генерацијама преносе кроз историју, корисно је анализирати афрички концепт *Убунту* (*Ubuntu*). Овај термин потиче из банту језичких група са подручја Јужне и Источне Африке (најчешће из језика Зулу и Кхоса), а његов дословни превод гласи: „Ја јесам зато што ми јесмо" (односно: „Човек постаје човек кроз друге људе"). Реч је о дубокој филозофској оријентацији која истиче апсолутни приоритет заједништва, колектива и међусобне повезаности. С обзиром на то да су древне заједнице првобитно функционисале као ловци, а потом као

сточари, удружени рад и колективно деловање како у лову тако и у одбрани племена развили су изражену свест о важности заједничког интереса. То имплицира да за опстанак заједнице није била довољна само висока физичка припремљеност и способност појединца да поднесе дуготрајне психофизичке напоре, већ је била неопходна и етичка компонента која је појединце повезивала у хомоген и функционалан тим. Овај пример илуструје начин на који културни матрикс и физичка активност у синергији доприносе развоју, стабилности и напретку једне друштвене заједнице.

2.3.2. Ритуални, магијски и митски карактер праисторијских игара

Напредовањем људске заједнице, физичка активност престаје да буде искључиво средство за биолошки опстанак и добија значајну улогу у магијским и религијским обредима. Ови обреди су се често манифестовали кроз ритуалне и плесне игре са имитирањем животињских покрета, што је од учесника захтевало висок ниво моторичких вештина и физичке коегзистенције. Настанци и развој бројних спортских дисциплина били су уски повезани са религијским свечаностима у част божанстава, попримајући тако форме дубоко укорењених друштвених ритуала (Struna, 2000). Временом, ови обреди прерастају у облике колективне игре који су додатно учвршћивали социјалне везе и кохезију свих чланова заједнице. Анализирајући овај феномен, Калоа (Caillois, 2001) истиче да игре и такмичења представљају фундаменталне стубове културе, при чему концепт agon-a као такмичарски модел игре заузима централно место у развоју цивилизације и чини праоснову из које се касније развио савремени спорт. Осим магијско-религијских обреда, важан сегмент традиционалних физичких активности чинили су и обреди иницијације. Током ових ритуала, млађи чланови заједнице стављани су пред сложене психофизичке и моторичке изазове са циљем провере њихове издржљивости, попут дуготрајног трчања у екстремним временским условима, савладавања опасних природних препрека или демонстрације вештине руковања традиционалним оружјем (Слика 3.).

Слика 3. Традиционални Нагхол скок на острву Пентекост

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

2.4. АНТИЧКИ КОРЕНИ И ФИЛОЗОФСКА ОСНОВА СПОРТА

2.4.1. Агонистика и Олимпијски дух (појам агона и институција светог примирја)

Античка грчка култура била је дубоко посвећена афирмацији спортског духа и компетиције. Анализирајући овај феномен, Јохан Хајзинга (*Johan Huizinga*) наглашава да такмичење представља један од најстаријих и најважнијих културних образаца, који је суштински повезан са игром и друштвеним поретком (Huizinga, 1955). Посматрано кроз друштвено-политички контекст, спорт је имао виталну улогу у развоју грчког света: током територијалних освајања и колонизације, упркос великој географској удаљености од матице, Грци су успевали да у потпуности сачувају свој културни идентитет управо неговањем заједничких спортских обичаја и ритуала.

Еволуција Античких олимпијских игара блиско је пратила историјски развој грчког друштва и државности, кроз три главне фазе:

1. **Грчка (аутохтона) епоха (776. — крај IV века п.н.е.)**: Ова фаза представља период у коме су Игре функционисале као затворен систем. Право учешћа имали су искључиво слободни Грци, док је свим осталим народима које су Грци називали варварима јер нису говорили грчким језиком наступ био строго забрањен;
2. **Хеленистичка епоха (од 338. године п.н.е.)**: До великог културног преокрета долази са владавином краља Филипа II и Александра Македонског, када почиње процес хеленизације. Олимпијске игре отварају врата и за негрчке народе, чиме почиње интензивно ширење грчке културе, језика, религије и спортских обичаја ван граница матице. Кроз ово проширење, на Играма више не учествују само атлете са Пелопонеза, већ и такмичари из Александрије, Ефеса и са Блиског истока. Овај период се сматра и зачетком својеврсне спортске индустрије материјалне награде за победнике постају изузетно високе, што доводи до појаве професионалних атлета који живе искључиво од такмичења и наступа пред публиком широм хеленистичког света;
3. **Римска епоха (од 146. године п.н.е.)**: Почиње након пада Грчке под римску власт и њеног претварања у римску провинцију. Ово се сматра најкритичнијим периодом у историји Игара, јер спортско такмичење постаје оптерећено корупцијом, подмићивањем, императивом победе по сваку цену, судијском пристрасношћу и разним манипулацијама. Најдрастичнији пример такве деградеције био је наступ римског цара Нерона у трци шестопрега: иако је пре краја трке испао из кола и није завршио такмичење, судије су га под притиском прогласиле за победника.

Ако се пажња усмери на најсветлије периоде развоја игара, уочава се да су победници и најистакнутији атлете имали статус хероја и представљали узоре, посебно млађим генерацијама (Swadling, 1982). Ови спортисти су се за наступ систематично припремали девет месеци, док су последњи месец пред Игре проводили на заједничким припремама у Елису. Припреме су се одвијале под строгим надзором судија (*хеланодика*), који су контролисали порекло такмичара, њихову тренутну физичку форму и режим исхране (Swadling, 1982). Изузетна спортска инфраструктура у Олимпији која је обухватала стадион, хиподром, базен, палестре и гимназију није служила искључиво за тренинг атлета (Илустрација 5).

Она је имала много ширу функцију у едукацији и социјализацији омладине, за коју је спортско такмичење представљало јавно промовисање етичких, моралних и физичких врлина (Šiljak, 2007).

Илустрација 5. План Олимпије са распоредом објеката

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Да су Олимпијске игре још у античком периоду имале комерцијалну димензију, потврђује и чињеница да су судије (хеланодике) ангажовале посебне службенике за одржавање реда бичеваоце (мастигофоре) и чуваре са штаповима (рабдуке), чији је задатак био да спрече сукобе и обезбеде дисциплину међу публиком и учесницима (Guttman, 1984). Међутим, упркос томе, Игре су у својој суштини остале дубоко укорењене у религијској традицији. Најбољи доказ за то јесте централна награда за победнике: венац од гранчица свете маслине, чије је уручење имало карактер светог чина којим се на победника преносила снага самог божанства. Истовремено, тријумф на Играма није био само лични успех атлете, већ се посматрао као директна потврда моћи и угледа његовог матичног полиса (Mandell, 1984).

На крају, треба нагласити да Античке олимпијске игре нису исцрпљивале свој значај искључиво кроз спортска такмичења; оне су истовремено представљале и врхунски културни догађај свог времена, о чему сведочи и сам структурални Програм Античких олимпијских игара (Илустрација 6).

Илустрација 6. Програм античких олимпијских игара (Према: Swadlingu, 1982)

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

2.4.2. Римски модел телесне културе: од војног прагматизма до спектакла („*Хлеба и игара*“)

Стари Римљани су карактерисали сасвим специфични ставови према физичком вежбању и концепцији такмичарских догађаја. У раном периоду римске историје, телесна припрема била је првенствено у служби војске односно војне обуке легија. Међутим, са успостављањем Империје, физичке активности све више попримају забављачки карактер, што је довело до организовања гладијаторских борби у амфитеатрима (од којих је најпознатији Колосеум) и трка двоколица у циркусима (попут Циркуса Максимуса) (Илустрација 7). У овом раздобљу, поред свог спортског и културног димензионисања, физичка култура добија и једну изузетно значајну функцију која је присутна и у савременом спорту политизацију кроз манипулацију масама, познату под паролом „Хлеба и игара” (*Panem et circenses*). Пружајући сиромашним слојевима становништва бесплатну храну и драматичне представе попут борби у арени или узбудљивих трка, владари су попуњавали њихово слободно време и задовољавали њихове основне потребе. На тај начин, пажња обичног човека била је усмерена на спектакл, чиме се спречавало његово критичко преиспитивање социјалног положаја и стварног квалитета живота, који су често били угрожени непрекидним ратовима, сиромаштвом и немаштином.

Илустрација 7. Борба гладијатора и трке двоколица у периоду Римског царства

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Све претходно наведено има и конкретан допринос процесу форирања и успостављања теорије спорта.„Античке Олимпијске игре поставиле су основе спорта као средства физичког и моралног усавршавања, док су гладијаторске борбе и трке двоколица показале значај спектакла, професионализације и организације спортских догађаја (Guttmann, 2004)".

Значај праксе из Античког и Римског добау смислу формирања научног оквира или теорије као што је теорија спорта је велики и из ње су се поставили основни постулати савремене теорије спорта као што су:

1. концепт организованог такмичења (Miller, 2004);
2. систем правила и судијске контроле (Golden, 2015);
3. научно заснован спортски тренинг (Junkelmann, 2000);
4. психолошка припрема спортиста (Poliakoff, 1987);
5. спортски менаџмент и организација великих догађаја (Humphrey, 1986);
6. друштвена и културна улога спорта (Kyle, 2015). (Kyle, 2015)

2.5. СХОЛАСТИЧКИ ДУАЛИЗАМ И ХРИШЋАНСКИ АСКЕТИЗАМ ПРЕМА ТЕЛЕСНОСТИ

За разлику од античког периода, у којем је физичко вежбање имало кључну улогу у формирању младих и изградњи друштвених вредности, средњи век доноси кореницу промену односа према људском телу. Телесна сфера почиње да се посматра као извор греха, а хришћански аскетизам захтева строго сузбијање телесних потреба. Оваква доктрина довела је до потпуне маргинализације организованог вежбања. За историју физичке културе и Олимпијски покрет посебно је био судбоносан чин римског цара Теодосија I Великог (*Theodosius I*), који је највероватније 393. године нове ере донео одлуку о забрани Олимпијских игара.

Главни разлог за ову забрану лежао је у томе што су Игре, као што је претходно истакнуто, представљале паганске религијски обред посвећен богу Зевсу, што је за Хришћанску цркву било неприхватљиво.

Прекид традиције одржавања Игара трајао је пуних дванаест векова. Процес системског потискивања античког наслеђа настављен је када је цар Теодосије II, 426. године нове ере, наредио рушење и спаљивање свих храмова и спортских објеката у Олимпији. Званични став Хришћанске цркве дефинисао је људско тело као „тамницу душе" подложну греху и искушењима.

Ипак, упркос томе, спортски феномен је успео да опстане унутар хришћанске заједнице кроз своју симболичку и метафоричку улогу као метафора за духовну борбу и истрајност (Reid, 2011). Занемаривање телесности током средњег века одразило се и на потпуни застој у писању стручних и теоријских дела која су се бавила физичким вежбањем или правилом исхране, што је значајно успорило развој ране теорије спорта.

Са друге стране, за средњовековну војну елиту физичка спремност била је питање биолошког опстанка и професионалне дужности. У овом периоду развијају се витешки турнири који су обухватали такмичења у јахању, мачевању и борби копљима. Имајући у виду тежину металног оклопа који су витезови носили, само извођење ових активности захтевало је изузетне физичке капацитете. Временом су турнири добијали све бољу организацију: формулисана су судијска правила, протоколи и етички кодекс части, што је поставило ране темеље за касније конституисање теорије спорта као научне дисциплине.

Поред витешке елите, специфичан облик физичке активности постојао је и међу кметовима. Међу широким народним слојевима биле су популарне различите народне игре, које су често биле изузетно сурове, без јасних правила, те су се неретко завршавале тешким повредама учесника. Црква је негативно гледала на ове игре и често их забрањивала, али не првенствено из бриге за здравље кметова, већ због чињенице да су кроз њих јачали физички и борбени капацитети народа, што је представљало потенцијалну претњу за тадашњи феудални естаблишмент. Поред тога, народне игре су имале важну друштвену улогу: афирмисале су локалну традицију, очување народне ношње и националног идентитета, делујући као снажан кохезивни фактор заједнице.

Наизглед парадоксално, управо у периоду када је изостајала институционална подршка развоју спортских активности, постављени су неки од важних оквира за будућу модерну теорију спорта. Хришћански мислиоци су у комуникацији са верницима често користили спортску терминологију како би приближили сложене верске концепте. Физички тренинг и истрајност приказивани су као „унутрашњи маратон" у борби против греха (Reid, 2011).

Управо је овај појам духовне и телесне „дисциплине" касније уграђен у савремени концепт спортског тренинга. На то надовезује и социолог Норберт Елијас (Elias, 1986) у својој познатој теорији о „процесу цивилизације", користећи управо сурове средњовековне народне игре као полазну тачку за анализу (Илустрација 8).

Према његовој тези, модеран спорт са прецизно дефинисаним правилима настао је постепеном трансформацијом и контролом ових насилних игара, што је директно допринело пацификацији људских нарави и каналисању агресије у савременом друштву.

Илустарација 8. Приказ средњевековних народних и витешких игара

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Како би се подстакла свест о важности редовног вежбања за очување здравља, али и за стицање вештина неопходних за будуће војне лидере и витезове, било је неопходно вредности физичке културе приближити млађим генерацијама. Занимљиво је да су управо поједини филозофи који су се иначе противили доколици и сувишним забавама ипак заговарали систематично физичко вежбање (Reid, 2011). Обзиром на то да је хришћански ратник уживао висок друштвени статус, питање физичке припреме војника

и њихове спремности за учешће у ратним походима широм света добило је посебно место у стручној литератури. Овај феномен детаљно је анализирао Оверман (Overman, 2011), указујући на улогу физичке обуке у формирању војничког сталежа.

Касније, у доба просветитељства, Жан-Жак Русо (*Jean-Jacques Rousseau*) (Слика 4) заступао је идеју да је за развој слободног и напредног друштва од кључног значаја хармоничан физички развој, односно истовремено и усклађено јачање и тела и ума (Andrieu, 2014).

Слика 4. Жан-Жак Русо (1712–1778).

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

2.6. МОДЕРНО ДОБА И ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА СПОРТА (18. И 19. ВЕК)

2.6.1. Улога енглеских јавних школа у педагогији спорта и стандардизацији правила

Велика Британија (Енглеска) са правом се сматра „колевком" модерног спорта. Као једна од водећих колонијалних сила свог времена, она је сопствени спортски модел систематично ширила широм земаља у којима је остваривала политички и културни утицај. Отуда се крикет данас традиционално игра у Индији и Пакистану, рагби у Јужноафричкој Републици, док је фудбал прерастао у глобално најраспрострањенији спортски феномен, присутан на свим континентима. У оквиру енглеског државног школског система рагби је доживео својеврсну ренесансу. Џозеф Томас Арнолд (*Thomas Arnold*), као један од зачетника увођења ове игре у образовне установе, препознао је рагби као изузетно делотворан инструмент за развој дисциплине, духа фер-плеја, али и као средство за промоцију демократских вредности, што је улога коју овај спорт задржава и данас.

За разумевање настанка савременог спортског система кључан је процес спортизације (енгл. *sportization / sportification*) (Илустрација 9). Овај појам у историји спорта и социологији означава постепени прелазак са традиционалних народних игара на модеран, уређен и институционализован спорт. Спортизација представља један од темељних стубова у конституисању теорије спорта, с обзиром на то да обухвата неколико суштинских елемената:

- сузбијање и контролу насиља на терену,
- стандардизацију и систематизацију судијских правила,
- оснивање спортских организација и институција,
- афирмацију етичких кодекса и принципа фер-плеја,
- квантификацију резултата и мерење перформанси,
- увођење систематичне спортске статистике.

Сви ови сегменти заједно чине неелиминишуће елементе у процесу обликовања теорије спорта као самосталне научне дисциплине.

Илустрација 9. Спортизација и њен развој приказана кроз време

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Научни допринос Ерика Данинга и Џозефа Мегвајера (Maguire, 1999) огледа се у дефинисању пет развојних фаза модерног спорта у Енглеској, као и његовог глобалног ширења, што је детаљније приказано у Илустрацији 10.

Илустрација 10. Фазе настанка и развоја савременог спорта (Према: Maguire, 1999)

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

2.6.2. Покрет за обнову Олимпијских игара – Пјер де Кубертен и модерни неоолимпизам

Пошто је спорт током историје успео да надвлада све изазове, друштвене забране и оспоравања црквених власти, логичан наставак његовог развоја било је конституисање модерног Олимпијског покрета. Ова обнова била је преко потребна не само спортском свету већ и широј друштвеној заједници, јер је сабом донела реафирмацију универзалних вредности попут мира, равноправности, духа фер-плеја и демократичности.

Концептуални творац и водећи промотер савременог олимпијског покрета био је француски мислилац, историчар и педагог, барон Пјер де Кубертен (Pierre de Coubertin, 1863–1937). Поред тога што је уважавао улога редовног физичког васпитања у изградњи здравља, дисциплине и личности код омладине, Кубертен је кроз анализу савремених друштвених процеса препознао знатно дубљи социолошки потенцијал спорта. Посматрао га је као моћно средство за интернационално повезивање, промоцију мира и међусобног разумевања међу народима, чиме би се значајно ублажиле тензије и смањио ризик од избијања ратних сукоба.

Да би своју визију спровео у дело, Кубертен је 1894. године на Универзитету Сорбона у Паризу организовао Међународни конгрес, на којем је и званично основан Међународни олимпијски комитет (МОК). Иако је за првог председника МОК-а изабран Грк Деметриос Викелас, Кубертен преузима челну позицију ове институције већ две године касније и успешно је води све до 1925. године. Он је олимпијски спорт дефинисао као „филозофију живота која ставља спорт у службу хуманог развоја човечанства". Разматрајући модел функционисања МОК-а, Ален Гатман (*Guttmann*, 2004) посебно анализира појам „модеран", истичући да је спорт постао такав тек са успостављањем формалних критеријума који данас чине кључне концепте у дефинисању савремене теорије спорта:

- једнакости шанси за све учеснике,
- правно-формалне институционализације,
- мерљивости спортских резултата,
- рационализације спортских процеса.

За име Пјера де Кубертена традиционално се везује чувена изрека: *„Није важно победити, важно је учествовати"*. Међутим, историјски гледано, ова синтагма изворно није његова. Аутор ове мисли је бискуп Етелберт Талбот (*Ethelbert Talbot*), који је током службе у лондонској Катедрали Светог Павла (Слика 5), поводом сукоба британских и америчких атлетичара на

Олимпијским играма 1908. године, истакао да суштина Игара лежи у самом учешћу и надметању, а не искључиво у тријумфу. Инспирисан овим речима, Кубертен их је убрзо потом парафразирао на свечаном пријему који је организовала британска влада. Уз одређене језичке модификације, максиму *„Није важно победити, важно је учествовати"* светска јавност је званично прихватила 1932.

Слика 5. Стара гравирана илустрација катедрале Светог Павла, англиканске катедрале у Лондону која је седиште лондонског бискупа, Енглеска

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Посматрана из историјске перспективе, спортска наука представља релативно младу дисциплину. Она се постепено развијала из почетних теоријских разматрања која су с временом попримила јасно дефинисану форме и фундаменталну суштину. Иако се у својој основи примарно бави очувањем здравља људског организма, превенцијом повреда, корективном гимнастиком, кинезитерапијом и рехабилитацијом заснованом на покрету и физичком вежбању, спортска наука данас припада корпусу друштвено-хуманистичких, а не медицинских наука.

Разоткривање разлога због којих спорт није сврстан у медицински сектор, већ је своје место пронашао међу друштвено-хуманистичким дисциплинама, лежи у фундаменталним вредностима Међународног олимпијског комитета (МОК). У оквиру овог тела, олимпизам је дефинисан као свеобухватна филозофија која спаја спорт са културом, уметношћу и образовањем (Müller, 2000).

Једно од темељних начела олимпијског покрета јесте истицање етичког аспекта у самој спортској игри, што је послужило као основа за утемељење и развој хуманистичких дисциплина пре свега спортске педагогије и социологије спорта у оквиру саме теорије спорта (MacAloon, 1981).

О значају ове две научне дисциплине најбоље сведочи чињеница да се управо њима приписује заслуга што се спорт данас више не посматра као пука разонода или забава. Прегршт интердисциплинарних истраживања позиционирао га је као озбиљан друштвени феномен са кључном улогом у развоју сваке заједнице, будући да је директно интегрисан у систем образовања, здравства, културе, безбедности, економије, туризма и политике. Еволуција спортског система и унапређење појединих спортских грана (кроз развој технике и методике обуке), уз сталну тежњу ка супериорнијим резултатима и освајању олимпијских признања, наметнули су потребу за научним објашњењем феномена који се јављају током тренажног процеса. То је захтевало детаљна научна истраживања процеса адаптације људског организма на екстремне психофизичке напоре (Matveyev, 1981).

Таленат, као и урођене физичке и психолошке предиспозиције спортиста, више нису били довољни за остваривање врхунских резултата. Било је неопходно отићи корак даље и створити нову вредност која ће померити границе људских могућности. Овакав квалитативни скок био је могућ искључиво кроз системско, научно сагледавање спорта и свих његових димензија. Овај процес означава се као сцијентизација спорта (од латинске речи *scientia* – наука). Сцијентизација спорта представља прекретницу у развоју савременог спортског система, означавајући еру у којој се научне дисциплине, методологије и модерне технологије имплементирају у готово све сегменте спорта. Овај процес је континуиран научна достигнућа и иновације видљиви су на борилиштима широм света, без обзира на спортску дисциплину. Ниг и Херзог (Nigg & Herzog, 2007) истичу да је тежња ка постизању супериорнијих спортских резултата пресудно утицала на развој теорије и методике тренинга. У том контексту периодизација спортског тренинга постављена је у сам центар припреме спортиста за наступ на Олимпијским играма уз подстицање интензивног развоја спортске биомеханике и физиологије спорта.

Утицај Међународног олимпијског комитета на развој спортске науке није био само индиректан, кроз промоцију културних и васпитних вредности. Ова међународна организација је путем својих специјализованих комисија конципирала и спроводила глобалне научноистраживачке пројекте. Прекретницу у овој области означило је оснивање Медицинске комисије МОК-а 1967. године (Ditrix et al., 1988). Првобитни фокус радних активности комисије био је искључиво на антидопинг контроли, али је њен делокруг убрзо проширен. Нови надзор обухватио је истраживање и спречавање повреда у спорту, оптимизацију исхране спортиста, као и проучавање реакција кардиоваскуларног система током изложености највишим напорима.

Кроз изразито богат научноистраживачки рад, ова комисија је омогућила да се спортска медицина која се до тада налазила на периферији клиничке медицине трансформише у једну од водећих мултидисциплинарних медицинских грана (Maughan, 2002). Данас ово тело носи назив Комисија за здравље, медицину и науку и сваке године реализује бројне активности у области медицинских и научних истраживања. Посебно важан сегмент њеног деловања јесте израда међународних консензус докумената (*IOC Consensus Statements*) (Илустрација 11). Ови документи служе као основа за дефинисање клиничких препорука, медицинских протокола и стратегија у спортској медицини глобално, са посебним акцентом на превенцију и лечење спортиста, нарочито оних који се спремају за учешће на Олимпијским играма.

Приликом разматрања настанка и конституисања теорије спорта, важно је истаћи значајну улогу Олимпијског студијског центра у Лозани, где је уједно и седиште Међународног олимпијског комитета. Ова институција не само да спроводи едукацију стручњака задужених за креирање јавних политика у оквиру Националних олимпијских комитета, већ и континуирано прикупља и систематизује историјску, менаџерску и социолошку грађу. Наведена грађа представља dragocену научну основу корисницима за израду докторских дисертација и монографских публикација.

Илустарција 11. Историјат консензусних изјава МОК-а (2003-2024)

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Развој теорије спорта био је подстакнут и специфичностима самог спортског тренинга. Намеће се закључак да се општа педагогија, због својих специфичних законитости, не може директно применити на специфичности припреме спортиста који се излажу психофизичким напорима екстремног интензитета. Управо је та различитост условила потребу да се теорија спорта конституише као засебна научна дисциплина у оквиру шире групе наука о људском кретању и моторним активностима (Henry, 1964). Будући да се комплексност феномена Олимпијских игара не може обухватити кроз призму само једне научне гране, дошло је до развоја мултидисциплинарног приступа, из кога су се посебно издвојиле следеће области:

1. **Спортска психологија** — развијена са циљем да спортистима обезбеди оптималну психолошку припрему, како током квалификационог процеса, тако и на самом такмичењу, омогућавајући им да се адекватно носе са високим нивоом стреса и притиска (Weinberg & Gould, 2015);
2. **Спортски менаџмент и спортско право** — дисциплине чији је развој паралелан са стручним наукама које директно утичу на унапређење перформанси спортиста. Њихова улога је кључна у димензионисању и стабилном функционисању читавог спортског система, чинећи га незаобилазном логистичком и организационом подршком тренерима и актерима на терену (Chappelet & Kübler-Mabbott, 2008).

Иако је спорт кроз историју имао значајан утицај на друштвене процесе, 20. век донео је до тада невиђену инструментализацију спортског покрета у политичке сврхе. Борба за олимпијска одличја претворила се у питање државног престижа, при чему су изворни олимпијски принципи све чешће занемаривани, а такмичења оптерећивана допинг скандалима. Овај проблем био је присутан како у источном, тако и у западном блоку.

Изразит пример системског допинга забележен је у Источној Немачкој у периоду од 1960. до 1989. године, када је у државни програм укључено око 10.000 спортиста. Од 1974. године овај програм био је под директном контролом тамошње тајне службе (Штази). Најчешће примењивани анаболички стероид био је Орал Туринабол, чија је дуготрајна употреба оставила тешке здравствене последице по спортисте након завршетка каријере од тешких депресивних стања и криза идентитета (које су у неким случајевима водиле ка промени пола), па све до изненадних смртних исхода.

Током 1970-их и 1980-их година дошло је до експанзије превођења стручне литературе из Источне Немачке, са посебним фокусом на периодизацију тренинга. Тадашња стручна јавност верује да су врхунски резултати источнонемачких спортиста резултат искључиво напредне методологије и научно заснованог тренажног процеса (Franke & Berendonk, 1997). Теорија спорта тог времена настојала је да кроз научну методологију оправда изузетно високе обиме и интензитете оптерећења. Међутим, након што су разоткривени размери систематског допинга, наука о спорту морала је да преиспита дотадашње ставове о физиолошким капацитетима људског тела и могућностима природног опоравка, будући да је постало јасно да такви напори нису били изводљиви без употребе забрањених супстанци (Ungerleider, 2001).

Осим у области физичке припреме, дубоке промене претрпеле су педагошка и психолошка димензија теорије спорта. Истраге су показале да су атлетичари били систематски обмањивани о природи средстава која су примали; медицинско особље им је анаболичке стероиде — чувене „плаве пилуле", представљало као безазлене витаминске додатке за бржи опоравак од исцрпљујућих тренинга (Spitzer, 2006). Ова афера указивала је на неопходност успостављања строгих етичких стандарда у спортској науци, чиме је заштита здравља спортиста дефинисана као темељни приоритет (Mignon, 2003). Према Хулихану (Houlihan, 2002), један од директних резултата овог процеса било је и оснивање Светске антидопинг агенције (WADA) 1999. године.

Паралелно са институционалним борбама, системска едукација стручњака и спортиста о штетности допинга постала је обавезан сегмент спортске политике (Backhouse et al., 2009). Овакав приступ примењује и Република Србија, где је Законом о спорту (2016) утврђена општа забрана допинговања, док су пратећим подзаконским актима дефинисане процедуре континуиране едукације. С обзиром на то да се листа забрањених супстанци редовно ажурира, стално усавршавање спортских радника и подизање свести код самих спортиста представљају кључни механизам превенције.

Законодавни оквир у Србији постављен је упасегментирањем Закона о спречавању допинга у спорту 2005. године, уз његове касније измене и допуне (2014. и 2021. године), као и кроз нове измене усвојене на седници Владе у јуну 2026. године. На основу овог акта основана је Антидопинг агенција Србије (АДАС), која остварује значајне резултате у међународним оквирима и активно сарађује са WADA и Саветом Европе. Савремени теоријски дискурс тиме превазилази искључиво медицински угао и обухвата шире друштвене и социјалне импликације допинга.

О озбиљности и сложености ове проблематике сведочи пример атлетичарке Мерион Џонс, чији је тим дужи период успевао да буде корак испред дијагностичких лабораторија. Џонс је годинама демантовала оптужбе за допинг јер тадашњи тестови нису могли да детектују дизајнирани стероид ТХГ (тетрахидрогестринон), у спортским круговима познат као „Clear" (Fainaru-Wada & Williams, 2006).

Као директан одговор на овакве технолошке манипулације, WADA је увела правило о чувању узорака крви и урина током периода од 10 година, омогућавајући њихово ретроактивно тестирање са развојем савременијих метода анализе (Catlin et al., 2004). Ови примери потврђују способност теорије и праксе спорта да се динамично прилагођавају изазовима, што је могуће једино уз блиску сарадњу свих актера у спортском систему.

2.7. КУЛТУРОЛОШКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ И САВРЕМЕНИ ПРОБЛЕМИ СПОРТСКЕ НАУКЕ

Под утицајем савремених друштвених и технолошких промена, афинитети младих се значајно мењају, што резултира све мањим интересовањем за класичне спортске дисциплине. Уместо тога, фокус младих све се више преусмерава ка е-спорту (гејмингу) и савременим облицима активности који се заснивају на специфичним методичким приступима тренажном процесу. У ери интензивног технолошког развоја, спорт добија квалитативно другачије значење и функцију, што пред теорију спорта ставља задатак да темељно проучи и објасни утицај ових савремених феномена на локомоторни развој омладине. Напоредно с тим, технолошки напредак снажно утиче и на еволуцију у производњи спортске опреме, чија примена све директније „помаже" спортистима у процесу достизања врхунских спортских резултата (Rowe, 2004).

Питања за проверу знања

1. На који начин се теорија спорта дефинише као интегративна научна област према почетним разматрањима у тексту?
2. Наведите и објасните дефиницију културе према ауторима Креберу и Клукхону (Kroeber & Kluckhohn), као и дефиницију Клифорда Гирца (Geertz).
3. Којих је 6 кључних фактора од којих се састоји култура према класичним социолошким дефиницијама наведеним у тексту?
4. Како Кокли (Coakley) дефинише спорт као институционализовану форму физичког вежбања?
5. Зашто је погрешно посматрати спорт искључиво као „надградњу која служи за разбибригу и испуњавање слободног времена"? На шта све спорт утиче у држави?
6. Објасните тезу Роуа (Rowe) и Харгревеса (Hargreaves) о спорту као „културно организованом начину коришћења тела".
7. Како Ален Гутман (Guttmann) објашњава настанак модерног спорта и које специфичне културне процесе наводи?
8. Анализирајте Гирцов пример „балинежанског петловског боја" у контексту антропологије спорта. Шта означава појам „дубока игра"?
9. Како је професионални боксер Рој Џонс Јуниор оправдавао свој хоби узгоја и борбе петлова?
10. Која је била примарна улога физичке активности у праисторији и који су пример заједница из модерног доба наведени у тексту као чувари тог концепта?
11. Дефинишите термин „Убунту" и објасните његов значај за развој етичке компоненте и заједништва у физичким активностима племена.
12. Како се у праисторији вршио прелаз са чисто егзистенцијалног покрета на ритуални карактер игара и шта Роже Кајоа (Caillois) каже за концепт "agon-a"?
13. Наведите пример праисторијских иницијација млађих чланова које су се задржале до данас (случај државе Вануату).
16. Наведите шест основних постулата савремене теорије спорта који су се развили из праксе Античког и Римског доба.
17. Како су стари Римљани посматрали физичко вежбање и шта означава крилатица „Panem et circenses" (Хлеба и игара)?

18. Који је разлог за укидање античких Олимпијских игара у Средњем веку, ко их је укинуо, и какав је био генерални став хришћанског аскетизма према телу?
19. На који начин су витешки турнири и народне игре у Средњем веку, упркос стагнацији, ипак допринели развоју Теорије спорта? Помените допринос Норберта Елијаса.
20. Зашто се Енглеска назива „колевком" савременог спорта и шта дефинише појам „спортизација" (sportization/sportification)?

Литература

Andrieu, B. (2014). *Donner le vertige: Les arts immersifs*. Éditions de l'Épure.

Backhouse, S. H., McKenna,J., & Patterson,L. (2009). A review of current anti-doping education programs in sport. *Sport Management Review, 12*(4), 223–236. https://doi.org/10.1016/j.smr.2009.03.002.

Callois, R. (2001). *MAn, play and games*. Illionis: University Illionis Press.

Catlin, D. H., Sekera,M.H., Ehrens, B.D., Starčević,B.Chang,Y.C., & Hatton,C.K. (2004). Tetrahydrogestrinone: Discovery, synthesis, and detection in urine. *Rapid Communications in Mass Spectrometry, 18*(12), 1245–1249. https://doi.org/10.1002/rcm.1495.

Chappelet, J. L. & Kübler-Mabbot,B. (2008). *The International Olympic Committee and the Olympic system: The governance of world sport*. Routledge.

Coakley, J. (2017). *Sports in society:Issues and contravesies* (12th ed.). McGraw-Hill Education.

Ditrix, A.;Knuttgen, H.G. & Tittel,K. (1988). *The Olympic book of sports medicine.* Blackwell Scientific Publications.

Elias, N. (1986). *An essay on sport and violence. In N.Elias & E.Dunning (Eds.). Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civiliziing Porcess* (pp.150-174). Basil Blackwell.

Fainaru-Wada, M., & Williams,L. (2006). *Game of shadows: Barry Bonds, BALCO, and the steroids scandal that rocked professional sports*. Gotham Books.

Franke, W.W. & Berendonk,B. (1997). Franke, W. W., & Berendonk, B. (1997). Hormonal doping and androgenization of athletes: A secret program of the German Democratic Republic government. *Clinical Chemistry, 43*(7), 1262–1279. https://doi.org/10.1093/clinchem/43.7.1262.

Geertz, C. (1973). *The interpretations of cultures*. Basic Books.

Golden, M. (2015). *Sport in the ancient world from A to Z.* Routledge.

Guttman, J. (1984). *The Games Must go on Avery brundage and Olympic movement*. New York: Columbia University Press.

Guttmann, A. (1978). *From ritual to record.* Columbia: Columbia University Press.

Guttmann, A. (2004). *From ritual to record: The nature of modern sports* (Update ed.). Columbia: Columbia University Press.

Hargreaves, J. (1986). *Sport,power and culture*. Polity Press.

Henry, F. M. (1964). Physical education: An academic discipline. Journal of

Health, Physical Education, *Recreation, 35*(7), 32–69.: https://doi.org/10.1080/07303084.1964.10603611.

Henslin, J. M. (2015). *Essentionals of sociology:A down to earth approach* (11th ed.). Pearson.

Houlihan, B. (2002). *Doping in sport and the development of anti-doping policy* (2nd ed.). Council of Europe Publishing.

Humphrey, J. H. (1986). Roman circuses: Arenas for chariot racing. Universiti of California Press.

Junkelmann, M. (2000). *Das Spiel mit dem Tod: So kampften Roms Gladiatoren*. Philipp von Zabern.

Kroeber, A.L. & Kluckhohn, C. (1963). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. New York: Vintage Books.

Kyle, D. G. (2015). *Sport and spectacle in the ancient world* (2nd ed.). Wiley Blackwell.

MacAloon, J. J. (1981). *This great symbol: Pierre de Couberin and the origins of the modern Olympic Games*. Chicago: University of chicago Press.

Macionis, J. J. (2018). *Sociology* (17th ed.). Pearson.

Mandell, R. D. (1984). *Sport : A cultural history*. Columbia: Columbia University Press.

Maguire, J. (1999). *Global Sport: Identities, Societies, Civilizations*. Polity Press.

Matveyev, L. P. (1981). *Fundamentals of sports training*. Progress Publishers.

Maughan, R. J. (2002). *The encyclopaedia of sports medicine: Sports nutrition*. Blackwell Science.

Mignon, P. (2003). he tour de France and the doping issue. *International Journal of the History of Sport, 20*(2), 91–111. https://doi.org/10.1080/09523360412331291884.

Miller, S. G. (2004). *Ancient Greek athletics*. Yale University Press.

Müller, N. (2000). *Perre de Coubertin 1863-1937: Olympism-Selected writings*. Losane: International Olympic Committee.

Nigg, B. M. & Herzog, W. (2007). *Biomechanics of the musculo-skeletal system* (3rd ed.).John Wiley & Sons.

Overman, S. J. (2011). *The Protestan Ethic and the Spirit of Sport: How Calvinism and Capitalism Shaped Americas Games*. Mercer Unversity Press.

Poliakoff, M. (1987). *Combat sports in the ancient world: Competition, violence and culture*. Yale University Press.

Reid, H. L. (2011). *The Phylosophical Athlete*. Athens: Olympic colaboration research Association.

Rowe, D. (2004). *Sport, culture and the media: The unruly trinity*. (2nd ed). Maidenhead: Open University Press.

Rowe, D. (2004). *Sport,culture and the media*.Open University Press Ilić,M. (1982). Beograd: Sociološki leksikon.

Spitzer, G. (2006). *Sport and systematic doping in the GDR: Effects on citizens and world sports*. Meyer & Meyer Sport.

Struna, N. (2000). *Social history and sport*. In Coakley,J. and unning, E. (eds) handbook of Sports Studies. London: London;Sage.

Swadling, J. (1982). *The Ancient Olympic Games.* London: british Museums Publications.

Šiljak, V. (2007). *Istorija sporta*. Beograd: Wikipedia https://sr.wikipedia.org/wiki/.

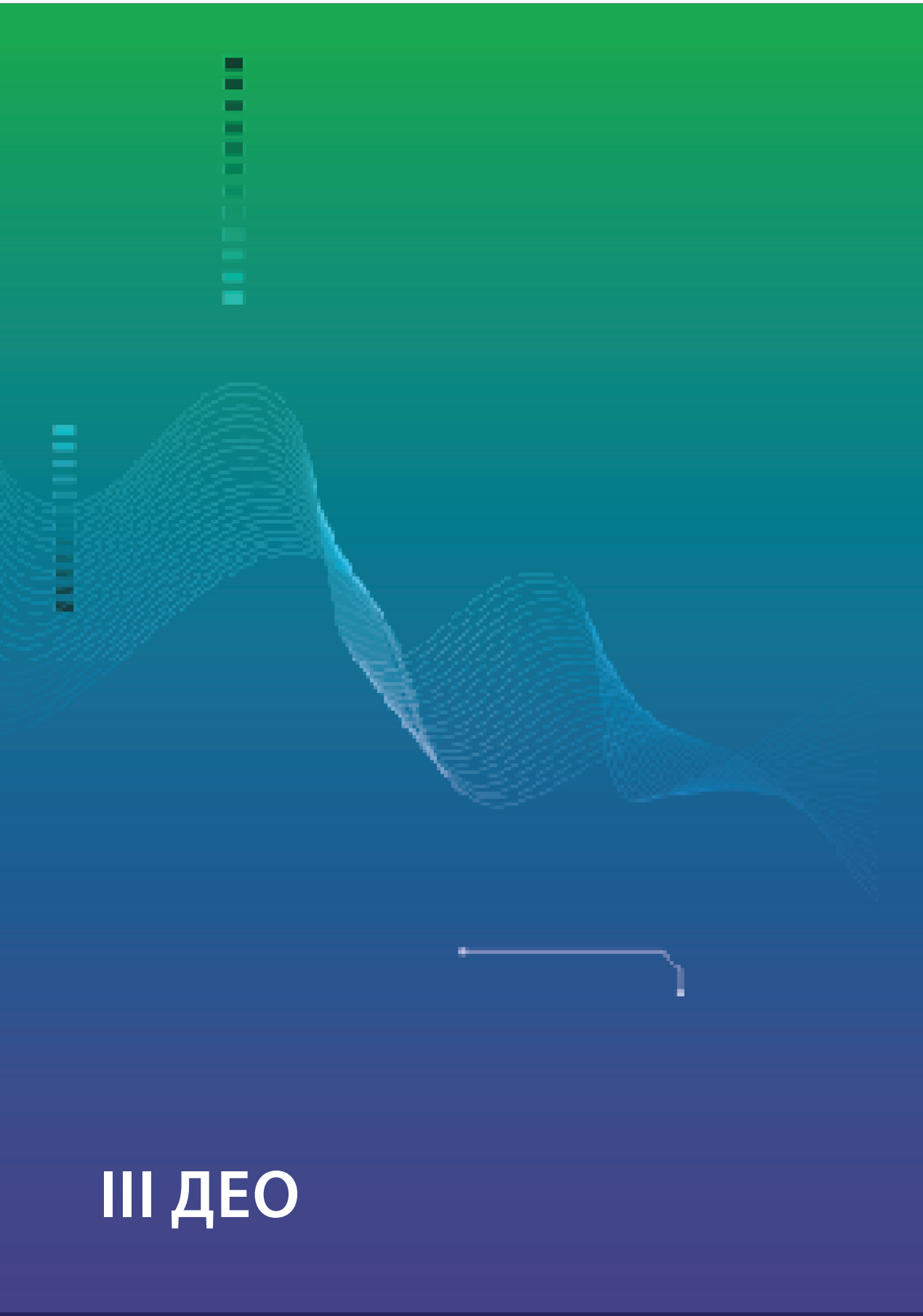
Ungerdleider, S. (2001). *Faust's gold: Inside the East German doping machine.* Thomas Dunne Books.

Weinberg, R. S. & Gould,D. (2015). *Foundations of sport and exercise psychology* (6th ed.). . Human Kinetics.

Zakon. (2016). *Zakon o sportu*. Belgrade: Sl.Glasnik RS,br.10/2016.

OpenAI. (2024). *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Google. (2024). *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

III ДЕО

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КУЛТУРЕ

3. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КУЛТУРЕ

3.1. ПОЈАМ КУЛТУРЕ

Иако је свакодневно користимо, реч „***култура***" носи толико различитих значења да се мало који појам може мерити с њеном сложеношћу (Berger, 2000; Matić & Bokan, 2005). То је појам који стално провлачимо кроз свакодневне разговоре, а ипак је невероватно тешко прецизно га дефинисати. То је зато што култура обухвата готово све што радимо, стварамо и вреднујемо као људска бића. Будући да је толико широк појам, она се не проучава само у оквиру антропологије, социологије, филозофије или историје, већ представља важан предмет истраживања и у областима које се баве спортом (Lebron, 2013).

Да бисмо заиста разумели културу, корисно је да погледамо одакле та реч потиче. Реч култура потиче од латинске речи „*cultura*", што дословно значи обрађивати, неговати или унапређивати земљу. На самом почетку, култура је била уско везана за пољопривреду, односно за начин на који су људи обрађивали земљу како би преживели. Међутим, током векова, овај концепт се знатно развио. Помакао се са обраде земље на „обраду ума". Римски филозоф Цицерон је први употребио израз *cultura animi*, односно култура душе, како би описао целокупни процес личног, интелектуалног и моралног развоја.

Како су друштвене науке почеле да се обликују, мислиоци су се утркивали да дефинишу овај комплексні појам. Једна од кључних дефиниција потекла је од британског антрополога Едварда Тејлора. Он је културу описао као „сложену целину" која обједињује наше знање, веровања, уметност, морал, законе, обичаје и све друге навике које стичемо као чланови друштва (Larsen, 2013; Tylor, 1877). Према Илићу (1983), темељна улога културе јесте подршка очувању и свестраном напретку заједнице, а она обухвата све материјалне и духовне процесе, промене и резултате настале кроз деловање људског друштва.

Данас на културу гледамо кроз различите призме. Социолози се углавном фокусирају на то како култура делује као друштвени фактор који повезује наше односе и понашања. Са друге стране, антрополози више пажње посвећују симболима и свакодневним ритуалима који заједницама дају њихов јединствени карактер. Утицајни антрополог Клифорд Герц описао је културу као заједнички систем симбола, односно мрежу значења коју сами плетемо како бисмо дали смисао свом животу, даље пренели своја

искуства и кретали се кроз свет (Brumann, 2002; Silva et al., 2024). За Герца, култура није само оно што стварамо, већ је то и сочиво кроз које посматрамо стварност. Из те перспективе и спорт се може посматрати као културни феномен, јер његов значај не произилази само из физичке активности, већ и из вредности, симбола, традиција и друштвених значења обликованих унутар одређене културе.

У основи, култура представља заједничко људско наслеђе. Обично се дели на две категорије:

- **материјалну културу**: физичке ствари које остављамо иза себе, као што су архитектура, оруђа и уметност; и
- **нематеријалну културу**: ствари које нас повезују, попут језика, веровања, моралних вредности и традиције.

Оно што је кључно јесте да култура никада није замрзнута у времену. Она је жива појава која дише, непрестано се развија и прилагођава новим генерацијама и променљивим околностима. Ми наслеђујемо традицију оних који су били пре нас, али је не остављамо само да скупља прашину на полици; ми је обликујемо, додајемо јој сопствени печат и преносимо је даље. Та стална еволуција је оно што покреће човечанство напред.

Дакле, култура је целокупан начин живота једне заједнице. Она нас усмерава како да размишљамо, осећамо, говоримо и делујемо, и помаже нам да схватимо ко смо као појединци, али и као група. Због тога се спорт може сматрати директним одразом културе друштва коме припада, јер игре, утакмице и спортски догађаји су друштвена појава која настаје у друштву у коме се развија (Sekot, 2009). Спортска правила, спортске вредности, ривалство и страст коју спорт изазива дубоко су повезани са историјским и културним коренима. Када спорт посматрамо кроз призму културе, схватамо да је он нешто много веће од обичне игре и да представља културни феномен.

3.2. НАСТАНАК И РАЗВОЈ КУЛТУРЕ

Култура није настала одједном, нити се њени почеци могу везати за један одређени историјски догађај. Развијала се постепено, заједно са развојем људских заједница (Tri, 2024; Srivastava & Tiwari, 2025). Она представља једно од најважнијих обележја по коме се човек разликује од осталих живих бића. За разлику од животиња, које се углавном ослањају на инстинкте, људи су од најранијих времена учили из искуства, помагали једни другима и преносили стечено знање. Опстанак човека одувек је зависио од његове способности да учи нове вештине, да се прилагођава променама и да сарађује са другим члановима заједнице. Захваљујући тим способностима људи су могли успешније да решавају проблеме, да се прилагођавају различитим условима живота и да стално унапређују свој начин живота.

Замислите првобитну људску заједницу: ако би неко открио како да направи оруђе или да запали ватру, а то знање не би пренео дргима, оно би нестало заједно са њим и човечанство би изгубило драгоцено искуство. На срећу, дешавало се управо супротно. Знање се преносило на друге људе, а наредне генерације су га даље развијале, усавршавале и надограђивале. То је била основа за даљи развој културе.

Посебно важну улогу у развоју културе имао је настанак језика. Поједини аутори сматрају да су развој језика, културе и људског мозга били међусобно повезани процеси који су се одвијали паралелно током људске еволуције (Chiu, 2011). Појавом језика људи су добили могућност да јасно изражавају своје мисли, да међусобно размењују искуства, као и да преносе знање много ефикасније него раније (Chiu, 2011; Tri, 2024). Захваљујући језику, искуства и сазнања једне генерације могла су да буду сачувана и пренета наредним генерацијама, што је значајно убрзало културни развој друштва. Због тога се језик сматра једним од најважнијих темеља културе. Он није само средство комуникације, већ је и главни начин на који се култура преноси између чланова заједнице и са једне генерације на другу.

Упоредо са развојем језика развијали су се и симболи и други начини на које су људи изражавали своја веровања, вредности и погледе на свет. Пећински цртежи, ритуални предмети, украси и различити облици уметничког изражавања представљају неке од најстаријих трагова симболичке културе. Кроз ове облике изражавања људи су настојали да разумеју свет који их окружује, да пренесу своја искуства и да поделе своја сазнања са другим члановима заједнице. Временом су симболи постали важан део колективног идентитета и један од темеља културног живота. Они су помагали људима да развију осећај припадности заједници, да очувају заједничке вредности и да пренесу културно наслеђе на следеће генерације.

Паралелно са овим појавама, развијали су се и различити обичаји и традиција. Обичаји су настајали као устаљени обрасци понашања који су уређивали свакодневни живот заједнице, док је традиција омогућавала преношење тих образаца на наредне генерације. Захваљујући традицији свака нова генерација није морала да почиње из почетка, већ је могла да се ослони на искуства својих претходника. То је начин на који култура повезује прошлост са садашњошћу и обезбеђује континуитет друштвеног развоја.

У настанку културе посебно место заузимају игра, ритуали и различити облици физичких активности. Многе активности које данас посматрамо као спорт некада су биле саставни део свакодневног живота људи. Најранији облици спортских активности били су уско повезани са потребама преживљавања (Lombardo, 2012). На пример, трчање, бацање, скакање, такмичење у снази или спретности имали су практичну функцију, јер су припремали људе за лов, одбрану заједнице или друге животне изазове (Matić & Bokan, 2005). Временом су ове активности почеле да добијају друштвени, церемонијални и забавни карактер.

Многи ритуали у древним заједницама укључивали су демонстрацију физичке снаге, издржљивости, храбрости и вештина. Такве активности су често биле повезане са религијским веровањима, обредима или прославама важних догађаја. Како су друштва постајала сложенија, ове активности су се постепено издвајале и развијале у организоване облике игре и такмичења, и у њима се могу препознати корени савременог спорта.

Посматрано из историјске перспективе, развој културе представља дуготрајан процес стварања и усавршавања начина живота, система вредности, облика комуникације и друштвених институција. Спорт је настао управо у оквиру тог процеса и током времена постао је један од значајних израза људске културе (Lombardo, 2012). Због тога се спорт не може посматрати само као физичка активност или такмичење, већ и као културни феномен који одражава систем вредности, идеале и друштвене односе одређеног времена и заједнице. Према Матићу и Бокану (2005), физичка активност и њом створена добра (нпр. здравствене, образовне и социјалне вредности) представљају заједничку основу физичке културе, а спорт, физичко васпитање и рекреација су њени облици испољавања. Дакле, спорт се развијао унутар ширег система физичке културе која је део укупне културе једног друштва (Слика 6).

Слика 6. Физичка активност некад и сад

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

3.3. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КУЛТУРЕ

Већина аутора сагласна је да култура поседује одређене карактеристике по којима се разликује од других друштвених појава, а то су следеће карактеристике:

1) култура настаје и развија се у оквиру друштва
2) култура се усваја учењем
3) култура се заснива на симболима и значењима
4) култура се мења кроз време
5) култура преноси искуства претходних генерација
6) култура повезује чланове заједнице

Ове карактеристике представљају основ за разумевање културе, али и спорта као важног дела културног живота савременог друштва.

3.3.1. Култура настаје у оквиру друштва

Једна од основних карактеристика културе јесте њена друштвена природа. Култура не постоји изван људске заједнице, већ настаје и развија се кроз међусобне односе људи. Све оно што чини културу, попут знања, вредности, норми, обичаја и веровања, ствара се, преноси и одржава унутар друштвених група.

Култура није нешто што појединац може сам да створи. Свако од нас одраста у одређеном друштвеном окружењу, учи неки језик, усваја одређене обичаје и постепено прихвата начин на који његова заједница разуме свет. Због тога се култура може посматрати као заједничко наслеђе чланова једног друштва, јер она повезује појединце, доприноси очувању заједнице и омогућава њен континуитет и развој кроз време.

Спорт представља добар пример друштвене природе културе због тога што спортске активности настају и развијају се у оквиру одређених заједница, а правила, обрасци понашања и вредности које спорт промовише обликују се кроз међусобне односе и искуства његових учесника, а затим се преносе на нове генерације спортиста.

3.3.2. Култура се учи

Култура није нешто са чим се човек рађа, већ се она стиче током живота кроз процес социјализације. Социјализација представља процес друштвеног учења током кога појединац усваја културне вредности, норме, знања и обрасце понашања који су неопходни за живот у заједници којој припада (Pescaru, 2018).

Постоје три фазе социјализације: примарна, секундарна и терцијарна социјализација.

- **Примарна социјализација** одвија се у раном детињству, првенствено у оквиру породице. У овом периоду дете усваја језик, основне обрасце понашања, друштвене норме и вредности које су карактеристичне за заједницу у којој одраста (Grusec & Lytton, 1988).
- **Секундарна социјализација** започиње укључивањем појединца у шире друштвено окружење, пре свега кроз школу, вршњачке групе и друге друштвене институције. Током овог периода развијају се социјалне вештине, лични идентитет и способност прилагођавања различитим друштвеним улогама (Zakharkin et al., 2019).

- **Терцијарна социјализација** односи се на одрасло доба и прилагођавање новим животним околностима. Појединац сада преузима улоге запосленог, супружника или родитеља и наставља да усваја нова знања, вредности и обрасце понашања неопходне за функционисање у друштву (Preves & Mortimer, 2013).

Иако важну улогу у социјализацији имају породица и образовне институције, култура се не преноси искључиво кроз формално образовање. Велики део културних садржаја усваја се посматрањем, имитацијом и свакодневном интеракцијом са другим људима. На сличан начин усваја се и спортска култура. Млади спортисти не уче само техничке и тактичке елементе одређене спортске дисциплине, већ и правила понашања, поштовање противника, значај тимског рада и фер-плеја. Кроз спортско окружење они постепено усвајају вредности и норме које обликују њихово понашање како на спортском терену, тако и ван њега.

3.3.3. Култура се заснива на симболима

Посебна карактеристика културе је њена симболичка природа. Кроз векове су људи помоћу симбола, односно визуелних, звучних или материјалних знакова, изражавали своја веровања, идеје и вредности. Симболи одржавају културу, наслеђе и историју једног народа и део су колективне људске свести (Thaker, 2022).

Спорт обилује симболима, а пример за то су олимпијски кругови који представљају један од најпрепознатљивијих спортских симбола на свету (Илустрација 12).

Илустрација 12. Олимпијски кругови

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.

com

Пет међусобно испреплетених олимпијских кругова (плави, црни, црвени, жути и зелени) осмислио је Пјер де Кубертен 1913. године (Calisher, 2009). Они званично представљају пет континената, иако појединачне боје нису додељене одређеним континентима (Wu, 2003). Међутим, Кубертен је изабрао ових пет боја, заједно са белом позадином, зато што се те боје појављују на заставама свих држава света. Олимпијски кругови носе више слојева симболике; они симболизују страст, веру, победу, спортски дух и радну етику (Calisher, 2009). У ширем смислу, Кубертенов дизајн изражава и идеал олимпизма, односно тежњу ка уједињењу света кроз пријатељство и међусобно поштовање, а чија се идеологија заснива на јединству ума, тела и духа (Donmez & Sivaz, 2024). Олимпијски кругови су симбол интернационализма и промовишу сарадњу међу народима, као и међусобно разумевање између људи који припадају различитим културама и државама (Séguin, 2011).

Симболи попут заставе, клубских грбова и химне имају веома значајну улогу у стварању идентитета спортских организација.

3.3.4. Култура се мења кроз време

Култура је динамична појава јер се непрестано развија и прилагођава новим околностима (Cai et al., 2019). На њене промене утичу бројни технолошки, економски и друштвени фактори. Као саставни део културе, и спорт се током историје развијао у складу са ширим друштвеним променама. Те промене огледају се у модификацији правила у разним спортовима, као и у промени друштвених ставова према спорту и његовим учесницима (нпр. став према учешћу жена у спорту). Такође, развој напредне технологије омогућио је прецизније праћење тренажног оптерећења, физиолошких и биомеханичких параметара, као и ефикасније планирање тренажног процеса и опоравка спортиста (Dhankhar & Sharma, 2023). Технолошки напредак је истовремено допринео и глобализацији и ширењу информација и спортског садржаја међу различитим народима и државама.

3.3.5. Култура се преноси кроз генерације

Култура се развија акумулацијом знања, искустава и достигнућа претходних генерација, што значи да култура поседује кумулативни каратер. Култура се наслеђује, преноси се са једне генерације на другу и стално се унапређује увођењем нових идеја (Srivastava & Tiwari, 2025; Ziyatbay, 2024).

Аналоган образац може се уочити и у спорту. Спортска техника и методе тренинга развијали су се током времена. Савремени приступи тренингу заснивају се на темељима које су поставили ранији тренери и спортски научници, а нова сазнања и истраживања константно допуњују и унапређују постојећу спортску праксу.

3.3.6. Култура повезује чланове заједнице

Важна улога културе је то да повезује појединце у ширу заједницу. Путем сличних вредности, веровања, језика, симбола и обичаја, људи развијају осећај припадности одговарајућој групи, нацији или заједници. Ова карактеристика културе може се уочити и у спорту.

На пример, националне репрезентативне селекције представљају симбол заједничког идентитета једног народа јер окупљају најбоље спортисте једне државе које повезује исти језик, обележја, химна и застава. На тај начин спорт доприноси јачању осећаја припадности, колективног идентитета и друштвене повезаности.

Слика 7. Сениорска одбојкашка репрезентација Србије

Извор: https://www.ossrb.org/sastav-odbojkasi-vnl/

3.4. КУЛТУРА КАО ОСНОВА НАСТАНКА И РАЗВОЈА СПОРТА

Спорт представља један од најзначајнијих културних феномена савременог друштва. Иако се данас најчешће повезује са организованим такмичењима, врхунским достигнућима и различитим облицима рекреације, његови корени сежу дубоко у прошлост и нераскидиво су повезани са развојем људске културе. Спорт није настао као издвојена друштвена појава, већ се развијао заједно са људским заједницама, њиховим начином живота, вредностима, веровањима и потребама.

3.4.1. Култура и настанак првих облика физичке активности

У првобитним људским заједницама, физичка активност је била саставни део свакодневног живота. Да би могао да преживи, човек је морао непрестано да се креће, да савладава препреке, да иде у лов и риболов како би прибавио храну, да преноси терет, као и да штити себе и чланове своје заједнице од различитих опасности које су долазиле из окружења (Milovanović, 2024).

У том периоду није постојала јасна разлика између рада, живота и физичког вежбања. Снага, брзина, издржљивост и спретност нису се циљано развијале ради постизања спортских резултата, већ су представљале основне карактеристике које је човек морао да поседује како би обављао свакодневне активности и обезбедио свој опстанак. Иако такве активности нису имале спортски карактер у савременом смислу речи, оне су подстицале развој физичких способности и различитих облика кретања који су временом постали основа за настанак и развој спорта.

Бројни археолошки налази потврђују значај физичке активности у животу првобитних заједница (Milovanović, 2024). Пећински цртежи приказују сцене лова, борби и заједничких активности, што указује да је кретање имало важно место у тадашњој култури (Milovanović, 2024). Како су се људске заједнице развијале и постајале организованије, тако су се мењале и функције физичке активности. Другим речима, физичке активности више нису имале само практичну функцију, већ су постале и саставни део одређених ритуала, обичаја и различитих облика друштвених окупљања.

3.4.2. Културни значај физичког вежбања у древним цивилизацијама

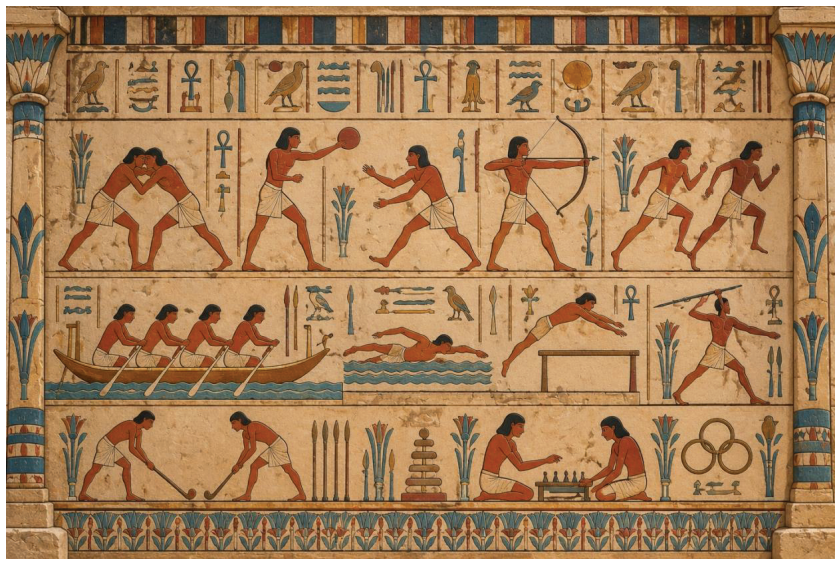
Кроз културолошки развој друштва, физичка активност добија ново место јер више није повезана само са опстанком и радом, већ постаје део војне организације, религијских обичаја, образовања и друштвеног живота (Milovanović, 2024). Начин на који је одређена култура посматрала тело и физичке способности у великој мери одређивао је и значај који су телесне активности имале у свакодневном животу (Stefanović, 2011).

Култура древног Египта

Древни Египат представља једну од најстаријих и најзначајнијих култура која је оставила бројне трагове о значају физичке активности (Milovanović, 2024; Stefanović, 2011). Постоје бројни археолошки налази као што су зидови храмова и гробница на којима су приказане сцене рвања, стреличарства, лова или пливања који сведоче о значају физичког вежбања у животу тадашњег становништва у Египту. Поред тога, пронађени су различити предмети који су повезани са телесним вежбањем, укључујући лукове, стреле, лопте и кочије (Milovanović, 2024).

Физичка способност у египатској култури није представљала само практичну вредност, већ и симбол друштвеног статуса и моћи (Stefanović, 2011). Фараони су често приказивани као снажни ратници и успешни ловци, што показује да су телесна снага, храброст и ратничке вештине биле међу цењеним културним вредностима (Milovanović, 2024; Stefanović, 2011). Посредством таквих представа, заједница је истицала цењене људске квалитете и успостављала вредносне идеале ка којима су појединци стремили.

Слика 8. Спортске игре у древном Египту

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Култура древне Индије

У древној Индији, физичка активност била је директно повезана са образовањем, религијом и војном припремом. Бројна сазнања о тадашњим облицима телесног вежбања налазе се у светим списима (Ведама), где су описиване различите ратничке вештине, попут мачевања, рвања, гађања луком и стрелом и бацања копља (Milovanović, 2024). Ове активности нису имале искључиво практичну функцију. Сматрало се да доприносе развоју дисциплине, самоконтроле и моралних особина појединца. На тај начин телесно вежбање постало је део ширег процеса васпитања и обликовања личности.

Култура древне Кине, Јапана и Кореје

У културама Далеког истока физичка активност развијала се под утицајем филозофских, здравствених и војних идеја. Кинеска култура посебно је истицала значај склада тела и духа. Различити облици телесног вежбања сматрани су важним за очување здравља, правилно функционисање организма и развој личности.

Конфучије је наглашавао значај правилног држања тела, контролисаног дисања и личне дисциплине (Stefanović, 2011), док су бројне активности настале из свакодневног живота и војних потреба временом постале основа

различитих спортских дисциплина. Трчање, пливање, стреличарство и борилачке вештине заузимали су значајно место у тадашњој култури (Milovanović, 2024; Stefanović, 2011).

Сличне вредности могу се препознати и у културама Кореје и Јапана. Традиционално корејско рвање *сирум* и јапанске борилачке вештине (нпр. кендо, сумо рвање) представљају примере активности које су превазилазиле физичко такмичење. Њихова сврха није била само развој телесних способности, већ и изградња карактера, самодисциплине и поштовања друштвених норми. Посебно место заузимале су вештине самураја, које су повезивале физичку спремност са моралним и духовним вредностима (Milovanović, 2024; Stefanović, 2011).

Слика 9. Јапанска борилачка вештина мачевања (кендо)

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

3.4.3 Античка Грчка и културни темељи спорта

У античкој Грчкој, телесно вежбање представљало је фундаментални стуб целокупног образовно-васпитног система (Stefanović, 2011). Примарни циљ оваквог приступа било је обликовање свестране личности кроз симултани развој физичких и менталних капацитета. Сматрало се да се истинска племенитост постиже балансирањем телесне снаге и здравља са моралним и интелектуалним врлинама, чиме се обезбеђивао свеобухватан напредак појединца (Stefanović, 2011).

Током овог периода у грчкој мисли уобличиле су се две главне струје о односу телесне и душевне сфере (Stefanović, 2011). Прва струја истицала је да је равноправна брига о физичком и интелектуалном развоју неопходна за формирање стабилне личности. С друге стране, поједини филозофи су телесном васпитању додељивали секундарну, логистичку улогу, сматрајући да је његова основна сврха подршка умном напретку (Stefanović, 2011). Упркос разликама, оба филозофска концепта су физичку активност сматрала незаменљивим елементом образовања.

Разлике у вредновању физичке активности јасно су се рефлектовале на примере Атине и Спарте (Milovanović, 2024). Док је Атина телесно вежбање интегрисала као један од више сегмената општег образовања, уметности и културе, Спарта га је подредила строгој војној дисциплини и психофизичкој припреми ратника. И поред различитих друштвених циљева, обе државе су физичком развоју приписивале стратешки значај.

Припрема омладине одвијала се у палестрама и гимназијама кроз дисциплине попут трчања, скокова, бацања диска и копља, као и рвања (Milovanović, 2024; Stefanović, 2011). Ове активности су, поред развоја моторичких способности, имале и дубоку културну улогу у друштву. Из таквог амбијента развила су се прва организована спортска надметања, међу којима су централно место заузимале античке Олимпијске игре.

Слика 10. Спортске дисциплине у античкој Грчкој

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

3.4.4. Значај телесног вежбања у култури старог Рима

Млади Римљани развијали су своје способности кроз трчање, пливање, јахање, бацање копља и друге активности које су доприносиле војној спремности. Истовремено, под утицајем грчке културе настајале су установе намењене телесном вежбању и образовању младих.

Посебну занимљивост представља чињеница да су одређене физичке активности биле доступне и женама, о чему сведоче бројни уметнички прикази из тог периода (Milovanović, 2024; Stefanović, 2011). На тај начин физичка култура постајала је део живота различитих друштвених група.

Слика 11. Физичке активности жена у старом Риму

Извор: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Villa_Romana_del_Casale_-_Bikini_Girls_mosaic#/media/File:%22Mosaik_der_M%C3%A4dchen_im_Bikini%22_in_der_Villa_del_Casale._02.jpg

Позната изрека римског песника и сатиричара Јувенала „у здравом телу здрав дух" описује римско уверење да постоји повезаност између телесног и духовног развоја човека (Stefanović, 2011). Истовремено, римско друштво развило је и посебне облике јавних такмичења и спектакала, међу којима су најпознатије биле гладијаторске борбе. Иако се не могу посматрати као спорт у савременом смислу, оне представљају пример начина на који су култура, забава и физичка спремност били повезани у античком свету.

3.4.5. Однос средњовековне културе према физичком вежбању

Средњи век донео је значајне промене у односу друштва према телу и физичкој активности. Под утицајем хришћанске цркве нагласак се све више померао ка духовном животу, док је телесна страна човека добијала мањи значај него у античком периоду (Milovanović, 2024; Stefanović, 2011).

Многи средњовековни мислиоци сматрали су да претерана усмереност на тело може удаљити човека од духовних вредности (Stefanović, 2011). Због тога су бројна спортска такмичења и манифестације изгубили значај који су имали у претходним епохама. У образовним установама и манастирима највећа пажња посвећивана је религијском и интелектуалном развоју. Ипак, физичка активност није потпуно нестала; одржала се кроз војну обуку, витешке турнире и различите облике народних игара.

3.4.6. Ренесансна култура и обнова значаја физичког вежбања

Ренесанса представља период у којем долази до значајног преиспитивања дотадашњих схватања човека. Хуманисти поново откривају античке идеале и враћају у фокус идеју о складном развоју тела и духа. Физичко вежбање почиње да се посматра као важан део образовања и здравог начина живота.

Један од најзначајнијих представника овог периода био је Виторино да Фелтре, оснивач школе *La Giocosa*. У овој школи ученици су свакодневно учествовали у различитим физичким активностима, укључујући трчање, скакање, јахање, мачевање и игре са лоптом. Сматрало се да телесно вежбање доприноси здрављу, али и успешнијем учењу и развоју личности (Stefanović, 2011).

Сличне идеје заступали су и други хуманисти и педагози, међу којима се истичу Џон Милтон, Јохан Бернард Базедов и Јохан Кристоф Гутс Мутс. Њихови ставови допринели су развоју модерних концепција физичког васпитања и поставили темеље савременог спорта (Milovanović, 2024; Stefanović, 2011).

3.4.7. Научни приступ проучавању физичке активности

Почетком 20. века однос између телесних и менталних способности постаје предмет научних истраживања. Током 1920-их година бројни истраживачи сматрали су да физичка активност може допринети сазнајном развоју и унапређењу интелектуалних способности. Са развојем физиологије, психологије, педагогије и медицине све више пажње се посвећује проучавању утицаја телесног вежбања на различите аспекте људског функционисања. На тај начин спорт и физичка активност почели су да се посматрају не само као средства за развој физичких способности, већ и као важни фактори укупног развоја човека.

Овај период представља почетак савременог научног приступа спорту заснованог на проучавању међусобне повезаности телесног, менталног и социјалног развоја појединца.

3.4.8. Културно наслеђе као темељ савременог спорта

Историјски развој спорта показује да се његови облици, циљеви и друштвене функције нису развијали независно од културе. Напротив, спорт је кроз различите епохе представљао доминантне вредности друштва, начин образовања младих, однос према телу, раду, религији и слободном времену. Свака цивилизација оставила је траг у обликовању физичке активности и дала јој значење које је одговарало њеним потребама и погледу на човека. Због тога се спорт може посматрати као својеврсно огледало културе у којој настаје и у којој се развија.

Питања за проверу знања

1. Како се дефинише култура?
2. Која је разлика између материјалне и нематеријалне културе?
3. Које су основне карактеристике културе?
4. На који начин се култура преноси и мења кроз време?
5. Зашто се спорт сматра делом културе?
6. Како су настали први облици физичке активности?
7. Како се значај физичког вежбања мењао кроз различите историјске епохе?

Литература

Berger, A. A. (2000). The meanings of culture: Culture: its many meanings. *M/C Journal, 3*(2).

Brumann, C. (2002). On culture and symbols. *Current Anthropology, 43*(3), 509-510.

Cai, H., Huang, Z., & Jing, Y. (2019). Living in a changing world: The change of culture and psychology. *Oxford handbook of culture and psychology*, 1070-1116.

Calisher, C. H. (2009). The Best, the Worst, and the Juiced: the Need for and Suggestions to Improve the Olympics. *Croatian Medical Journal, 50*(3), 328.

Chiu, C. Y. (2011). Language and culture. *Online readings in psychology and culture, 4*(2), 2.

Dhankhar, A., & Sharma, R. (2023). The impact of technology on sports performance and culture. *International Journal of Physical Education, Sports and Health, 10*(6), 158-163.

Donmez, E., & Sivaz, B. A. (2024). The excellent symbol in sports: Pierre de Coubertin's Rings. *Journal of Sport Sciences Research, 9*(1), 116-131.

Grusec, J. E., & Lytton, H. (1988). Socialization and the family. In *Social development: History, theory, and research*. New York, NY: Springer New York.

Илић, М. (1983). *Социологија културе и уметности.* Београд: Научна књига.

Larsen, T. (2013). EB Tylor, religion and anthropology. *The British Journal for the History of Science, 46*(3), 467-485.

Lebron, A. (2013). What is culture. *Merit Research Journal of Education and Review, 1*(6), 126-132.

Lombardo, M. P. (2012). On the evolution of sport. *Evolutionary Psychology, 10*(1), 1-28.

Матић, М., & Бокан, Б. (2005). *Општа теорија физичке културе*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.

Миловановић, М. (2024). *Историја спорта*. Београд: Универзитет Сингидунум.

Pescaru, M. (2018). The importance of the socialization process for the integration of the child in the society. *Revista Universitară de Sociologie, 14*(2), 18-26.

Preves, S. E., & Mortimer, J. T. (2013). Socialization for primary, intimate, and work relationships in the adult life course. In *Handbook of social psychology* (pp. 151-187). Dordrecht: Springer Netherlands.

Séguin, B. (2011). Olympic Rings as a Brand and Symbol for Internationalism-A North American Perspective. In *Internationalism in the Olympic Movement: Idea and Reality Between Nations, Cultures, and People* (pp. 53-61). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Sekot, A. (2009). Sociology of sport: Conceptual and topical issues. *Physical Culture and Sport, Studies and Research, 47*(1), 11-19.

Silva, F. B., Silva, T. R. C. C., Silva, R. B., & de Melo, E. K. M. (2024). Intersections between culture and health: how the concepts of culture shape the perception of mental disorders. *Contribuciones a las ciencias sociales, 17*(6), 1-16.

Srivastava, S., & Tiwari, A. (2025). From Vision to Reality "Cultural and Global Educational Trends Shaping Developed India 2047 Policy Implications and Strategic Pathways for a Future-Ready Education System". *International Journal of Environmental Sciences, 11*(8), 370-377.

Стефановић, Ђ. (2011). *Философија, наука, теорија и пракса спорта*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.

Thaker, D. M. (2022). Symbols-The Historical Artifacts of Identity. *International Peer Reviewed E Journal of English Language & Literature Studies*, ISSN: 2583, 5963.

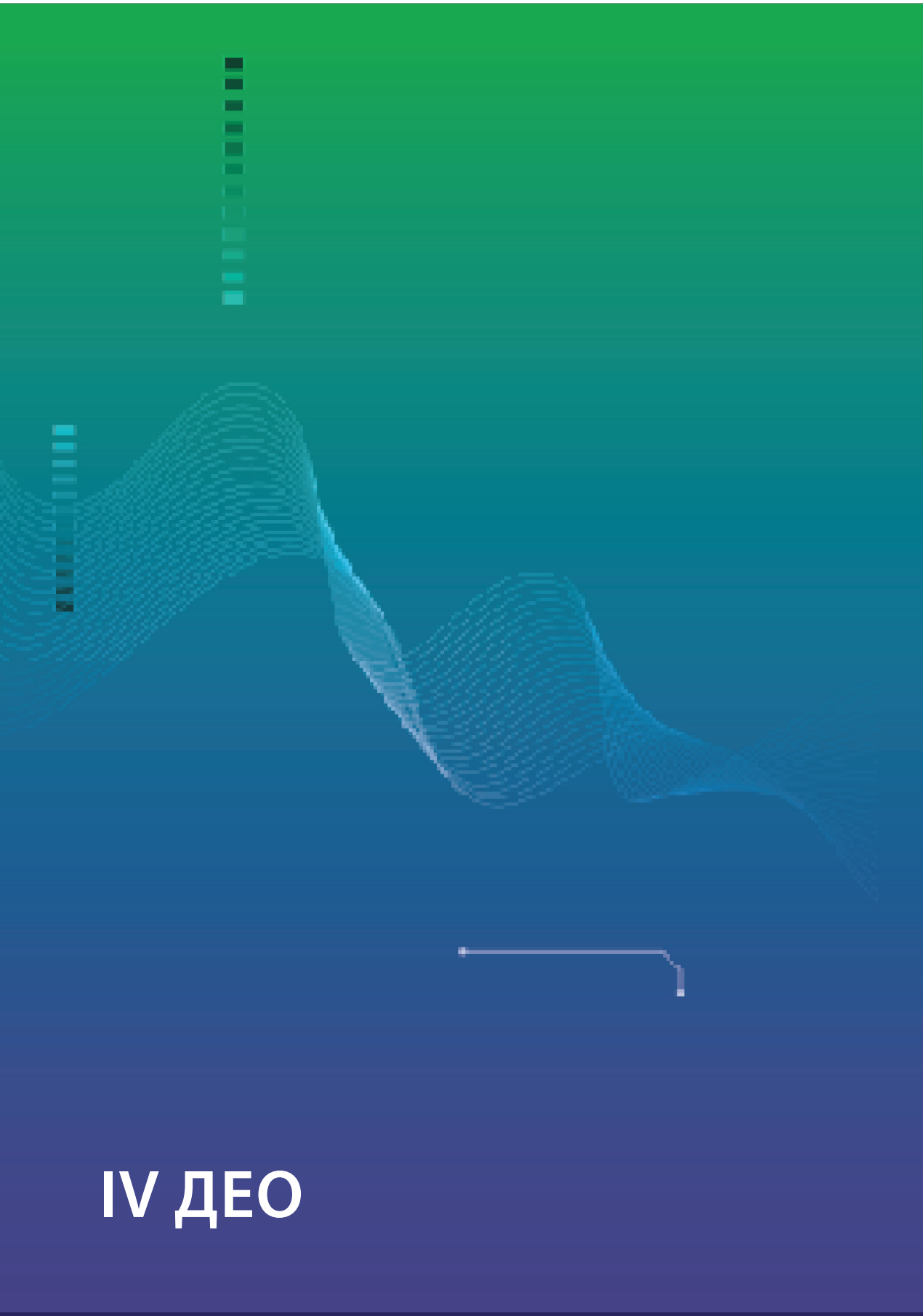
Tri, N. M. (2024). Culture as a dynamic product of socially and historically situated discourse communities: A review of literature. *The VMOST Journal of Social Sciences and Humanities, 66*(1), 121-128.

Tylor, E. B. (1877). *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Languages, Art and Customs* (Vol. 1). Henry Holt and Company.

Wu, P. (2003). *The Olympic Rings*. Shoucang, 3.

Zakharkin, R., Tyurina, Y., & Oleynikova, E. (2019). Internet as a Channel of Distance Education in the Context of Secondary Socialization. In *International Scientific Conference "Far East Con" (ISCFEC 2018)* (pp. 1019-1021). Atlantis Press.

Ziyatbay, A. (2024). Culture as a Factor of Continuity in the Development of Society. *Pubmedia Social Sciences and Humanities, 2*(2), 10.

IV ДЕО

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОРТА

4. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОРТА

Анализиран кроз призму социолошке науке, спорт одбија свако поједностављено или једнодимензионално тумачење. У теоријским разматрањима он се смешта између два крајња пола: на једној страни посматра се као извориште здравих животних навика и медијум индивидуалног напретка, док се на другој страни препознаје као алат за идеолошко деловање и демонстрацију политичке снаге, нарочито у тоталитарним друштвеним системима. Непостојање универзалне и свеобухватне дефинисаности у савременој науци узрокује да се спорт паралелно дешифрује и као простор за истицање појединачне аутентичности и као арена у којој превладава колективни дух.

Рефлектујући ову критичку страну, поједини мислиоци износили су веома оштре судове. Према схватању Џорџа Орвела (Orwell, 1977), спортска такмичења на највишем нивоу у потпуности су удаљена од замисли о племенитом фер-плеју. Он врхунски спорт квалификује као појаву проткану супарничким непријатељством, игнорисањем норми и испољавањем агресије, описујући га као „рат без оружја".

Разматрање савремене позиције спорта потврђује да је његов статус суштински условљен процесима који се одвијају унутар саме заједнице. Спорт, заправо, делује попут друштвеног и политичког огледала средине у којој функционише и развија се.

4.1. ЕТИМОЛОШКА, ЛЕКСИКОГРАФСКА И ФИЛОЗОФСКА ОДРЕЂЕЊА

Ради свеобухватног разумевања концепта спорта, неопходно је сагледати његову језичку и контекстуалну матрицу:

- **Етимологија и историјски развој**: Како бележи *Oxford English Dictionary* (n.d.), сам термин води порекло од старофранцуског лексема *desport*, чије је примарно значење обухватало забаву, разоноду и рекреацију. На својим почецима, овај појам није био нужно везан за физичку активност, већ за разноврсне начине провођења слободног времена. Савремено лексикографско значење у истом извору описује спорт као организовану делатност засновану на моторичким вештинама, формалним правилима и надметању (Dictionary, 2006).

- **Шире институционално одређење**: Према *Cambridge Dictionary* (n.d.), спорт представља активност, игру или такмичење засновано на телесном напрезању и вештини, које се одвија према унапред усвојеним прописима било из личних рекреативних мотива или у виду професионалног позива (Dictionary Cambrige, 2026).
- **Рекреативна компонента**: Насупрот томе, *Merriam-Webster Dictionary* тежиште ставља на телесну активност којој појединац приступа првенствено ради личне забаве и окрепљења (Dictionary M.-W., 2026).

У оквиру издања *Encyclopaedia Britannica*, спорт се препознаје као систем физичких такмичења која се спроводе ради изазова и циљева утканих у сам карактер те активности (Maguire, 2026). Овакав увид наглашава тезу по којој спортска пракса садржи сврху у самој себи. Тиме се прави јасан отклон од концепција које спорт редукују на конкретне мотиве, попут материјалног профита, славе или друштвеног статуса. Према овом углу, спорт носи унутрашњу вредност, естетску димензију и суштински смисао који се остварују кроз савлађивање спортских изазова.

Ипак, исконска потреба човека за такмичењем, игром и колективним усхићењем у савременом окружењу често постаје предмет експлоатације под утицајем комерцијалних и политичких интересних сфера. То отвара важна социолошка питања:

- Да ли интензивна комерцијализација и материјално вредновање постигнућа воде деградацији његових изворних побуда?
- Да ли је савремени спорт успео да сачува своју суштину или се трансформисао у индустрију оптерећену допингом, инсцениранim исходима, насиљем и ксенофобијом?
- На који је начин могуће заштитити фундаменталне спортске вредности и сачувати његов аутономни систем вредновања у савременом друштву?

4.2. НОРМАТИВНА ДИМЕНЗИЈА И ТЕЛЕОЛОШКИ КАРАКТЕР СПОРТА

Управљање правилима и телесни карактер чине фундаменталне елементе који спорт разграничавају од осталих типова игара. Бернард Сутс (Bernard Suits) истиче да исход спортског меча директно зависи од испољавања специфичних моторичких капацитета, као што су снага, брзина, координација и вештина. Стога физичка компонента није споредно обележје, већ његова конститутивна детерминанта (Suits, 1988). Сутс дефинише чин играња као „добровољни пристанак на савладавање непотребних препрека". Спортисти свесно прихватају рестриктивни оквир писаних прописа управо зато што тиме успостављају аутентичан спортски изазов. Постизање циља добија смисао једино ако је остварено унутар прописаних норми; на пример, суштина фудбалске игре није у физичком убацивању лопте у мрежу, већ у реализацији тог чина искључиво дозвољеним средствима и предвиђеним обрасцима кретања (Suits, 2014).

Овакав теоријски концепт поседује изражену аристотеловску, односно телеолошку нијансу. Према телеолошком приступу, спорт поседује сопствени *telos* (унутрашњу сврху), која се манифестује у развоју људских потенцијала и стремљењу ка изврсности (*aretē*). У тој перспективи, спорт превазилази улогу инструмента за стицање спољашњих признања и израста у облик перманентног самоусавршавања човека (Loland, 2002). Унутрашња вредност спортске праксе организује се како кроз формална (писана) правила, тако и кроз неписане норме, традицију и спортске конвенције (D'Agostino, 1981).

4.3. НАУЧНА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА И СТРУКТУРА ТРЕНАЖНО-ТАКМИЧАРСКОГ СИСТЕМА

Анализирајући феномен спорта, Љубомир Матвејев истиче да се он састоји од међусобно повезане тријаде: такмичарског деловања, организованог тренажног рада и специфичних социолошких релација насталих кроз те процесе (Matveyev, 1991).

Такмичење заузима централну позицију јер омогућава објективно вредновање спортског квалитета унутар стандартизованог система прописа. Ипак, такмичење није искључиво сукоб са ривалом; оно представља примарно борбу са сопственим могућностима. Током тренажног и такмичарског циклуса, спортиста непрестано тестира и помера сопствене психофизичке и техничко-тактичке лимите. Из тог разлога, превазилажење сопствених граница чини суштинску вредност спорта, док победа над противником представља секундарни исход.

Премда такмичарски чин служи као примарна сцена на којој спортиста приказује своја достигнућа, једнако кључну улогу има и сам тренажни рад који по својој структури представља континуиран, дугорочно планиски и стручно вођен процес. Досезање врхунских спортских резултата плод је заснованог методолошког концепта у којем кључну реч има поштовање научних законитости, детаљно разрађених кроз систем периодизације спортског тренинга.

Поред физичке припремљености, изузетно важан сегмент развоја односи се на изградњу специфичне спортске дисциплине. Овај дуготрајни процес захтева перманентан стручни надзор, самоконтролу, одрицање, стрпљење, истрајност и фокусираност на дугорочно постављене циљеве, који су најчешће усклађени са четворогодишњим олимпијским циклусима.

Спорт истовремено индукује комплексну мрежу социјалних релација у којој партиципирају спортисти, тренери, породице, навијачка популација, спортски радници, судије, службена лица, спонзори, медији и широка јавност. У том контексту, спорт фигурира као изузетно важан фактор социјализације: унутар спортске групе појединци усвајају хијерархијске односе, граде комуникацијске вештине, поштују правила и прихватају одговорност. На тај начин обликују се особине које спортисту чине корисним чланом шире заједнице, што је од посебног значаја с обзиром на друштвену природу људског бића. Специфичност спортског такмичења је и у томе што спортски противник не носи негативну конотацију; напротив, он је неопходни сарадник у спортској борби кроз коју спортиста једино и може да изрази и доврши свој пуни спортски потенцијал.

4.4. ПРЕГЛЕД ТЕОРИЈСКИХ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ ДЕФИНИЦИЈА

У стручној литератури среће се више препознатљивих ауторских дефиниција спорта па тако Курелић (1967) дефинише спорт као скуп телесних активности односно вежбања која поседују пријатан и динамичан животни карактер. Позивајући се на Речник Француске академије, наводи да спорт обухвата све облике телесног вежбања, игара снаге и спретности, коњичке трке, борбе на води, лов, гимнастику, мачевање и аутомобилизам. Са друге стране Лескошек (1976) спорт одређује као посебан сегмент физичке културе и васпитања који одликује разноликост доживљаја заснованих на оплемењеној борби развијеној са циљем сопственог усавршавања, очувања здравља и сталне тежње ка превазилажењу ранијих резултата.

На међународном нивоу, водеће институције дефинишу спорт кроз његову социјалну, нормативну и развојну димензију:

UNESCO (2025):

„Спорт представља скуп такмичарских физичких активности које укључују индивидуално или тимско учешће, унапређују физичку спремност, друштвену интеракцију и поштовање правила и стандарда."

Савет Европе (Council of Europe, 2021) – *Европска спортска повеља*:

Појам спорта означава „све облике физичке активности који кроз неформално или организовано учешће имају за циљ одржавање или унапређивање физичке спремности и менталног благостања, развијање друштвених односа или постизање резултата на такмичењима свих нивоа."

Специфичност ове области јасно препознаје и Европска унија. Одредбе члана 165 Уговора о функционисању Европске уније истиче се да Унија даје допринос развоју европског спорта уважавајући његову специфичну природу, организационе структуре засноване на волонтерском раду, као и његову социјалну и образовну функцију (European Commission, 2012). Овакав став потврђен је и у Белој књизи о спорту Европске комисије (European Commission, 2007).

Међународни олимпијски комитет (IOC, 2025) спорт одређује кроз систем признавања међународних федерација и Олимпијску повељу. Према олимпијској терминологији, спорт је формално призната такмичарска активност којом управља међународна федерација призната од стране МОК-а, а која промовише олимпијске вредности изврсности, пријатељства и поштовања. Кроз програм „Sport for All", МОК посматра спорт као важан инструмент личног, физичког и социјалног развоја.

Организација SportAccord (2026), усмерена на статус неолимпијских спортова, утврђује следеће критеријуме за формално признавање неке активности као спорта:

- Присуство такмичарског елемента;
- Искључење елемента чисте среће као пресудног за исход;
- Одсуство неприхватљивог ризика по здравље и безбедност учесника;
- Ненаношење штете живим бићима;
- Постојање међународно прихваћених правила и структурираног управљања.

4.5. ФИЗИЧКА АКТИВНОСТ КАО ОСНОВА СПОРТА

Према Сутсу, спорт је„игра физичке вештине", што значи да исход спортског такмичења зависи од испољавања физичких способности као што су снага, брзина, издржљивост, координација и техничка умешност (Suits,1988). Уколико се анализира правно уређење система спорта Републике Србије јасно ће се увидети другачији приступ када говоримо о дефиницији физичких активности у односу на дефиницију коју је понудио Сутс. Наиме Законом о спорту у члану 3. спортске активности су дефинисане на следећи начин „ спортске активности јесу сви облици физичке и умне активности који, кроз неорганизовано или организовано учешће, имају за циљ изражавање или побољшање физичке спремности и духовног благостања, стварање друштвених односа или постизање резултата на такмичењима свих нивоа" (Zakon, 2016).

Физичка активност у оквиру спортске праксе нема ни случајан ни споредни карактер, већ делује као основно средство за реализацију специфичних циљева и задатака који се стављају пред учеснике. Према Мејеру (Meier, 1988), управо је неопходност физичког ангажовања она кључна одлика која спорт одваја од осталих такмичарских формата. Из тог разлога, спорт се дефинише као специфична друштвена делатност кроз коју се људско тело усавршава, развија и тестира у складу са унапред дефинисаним, институционализованим правилима и нормама.

4.6. ТАКМИЧЕЊЕ КАО СУШТИНСКО ОБЕЛЕЖЈЕ СПОРТА

Такмичење чини једно од фундаменталних обележја савременог спорта. Премда постоје одређене форме физичке активности без такмичарске димензије, преовлађујући део спортских дисциплина осмишљен је кроз оквире појединачног или екипног такмичења са циљем да се утврди релативни ниво успешности актера.

Како указују Сајмон, Торес и Хагер (Simon et al., 2015), спортско такмичење превазилази пуку трку за тријумфом и дефинише се као „обострано прихватљиво тежење ка изврсност кроз изазов" (p. 47). Сходно томе, ривал није само супарник већ и незаменљиви партнер без ког је немогуће испољити и надградити сопствене спортске капацитете. Овакав контекст омогућава компарацију постигнућа и подстиче учеснике на константно померање сопствених граница.

Посматрано из овог угла, спортско такмичење носи сабом не само резултатски већ и изражен етички значај. Оно фаворизује изградњу особине попут упорности, самоконтроле, смелости и уважења противника. Према томе, премда је победа важна, далеко већа вредност лежи у самом процесу стремљења ка врхунским спортским дометима.

4.7. ПРАВИЛА И НОРМАТИВНИ КАРАКТЕР СПОРТА

Суштински темељ сваке спортске дисциплине почива управо на његовим нормативним оквирима. Лишени формалних прописа, били бисмо онемогућени да установимо границу између дозвољених и недозвољених поступака током спортског такмичења. Сходно томе, Суц (2014) објашњава да прописи усмеравају такмичаре ка прихватању „непотребних препрека", чије је добровољно усвајање кључни предуслов за конституисање саме спортске активности.

Изражена нормативност спорта проистиче из чињенице да он није само физичка активност, већ и етички обликован систем. Са становишта формалистичке теорије спорта, управо су правила та која чине темељни извор такве нормативности (Morgan, 1987). Супротно њима, представници конвенционалистичког правца, попут Д'Агостина (D'Agostino, 1981), скрећу пажњу на значај прешутних кодекса и неписаних правила који у једнакој мери детерминишу понашање актера. Бескомпромисно поштовање прописаних стандарда обезбеђује фер-плеј и чува изворни интегритет спортског

такмичења. Поред тога, правила директно обликују аутентичност сваког појединачног спорта, прецизно дефинишући његове циљеве, допуштена средства и стандарде за евалуацију резултата.

4.8. ИНСТИТУЦИОНАЛИЗОВАНОСТ СПОРТА

Модерни спорт се дефинише као изузетно институционализована друштвена пракса. Његово функционисање одвија се кроз разгранат систем организација, клубова, националних савеза и међународних федерација, чија је улога прописивање нормативних оквира, реализација такмичења и контрола њиховог спровођења. Посматрајући феноменологију модерног спорта, Гутман (Guttmann, 1978) наглашава да су процес рационализације, стандардизације и бирократизације његова главна атрибутивна обележја. Управо спортске институције пружају стабилност и континуитет овој пракси, омогућавајући њену експанзију како на локалном, тако и на глобалном плану.

Поред тога, институционализовани оквир омогућава дефинисање општеприхваћених стандарда такмичења, чиме спорт добија аутентично глобалну димензију. На тај начин створени су услови да се спортски резултати вреднују и упоређују независно од географских, културних или политичких специфичности.

4.9. ДРУШТВЕНА ФУНКЦИЈА СПОРТА

Друштвена улога спорта огледа се пре свега у његовом снажном потенцијалу да подстиче интеграцију појединца у шири социјални систем. Као специфичан амбијент за међуљудску интеракцију, спорт развија осећај припадност и учвршћује колективне идентитете.

Посматрајући га из социолошке перспективе, Коакли (Coakley, 2021) дефинише спорт као један од круцијалних механизама социјализације у модерном друштву. Учешћем у спортским садржима, појединци ининternalизују друштвене норме, усвајају вештине сарадње и изграђују одговоран однос према заједници у којој живе.

Спорт тако узима улогу да делује као значајан чинилац у кохезији друштва и обликовању националног идентитета. Манифестације попут великих спортских такмичења нерастекљиво постају симбол заједништва и извориште заједничких друштвених вредности.

4.10. ВАСПИТНА И КУЛТУРНА ФУНКЦИЈА СПОРТА

Поред физичког аспекта, посебан значај спорта огледа се у његовом снажном васпитном потенцијалу, који представља важан ослонац у изградњи индивидуалних, друштвених и етичких вредности. Учешћем у спортским активностима, код појединца се постепено развијају самоконтрола, лична дисциплина, осећај одговорности и дубоко поштовање према свим учесницима у спортском процесу.

Анализирајући ову педагошку функцију, Арнолд (Arnold, 1997) истиче да спорт делује као делотворан механизам моралног васпитања, омогућавајући усвајање кључних врлина кроз изворно, непосредно искуство. Вредности као што су фер-плеј, честитост и придржавање утврђених правила не усвајају се искључиво као апстрактни концепти, већ се кроз свакодневну спортску праксу директно доживљавају и примењују.

Уз васпитни утицај, спорт остварује и изузетно значајну културну улогу. On чини важан сегмент културног наслеђа сваке заједнице, будући да рефлектује њене темељне вредности, друштвене идеале и препознатљиве симболичке обрасце. Како наводи Лоланд (Loland, 2002), спорт превазилази оквире пуке физичке активности и функционише као специфична културна пракса која значајно обликује начин на који људи разумеју концепте успеха, изврности и граница људских капацитета.

Према томе, спорт се позиционира као витални чинилац културне репродукције и међугенерацијског преноса вредности, чиме директно доприноси целисходном развоју личности и очувању укупног културног идентитета друштва.

4.11. СИСТЕМ СПОРТА

Правно уређење спортског система у Републици Србији темељи се на Закону о спорту („*Службени гласник РС*“, бр. .10/2016). Према одредбама члана 2 наведеног прописа, спорт се дефинише као делатност од посебног друштвеног значаја за државу, при чему се истиче: „Спорт је део физичке културе који обухвата сваки облик организованог и неорганизованог обављања спортских активности и спортских делатности од стране физичких и правних лица у систему спорта, у циљу задовољења потреба човека за стваралаштвом, афирмацијом, физичким вежбањем и такмичењем са другима“ (Закон о спорту, 2016).

На основу члана 6. став 1. истог закона, функционисање организација у области спорта, као и реализација њихових активности и делатности, мора бити усклађено са позитивним правним прописима, спортским правилима, ратификованим међународним конвенцијама и принципима међународних спортских организација чији је Србија члан.

Функционисање свих актера и институција унутар домаћег спортског система дефинисано је следећим нормативним нивоима:

- Устав Републике Србије (као највиши правни акт);
- Закон о спорту и сродни системски закони;
- Спортска правила и аутономни прописи спортских савеза;
- Ратификоване међународне конвенције у области спорта;
- Документи и принципи међународних спортских организација чији је члан Република Србија.

Правни темељ за остваривање јавног интереса у области спорта дефинисан је Највишим правним актом земље, Уставом Републике Србије („Службени гласник РС", бр. 98/2006 и 115/2021). Посебно је значајна одредба члана 97 (тачка 10), којом се у надлежност државе ставља уређење и функционисање система јавних служби, као и кључних друштвених области, укључујући спорт, образовање, културу, здравство и социјалну заштиту.

- **Надлежност Аутономне Покрајине (чл. 183, ст. 2, тачка 3)**: Предвиђа да аутономне покрајине, у складу са законом, уређују питања од покрајинског значаја у домену просвете, спорта, културе, здравствене и социјалне заштите.
- **Надлежност јединица локалне самоуправе (чл. 190, ст. 1, тачка 4)**: Дефинише да се општина преко својих органа стара о задовољавању потреба грађана у областима просвете, културе, здравствене и социјалне заштите, спорта и физичке културе.
- **Заштита здравља и подршка физичкој култури (чл. 68, ст. 4)**: Утврђује обавезу Републике Србије да помаже развој здравствене и физичке културе.

Законодавство које уређује спортски систем у Републици Србији обухвата примарне (матичне) законе, међународне ратификоване уговоре, као и пратеће прописе из других друштвено-економских области.

Нормативно уређење спортског сектора у Републици Србији ослања се на три нивоа прописа. Први ниво чини систем посебних спортских закона, где кључну улогу има *Закон о спорту* („Сл. гласник РС", бр. 10/2016). Овај сегмент обухвата и специјализоване акте који регулишу безбедност и физички

интегритет учесника, попут *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама* („Сл. гласник РС", бр. 67/2003...87/2018), *Закона о спречавању допинга у спорту* („Сл. гласник РС", бр. 111/2014, 47/2021) и *Закона о јавним скијалиштима* („Сл. гласник РС", бр. 46/2006).

Други стуб чине ратификовани међународни акти којима је Србија ускладила свој систем са европским и глобалним стандардима. У њих спадају Антидопинг конвенција Савета Европе (1991) и Међународна конвенција УНЕСКО-а против допинга (2009), као и Европска конвенција о спречавању насиља на спортским приредбама (1990). Поред њих, значајни су Најробијски уговор о заштити олимпијског симбола (1999), те скорашње ратификације Конвенције о манипулисању спортским такмичењима (Маколин конвенција) и Конвенције о интегрисаном приступу безбедности на утакмицама (обе усвојене у „Сл. гласнику РС – Међународни уговори", бр. 9/2024).

Трећу целину чини опште и комплементарно законодавство које посредно регулише функционисање спортских организација. Овде спадају прописи из области удружења, привредних друштава и АПР-а (*Закон о удружењима, Закон о привредним друштвима, Закон о поступку регистрације у АПР*), финансијски и буџетски оквир (*Закон о играма на срећу, Закон о буџетском систему, Закон о донацијама и хуманитарној помоћи, Закон о задужбинама*), као и системски закони о забрани дискриминације, волонтирању, јавним службама и локалној надлежности АР Војводине.

У илустрацији 13 приказан је систем спорта у Републици Србији који је дефинисан и Законом о спорту и другим актима којима се ближе уређује хијерархија и односи унутар спорта.

Илустрација 13. Систем спорта у Републици Србији

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

На врху институционалне хијерархије налази се Скупштински одбор за спорт, као матично радно тело Народне скупштине Републике Србије. Овај орган остварује парламентарни надзор над спровођењем спортске политике и врши претходну верификацију законских предлога, међународних споразума (*Устав РС, „Сл. гласник РС", бр. 98/2006 и 115/2021*).

Извршну функцију обавља Влада Републике Србије, која доношењем *Закона о министарствима („Сл. гласник РС", бр. 128/2020, 116/2022 и 92/2023)* дефинише делокруг ресора надлежног за спорт, предлаже годишњи буџет и усваја подзаконске акте (уредбе, одлуке и стратегије).

Централни орган државне управе задужен за ову материју јесте Министарство спорта. Према одредбама члана 12 Закона о спорту („Сл. гласник РС", бр. 10/2016), његов делокруг рада и надлежности груписани су у четири основне области:

- **Стратешко управљање**: Креирање, спровођење и праћење акционих планова Националне стратегије развоја спорта;

- **Надзорна функција**: Спровођење управног и стручног надзора над радом свих субјеката у спортском систему;
- **Инфраструктура и финансирање:** Учешће у изградњи и реконструкцији спортских објеката од националног значаја, као и управљање међународним развојним пројектима и ЕУ фондовима (ИПА);
- **Инклузија и доступност**: Обезбеђивање свих потребних услова за ширу доступност спортских активности свим категоријама становништва.

Ради стручног и оперативног деловања, у оквиру јавног сектора функционишу две посебне организације са повереним јавним овлашћењима.

Републички завод за спорт и медицину спорта

(*Извор: Закон о спорту, „Сл. гласник РС", бр. 10/2016, чл. 15–18*)

Републички завод има статус националног тренинг центра и централне стручно-дијагностичке установе. Уместо таксативног навођења законских надлежности, његова комплексна делатност категорише се у следеће функционалне целине:

- **Дијагностика и припрема спортиста**: Аутономно спровођење континуираних тренинга, тестирање антрополошких карактеристика и контрола тренираности репрезентативаца;
- **Медицинска и здравствена заштита**: Евалуација здравственог стања свих учесника у спорту, уз могућност обављања здравствене делатности у складу са *Законом о здравственој заштити („Сл. гласник РС", бр. 25/2019)*;
- **Завођење података и стручно усавршавање**: Администрација и јавно публиковање матичних регистара на нивоу државе, уз образовање и обуку стручног кадра у партнерству са акредитованим високошколским установама;
- **Стручно-саветодавна подршка**: Вршење стручног надзора преко спортских надзорника, издавачка и научно-истраживачка делатност, као и саветовање при пројектовању и изградњи спортских објеката у јавној својини.

Напомена о статусу: Сагласност на Статут Завода даје Влада РС, док на програм рада, систематизацију и финансијски план сагласност даје ресорно министарство.

Антидопинг агенција Републике Србије (АДАС)

(*Извор: Закон о спречавању допинга у спорту, „Сл. гласник РС", бр. 111/2014 и 47/2021; Закон о спорту, „Сл. гласник РС", бр. 10/2016*)

Антидопинг агенција функционише као независно регулаторно тело (шифра делатности: *9319 – Остале спортске делатности*). Изворне законске надлежности АДАС-а класификоване су у четири оперативна оквира:

1. **Тестирање и контрола**: Израда годишњег плана допинг контроли, именовање овлашћених контролора, формирање Националне регистроване тест групе и избор акредитованих лабораторија за анализу узорака;
2. **Правно-дисциплински поступак:** Прописивање процедура за одлучивање о изузецима за терапеутску употребу (TUE), утврђивање одговорности за повреде правила и решавање по жалбама сагласно Светском антидопинг кодексу;
3. **Поверени јавни послови**: Аутономно утврђивање и објављивање **Листе забрањених допинг средстава**, као и прописивање изгледа и поступака за издавање ознаке „DOPING FREE";
4. **Едукација и информација:** Организовање антидопинг кампања, истраживачких семинара, вођење јавних регистара и обавештавање ресорног министарства.

Координациона и саветодавна тела Владе и Министарства

(*Извор: Закон о спорту, „Сл. гласник РС", бр. 10/2016, чл. 19–20*)

- **Национални савет за спречавање негативних појава у спорту:** Формира га Влада РС ради међуресорске координације у борби против насиља, допинга и лажирања мечева. Чланови су представници министарстава унутрашњих послова, правде, образовања и спорта (*Закон о спречавању насиља на спортским приредбама, „Сл. гласник РС", бр. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009, 111/2009, 104/2013 и 87/2018*);
- **Савет за спорт:** Консултативно тело које ресорни министар сачињава од признатих стручњака из области спорта, при чему се њихове дужности обављају на почасној основи.

Олимпијски комитет Србије (ОКС)

(*Извор: Закон о спорту, „Сл. гласник РС", бр. 10/2016, чл. 108–110*)

ОКС је самостална, непрофитна организација усклађена са Олимпијском повељом МОК-а. Главне надлежности ОКС-а обухватају:

- Развој и заштиту олимпијског покрета и врхунског спорта у Србији;
- Селекцију и учешће националних тимова на Олимпијским играма и међународним такмичењима под окриљем МОК-а;
- Решавање спортских арбитражних спорова за олимпијске дисциплине;
- Прикупљање и координисање годишњих програма гранских савеза олимпијских спортова;
- Привремено остваривање функција оних гранских савеза који изгубе статус надлежности или престану са радом.

Параолимпијски комитет Србије (ПОКС)

(*Извор: Закон о спорту, „Сл. гласник РС", бр. 10/2016, чл. 111*)

ПОКС представља кровну институцију за спорт особа са инвалидитетом, сагласну актима Међународног параолимпијског комитета. Руководи програмом учешћа на Параолимпијским играма, подстиче развој адаптивног спорта и израђује обавезни четворогодишњи стратегијски програм за унапређење параолимпијских дисциплина.

Спортски савез Србије (ССС)

(*Извор: Закон о спорту, „Сл. гласник РС", бр. 10/2016, чл. 112–115*)

ССС је највећи територијални савез у који се удружују грански савези, територијални савези јединица локалне самоуправе и струковна удружења. Његово деловање упућено је на:

- **Закупе и простор ван олимпијских грана**: Развој рекреативног, школског, предшколског, универзитетског и неолимпијског спорта, као и спорта у дијаспори;
- **Поверени посао:** Утврђивање статуса лица која се самостално баве спортом као јединим занимањем (уз сагласност Министарства);
- **Арбитража и надзор**: Решавање спорова у неолимпијским спортовима и мониторинг финансирања програма на нивоу локалних самоуправа.

Грански савези и правни оквир њиховог деловања
(*Извор: Закон о спорту, „Сл. гласник РС", бр. 10/2016, чл. 98–107*)

Надлежни национални грански спортски савези су највиши облици стручног удруживања за појединачну спортску грану у Србији. Закон омогућава постојање само једног надлежног савеза по спортској грани (осим у спорту особа са инвалидитетом).

За заштиту од антиплагијата, широки спискови њихових обавеза реконструисани су кроз три правне обавезе:

1. **Нормативна аутономија (Доношење спортских правила)**: Грански савези самостално доносе пропозиције такмичења, правила о преласцима и регистровању спортиста (трансферима), дисциплинске правилнике, прописе о лиценцирању клубова за сезону, медицинској заштити и мерама против допинга и лажирања мечева.
2. **Професионализација стручног кадра:** Национални савези, професионални клубови и учесници лиге морају имати ангажоване стручњаке са положеним стручним спортским испитом, који се полаже пред комисијом Министарства.
3. **Транспарентност и планирање**: Савези су у обавези да усвајају четворогодишње програме развоја своје спортске гране и да на сајту АПР-а и својој интернет страници јавно објављују годишње финансијске и ревизорске извештаје, статуте и спортска правила.

4.11.1. Правна лица

Институционални простор спорта у Републици Србији одликује се израженом динамиком у погледу броја и квалификације регистрованих субјеката. Према званичним евиденцијама Агенције за привредне регистре и надлежних привредних судова, регистровано је укупно 17.406 активних организационих облика и предузетника дефинисаних у домену спортске делатности (Агенција за привредне регистре [АПР], 2025).

Упоредна анализа институционалних података из средине 2021. године (када је евидентирано 15.947 активних субјеката) и података са почетка 2025. године указује на укупни квантитативни раст за преко 1.461 јединицу (Атанасов & Ђурђевић, 2025). Међутим, овај развојни тренд није био равномеран по свим организационо-правним облицима:

- **Спортска удружења, друштва и савези:** Бележе највећи апсолутни раст (+ 1.370 субјеката);

- **Предузетници у спорту:** Бележе значајан прираст (+150 субјеката);
- **Привредна друштва**: Забележила су незнатно квантитативно смањење (-4 субјекта);
- **Установе у области спорта:** Забележиле су драстичан пад (-60 установних јединица).

Напомена о реструктурирању установа: Изражен пад броја јавних установа у спорту на локалном нивоу последица је релативно ниских коефицијената за обрачун зарада запослених у овом сектору. То је условљавало њихову учесталу организациону трансформацију у привредна друштва (укључујући јавна предузећа) или пререгистрацију у друге сродне делатности, првенствено из области културе.

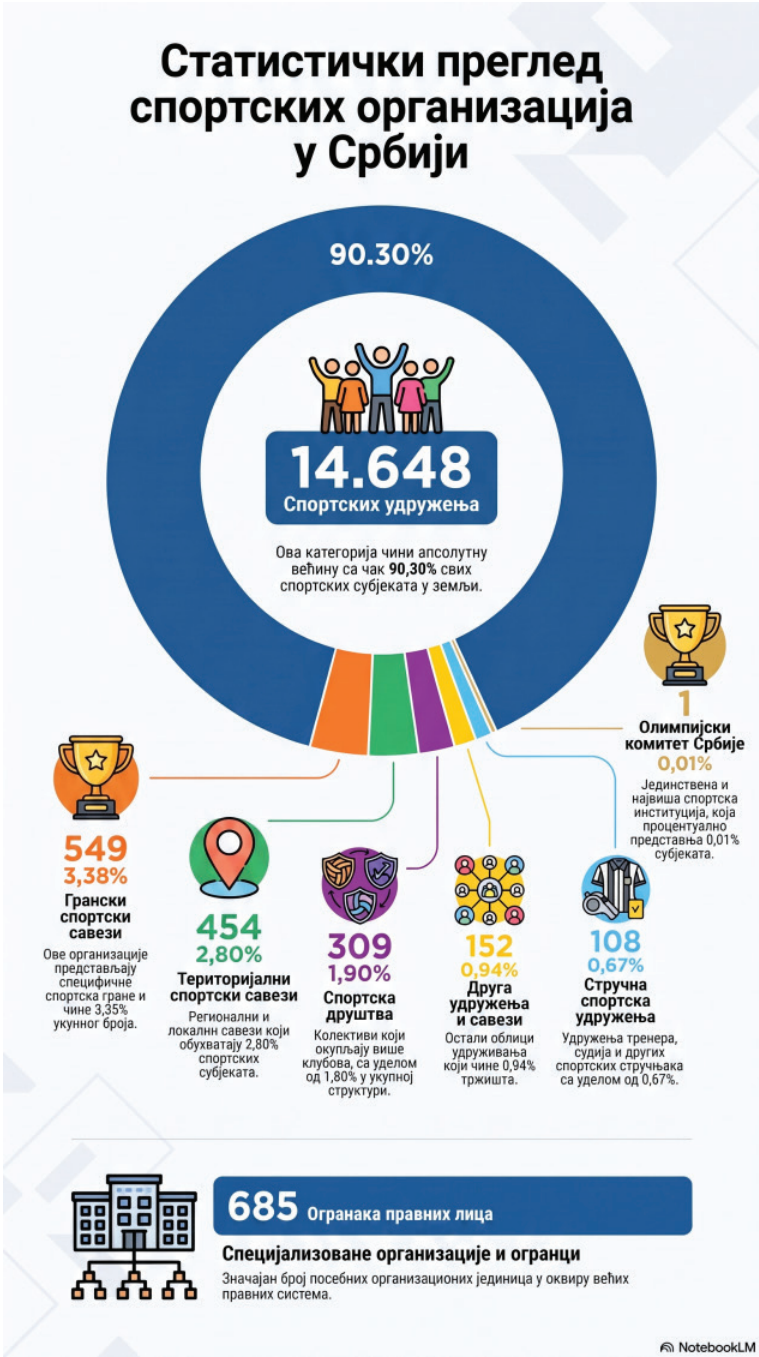
На дан 14. марта 2025. године, у Регистру спортских удружења, друштава и савеза при АПР-у евидентирано је укупно **18.558 субјеката**, где је у оквиру категорије активних непрофитних субјеката (укупно 16.221), а примарну контролу над сектором остварују спортска удружења (преко 90%), док остали облици чине мањински део укупне структуре (Илустрација 14).

Са аспекта нормативних одредаба Закона о спорту (*„Службени гласник РС", бр. 10/2016*), важећа регистрациона класификација АПР-а садржи одређене одступања и суштинске неточности. Током процеса регистрације долазило је до разврставања појединих организација у категорије којим нормативно не припадају:

1. **Категорија „Друга удружења и савези":** Грађена је укључивањем појединачних спортских клубова (фудбалски, атлетски, карлинг клубови), као и спортско-рекреативних удружења (нпр. спортски риболовци).
2. **Категорија „Спортска друштва":** Поред вишегоранских колектива, неоправдано обухвата и појединачне спортске клубове (кошаркашке, рукометне, стрељачке), као и планинарска удружења.
3. **Категорија „Територијални спортски савези":** Поред општинских и градских савеза, обухвата и поједине гранске, регионалне и савезе за школски спорт.

Оваква аномалија у стручној систематизацији директна је последица принципа формалности уписа, који обавезује Агенцију за привредне регистре да податке уписује искључиво на основу навода из регистрационе пријаве подносиоца, без дубље материјално-правне провере карактера саме организације.

Илустрација 14. Статистички преглед активних спортских организаиција у Републици Србији

Извор: Агенција за привредне регистре (2025)

4.11.1.1.Спортске организације

Правни оквир дефинише спортску организацију као посебан субјект основан ради практичног спровођења спортских активности и делатности, а који се може конституисати у статусу спортског удружења или спортског привредног друштва (*Закон о спорту, чл. 33*).

Суштинска специфичност која спортске организације диференцира у односу на остале институционалне облике јесте супстанцијално обављање спортских активности. С обзиром на то да је извођење ових активности нераскидиво повезано са непосредним актерима, спортска организација правно и практично не може функционисати без статусно регистрованих или уговором ангажованих спортиста. Домен њиховог деловања покрива два основна сегмента:

- Такмичарски спорт (професионални и аматерски рангови);
- Рекреативни спорт (масовни и рекреативни програми).

У институционалној пракси Републике Србије изражена је асиметрија у избору правног облика: апсолутна већина субјеката организована је у форми непрофитних удружења грађана, док је тек занемарљив део конституисан у статусу привредних друштава (друштва са ограниченом одговорношћу или акционарска друштва).Када је реч о уређењу професионалног спорта, у европском упоредном праву препознају се три доминантна организациона модела (Атанасов & Ђурђевић, 2025):

1. **Модел аутономног избора:** Омогућава спортском колективу да самостално одреди свој правни статус (непрофитно удружење или друштво капитала);
2. **Модел обавезне корпоратизације**: Намеће стриктну обавезу да сви клубови највишег ранга послују искључиво као друштва капитала;
3. **Хибридни (мешовити) модел:** Дозвољаваматичном клубу да задржи статус удружења, уз могућност (или обавезу) да свој професионални погон економски и правно издвоји у посебно привредно друштво у свом већинском или потпуном власништву.

Илустрација 15. Модел организације клубова у европском спорту

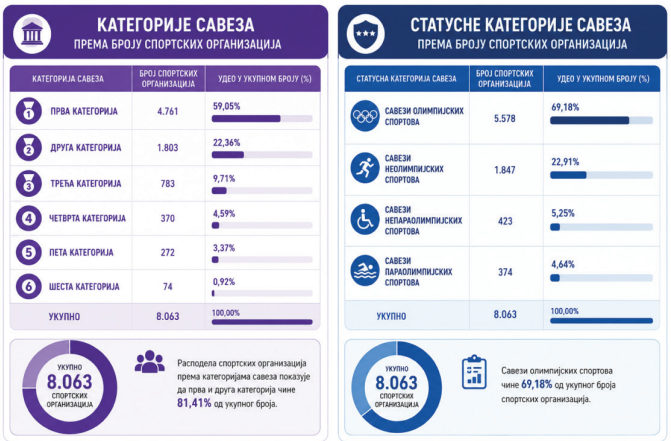

Извор: Еханте анализа Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026-2035 (Атанасов & Ђурђевић, 2025)

На основу истраживања спроведеног за потребе израде еханте анализе, а коју су израдили Атанасов и Ђурђевић (Атанасов & Ђурђевић, 2025) и које је спроведеног кроз Упитник попуњен од стране 87 националних гранских спортских савеза, евидентирана је обухватност од укупно 8.063 спортске организације.

Анализа (Атанасов & Ђурђевић, 2025) удела показује изражену доминацију традиционалних и олимпијских дисциплина у укупном броју регистрованих организација, а према критеријуму категорисаности националних савеза, близу четири петине свих спортских организација у Србији делује у оквиру савеза прве и друге категорије (Илустрација 16).

Илустрација 16. Унутрашњи систем спорта

Извор: Еханте анализа Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026-2035 (Атанасов & Ђурђевић, 2025)

Истраживање (Илустарција 17) указује на високу концентрацију: чак 62,90% свих спортских организација (укупно 5.072) позиционирано је унутар само седам водећих гранских савеза који појединачно броје преко 200 чланица (Атанасов & Ђурђевић, 2025).

Илустарција 17. Структура спортских савеза према броју чланица

Извор: Еханте анализа Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026-2035 (Атанасов & Ђурђевић, 2025)

Поред водећих седам, додатних 1.006 спортских организација интегрисано је у саставе седам савеза средње величине (који броје између 100 и 200 чланица).

4.11.1.2.Спортска удружења

Закон о спорту (чл. 36–91) представља примарни извор права којим се уређује положај спортских удружења у Републици Србији. За сва питања која нису директно обухваћена овим посебним законом, супсидијарно се примењују одредбе Закона о удружењима (ЗУ, 2018).

По својој правној природи, спортско удружење представља добровољну, непрофитну организацију коју оснивају физичка или правна лица на темељу слободно изражене воље, а ради реализације заједничких интереса и циљева у области спорта дефинисаних статутом. У оквиру домаћег законодавног оквира, односно Закона о спорту, прави се јасна терминолошка разлика: појам „спортско удружење" резервисан је искључиво за организације чији су примарни субјекти спортисти и које директно организују спортске активности. Напротив, за остале актере у овом сектору, као што су стручна удружења тренера и судија, организациони одбори или навијачке организације, користи се посебна законска категорија: „стручна и друга удружења у области спорта" (чл. 105, ст. 1 и 2).

Покретање и деловање оваквих организација директно извире из уставног принципа слободе удруживања. Чланом 19 Устава Републике Србије ово право је дефинисано као једно од фундаменталних грађанских и политичких права. У контексту физичких лица, реч је о изворно личном праву које поддразумева потпуну аутономију појединца, од одлуке о формирању или приступању удружењу, преко учешћа у његовом управљању, па све до права на иступање или останак изван сваке организације. На ову димензију указује и Уставни суд Србије (Одлука бр. ИУо-232/2011), наглашавајући да стварање и функционисање спортских удружења представља институционални механизам за практичну примену ове уставне гаранције.

За оснивање спортског удружења потребна су најмање три оснивача. То могу бити:

- Пословно способна физичка лица (укључујући и малолетнике који су пуну пословну способност стекли ступањем у брак пре полнолетства);
- Правна лица.

Закон о спорту изричито забрањује да оснивачи буду малолетне особе без потпуне пословне способности (чл. 38. ЗС).

Закон о спорту пружа спортским удружењима широку аутономију у погледу унутрашње организације, успостављања органа и дефинисања њихових надлежности. Ограничења у овој сфери усмерена су првенствено на заштиту права чланства од евентуалног незаконитог, нестатутарног или штетног деловања управљачких тела.

Чланови управљају удружењем непосредно или путем својих изабраних представника, у складу са статутом (чл. 52. ст. 1. и 2. ЗС). Сам статут самостално уређује структуру органа, њихов надлежности, начин избора и разрешења, дужину мандата, као и начин одлучивања.

Закон поставља следеће императивне оквире:

1. Скупштина је највиши орган удружења и чине је сви чланови са једнаким правом гласа (осим ако статут за одређене категорије не предвиди другачије).
2. Удружење мора имати овлашћеног заступника.
3. Члан било ког органа удружења мора имати статус члана тог удружења (чл. 61. ст. 3. ЗС).
4. Појединa лица не могу бити чланови управе нити заступници (чл. 33. ст. 2. ЗС), што укључује функционере и службена лица надлежног спортског савеза, односно лица која управљају одговарајућим такмичарским лигом.

Управљачка структура спортских удружења требало би да буде усклађена са савременим стандардима добре управе. Ови принципи су фундаментално дефинисани Резолуцијом X Конференције европских министара задужених за спорт (Council of Europe, 2004) под називом „*On The Principles of Good Governance in Sport*“. Они обухватају:

- Демократску и транспарентну изборну процедуру доступну свим члановима;
- Професионализацију менаџмента уз етички кодекс и механизме за спречавање сукоба интереса;
- Финансијску одговорност и јавност у процесу доношења одлука;
- Равноправан дијалог са чланством и принцип солидарности;
- Развој равноправног партнерства између јавног сектора и спортских организација;
- Некомпромисно сузбијање свих облика неетичког понашања.

Ова начела чине и стуб Олимпијског покрета. Међународни олимпијски комитет (МОК) је 2022. године усвојио документ *„Основни универзални принципи доброг управљања у оквиру Олимпијског покрета"*[3] Сви чланови Олимпијског покрета у обавези су да ове стандарде имплементирају у своје опште акте, политике и свакодневно пословање.

Приступање спортском удружењу остварује се у моменту његовог оснивања или накнадно, у складу са процедурама дефинисаним статутом. У складу са Законом о спорту (ЗС), својство члана може стећи свако физичко лице независно од старосне доби (чл. 49), под једнаким критеријумима за све кандидате (чл. 50, ст. 1). Иако интерни акти удружења могу диференцирати категорије чланства са различитим обимом права и дужности, Закон постави поставља два императивна ограничења: мора се обезбедити потпуна равноправност свих лица унутар исте категорије, а примарно право гласа не може бити ускраћено ниједном члану (чл. 49, ст. 3).

Интерне несугласице и конфликти могу се поверити спортској арбитражи (чл. 53. и 54. ЗС). Субјекти су овлашћени да уговоре арбитражно решавање свих спорних питања којима слободно располажу (осим оних која су законом искључиво резервисана за редовне судове), укључујући и несугласице поводом закључивања, раскида или реализације уговора са ангажованим спортистима и стручњацима.

Законски систем предвиђа поделу надлежности међу арбитражним органима у зависности од гране спорта и природе спора:

- **Олимпијске и параолимпијске дисциплине**: За спорове у оквиру олимпијског односно параолимпијског спорта надлежни су Стални спортски арбитражни суд при Олимпијском комитету Србије и Стални спортски арбитражни суд при Параолимпијском комитету Србије.
- **Неолимпијске гране и односи са спортистима:** За неолимпијске спортове меродаван је Стални спортски арбитражни суд при Спортском савезу Србије, док су за уговорне спорове са спортистима и спортским стручњацима надлежне Сталне арбитраже које се образују при одговарајућим гранским савезима.

Уз претходну сагласност ресорног министра на општа акта, три национална спортска савеза могу споразумно формирати и јединствени арбитражни суд. Поред тога, за одређене категорије спорова предвиђена је могућност иступања пред иностране арбитражне институције, попут Међународног спортског арбитражног суда (CAS) у Лозани.

3 Доступно на: https://stillmed.olympics.com/media/Documents/Beyond-the-Games/Integrity/Bonne-Gouvernance-EN.pdf

Правна субјективност спортског удружења стиче се регистрацијом у Регистру удружења, друштава и савеза у области спорта, чије вођење Агенција за привредне регистре (АПР) обавља као поверену државну надлежност (чл. 65. ЗС).

Закон омогућава спортском удружењу да формира спортско привредно друштво, преносећи на њега права и обавезе које се односе на такмичарски статус и ангажовани кадар (чл. 71, ст. 2. ЗС). У пракси се овај пренос спроводи искључиво у паузи између две такмичарске сезоне, при чему новонастали привредни субјект преузима одговорност за раније преузете обавезе оснивача.

Ако удружење које преноси такмичарска права располаже имовином или капиталом у друштвеној односно јавној својини, примењује се члан 179, став 4 Закона о спорту. Ова одредба детаљно условљава да је за свако располагање непокретностима, промену капитала, статусне промене или пренос значајнијих потраживања ван редовног пословања неопходно прибавити сагласност Владе Републике Србије (на предлог Министарства спорта), све док се област приватизације у спорту не уреди посебним законским актом.

Коначно, једини законом дозвољени модел за измене правне форме удружења јесте његова трансформација у друштво са ограниченом одговорношћу (д.о.о.), што је нормирано чланом 71, ставови 3–9 ЗС. Процес се одвија усвајањем одлуке о организовању и преношењем оснивачких права на локалну самоуправу на чијој се територији налази седиште удружења (уз њен претходни пристанак). Новоформирано привредно друштво делује као универзални сукцесор удружења, што значи да преузима сву његову имовину, права, дуговања и радне односе, уз императивни налог да настави са обављањем исте спортске делатности.

Питања за проверу знања

1. На који начин социолошка наука посматра спорт и због чега се одбија његово једноставно или једнодимензионално тумачење?
2. Између које две крајње тачке се спорт смешта у теоријским разматрањима?
3. Како се спорт објашњава са аспекта друштвеног и политичког огледала средине?
4. Које је етимолошко порекло речи *спорт* према *Oxford English Dictionary* и шта је то значење примарно обухватало?
5. Која важна социолошка питања отвара отуђење или комерцијализација спорта?
6. Како Бернард Сутс дефинише чин играња спорта?
7. Шта представља *telos* у контексту телеолошког приступа спорту и како се манифестује?
8. На који начин се организује унутрашња вредност спортске праксе?
9. Због чега такмичење заузима централну позицију у спорту према Матвејеву?
10. Зашто превазилажење сопствених граница представља суштинску вредност спорта, док је победа над противником секундарни исход?
11. Какву улогу има тренажни рад у постизању врхунских спортских резултата и на ком методолошком концепту се заснива?
12. Које све актере обухвата комплексна мрежа социјалних релација коју индукује спорт?
13. Како се дефинише спортски противник у контексту спортског такмичења?
14. Шта о појму спорта наводи Европска спортска повеља Савета Европе (2021)?
15. Шта се о специфичности спорта истиче у члану 165. Уговора о функционисању Европске уније?
16. Које критеријуме организација *SportAccord* утврђује за формално признавање неке активности као спорта?
17. Шта за Бернарда Сутса значи тврдња да је спорт „игра физичке вештине"?
18. Како су спортске активности дефинисане у члану 3. Закона о спорту Републике Србије?
19. По чему се приступ Закона о спорту Републике Србије разликује од Сутсове дефиниције физичке активности?

20. Какав етички значај и које особине личности фаворизује спортско такмичење?
21. Зашто су писани формални прописи суштински темељ сваке спортске дисциплине?
22. Како се посматрају правила у оквиру формалистичке теорије спорта, а како у оквиру конвенционалистичког правца?
23. Како институционализовани оквир омогућава вредновање и упоређивање спортских резултата на глобалном нивоу?
24. Са којим прописима и актима мора бити усклађено функционисање организација у области спорта према члану 6. став 1. Закона о спорту?
25. Који су нормативни нивои којима је дефинисано функционисање актера у спортском систему Србије?
26. Које кључне одредбе Устава Републике Србије постављају основе за остваривање општег интереса у спортском сектору?
27. Који су матични и посебни закони у области спорта у Републици Србији?
28. Које међународне конвенције и уговоре из области спорта је ратификовала Република Србија?
29. Који комплементарни (општи) закони значајно утичу на функционисање спортских организација у Србији?
30. Које су надлежности Скупштинског одбора за спорт Народне скупштине Републике Србије?
31. Која је улога Владе Републике Србије и Министарства спорта у систему спорта

Литература

Arnold, P. J. (1997). *Sport, ethics and education*. A&C Black.

Cambridge University Press. (n.d.). Cambridge dictionary. Retrieved July 22, 2026, from https://dictionary.cambridge.org

Coakley, J. (2021). *Sports in society: Issues and controversies* (13th ed.). McGraw-Hill Education.

Council of Europe. (2021). *Revised European Sports Charter.* Recommendation CM/Rec(2021)5. Council of Europe.

D'Agostino, F. (1981). The ethos of games. *Journal of the Philosophy of Sport, 8*(1), 7–18. https://doi.org/10.1080/00948705.1981.9714371

European Commission. (2007). *White paper on sport*. Office for Official Publications of the European Communities.

European Commission. (2012). *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union*. Publications Office of the European Union.

Guttmann, A. (1978). *From ritual to record: The nature of modern sports.* Columbia University Press.

International Olympic Committee. (2025). *Olympic Charter.* International Olympic Committee.

Leskošek, J. (1976). *Teorija fizičke kulture*. Partizan.

Loland, S. (2002). *Fair play in sport: A moral norm system*. Routledge.

Maguire, J. A. (2026). *Sports*. Encyclopædia Britannica. Retrieved July 22, 2026, from https://www.britannica.com/sports/sports

Matveyev, L. P. (1991). Theory and methodology of sports training. Progress Publishers.

Meier, K. V. (1988). Tripping along the confusion line: Claims, boundary disputes and the anatomy of "sport". *Journal of the Philosophy of Sport, 15*(1), 12–30. https://doi.org/10.1080/00948705.1988.9714457

Merriam-Webster. (n.d.). *Merriam-Webster dictionary*. Retrieved July 22, 2026, from https://www.merriam-webster.com

Morgan, W. J. (1987). The logical argument of formalism and the possibility of a moral game. *Journal of the Philosophy of Sport, 14*(1), 1–20. https://doi.org/10.1080/00948705.1987.9714445

Orwell, G. (1977). *The sporting spirit. In The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell* (Vol. 4). Penguin Books.

Oxford University Press. (n.d.). *Oxford English dictionary*. Retrieved July 22, 2026, from https://www.oed.com

Simon, R. L., Torres, C. R., & Hager, P. F. (2015). *Fair play: The ethics of sport* (4th ed.). Westview Press.

SportAccord. (2026). *Definition of sport.* SportAccord.

Suits, B. (1988). Tricky triad: Games, play, and sports. *Journal of the Philosophy of Sport, 15*(1), 1–9. https://doi.org/10.1080/00948705.1988.9714456

Suits, B. (2014). The Grasshopper: Games, life and utopia (3rd ed.). Broadview Press.

UNESCO. (2025). *International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport*. UNESCO.

Urelius, G. (1967). *Sport i društvo*. Fizička kultura.

Агенција за привредне регистре. (н.д.). *Регистар спортских удружења, друштава и савеза: Олимпијски комитет Србије (матични број: 07028123)*. Преузето 14.март 2025. са https://www.apr.gov.rs

Атанасов, Д. & Ђурђевић,Н. (2025). *Еханте анализа Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026-2035*. Београд: Министарство спорта.

Закон о буџетском систему. (2009–2023). *Службени гласник РС*, бр. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013, 108/2013, 142/2014, 68/2015, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018, 31/2019, 72/2019, 149/2020, 118/2021, 138/2022, 118/2023 и 92/2023.

Закон о волонтирању. (2010). *Службени гласник РС*, бр. 36/2010.

Закон о донацијама и хуманитарној помоћи. (2001–2005). *Службени лист СРЈ*, бр. 53/2001, 61/2001 и Слу*жбени гласник РС*, бр. 101/2005.

Закон о задужбинама и фондацијама. (2010–2011). *Службени гласник РС*, бр. 88/2010 и 99/2011.

Закон о забрани дискриминације. (2009–2021). *Службени гласник РС*, бр. 22/2009 и 52/2021.

Закон о играма на срећу. (2020–2023). *Службени гласник РС*, бр. 18/2020 и 92/2023.

Закон о јавним скијалиштима. (2006). *Службени гласник РС*, бр. 46/2006.

Закон о јавним службама. (1991–2014). *Службени гласник РС*, бр. 42/1991, 71/1994, 79/2005, 81/2005, 83/2005 и 83/2014.

Закон о министарствима. (2020–2023). *Службени гласник РС*, бр. 128/2020, 116/2022 и 92/2023.

Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о интегрисаном приступу безбедности, сигурности и услугама на фудбалским утакмицама и другим спортским приредбама. (2024). *Службени гласник РС*, бр. 9/2024.

Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о манипулисању спортским такмичењима. (2024). *Службени гласник РС*, бр. 9/2024.

Закон о потврђивању Међународне конвенције против допинга у спорту (УНЕСКО). (2009). *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 38/2009.

Закон о потврђивању Најробијског уговора о заштити олимпијског симбола. (1999). *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 1/1999.

Закон о привредним друштвима. (2011–2021). *Службени гласник РС,* бр. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019 и 109/2021.

Закон о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре. (2011–2021). *Службени гласник РС*, бр. 99/2011, 83/2014, 31/2019 и 105/2021.

Закон о ратификацији Европске конвенције о спречавању насиља и недоличног понашања гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама. (1990). *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 10/1990.

Закон о ратификацији Европске конвенције против допинга у спорту. (1991). *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/1991.

Закон о спречавању допинга у спорту. (2014–2021). *Службени гласник РС*, бр. 111/2014 и 47/2021.

Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. (2003–2018). *Службени гласник РС*, бр. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009, 111/2009, 104/2013 и 87/2018.

Закон о спорту. (2016). *Службени гласник РС*, бр. 10/2016.

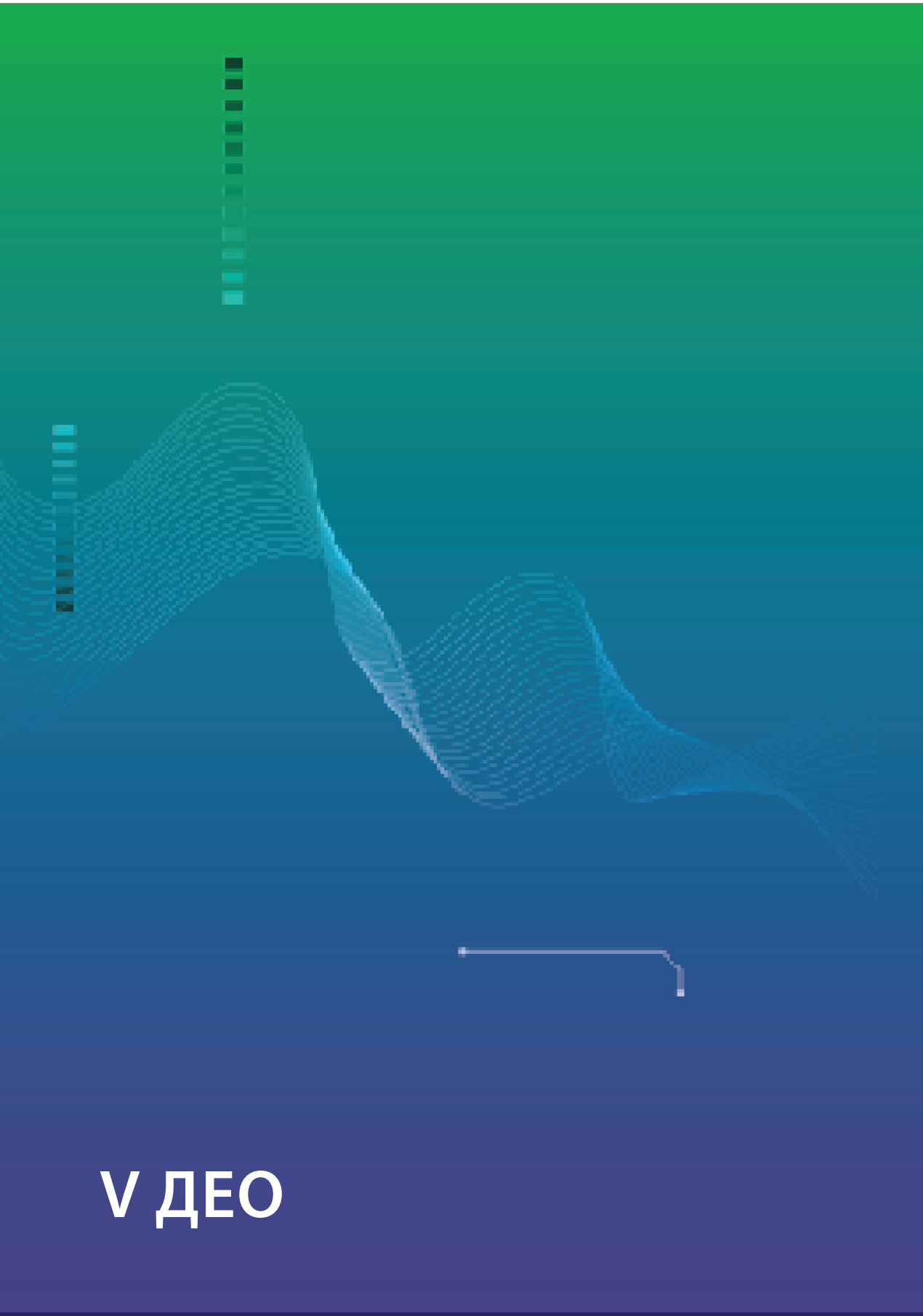
Закон о удружењима. (2009–2018). *Службени гласник РС,* бр. 51/2009, 99/2011 и 44/2018.

Закон о утврђивању надлежности Аутономне Покрајине Војводине. (2009–2012). *Службени гласник РС*, бр. 99/2009 и 67/2012.

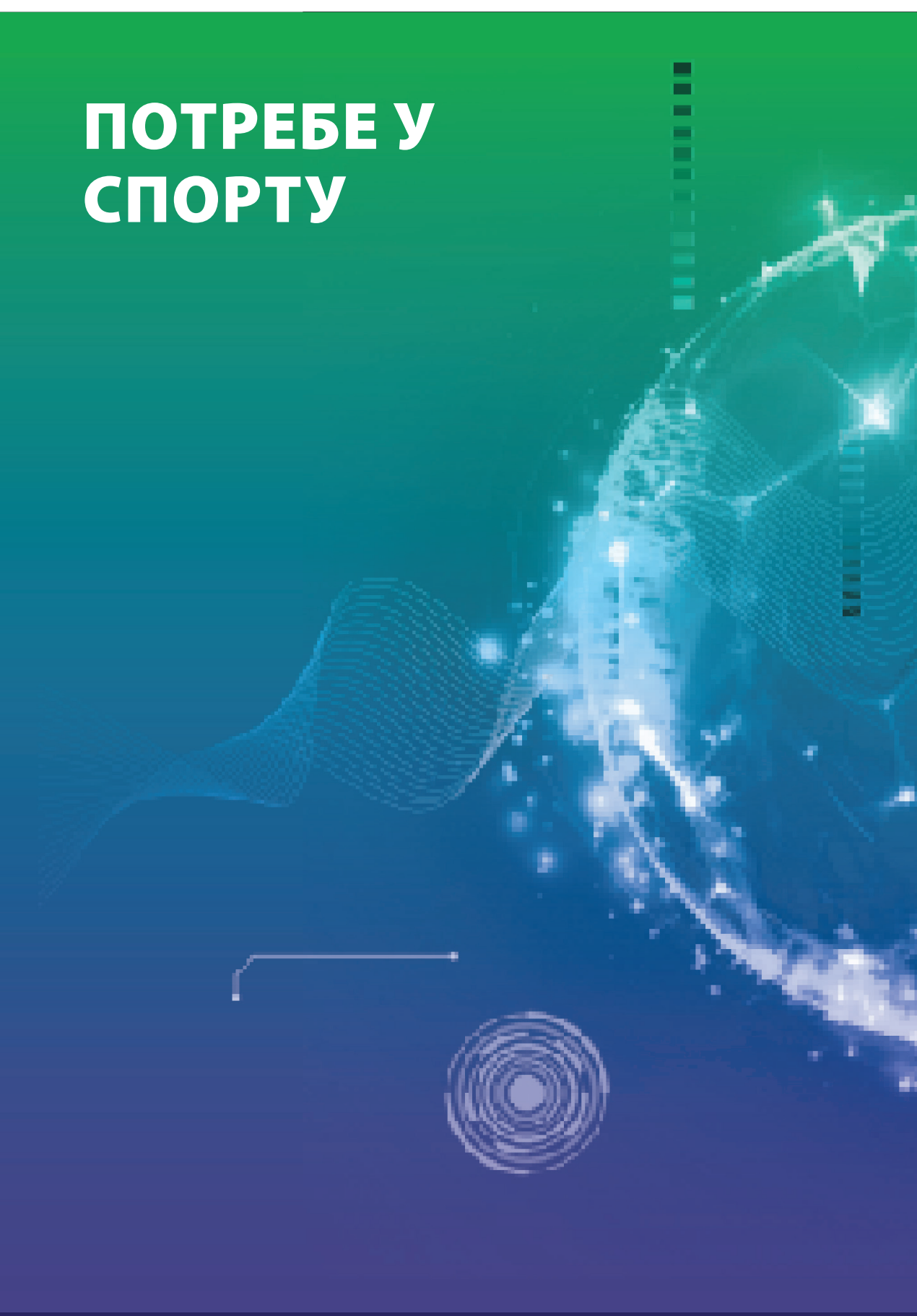
Устав Републике Србије. (2006–2021). Службени гласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021.

OpenAI. (2024). *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Google. (2024). *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

V ДЕО

ПОТРЕБЕ У СПОРТУ

5. ПОТРЕБЕ У СПОРТУ

5.1. ПОТРЕБЕ КАО ОСНОВА ЉУДСКЕ И СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ

Један од основних појмова у психологији, педагогији, социологији и теорији спорта јесте потреба.Ка ко би смо обрадили потребу као појаву која значајно утиче на теорију спорта потребно је појаснити сам појам са аспекта психологије. Еудемонизам (od grčke reči *eudaimonia* – sreća, blagostanje) је етичко гледиште које срећу поставља као врховно добро и крајњи циљ свих људских поступака где се разликују субјективне потребе које воде ка тренутној срећи и потребе које се дубоко укорењене у људској природи која доводи до људског напредка.

Психолошку добробит разликују од субјективне добробити и формулишу вишедимензионални приступ мерењу психолошке добробити. Поменути приступ обухвата шест различитих аспеката људске актуализације: аутономију, лични раст, самоприхватање, смисао живота, компетенцију и позитивне међуљудске односе. Према дефиницији коју наводе Zika и Chamberlain (1992), смисао живота огледа се у препознавању поретка, хармоније и сврховитости у сопственом животу, као и у активном стремљењу и остваривању вредних циљева, што појединцу доноси осећај личне испуњености.

Са друге стране, људско понашање је примарно покренуто унутрашњим потребама, које подстичу појединца на различите активности са циљем њиховог задовољења (Maslow, 1943).

Према Маслову (Maslow, 1943), људске потребе организоване су хијерархијски, од основних физиолошких потреба, преко потребе за сигурношћу, припадањем и поштовањем, до потребе за самоактуализацијом. Очигледно је да све наведене хијерархијски организоване потребе итекако имају везе са спортом и потребама спортиста. Ова хијерархијска структура омогућава разумевање различитих потреба који усмеравају људско понашање у различитим животним околностима, укључујући и спортску активност. Оваква врста потреба усмерава спортисте и тренре ка одређеним циљевима и вредностима. Међутим потребе могу бити биолошке, психолошке и социјалне природе, а њихово задовољење представља предуслов здравог развоја личности и оптималног функционисања појединца (Ryan & Deci, 2017). Уколико претходна разматрања Маслова сада употпунумо са разматрањима Рајана и Деција видећемо да спорт може служити као алат који пружа прилику да се појединац развија као здрава и комплетна личност која је спремна за активно и позитивно учешће у друштвеним

околностима. Наведене дефиниције се не односе само на спортисте и потребе спортиста већ и потребе других учесника у систему спорта као што су спортск стручњаци, стручњаци у спорту, медији, навијачи и други. Међутим у односу различитих потреба некада исте нису компатибилне већ се разликују јер су мотиви за саме потребе значајно различите.

Слика 12. Роксанда Атанасов и каратискиња Љубица Петровић након освајања златне медаље на првенству Балкана у каратеу 2026. године

Извор: Приватна архива

Људско понашање је веома условљено потребама које често на њега утичу и усмеравају.Овако размишљање би нас могло довести до закључка да је потреба и примарни извор мотивације, а то даље може да значи да уколико не дође до реализације потребе може доћи до фрустрације или тензије. Зато се спортисти веома често суочавају са борбом између потреба и успешности у остваривању потребе. Из утакмицу у утакмицу спортисти се боре са потребом за победом и последицама када се та победа не догоди. Дакле млади спортисти се за живот спремају веома активно да буду реални када говоримо о потребама и још реалнији када говоримо о поразима али и о победама јер се спортисти уче да су и један и други резултат саставни део спортско, а касније и обичног живота. О значају мотивационог процеса који започиње појавном потребе, о овом феномену говори Реев који каже да потреба за производи одређено стање напетости и тежњу ка њеном задовољењу. Појединац затим усмерава своје понашање ка циљевима за које верује да могу довести до задовољења те потребе. Након остварења циља долази до смањења напетости и успостављања новог стања равнотеже (Reeve, 2018). Према теорији самоодређења (Deci & Ryan, 2000), људско понашање и ментално благостање у великој мери зависе од испуњења три фундаменталне психолошке потребе: аутономије, компетентности и повезаности.

На пример, тежња за припадањем одређеној групи или заједници често подстиче дете да почне да се бави спортом, док се кроз каснији тренажни процес може формирати оријентација ка остваривању врхунских резултата. У том контексту, мотив се описује као унутрашњи покретач који усмерава деловање појединца ка остварењу циља и задовољењу одређене потребе (Pintrich & Schunk, 2002).

Када говоримо о потребама и мотивима морамо нешторећи и о интересовањима која су усмерена ка одређеним областима и садржајима. Тако уколико нашу потребу за кретањем или дружењем задовољавамо кроз спорт онда временом може доћи и до развијања интересовања за одређену спорску активност.Тако нису ретки случајеви да дете почне да се бави једним спортом или чак мења више спортова, а онда након одређеног времена сву своју пажњу и фокус усмери ка једној одређеној спортској активности којом се бави до краја своје спортске каријере. Роџер Федерер је у детињству тренирао фудбал, бадминтон, кошарку и друге спортове, а касније је истицао да је управо такво разноврсно спортско искуство значајно допринело развоју његове координације и моторичких способности да би се онда определио за тенис где је постигао врхунска тениска постигнућа (Britannica, 2026).

Кроз спортске активности човек задовољава различите врсте потребе као што је потреба за кретањем и која се налази дубоко у нашем генетском коду. Ипак савремени начин живота нас све више „везују" за столицу како током пословног ангажовања тако и током коришћења слободног времена јер све виш гледамо телевизијски програм или смо активни на социјалним мрежама. И управо зато савремени човек, услед технолошког развоја и седентарног начина живота, све чешће има потребу за организованим облицима физичке активности који омогућавају очување здравља и физичких способности (Bouchard et al. 2012). Један од веома значајних аспеката упражњавања спортских активности јесте стицање самопоуздања. Оно се гради, развија и вежба ако и мишићи па тако је развијен читав сет вежби којима се развија самопоуздање спортиста. Повећањем самопоуздања спортиста у својој спортској околини али и у свом друштву, школи или на послу врши се позитиван трансфер и постаје способан да постигне максималне резултате на сваком од наведених активности. Истовремено, учешће у спортским групама и тимовима омогућава задовољење потребе за припадањем, прихваћеношћу и социјалном интеракцијом (Coakley, 2017). Током процеса у којем спортиста постиже врхунска спортска постигнућа он тежи да постане најбоља верзија себе што је у складу са Масловљевим схватањем самоактуализације као највишег облика људског развој (Maslow, 1954).

5.2. БИОЛОШКЕ ПОТРЕБЕ И СПОРТ

5.2.1. Потреба за кретањем

Потреба за кретањем можемо слободно поредити са потребом за слободом сваког појединца. Човеков организам формирао се током стотина хиљада година у условима који су захтевали стално кретање ради преживљавања, проналажења хране, избегавања опасности и успостављања друштвених односа (Liberman, 2020). Развој човека и уопште развој друштва и друштених епоха није могуће разумети уколико се не сагледа значаја кретања али не само у биолошком смислу. Посматрано из перспективе праисторије, кретање је било основни услов опстанка људске врсте, док је у савременом друштву спорт постао најразвијенији културни облик његовог испољавања (Liberman, 2020).

Током еволуције човек је био сакупљач и ловац што значи да је основа његовог бивствовања био ход и стално трагање како би преживео он као јединка али и како би преживело његово племе као друштвена заједница. Ове активности нису представљале избор нити рекреацију, већ егзистенцијалну нужност. Опстанак појединца и заједнице зависио је од способности кретања, што је довело до постепеног обликовања анатомских и физиолошких карактеристика људског тела (Liberman, 2015).Живот је кретање и њиме су се бавиои Херклит који је истицао да је све у непрестаном току и промени, што је изразио чувеном мишљу *πάντα ῥεῖ* („све тече“) (Kirk et al., 1983) Хераклит сматра да живот никако није статично стање већ је то непрекидни процес постојања људске врсте. Ову теорију је даље разрађивао Аристотел, који је кретање (*kinesis*) сматрао једним од основних начина остварења бића. Према Аристотеловом учењу, свако биће тежи испуњењу сопствених потенцијала, а активност представља пут ка том циљу (Aristotle, 1998). Како се цивилизација развијала и напредовала и како је друштво напредовали кретање постепено добија нову димензију као што су спортска такмичења.Такмичарске игре, ритуална такмичења и различити облици физичког вежбања представљали су трансформацију практичних вештина у културне активности (Huzinga, 1949).

У античкој Грчкој физичка активност као облик кретања је имало веома специфично место заправо оно је било средство едукације, васпитања и образовања младих. Идеал *калокагатије* подразумевао је јединство телесне лепоте и моралне доброте, при чему је неговање тела било неодвојиво од неговања дух (Jaeger, 1945). Према Сјуитсу (Suits, 1978), спорт представља добровољно прихватање непотребних препрека ради постизања циља.

Ова теорија заправо усмерена ка размишљању да кретање није усмренео ка биолошком опстанку већ је оно усмерено ка стварању нових вредности и надметањима.

Савремени цивилизација тежи минимизирању физичког напора, па спорт свесно враћа кретање у средиште људског живота и подсећа да је активност једном од основних обележја људског бића (WHO, 2020).

Препоруке Светске здравствене организације (СЗО, 2020) за децу млађу од пет година обухватају детаљне смернице о оптималном трајању физичке активности, сну и границама седентарног понашања током једног дана. Ови нормативи конструисани су са циљем унапређења општег здравља и развоја деце, а заснивају се на релевантним научним доказима, стручним консензусима, као и процени прихватљивости, изводљивости и расположивих ресурса.

Правилно организован дневни ритам, према узрасним категоријама, обухвата следеће нормативе:

1. Одојчад (млађи од годину дана)

- Физичка активност: Више пута током дана кроз различите видове интерактивне игре на поду. За децу која још увек нису проходала, препоручује се да у лежећем положају проведу најмање 30 минута дневно и то на стомаку (*tummy time*), распоређено тако да се ова активност обавља искључиво док су у будном стању.
- Сан: Укупно 14–17 сати дневно за узраст од 0 до 3 месеца, односно 12–16 сати квалитетног сна (укључујући и дневне одморе) за бебе од 4 до 11 месеци.
- Ограничење седења: Неопходно је свести на минимум време проведено у пасивним положајима (у колицима, ауто-седиштима или испред екрана).

2. Деца у узрасној доби од једне до две године

- **Препоручени ниво физичке активности**: Оптималан развој захтева да дете током дана буде физички активно бар три сата (180 минута). Овај период треба да обухвати вежбе и игре различитог оптерећења, од умереног до високог интензитета, уз напомену да повећање укупног обима кретања доноси додатне развојне добробити.
- **Сан**: Од 11 до 14 сати квалитетног сна током 24 сата (укључујући и дневни одмор), уз успостављање редовног ритма спавања и буђења.

3. Деца у узрасној доби од три до четири године

- **Препоручени ниво физичке активности**: Препоручује се укупно три сата (180 минута) дневног кретања, уз услов да барем сат времена буде посвећено вежбама умереног и јачег интензитета.
- **Сан**: Између 10 и 13 сати непрекидног и квалитетног сна, са могућношћу урачунавања дневног одмора.

Шири оквир смерница СЗО из 2020. године обухвата и системске препоруке за децу, адолесценте, одрасле и старија лица, као и за посебне групе попут трудница, породиља и особа које живе са хронитетом или инвалидитетом.

- **Старосна група од 5 до 17 година:** Препоручени ниво дневног кретања за децу и младе износи у просеку бар сат времена (60 минута), са фокусом на умерене и захтевније аеробне вежбе. Поред тога, у недељни распоред је потребно уврстити активности које подстичу развој мишића и костију, и то најмање три пута недељно.
- **Превенција седентарности**: За овај узраст посебно се наглашава потреба за стриктним ограничавањем времена проведеног уз екране и у пасивним слободним активностима.

Препоруке савремених здравствених организација и европских институција јасно разграничавају специфичне потребе одрасле популације и лица трећег доба у погледу превенције седентарности и промоције физичке активности.

4.Смернице за одрасле особе (од 18 до 64 године)

Да би се остварили значајне здравствене бенефиције, одрасла популација треба да одржава континуиран ниво недељне физичке активности кроз следеће категорије:

- **Аеробно вежбање**: На недељном нивоу саветује се између два и по и пет сати (150–300 минута) аеробне активности умереног оптерећења. Алтернативно, исти ефекат се може постићи кроз 75 до 150 минута интензивног тренинга недељно, односно кроз одговарајућу комбинацију оба типа вежбања.
- **Тренинг снаге:** Најмање два пута недељно треба практиковати вежбе за јачање главних мишићних група, умереног или већег интензитета, ради остваривања додатних физиолошких користи.
- **Максимални здравствени ефекти:** Повећање укупног трајања аеробних активности изнад 300 минута умереног или изнад 150 минута високог интензитета недељно доноси додатна унапређења здравственог статуса.

Превенција седентарног понашања

Седентарни начин живота неопходно је сузбијати постепеним увођењем физичких активности било ког интензитета чак и лаке свакодневне активности пружају заштитни ефекат. Особама са високим нивоом дневне седентарности саветује се да превазиђу минималне препоручене прагове аеробног вежбања како би неутралисале штетне последице дуготрајног седења.

5. Смернице за старије особе (65+ година)

За популацију старију од 65 година, нормативи аеробног вежбања и тренинга снаге подударни су са смерницама за млађе одрасле (150–300 минута умереног или 75–150 минута интензивног аеробног вежбања, уз тренинг снаге 2 пута недељно). Међутим, због специфичности геронтолошког узраста, уводе се и додатни захтеви:

- Мултикомпонентни тренинг: Препоручује се спровођење вежби за баланс, координацију и снагу најмање 3 пута недељно (умереног или већег интензитета). Овакав приступ директно утиче на очување функционалних способности и смањење ризика од падова и повређивања.
- Скалабилност активности: Повећање оптерећења изнад 300 минута умерене физичке активности недељно доноси додатне здравствене бенефиције, уз обавезно редовно прекидање периода седења или мировања.

Према анализи Ђурђевића (Đurđević, 2007), демографски трендови у већини држава чланица Савета Европе указују на континуиран раст броја и удела старијих лица у укупној популацији. С обзиром на то да је примена изворне *Европске повеље „Спорт за све"* из 1975. године у великој мери мимоишла ову популациону групу, исказала се потреба за системским и посебно дизајнираним мерама.

Ради остваривања овог циља, Савет Европе је преко свог Комитета министара 1988. године донео Препоруку бр. P (88) 8, која носи назив „Спорт за све – старије особе". Овај документ почива на уверењу да физичка активност пресудно утиче на очување моторних способности, здравља, психофизичке кондиције и социјалне интеграције лица трећег доба, пружајући им независност и бољи квалитет живота.

Препорука бр. P (88) 8 одредила је приоритетне смернице којих државе чланице треба да се придржавају (Đurđević, 2007):

1. Дефинисање стратешких циљева: Јасно утврђивање физичких, менталних и социјалних бенефиција спортом за старија лица.
2. Анализа социо-економских и геронтолошких фактора: Истраживање чинилаца који подстичу или коче учешће старијих у физичким активностима, уз подршку пилот-пројектима који сузбијају препреке и предрасуде.
3. Подизање јавне свести: Развој међуинституционалне сарадње (спортске организације, јавне установе, удружења пензионера) ради промовисања прилагођених видова вежбања, укључујући и активности за веома старе особе.
4. Научноистраживачки рад: Подстицање фундаменталних и примењених истраживања о вежбању у трећем добу и дисеминација добијених резултата.
5. Функционални уместо узрасног приступа: Креирање спортских програма на основу реалног физичког статуса појединца, а не његове хронолошке старости, са посебним акцентом на лица без претходног спортског искуства.
6. Континуитет бављења спортом: Осмишљавање програма који омогућавају особама средње доби лак и континуиран прелаз у рекреативне активности током каснијих година живота.
7. Едукација кадра: Разој специфичних модула стручног усавршавања и обука за руководиоце активности (физиотерапеуте, тренере), али и подстицање самих старијих особа да постану организатори и вође програма.
8. Активности у институционалном смештају: Посебна пажња мора се посветити изради програма за кориснике геронтолошких центара и домова за стара лица, нарочито за потпуно неактивне појединце.
9. Подршка такмичарском спорту: Омогућавање учешћа старијих лица у такмичарским дисциплинама, како у оквиру њихових узрасних категорија, тако и кроз прилагођене програме на редовним спортским манифестацијама.
10. Интеграција и информисање: Обезбеђивање заступљености интереса старијих при доношењу спортских политика, уз креирање информативних кампања путем медија у које ова популација има највеће поверење (Đurđević, 2007).

Физичка активност у периоду трудноће и након порођаја доноси бројне здравствене бенефиције, уз неопходно придржавање следећих препорука:

- Обим и интензитет: Препоручује се акумулирање најмање 150 минута недељно аеробне физичке активности умереног интензитета.
- Структура вежбања: Пожељно је комбиновати различите аеробне садржаје, вежбе за снагу и мишићну издржљивост, као и лагане вежбе истезања (флексибилности).
- Наставак интензивнијег тренинга: Труднице које су пре зачећа имале висок ниво физичке кондиције и редовно практиковале аеробни тренинг високог интензитета, могу наставити са овим активностима током трудноће и реконвалесценције, под условом да се добро осећају и да не постоје акутне медицинске контраиндикације.
- Редукција седентарности: Замена свих видова пасивног седења активностима било ког интензитета (укључујући и лаку шетњу) испољава позитиван ефекат на психофизичко здравље породиље и труднице.

За особе које живе са хроничним здравственим поремећајима, дозирана физичка активност представља кључни елемент терапије и превенције даљег прогреса болести:

- Аеробни тренинг: Потребно је спроводити 150–300 минута умерене аеробне активности недељно, или 75–150 минута активност високог интензитета (или адекватну комбинацију оба нивоа).
- Јачање мишића: Вежбе за све велике мишићне групе (умереног до већег интензитета) треба примењивати најмање 2 пута недељно.
- Специфичности за старије са хроничним болестима: Обавезно је увођење мултикомпонентних вежби за равнотежу и снагу минимум 3 пута недељно, ради очувања функционалности и превенције пада.
- Експанзија обима: Уколико нема медицинских препрека, повећање аеробног вежбања изнад 300 минута умереног (или 150 минута високог) интензитета доноси додатне здравствене бенефиције и ефикасно неутралише последице дуготрајног седења.

Смернице за физичку активност лица са инвалидитетом систематизоване су према узрасту:

Деца и адолесценти (са инвалидитетом)

- Дневни просек: Најмање 60 минута дневно активности умереног до високог интензитета, претежно аеробног типа.
- Мишићно-коштани стимулус: Активности високог интензитета и вежбе за јачање мишића и костију морају се практиковати најмање 3 дана у недељи.
- Контрола екранског времена: Посебно је важно ограничити пасивно време проведено испред телевизора, рачунара и мобилних уређаја.

Одрасли и старији (са инвалидитетом)

- Аеробне норме: 150–300 минута умереног или 75–150 минута високог интензитета недељно.
- Снага и равнотежа: Тренинг снаге најмање 2 пута недељно, а за старије особе и вежбе равнотеже најмање 3 пута недељно.
- Континуитет: Препоручује се максимално смањење седећих активности и њихова замена кретањем било ког интензитета, до граница личних могућности.

Како истиче Ђурђевић (Đurđević, 2007), радио спречавања социјалне искључености и унапређења општег здравља, Савет Европе подржао је развој концепта „Спорт за све", који је формализован 1966. године. Ова институционална платформа обухвата како рекреативни и здравствени спорт, тако и организацију такмичарских манифестација.

Усвајањем *Европске повеље о спорту за све* (Брисел, 1975) и Резолуције 41 (1976), Комитет министара Савета Европе препоручио је владама држава да своје националне стратегије ослоне на следеће носеће принципе (Đurđević, 2007):

1. Универзално право: Свако људско биће има право на бављење спортским активностима.
2. Друштвени развој и финансирање: Спорт је важан чинилац хуманог и социо-културног развоја који заслужује суфинансирање из јавних средстава.
3. Секторска повезаност: Спортске политике морају се координисати са секторима образовања, здравства, урбанизма и социјалне заштите.
4. Заштита интегритета: Неопходно је заштитити спорт од комерцијалне и политичке експлоатације, као и од допинга и деградирајућих поступака.

5. Приступачност инфраструктуре: Јавне власти планирају и омогућавају приступ спортским објектима, као и отвореној природи и воденим површинама у рекреативне сврхе.
6. Стручни кадар: Обезбеђивање квалификованих тренера, педагога и администратора у спортским организацијама.

Стратешке обавезе државних и локалних власти

Улога државе и јавних органа огледа се у следећем (Đurđević, 2007):

- Комплементарна подршка: Држава има супсидијарну улогу – подржава приватне и волонтерске иницијативе од општег интереса.
- Инклузија свих друштвених група: Стимулисање физичке активности међу ученицима, студентима, радидницима, особама са инвалидитетом, старијима, мигрантима и женама.
- Мултифункционалност објеката: Изградња спортских капацитета који служе и школском и рекреативном спорту.
- Медијска и ИТ промоција: Подстицање независних медија (нарочито телевизије) и савремених информационих технологија у сврху промоције здравих стилова живота.

Према анализи Ђурђевића (Đurđević, 2007), у документима Савета Европе коришћена је различита терминологија (хендикепирани, инвалиди), али је прихваћен обухватни термин „особе са инвалидитетом" из *Европске повеље о спорту за све: особе са инвалидитетом*. Ова дефиниција укључује лица са физичким, сензорним, менталним, али и органским и психосоматским поремећајима. Спорт за ову популацију нема само рекреативну већ и терапијску, рехабилитациону и социјално-интегративну функцију.

Према наводима Ђурђевића (2007), током IV Конференције европских министара надлежних за спорт донета је Резолуција 7/84 о спорту за хендикепиране, којом су земље чланице позване на примену следећих мера:

- Архитектонска приступачност: Обезбеђивање несметаног приступа свим спортским објектима (рампе, прилагођени улази);
- Финансирање и едукација: Додела наменских средстава и реформа наставних планова за професоре физичког васпитања, ради оспособљавања за рад са особема са инвалидитетом;
- Партиципација у одлучивању: Обезбеђивање заступљености представника особа са инвалидитетом у спортским савезима и органима управљања;

- Истраживања и међусекторска сарадња: Уздизање сарадње између сектора спорта, просвете, здравства и социјалног старања на виши ниво, уз међународну размену научно-истраживачких података.

Додатно, Комитет министара је кроз Резолуцију АП (84) 3 констатовао да је физичка активност темељни фактор у рехабилитацији и друштвеној интеграцији, што захтева системску обуку кадра, развој инфраструктуре и заштиту права свих учесника у спорту (Ђурђевић, 2007).

На Петој конференцији европских министара надлежних за спорт (Даблин, 1986. године) усвојена је Резолуција под називом „*Европска повеља о Спорту за све: особе са инвалидитетом*". На основу члана 15б Статута Савета Европе, Комитет министара је исте године званично усвојио Препоруку бр. Р (86) 18, позвавши државе чланице да спроведу мере из Апендикса (Део А) и остваре блиску сарадњу са спортским савезима и надлежним организацијама (Део Б) (Ђурђевић, 2007).

Према овом документу, владе су преузеле обавезу да кроз своје институције спроведу следеће мере:

1. Подизање друштвене свести: Информисање јавних и приватних субјеката о спортским и рекреативним потребама свих категорија особа са инвалидитетом, укључујући и њихово интегрисање кроз систем образовања.
2. Унапређење психофизичког статуса и социјализација: Усмеравање државних политика ка обезбеђивању услова за рекреативно вежбање, чиме се унапређује здравље, социјална комуникација и квалитет слободног времена ове популације.
3. Архитектонска прилагођеност и стандардизација: Промоција доступности спортских објеката кроз државно финансирање адаптација, усвајање националних грађевинских стандарда и едукацију архитеката и управника спортских центара.
4. Међусекторска сарадња: Координација рада министарстава здравља, просвете, социјалне заштите и спорта у области адаптивног вежбања.
5. Формирање националног тела: Оснивање централног координационог тела које окупља стручњаке, спортске раднике и представнике особа са инвалидитетом.
6. Интеграција у терапијски процес: Развој и системско финансирање спортских програма као директног наставка и подршке медицинској рехабилитацији.

7. Научноистраживачки рад: Подстицање истраживања о социјалним, психолошким и физиолошким бенефицијама вежбања код различитих типова инвалидитета.
8. Адаптирано физичко васпитање: Обезбеђивање адекватног школског физичког васпитања за децу са инвалидитетом, стипендирање стручног кадра и омогућавање особама са инвалидитетом да се образују за наставнике физичке културе.
9. Услови за тренинг и системско одлучивање: Обезбеђивање материјалних услова за тренажни процес спортиста и уважавање њихових потреба при доношењу националних спортских стратегија.
10. Локална примена и сарадња: Преношење надлежности на регионалне и локалне органе уз континуирану сарадњу са невладиним спортским сектором (Đurđević, 2007).

Континуитет подршке потврђен је у усвајању Европске спортске повеље (Препорука бр. P (92) 13, ревидирана 2001. године).

- Право на спорт (Чл. 4, ст. 2): Државе чланице се директно обавезују да омогуће бављење спортом свим хендикепираним појединцима и групама.
- Приступачност инфраструктури (Чл. 4, ст. 4): Од свих власника и управника спортских капацитета захтева се уклањање архитектонских баријера како би се особама са физичким, сензорним или менталним сметњама обезбедио несметан приступ (Đurđević, 2007).

Анализом утицаја кретања на људски организам може се закључити да физичка активност има вишеструку димензију од основне физиолошке потребе до културолошког и филозофског феномена. Кроз моторно изражавање, појединац испољава своју слободу и тежњу ка психофизичком самоостварењу и спортском достигнућу.

Хронични дефицит кретања условљава нарушавање хомеостазе и унутрашње физиолошке равнотеже, што директно деградира функционалне капацитете и укупни здравствени статус појединца. Због тога се редовна физичка активност не може третирати као произвољан избор стила живота, већ као базична биолошка нужност (Bouchard et al., 2012).

Спорт и рекреација представљају каналисани облик ове биолошке потребе, трансформишући је из примарног нагона у структурирану, организовану активност која унапређује здравље, образовање и целокупни развој личности (Bouchard et al., 2012).

5.2.2. Потреба за здрављем и физичким развојем

Континуирана физичка ангажованост представља један од кључних фактора правилног соматског развоја и раста. Поред тога што унапређује кардиореспираторне капацитете, редовно вежбање позитивно утиче на снагу и покретљивост мишићног система, оптимизује метаболичке функције и смањује ризик од настанка различитих хроничних обољења (WHO, 2020).

Увид у ниво физичке активности популације у Републици Србији пружају резултати националног Истраживања здравља становништва из 2019. године, које је Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут" спровео применом методологије Европске анкете о здрављу (Batut, 2021).

Према прикупљеним подацима (Batut, 2021), сопствено опште здравствено стање повољно је оценила приближно две трећине одраслих грађана (66,5%), са посебно високим уделом у београдском региону (72,8%). Анализа показује да је 22,8% учесника истраживања своје здравствено стање оценило као просечно. Са друге стране, готово сваки девети грађанин (10,7%) сматра своје здравље лошим, при чему је овакав негативан тренд био најистакнутији међу становништвом Јужне и Источне Србије (13,5%). Мушкарци су показивали већи оптимизам у самопроцени (71,3% са позитивним ставом) у односу на жене (62,1%). Такође, детерминисане су значајне разлике на основу демографских и социјално-економских параметара: становници градских средина чешће су своје здравље оцењивали добрим (70,1%) у поређењу са онима из осталих насеља (60,9%). Слична процентуална несразмера присутна је између најбогатијег (77,7%) и најсиромашнијег слоја становништва (55,7%), као и између лица са високим образовањем (80,2%) и оних са нижим степеном стручне спреме (45,1%). Очекивано, субјективни доживљај здравља у директној је корелацији са животом добом — са старошћу опада удео позитивних самопроцена.

Када је реч о морбидитету, у 2019. години доминирала су три дијагностикована стања:

- артеријска хипертензија (повишен крвни притисак),
- деформитети и проблеми са лумбалним делом кичме,
- деформитети и проблеми са цервикалним (вратним) делом кичме.

Аналогно анализи заснованој на бази података истог истраживања, просечна висина одраслог становништва Србије износила је 172,09 cm, док је просечна телесна маса била 77,08 kg. Израчунавањем индекса телесне масе (ИТМ / BMI) добија се просечна вредност од 25,95 kg/m^2, што просечног

одраслог грађанина Србије сврстава у категорију предгојазности (умерене прехрањености). Према подацима о нутритивном статусу популације старије од 15 година за 2019. годину, оптималну телесну тежину забележило је 40,5% испитаника. Са друге стране, прекомерна маса евидентирана је код више од половине грађана (57,1%), при чему је 36,3% било у категорији предгојазности, док је 20,8% класификовано као гојазно.Општа гојазност била је учесталија у Војводини (25,4%) и Јужној и Источној Србији (23,1%), затим међу испитаницима старости од 45 до 84 године, као и код материјално угрожених (25,7%), неформално образованих (26,6%) и лица из ванградских средина (23,6%). Иако су у погледу гојазности обе полне категорије показивале сличне вредности (21,7% мушкараца у односу на 20,0% жена), предгојазност је била приметно учесталија међу мушкарцима (43,4% према 29,9%). Када је реч о временском тренду, ниво гојазности у 2019. години остао је приближно истоветан оном из 2013. (21,2%), али је евидентиран пораст у поређењу са 2006. годином (17,3%). Из изложених података произилази генерални увид да већи део популације Србије суочава са прекомерном телесном тежином.

Подаци о ванрадној физичкој активности показали су да је тек 9,7% грађана дневно издвајало бар 30 минута за пешачење или вожњу бицикла. Препоручени стандард од најмање 150 минута аеробне активности недељно (спорт, рекреација, вожња бицикла) међу популацијом од 18 до 64 године испуњавало је 11% становника (односно 14,4% мушкараца). Интензивним вежбама усмереним на јачање мишићне снаге (минимално два пута седмично) бавило се свега 7,5% популације ове старосне групе.

Препоруке Светске здравствене организације (СЗО) о здравствено усмереној физичкој активности која се реализује ван радних обавеза испуњавало је свега 4,4% испитаника. Овај показатељ бележи линеарни пад са годинама старости од 11,2% у узрасту од 18 до 24 године, до скромних 0,6% код лица старости од 55 до 64 године. Међутим, уколико се у анализу укључи и умерени физички напор током обављања радног процеса, удео лица која задовољавају критеријуме СЗО расте на 64,6%.

У оквиру својих свакодневних активности (професионални рад, одржавање домаћинства, учење), структура физичког оптерећења становништва у 2019. години изгледала је овако:

- Умерени физички напор (претежно ходање и умерени рад): 46,3%
- Лаки физички напор (доминантно седење или стајање): 41,1%
- Тежак физички напор (физички захтевни и врло тешки послови): 9,8%

Чак 93,8% грађана навело је да се бави барем минималним обликом слободне физичке активности (дефинисане као бар 10 минута непрекидног кретања недељно). Када је реч о виду активности, предњачи пешачење у сврху транспорта (93,2%), следи вожња бицикла ради превоза (23,2%), док су спорт и рекреација (13,8%) односно вежбе снаге (7,2%) знатно мање заступљени.

Свакодневно пешачење од бар 10 минута практикује 75,2% становништва, док је свакодневна вожња бицикла заступљена код 9,0% грађана уз изражену регионалну специфичност у Војводини (23,5%), насупрот Београду где тај проценат износи свега 1,8%, односно Јужној и Источној Србији са 6,2%. На крају, свега 9,7% српских грађана проводи пола сата дневно у пешачењу или вожњи бицикла, при чему су мушкарци активнији (11,9%), док су Београђани на дну скале са 6,8%.

Спортским активностима, фитнесом или рекреацијом у трајању од најмање 10 минута, и то са фреквенцијом од минимум три пута седмично, бавило се свега 8,8% популације Србије. Редовно рекреирање овог типа значајно је заступљеније код мушког пола (11,0%), док је међу женама тај удео знатно нижи и износи 6,9%.

Када је реч о тзв. транспортној физичкој активности односно кретању ради одласка на одређену локацију и повратка са ње становници Србије просечно издвоје 75 минута недељно. У оквиру овог времена, пешачењу припада 65 минута, док се на вожњу бицикла односи 10 минута. Изражено према метаболичким параметрима, просечна енергетска потрошња током овог вида кретања износи 274 MET минута недељно (при чему пешачење генерише 213, а вожња бицикла 61 MET минут током седмице).

С друге стране, просечно време које грађани Србије проведу у седећем положају током типичног дана износи 4,7 сати. Овај показатељ је најизраженији код следећих категорија:

- Географски: становници Београда (5,8 сати) и градских средина уопште (5,0 сати),
- Добно: особе са навршених 75 и више година живота (6,1 сат),
- Образовно: грађани са високим и вишем степеном стручне спреме (5,5 сати).

Посебно забрињава удео становништва старијиг од 15 година који је изложен екстремно седентарном начину живота односно седењу у трајању од 420 или више минута (преко 7 сати) дневно што обухвата скоро четвртину укупне популације (23,0%). Детаљнија демографска анализа показује да је овај ризични облик понашања најприсутнији међу:

- најстаријим сугрђанима преко 75 година старости (35,1%),
- житељима београдског региона (34,9%),
- најобразованијим слојевима друштва (32,2%),
- припадницима са највишим материјалним приходима (30,2%),
- млађом популацијом (28,3%),
- становништву које живи у градским насељима (26,2%).

5.3. ПСИХОЛОШКЕ ПОТРЕБЕ У СПОРТУ

У претходним излагањима анализиране су биолошке потребе као примарни покретачи људске тежње за физичким кретањем, чија се манифестација посебно уочава кроз спортски ангажман. За разлику од соматских (биолошких) инстинката чија је основна улога очување физиолошке егзистенције, психолошке потребе представљају основу за формирање идентитета, развој свих димензија личности и остваривање индивидуалних потенцијала. Као комплексан друштвени феномен, спорт формира амбијент у којем се ови психолошки мотиви ефикасно испољавају, развијају и задовољавају (Weinberg & Gould, 2019).

Процес мотивације и систем психолошких потреба за бављењем спортским активностима налазе се у односу узрочно-последичне усложњености они чине недељиву целину и не могу се посматрати као изоловани феномени. Спортски тренинг и такмичење подстичу и обликују потребе за аутономијом, компетентношћу и социјалном повезаношћу, што уједно чини концептуални темељ Теорије самоодређења. Континуирано задовољавање наведених трију потреба стимулише развој интринзичне (унутрашње) мотивације, унапређује психолошко благостање и обезбеђује дугорочну посвећеност спортском позиву (Deci & Ryan, 2000).

Постигнуће у спорту квантификује се кроз степен успешности остварења циљева које појединац пред себе поставља. Ово је директан исход систематичног и стручно вођеног тренажног процеса, као и дисциплине у радном континууму. Сама потреба за постигнућем обухвата перманентну

тежњу спортисте да превазиђе спреке током тренажних и такмичарских циклуса, уз постављање највиших критеријума ради демонстрације сопствених перформанси. У складу са Меклелandовом теоријом мотивације, особе код којих је ова потреба доминантна до успеха долазе кроз оријентацију на лични ангажман и преузимање индивидуалне одговорности (McClelland, 1961).

Паралелно са спортским сазревањем мења се и карактер постављених циљева. Њихова остварљивост примарно зависи од степена техничко-тактичке и моторичке припремљености. У почетним фазама спортског развоја, фокус је стављен на савладавање специфичних елемената:

- Техничких задатака (нпр. усвајање леђне или прсне технике пливања, паралелног заокрета у скијању, прескока атлетске препоне или појединачних удараца у борилачким вештинама);
- Тактичких задатака (нпр. постављање зонске одбране, примена пресинга или адаптација на концепт изразито офензивног ривала).

Са развојем способности, спортисти постављају све комплексније такмичарске циљеве. Није реткост да млади спортисти још у најранијем узрасту дефинишу амбиције попут освајања светских титула или олимпијских медаља. Иако овакве тежње родитељима и тренерима понекад делују нереално, оне су дубоко повезане са идеалима и сновима спортисте, представљајући снажан катализатор за развој и истрајност. Када се такви циљеви на крају остваре, раније изречене визије добијају своју пуну валидацију. Сходно томе, спорт омогућава појединцу да кроз константно померање граница превазиђе сопствене могућности, чиме потреба за постигнућем добија конкретан облик: спортиста не надмашује само противника, већ савладава сопствена ограничавајућа стања, страхове и слабости.

Осим техничко-тактичког усавршавања, остваривање спортских задатака отвара питање потребе за компетентношћу. Она се дефинише као унутрашња потреба појединца да се осећа делотворно, способно и успешно у интеракцији са социјалним и физичким окружењем (Deci & Ryan, 2000). Задовољење ове потребе значајно подиже капацитете спортисте кроз јачање самопоуздања и подизање мотивационог нивоа. Емпиријска истраживања потврђују да спортисти са развијеним осећајем компетентности показују виши ниво истрајности, већу резилијентност (отпорност) на неуспех и виши степен општег задовољства у спорту (Weinberg & Gould, 2019).

5.3.1. Потреба за аутономијом

Аутономија се дефинише као способност појединца да самостално и одговорно управља сопственим поступцима, доноси одлуке у складу са личним вредностима и циљевима, те да делује на основу сопственог избора, уместо под искључивим утицајем спољашњих притисака или ограничења (Christman, 2015).

У својој суштини, личне вредности представљају стабилна уверења која одражавају оно што је пожељно и значајно у животу сваког човека. Према томе, оне имају снажан утицај на људско понашање, формирање ставова, избор циљева и дефинисање личног идентитета. Шварц (Schwartz, 1992) одређује вредности као пожељне смернице у животу појединца које поседују различит степен важности. У спортском контексту, личне вредности делују као важан мотивациони чинилац у стремљењу ка врхунским резултатима.

Према Рокичу (Rokeach, 1973), вредности су трајна уверења да су одређени начини понашања или крајњи животни циљеви лично и друштвено прихватљивији од њихових алтернатива. На тај начин оне функционишу као унутрашњи стандарди који усмеравају човекове одлуке и евалуације. Вредности попут дисциплине, истрајности, поштења, поштовања противника, као и одговорног односа према тренингу и колективу, у блиској су вези са спортском етиком. Спортисти који високи значај придају фер-плеју и личном напретку чешће испољавају унутрашњу мотивацију, већу посвећеност процесу тренинга и конструктивнији однос према спортским изазовима (Lee et al., 2008).

Поред тежње ка спортским резултатима, спорт има важну улогу и у формирању позитивних друштвених ставова, нарочито код младих, доприносећи њиховом развоју у одговорне чланове заједнице. Спорт представља значајно окружење у коме се вредности формирају, учвршћују и преносе на млађе генерације кроз процесе социјализације и васпитања (Coakley, 2017). Изградњом личности, спорт ствара услове за развој психолошки здраве и интегрисане индивидуе, способне да доноси одлуке засноване на сопственом систему вредности.

Потреба за аутономијом означава тежњу појединца за самосталним доношењем одлука и доживљајем контроле над сопственим понашањем (Deci & Ryan, 2000). Активно учешће у процесу одлучивања и преузимање одговорности представљају темељне постулате аутономије. У том процесу, спортиста није пасивни посматрач нити објекат спортске активности, већ њен активан и проактиван субјект. Он себе не доживљава као механички

инструмент за извршавање налога, већ као мисаоно биће способно да анализира проблем, предложи решење и реализује га, спремно да у потпуности стане иза сопствених одлука. На тај начин формирају се личности са високим степеном интегритета, спремне за акцију и отпорне на стрес и притиске колектива или јавности. Наведено указује на то да аутономан спортиста постаје истински слободан појединац који управља сопственим поступцима и одлукама.

5.3.2. Потреба за самопоштовањем

Према Розенбергу (Rosenberg, 1965), самопоштовање се дефинише као субјективна вредносна процена властите личности и трајно уверење у сопствене капацитете. При анализи његовог утицаја на психолошки профил спортисте, корисно је применити филозофски принцип јединства супротности. У том светлу, Хераклитова мисао да је „пут навише и пут наниже један те исти" (Heraklit, 1983) омогућава да се неуспех у спортском надметању не тумачи као деструктивни чин који нарушава самопоуздање, већ као неизоставна фаза развоја и полазиште за нови такмичарски циклус. Да ли ће појединац у том процесу бити краткотрајни победник на врху или Сизиф који непрестано тежи недостижном савршенству, представља фундаментално питање за сваког спортисту.

Иако у *Миту о Сизифу* Ками (Kamij, 1942/1980) овај антички мотив користи како би илустровао апсурд људског постојања, у спортској науци он добија функцију метафоре за сазревање спортисте, од почетних корака до досезања врхунских спортских резултата. За Камија, Сизиф је персонификација савременог човека окованог рутином који смисао тражи кроз понављање истих радњи. Када се то пренесе на свакодневне интензивне тренинге и лична одрицања у јурњави за често недостижним циљевима, поставља се дилема: да ли овакав процес води ка дестилацији разочарања или ка изградњи дубљег смисла?

Кључ Камијеве мисли налази се у моменту када се Сизиф спушта по камен: то је тренутак у коме он остварује тријумф над сопственом судбином. Свестан узалудности, али непоколебљив у намери да изнова покуша, он кроз чин пркоса и свест о сопственом избору постаје стварни господар свог пута.

На основу изложених разматрања, спортски развој се суштински своди на континуирану сучељеност са сопственим границама, а не примарно са противницима, судијама или резултатима. Према Платону, савладавање самог себе представља најпоштанију и највећу од свих победа, док је

капитулација пред сопственим слабостима највећи поражавајући епилог (Platon, c. 360 p.n.e./2015). Овде је реч о превласти воље и разума над тренутним импулсима и зонама комфора. У сродном духу, Епиктет истиче да се унутрашња стабилност и аутономија остварују искључиво преко контроле над сопственим умним процесима и реакцијама, без обзира на спољашње околности (Epiktet, c. 125 n.e./2018).

У савременој спортској психологији потенцира се да самопоштовање не би смело да буде искључиво дериват тренутног резултата, већ плод свеобухватног развоја личности и самоприхватања. Спортисти са стабилно утемељеним самопоштовањем показују већу сигурност у сопствене могућности, знатно брже превазилазе неуспехе и одржавају високу мотивацију кроз дуге тренажне и такмичарске циклусе (Weinberg & Gould, 2019).

Супротно томе, када победа и исход постану једино мерило вредности, спортиста постаје подложан анксиозности, емоционалној нестабилности и наглом паду мотивисаности након неуспеха. Овај проблем је посебно изражен у млађим узрасним категоријама. Прекомерни притисак средине, нереални захтеви и искључиво фокусирање на резултат могу озбиљно нарушити психолошки развој младих и довести до прераних одустајања од спортске каријере (Smoll & Smith, 2002).

5.3.3. Потреба за самоактуализацијом

Појам самоактуализације, који вуче корене из латинских речи за чин (*actus*) и стварно (*actualis*), односи се на психолошки развој у којем појединац у потпуности користи своје способности, вештине и унутрашње снаге. У оквиру свог теоријског модела, Абрахам Маслов (Maslow, 1954) овај феномен дефинише као урођену људску потребу да се властити потенцијали остваре до максимума и тиме оствари комплетан лични идентитет.

С обзиром на то да се у оквиру спортских активности континуирано инсистира на психофизичком усавршавању, истрајности, као и савладавању како урођених тако и споља наметнутих ограничења, спортско окружење пружа специфичан простор за остваривање самоактуализације, чија реализација директно зависи од низа сложених психолошких механизама.

5.4. СОЦИЈАЛНЕ ПОТРЕБЕ У СПОРТУ

Будући да је човек по својој природи друштвено биће чији се идентитет и развој обликују кроз интеракцију са заједницом, спорт делује као једна од кључних социјалних институција. Кроз спортско окружење задовољавају се интерперсоналне потребе појединца и развијају фундаменталне вредности као што су кооперативност, солидарност и друштвена одговорност (Coakley, 2017).

Потражња за социјалном интеграцијом у спорту може се класификовати кроз неколико основних категорија потреба:

1. Потреба за припадањем;
2. Потреба за друштвеном афирмацијом;
3. Потреба за сарадњом и тимским радом;
4. Потреба за друштвеним признањем и статусом.

У класичној хијерархији људских мотива, Маслов смешта потребу за припадањем одмах након физиолошких и безбедносних потреба (Maslow, 1954). У спортском контексту она се манифестује кроз идентификацију са спортским колективом, клубом или навијачком заједницом. Овај осећај кохезије и прихваћености има посебно важну улогу у периоду детињства и адолесценције (Coakley, 2017).

Социолошка истраживања потврђују да спорт представља снажан мотор социјалне мобилности и личне афирмације (Coakley, 2017). Спортисти често имају улогу идола младима, чиме постају модели за усвајање позитивних образаца понашања попут дисциплине, пожртвованости, истрајности и посвећености раду. Из тог разлога, улога спортисте као јавне личности носи висок степен друштвене одговорности. То се односи како на спортско борилиште, тако и на ванспортски живот, јер развој младих захтева целовит модел у коме спортиста није само носилац резултата, већ и изграђена социјална личност.

У оквиру спортске организације, задовољење потребе за сарадњом чини један од кључних стубова функционалности. То подразумева висок ниво конструктивне комуникације и међусобног поверења, заснованих на заједничким циљевима тима. Оваква потреба није присутна искључиво у колективним спортовима; она је једнако изражена и у индивидуалним дисциплинама. Спортиста у појединачном спорту такође не функционише изоловано он тренира, напредује и развија се у оквиру стручног и тренажног тима. Кроз овај процес граде се емпатија, одговорност и капацитет за функционисање у колективу, што је од изразеног значаја за целокупан друштвени развој индивидуе (Weinberg & Gould, 2019).

Спорт је домена у којој се уложени труд и остварени резултати вреднују на основу јасно дефинисаних и мерљивих критеријума. На основу постигнутих резултата, спортисти остварују друштвени углед и признање. У Републици Србији овај облик друштвеног вредновања формализован је кроз *Уредбу о националним спортским признањима и новчаним наградама*. Овим актом правно су регулисане награде за репрезентативце који освоје медаље на Олимпијским и Параолимпијским играма, Шаховској олимпијади, светским и европским првенствима, или остваре светски рекорд, односно постану финалисти Дејвис купа или Фед купа. Признање се додељује у форми доживотног месечног новчаног примања након навршене 40. године живота, уз једнократне новчане награде за спортисте, тренере и квалификоване спортске организације[4]. У периоду од 2017. до 2020. године, Министарство спорта је издвојило значајна финансијска средства за ову намену (приказано на Илустрацији 18).

Илустрација 18. Приказ издвојених финансијских средстава из буџета Републике Србије за награђивање врхунских спортиста у периоду 2017-2020.

Извор: Еханте анализа Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026-2035 (Атанасов & Ђурђевић, 2025)

4 *Уредба о националним спортским признањима и новчаним наградама*, „Службени гласник РС“, бр. 22/2016, 83/2017, 65/2019 и 74/2021.

Питања за проверу знања

1. Који се појам наводи као један од основних у психологији, педагогији, социологији и теорији спорта?
2. Од које грчке речи потиче термин „еудемонизам" и шта та реч у оригиналу значи?
3. Како се дефинише еудемонизам као етичко гледиште?
4. Коју кључну разлику еудемонизам прави када говоримо о људским потребама?
5. Које потребе, према концепту еудемонизма, доводе до истинског људског напретка?
6. Који аутори (наведи презимена и годину) разликују психолошку добробит од субјективне добробити?
7. Који су аутори формулисали вишедимензионални приступ мерењу психолошке добробити?
8. Наведи свих шест различитих аспеката људске актуализације које обухвата приступ Рифа и Кејса.
9. Како се у тексту дефинише „смисао живота" према ауторима Зики и Чемберлену?
10. Које године су Zika, S. и Chamberlain, K. објавили своја разматрања о смислу живота и осећају испуњења?
11. Шта, према Маслову (1943), представљају потребе у контексту људског понашања и шта оне условљавају?
12. Како су људске потребе организоване према теорији Абрахама Маслова?
13. Наброј све нивое потреба према Масловљевој хијерархији, почевши од основних па све до самог врха?
14. Шта омогућава хијерархијска структура потреба када говоримо о спортској активности?
15. Какав значај наведена хијерархијска структура има за саме спортисте и тренере у пракси?
16. Које три природе или врсте потреба разликују аутори Рајан и Деци (Ryan & Deci, 2017)?

17. Шта представља предуслов здравог развоја личности и оптималног функционисања појединца према разматрањима из 2017. године?
18. На који начин спорт може послужити као алат уколико се употпуне разматрања Маслова са разматрањима Рајана и Деција?
19. На које све учеснике у систему спорта се, осим самих спортиста, односе наведене дефиниције потреба?
20. Зашто у систему спорта потребе различитих учесника некада нису компатибилне?
21. До чега може доћи у понашању појединца уколико не дође до реализације одређене потребе?
22. Са каквом се специфичном борбом спортисти веома често суочавају из утакмице у утакмицу?
23. Чему се млади спортисти активно уче кроз спорт када говоримо о резултатима (победама и поразима) у спортском и обичном животу?
24. Који аутор (наведи презиме и годину) говори о феномену мотивационог процеса који започиње појавом потребе?
25. Опиши фазе мотивационог процеса према Риву (Reeve, 2018): шта потреба производи, ка чему појединац усмерава понашање и шта се дешава након остварења циља?

Литература

Aristotle. (1998). Physics (R.P.Hardie & R.K. Gaye,Trans.). In J.Barnes (Ed.), The complete works of Aristotle (Vol.1.) . *Princeton University Press*. , (Original work written ca.4th century BCE).

Batut, I. z. (2021). *Istraživanje zdravlja stanovništva Srbije 2019.godine*. Beograd: ISBN-978-86-903192-0-6.

Bouchard,C.Blair,S.N., & Haskell, W.L. (2012). *Physical activity and health* (2nd ed.). Human Kinetics.

Britannica, E. (2026). *Roger Federer*. https://en.wikipedia.org/wiki/Roger_Federer.

Christman, ,. J. (2015). *Autonomy in moral and political phylosophy.In E.N.Zalta*(Ed.). Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring ed).

Coakley, ,. J. (2017). *Sports in society: Issues and controversies* (12th ed.). McGraw-Hill Education.

Deci,E.L., & Ryan,R.M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits:Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inqury,11*(4),227-268. https:/doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01.

Đurđević, N. (2007). *Javne vlasti i sport*. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu,Centar za sportsko pravo,Institut za pravne i društvene nauke.

Epiktet. (2018). *Priručnik (Enhiridion)*.(D.Dokić,Prev.).Neven.(Originalno delo objavqeno c.125 n.e.).

Heraklit. (1983). *Fragmenti*.(M.N.Đurić,Prev). Grafos.

Huzinga, ,. J. (1949). *Homo ludens: A study of the play-element in culture*. Routledge & Kegan Paul.

Jaeger, ,. W. (1945). *Paideia:The ideals of Greek culture* (Vol.2). . Oxford University Press.

Kamij, A. (1942/1980). *Mit o Sizifu*. (A.Češkov,Prev). Svjetlost.

Kirk,G. S., Raven,J.E., & Schofield,M. (1983). *The presocratic pyhlosophers* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Lee,M. J., Whitehead,J., Ntoumains,N., & Hatzigeogiadis,A. (2008). Relationships among values, achivement orientations, and attitudesin youth sport. *Journal of Sport and Exercise Psychology, 30*(5),588-610 https://doi.org/10.1123/jsep.30.5.588.

Liberman, ,. D. (2020). *Exercised: Why soething we never evolved to do is helty and rewarding*. Panthenon Books.

Liberman, D. E. (2015). Human locomotion and heat loss: An evolutionary perspective. *Comprehensive Physiology, 5*(1),99-117. https://doi.org/10.1002/cphy.c140011.

Maslow, A. (1943). *A theory of human motivation.Psychological Review.* https/:doi.org/10.1037/h0054346.

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality.* Harper & Row.

McClelland, ,. D. (1961). *The achieving society*. D.Van Nostrand.

Pintrich,P.R. & Schunk,D.H. (2002). *Motivation in education: Theory, research and applications*. Merrill Prentice Hall.

Platon. (2015). *Zakoni.(A.Vilhar,Prev)*. Dereta (Originalno delo objavqeno c.360 p.n.e.).

Reeve, J. (2018). *Understanding motivation and emotion* (7th ed.).Wiley.

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.

Rosenberg, ,. M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press.

Ryan,R.M. & Deci,E.L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellnes.* Guilford Press .

Ryff, C.D. & Keyes,C.L.M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*,719.727.

Smoll, F.L.; Smoll,, F. L. & Smit,R.E. (2002). *Children and youth in sport: A biopsycholocial perspective* (2nd ed.). Kendall/Hunt.

Suits, ,. B. (1978). *The grasshopper: Games, life and utopia*. University of Toronto Press.

Swartz, S. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries.In M.P.Zanna (EN.), Advances in experimental social psychology (Vol.25,pp.165). Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6.

Weinberg,R.S. & Gould,D. (2019). *Foundations of sport and exsecise psychology* (7th ed.). Human Kinetics.

Weinberg,R.S., & Gould,D. (2019). *Foundations of sport and exercise psychology* (7th ed.). 2019: Human Kinetics.

WHO. (2020). *WHO guidelines on physical activity and sedentary*. World health organization ISBN: 9789240015128.

Zika, S.,&Chamberlain,K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British Journal of Psychology, 83*,133-145.

Анић, М. (2018). *Управно право и управни поступак*. Београд: Службени гласник.

Влада Републике Србије. (2010). *Уредба о канцеларијском пословању органа државне управе* („Службени гласник РС“, бр. 16/2010 и 62/2017). Београд: Службени гласник РС.

Влада Републике Србије. (2019). *Уредба о електронском канцеларијском пословању органа државне управе* („Службени гласник РС“, бр. 21/2019). Београд: Службени гласник РС.

Влада Републике Србије. (2020). *Уредба о условима и начину спровођења стручног испита за рад у органима државне управе* („Службени гласник РС", бр. 41/2020). Београд: Службени гласник РС.

Влада Републике Србије. (2021). *Уредба о начину размене докумената и поднесака електронским путем у управном поступку* („Службени гласник РС", бр. 78/2021). Београд: Службени гласник РС.

Вучетић, Д. (2015). *Заштита права грађана у управном поступку*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду.

Димитријевић, П. (2016). *Управно процесно право.* Ниш: Медиа центар.

Европска унија. (2016). *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation - GDPR)*. Official Journal of the European Union, L 119/1. Brussels: European Union.

Заједнички истраживачки центар Европске комисије. (2015). *EU eGovernment Report: Digital Public Services in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Јовановић, Б. (2017). *Нови закон о општем управном поступку: Приручник за примену*. Београд: Службени гласник.

Министарство државне управе и локалне самоуправе. (2017). Правилник о начину вођења евиденције о решеним управним предметима („Службени гласник РС", бр. 33/2017). Београд: Службени гласник РС.

Министарство државне управе и локалне самоуправе. (2018). *Правилник о стручном усавршавању државних службеника* („Службени гласник РС", бр. 88/2018). Београд: Службени гласник РС.

Министарство финансија Републике Србије. (2019). *Правилник о начину подношења пореских пријава електронским путем* („Службени гласник РС", бр. 12/2019). Београд: Службени гласник РС.

Народна скупштина Републике Србије. (2006). *Устав Републике Србије* („Службени гласник РС", бр. 98/2006 и 115/2021). Београд: Службени гласник РС.

Народна скупштина Републике Србије. (2016). *Закон о општем управном поступку* („Службени гласник РС", бр. 18/2016 и 95/2018 - аутентично тумачење). Београд: Службени гласник РС.

Народна скупштина Републике Србије. (2017). *Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању* („Службени гласник РС", бр. 94/2017 и 52/2021). Београд: Службени гласник РС.

Народна скупштина Републике Србије. (2018). *Закон о заштити података о личности* („Службени гласник РС", бр. 87/2018). Београд: Службени гласник РС.

Народна скупштина Републике Србије. (2018). *Закон о електронској управи* („Службени гласник РС", бр. 27/2018). Београд: Службени гласник РС.

Народна скупштина Републике Србије. (2020). *Закон о архивирању и архивској делатности* („Службени гласник РС", бр. 6/2020). Београд: Службени гласник РС.

Организација уједињених нација. (1948). *Universal Declaration of Human Rights (Resolution 217 A)*. Paris: United Nations.

Организација уједињених нација. (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights* (United Nations Treaty Series, vol. 999, p. 171). New York: United Nations.

Петровић, М. (2019). *Електронска управа и дигитализација јавне управе у Србији*. Београд: Институт за упоредно право.

Поповић, С. (2014). *Реформа управног правосуђа у Републици Србији*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Радојевић, З. (2021). *Примена е-Управе у савременом управном поступку*. Београд: Факултет организационих наука.

Савет Европе. (1950). *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005)*. Rome: Council of Europe.

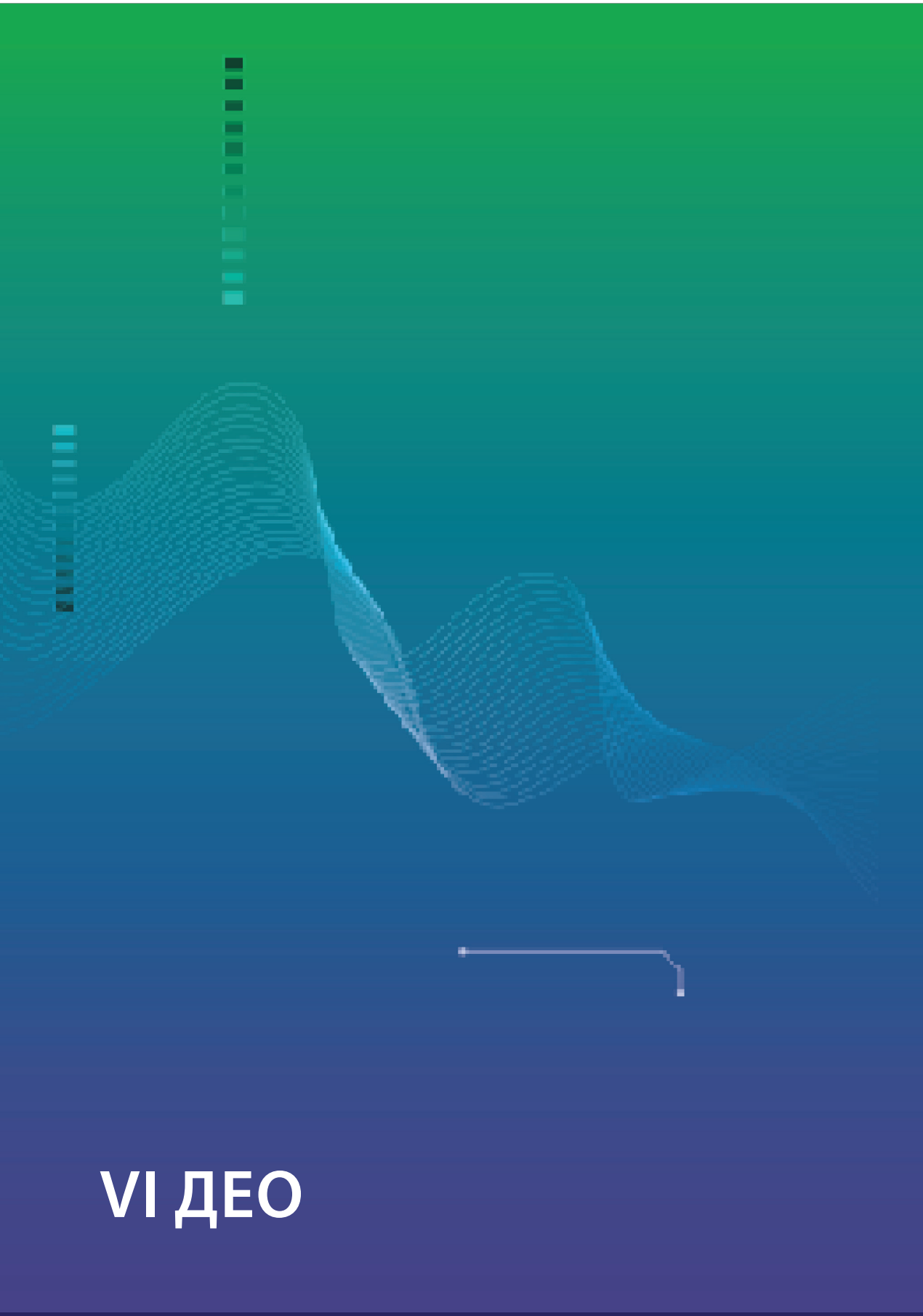
Савет Европе. (1977). *Resolution (77) 31 on the protection of the individual in relation to the acts of administrative authorities*. Strasbourg: Committee of Ministers of the Council of Europe.

Савет Европе. (2007). *Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration*. Strasbourg: Council of Europe.

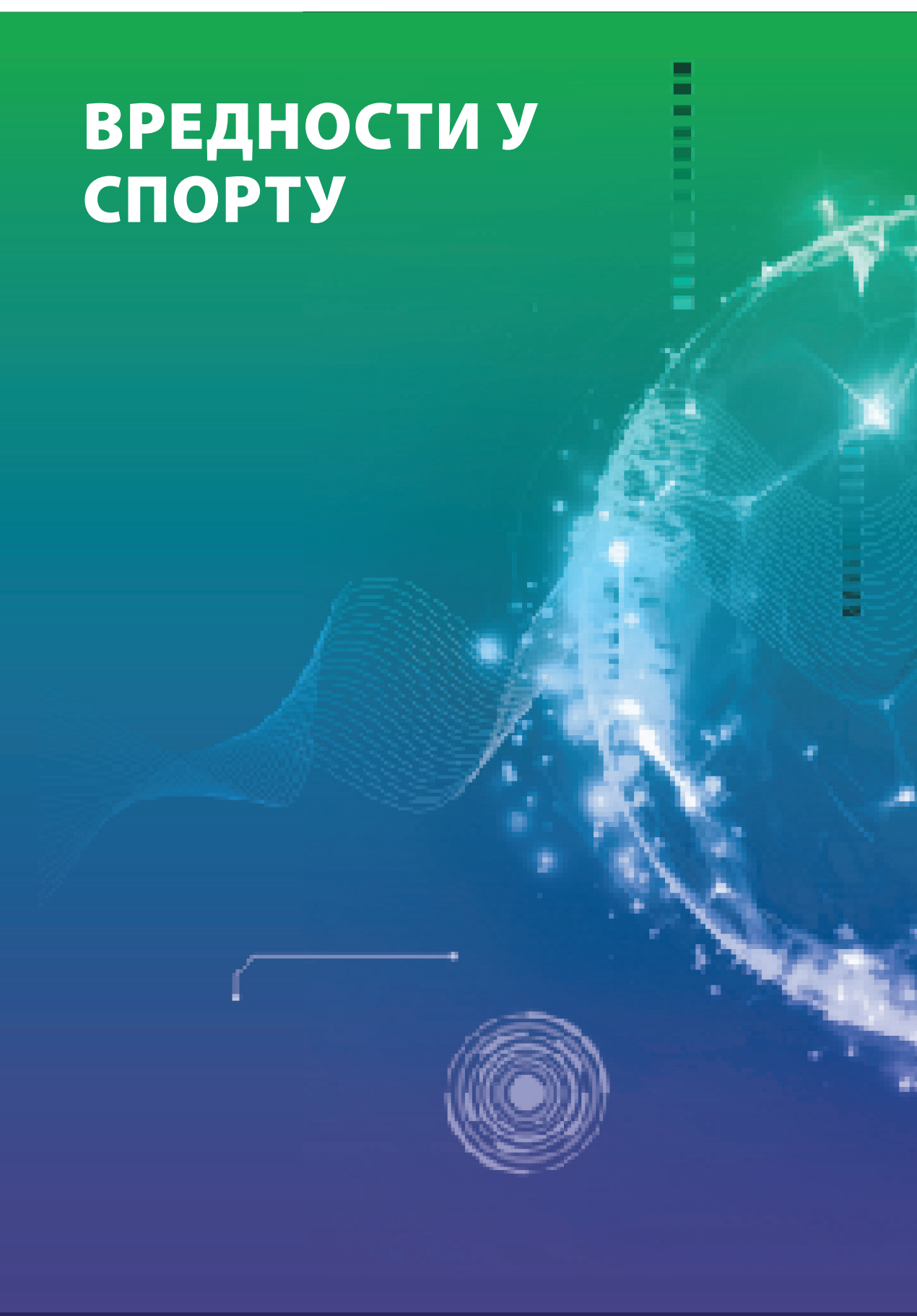
Томић, З. (2020). *Управно право* (8. издање). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

OpenAI. (2024). *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Google. (2024). *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

VI ДЕО

ВРЕДНОСТИ У СПОРТУ

6. ВРЕДНОСТИ У СПОРТУ

6.1. ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ ВРЕДНОСТИ У СПОРТУ

Аксиологија је грана филозофије која је настала у 19. веку и која се бави проучавањем теорије вредности (El-Gohary, 2010; Matić & Bokan, 2005; Stefanović, 2011). Она настоји да објасни које појаве, идеје, предмете или поступке људи сматрају вредним, као и на основу којих критеријума се процењује њихов значај (El-Gohary, 2010).

Сама реч *„**вредност**"* потиче од латинске речи *„valeo"*, што значи крепак, јак, здрав, или ваљан (Matić & Bokan, 2005). У најширем смислу, вредности представљају оно што људи сматрају пожељним, значајним, добрим или корисним. У свакодневном говору појам вредности најчешће се повезује са оним што је добро, истинито, лепо и праведно (Matić & Bokan, 2005). Међутим, вредности нису само апстрактне идеје већ важни оријентири који усмеравају људско мишљење, понашање и деловање. Вредности нису трајне и непроменљиве, али током одређеног периода представљају релативно стабилне смернице за понашање појединаца и група (Stefanović, 2011).

Према мишљењу српског филозофа Миладина Животића, човек је једино биће које не прихвата пасивно услове свог постојања, већ их својим радом, мишљењем и стваралаштвом непрестано мења. Према овом становишту, вредности настају онда када појединци или друштвене групе одређеним појавама, предметима или поступцима придају посебан значај. Тако, на пример, новац нема вредност сам по себи, већ зато што су људи прихватили и признали његову вредност.

Променљивост вредности може се уочити и кроз историјски развој друштва. Током средњег века витешка част, оданост господару и спремност на жртву за феудалног владара сматрани су посебно пожељним и цењеним вредностима. Насупрот томе, у савременом друштву велики значај придаје се индивидуалној слободи, људским правима, једнакости и аутономији појединца. Другим речима, да бисмо разумели вредности, како Животић истиче, неопходно је разумети прво оног ко их ствара, тј. човека (Matić & Bokan, 2005).

Вредност је оно што задовољава одређене људске потребе. Међутим, поставља се питање која појава представља основну вредност физичке културе? Матић и сарадници (1982) сматрају да је то телесно кретање, односно вежбање. Оно представља основни садржај физичке културе и полазну тачку из које настају све остале њене вредности.

У физичкој култури вредности се деле на вредности по себи и вредности за себе.

- **Вредност по себи** представља вредност која је препозната као добра и корисна, али је појединац још увек не примењује у пракси.
- **Вредност за себе** представља вредност коју је појединац прихватио, остварио и доживео кроз лично искуство.

На пример, особа може бити свесна да је физичка активност корисна за здравље, а да се ипак не бави вежбањем. У том случају физичка активност представља вредност по себи, јер постоји само као сазнање о њеном значају. Међутим, када особа почне редовно да вежба и кроз лично искуство осети њене позитивне ефекте, физичка активност постаје вредност за себе. Тада она више није само идеја о нечему што је добро, већ део свакодневног живота и личног искуства (Matić & Bokan, 2005).

Телесно вежбање је основна вредност физичке културе и представља темељ на којем се развијају бројне друге вредности повезане са физичким васпитањем, рекреацијом и спортом. Управо због тога вредности спорта не могу се посматрати искључиво кроз спортски резултат или такмичарско постигнуће, већ и кроз њихов допринос развоју човека као биолошког, друштвеног и моралног бића. У том смислу, Курелић (1967) вредности спорта сагледава кроз два основна вредносна аспекта:

- **морфолошко-функционалну** и здравствену сферу, која обухвата биолошке ефекте спорта на човека и
- **морално-вољну и друштвену сферу**, која се односи на његову васпитну и друштвену улогу.

С друге стране, Копривица (1997) даје детаљније објашњење на који начин се претходно поменуте вредности испољавају у спортској пракси. Према његовом мишљењу, спорт не доприноси само физичком развоју и здрављу, већ остварује читав низ функција које имају значај за појединца и друштво. Копривица међу њима издваја:

- **еталонску функцију**, која омогућава мерење, поређење и процену људских способности и спортских достигнућа
- **еуристичку функцију**, кроз коју спорт доприноси стицању нових сазнања о човеку, његовим могућностима и границама
- **васпитно-образовну функцију,** која се огледа у развоју дисциплине, одговорности, самоконтроле и других позитивних особина личности
- здравствено-рекреативну функцију, која доприноси очувању и унапређењу здравља, као и квалитету живота

- **хедонистичку функцију,** јер спорт пружа задовољство, разоноду и позитивна емоционална искуства
- **припремну функцију**, будући да појединца припрема за различите животне изазове и радне обавезе
- **естетску функцију**, која се огледа у лепоти покрета, спортског изражавања и људског тела
- **посматрачку функцију,** захваљујући којој спорт представља значајан извор интересовања, забаве и друштвеног окупљања
- **економску функцију**, која произилази из чињенице да је спорт постао важна привредна делатност и део савремене економије
- **социјализацијску функцију,** кроз коју појединац усваја друштвене норме, вредности и обрасце понашања.

Захваљујући свим наведеним функцијама које спорт има, може се закључити да он не представља само средство са којим се постижу резултати, већ је и важан простор у којем се остварују различите биолошке, васпитне, друштвене и културне вредности (Matić & Bokan, 2005).

6.2. ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ СПОРТСКИХ ВРЕДНОСТИ

Вредности које се данас повезују са спортом развијале су се током историје и мењале своје значење. Њихов развој био је условљен променама друштвених околности, економских система, културних образаца и схватања човека. Од античких времена до савременог доба мењали су се циљеви спортског такмичења, положај спортиста у друштву и вредности које су се сматрале пожељним (Brownell & Besnier, 2019).

Корени спортских вредности најчешће се повезују са античком Грчком, где је физичка активност заузимала значајно место у образовању и друштвеном животу. Грци су спорт посматрали као средство целокупног развоја човека, а не само као облик забаве или такмичења (Milovanović, 2024). Посебно место заузимао је појам areté, који се може превести као изврсност, врлина или тежња ка остваривању сопствених потенцијала. Овај појам није подразумевао само физичку снагу и успех на такмичењу, већ и моралне квалитете, самодисциплину, храброст и одговорност према заједници. Спортско такмичење представљало је прилику да појединац покаже своје способности, али и свој карактер (Garcia et al., 2015; Rubio & Carvalho, 2005).

У античкој Грчкој спорт је био уско повезан са образовањем, религијом и друштвеним животом. Олимпијске игре и друга панхеленска такмичења нису представљала само спортске догађаје, већ и значајне културне и религијске манифестације. Победници су добијали симболичне награде у облику венаца од маслинових гранчица, али су истовремено стицали велики углед и различите привилегије у својим градовима (Loland, 2013). На тај начин спорт је промовисао моралне вредности, али и доприносио друштвеном статусу појединца (Brownell & Besnier, 2019).

Многе вредности античког спорта послужиле су као инспирација за настанак модерног олимпијског покрета крајем 19. века. Пјер де Кубертен сматрао је да спорт треба да допринесе васпитању младих, развоју карактера и међународном разумевању. Савремени олимпијски покрет данас почива на три основне вредности: изврсности, пријатељству и поштовању. Иако су настале у другачијем историјском контексту, ове вредности имају бројне додирне тачке са идеалима античке Грчке, посебно са тежњом ка личном усавршавању и моралном развоју појединца (Garcia et al., 2015).

Током развоја модерног спорта долази до значајних промена у систему спортских вредности. Индустријска револуција, урбанизација и развој тржишне економије допринели су ширењу организованих спортских такмичења. У овом периоду све већи значај добијају такмичење, постизање резултата, обарање рекорда и тежња ка победи. Истовремено се развија идеја аматеризма, према којој спорт треба да буде израз части, дисциплине и карактера, а не средство за стицање материјалне користи (Brownell & Besnier, 2019).

Током 20. века спорт постаје важан друштвени, политички и економски феномен. Спортски успеси све чешће се користе за промоцију националног идентитета и политичких идеологија. Посебно током периода хладног рата спорт постаје средство симболичког такмичења између различитих друштвених и економских система (Milovanović, 2024). У таквим околностима вредности као што су национални престиж, колективни успех и врхунски резултат добијају све већи значај (Brownell & Besnier, 2019).

Крајем 20. и почетком 21. века долази до интензивне професионализације и комерцијализације спорта. Развој медија, глобалног тржишта и спортске индустрије довео је до значајног повећања економског значаја спорта. Професионални спорт постао је део глобалне забавне индустрије у којој се обрћу огромна финансијска средства. У таквом окружењу често долази до сукоба између економских интереса и традиционалних спортских вредности. Питања допинга, корупције, прекомерног такмичарског притиска и комерцијализације спорта показују да тежња ка резултату понекад може угрозити вредности на којима је спорт настао (Zowislo, 2009).

Савремена истраживања указују да спорт данас обухвата велики број различитих вредности. Систематски преглед литературе који је обухватио истраживања спроведена у периоду од 1990. до 2023. године идентификовао је чак 79 различитих спортских вредности, међу којима се посебно издвајају праведност, победа, постигнуће и здравље (Schweizer & Margas, 2025). Међутим, ове вредности нису увек међусобно усклађене. На пример, тежња ка победи може доћи у сукоб са принципима фер-плеја (праведности), док економски интереси понекад могу потиснути образовне и васпитне циљеве спорта.

Упркос бројним променама кроз историју, спорт и данас остаје важан простор за развој људских потенцијала, изградњу карактера и промоцију друштвено пожељних вредности.

Слика 13. Олимпијско злато Новака Ђоковића

Извор: https://mos.gov.rs/vest/olimpijsko-zlato-novaka-djokovica?lang=de

6.3. ФЕР-ПЛЕЈ КАО ОСНОВНА ВРЕДНОСТ СПОРТА

Међу бројним вредностима које се повезују са спортом, посебно место заузима **фер-плеј**. Да бисмо боље разумели значај фер-плеја у спорту, потребно је прво да детаљније објаснимо појам морала. Морал представља скуп правила, норми и вредности које усмеравају људско понашање и помажу појединцу да разликује исправно од неисправног, праведно од неправедног и пожељно од непожељног понашања (Horner, 2003; Sharma, 2023). За разлику од законских правила, која су формално прописана и чије кршење повлачи одређене санкције, морал се заснива на унутрашњем уверењу појединца о томе шта је исправно и добро.

Разумевање **морала** и моралног понашања било је предмет интересовања многих психолога и филозофа. Наиме, један средишњи међу првима који се бавио овом тематиком био је чувени швајцарски психолог Жан Пијаже. Он је проучавао развој мишљења код деце и уочио је да се морално расуђивање мења са узрастом. У почетку су за децу правила непроменљива и апсолутна, а представу о томе шта је добро, а шта лоше углавном усвајају од својих родитеља, наставника или других ауторитета (тзв. **хетерономна моралност**). Затим, са сазревањем, појединац почиње самостално критички да размишља о томе шта је исправно, а шта погрешно (тзв. **аутономна моралност**).

Сличну идеологију имао је и амерички психолог и један од најзначајнијих истраживача моралног развоја у 20. веку, Лоренс Колберг. Он се ослањао на радове Пијажеа, али је теорију моралног развоја значајно проширио (Kohlberg, 1971; Lapsley, 2006). У једном од његових најпознатијих истраживања коришћена је *„Хајнцова дилема"*, помоћу које је проучавао на који начин људи образлажу своје моралне одлуке.

Хајнцова дилема

„Човек по имену Хајнц суочава се са тешком животном ситуацијом јер његова супруга болује од тешког облика канцера и налази се на самрти. Једина нада за њено излечење био је нови лек који је развио локални фармацеут. Међутим, цена лека била је толико висока да Хајнц, упркос помоћи породице и пријатеља, није успео да прикупи довољно новца за његову куповину. Покушао је да замоли фармацеута да му прода лек по нижој цени или да му дозволи одложено плаћање, али је његов захтев одбијен. Суочен са могућношћу да изгуби супругу, Хајнц је одлучио да провали у апотеку и украде лек како би јој спасао живот."

Након што би испитаницима представио ову причу, Колберг им је постављао додатна питања са циљем да испита начин на који размишљају о моралним проблемима и доносе етичке одлуке. Нису га занимали само њихови одговори, већ пре свега аргументи којима су их образлагали. На пример, испитаници су процењивали да ли је Хајнц требало да украде лек како би спасао супругу, да ли би његова процена била другачија уколико особа којој је лек потребан не би била члан породице, као и да ли би фармацеут сносио део одговорности уколико би Хајнцова супруга преминула због немогућности да дође до лека.

Кроз одговоре на оваква питања Колберг је процењивао ниво моралног расуђивања својих испитаника. Његови испитаници били су дечаци узраста од 10 и 16 година, а овај узорак испитаника био је поново тестиран сваке три године у току наредних 20 годи

Овим поступком Колберг (Kohlberg, 1971) је дошао до закључка да се **морално расуђивање развија кроз три основна нивоа** (Илустрација 19):

- предконвенционални ниво
- конвенционални ниво
- постконвенционални ниво.

Илустрација 19. Фазе моралног развоја по Колбергу

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

Разумевање моралног развоја има посебан значај за спорт, јер спортско понашање не зависи искључиво од познавања правила, већ и од способности спортисте да разликује исправно од неисправног понашања у различитим ситуацијама. Морал у спорту уређује односе између тренера, судија, спортских организација и друштва у целини, дефинишући не само њихова права и обавезе, већ и начин на који би требало да се понашају у различитим ситуацијама са којима се сусрећу у спорту (Stefanović, 2011).

Током спортског такмичења спортисти се свакодневно суочавају са моралним дилемама: да ли искористити грешку судије у своју корист, да ли признати да је лопта дотакла руку иако то судија није видео или да ли би требало помоћи противнику који се повредио, иако то може утицати на исход такмичења. Начин на који спортиста доноси овакве одлуке одражава ниво његовог моралног расуђивања.

Морално расуђивање у спорту најпре долази до изражаја кроз принцип фер-плеја. Иако се данас сматра једном од основних вредности спорта, његово значење није настало одједном, већ се развијало током историје заједно са развојем спорта и друштва. Сам израз „fair play" почео је да се користи у енглеском језику још током средњег века како би означио праведно, поштено и часно поступање. Касније је овај појам постепено постао саставни део спортског речника, означавајући начин понашања који превазилази пуко поштовање правила игре (Loland, 2013).

Посебан допринос развоју идеје фер-плеја дао је период викторијанске Енглеске, када је спорт био снажно повезан са идеалима аматеризма. Сматрало се да прави спортиста не учествује у такмичењу искључиво ради победе или материјалне користи, већ пре свега због развоја карактера, самодисциплине и поштовања игре. Управо у том периоду фер-плеј постаје један од основних принципа спортског понашања и симбол часног такмичења међу противницима (Loland, 2013).

Фер-плеј представља једну од најважнијих вредности на којима почива савремени спорт. Фер-плеј се односи на начин размишљања и понашања који је заснован на поштењу, праведности, одговорности, као и на међусобном поштовању свих учесника у спорту (тренера, судија, саиграча, противника, публике итд.) (Moro, 2019; Stefanović, 2011).

Другим речима, фер-плеј се не своди само на поштовање правила игре, већ подразумева и унутрашње опредељење спортисте да у свакој ситуацији поступи часно, поштено и одговорно, чак и када његово понашање није под непосредном контролом ауторитета или других учесника (Loland, 2013). На пример, помоћи озбиљно повређеном противнику представља моралну

обавезу сваког спортисте. Међутим, ако се такмичар током бициклистичке трке заустави да помогне противнику коме се покварио бицикл или пробушила гума, иако због тога може изгубити предност или чак трку, такав поступак представља пример истинског спортског духа и фер-плеја (тзв. морални идеал) (Loland, 2013).

Сваки спортиста има за циљ да победи, односно да буде најбољи у свом спорту или својој дисциплини. Како би то постигли, неки спортисти посежу за нечасним средствима како би побољшали своје резултате и достигли одређени циљ. Међутим, прави спортиста, чак ни онда када постоји могућност да неће бити кажњен за своје неморалне поступке, неће користити нечасна средства да оствари предност зато што он поштује своје противнике, тренере, саиграче, судије и публику. Такође, прави спортиста сваку победу и сваки пораз прихвата достојанствено, са уважавањем других такмичара (Stefanović, 2011).

Због све већег интересовања за спорт и растућег броја гледалаца, савремени спорт карактеришу велика финансијска улагања, медијска пажња и све израженија тежња ка постизању врхунских резултата. Ове околности често доводе спортисте у још веће искушење да до успеха дођу уз помоћ непоштених средстава као што су допинг, варање или свесно кршење правила игре (Stefanović, 2011). Такви поступци нарушавају основне вредности спорта и удаљавају га од идеала фер-плеја.

Спорт окупља људе различитих култура, националности, религија, раса и пола, због чега представља јединствен простор за развијање међусобног поштовања и толеранције. Без обзира на разлике међу учесницима, сви спортисти имају једнака права, обавезе и могућности да се такмиче у духу фер-плеја. Поштовање противника, уважавање различитости и одбацивање свих облика дискриминације представљају основу за стварање безбедног, праведног и подстицајног спортског окружења, у коме се сваки појединац осећа равноправно и прихваћено (Simon et al., 2018; Stefanović, 2011).

Посебну одговорност имају врхунски спортисти који представљају узоре великом броју деце и младих (Caplan & Parent, 2017). Њихово понашање на спортском терену често обликује начин на који млади доживљавају спорт, победу, пораз и однос према другим људима. Због тога фер-плеј има много шири значај од самог спортског резултата. Он доприноси развоју моралних вредности, одговорности и културе поштовања код будућих генерација спортиста (Stefanović, 2011).

Примери фер-плеја у професионалном спорту

1) Паоло ди Канио (фудбал)

Пример који се често наводи као симбол фер-плеја догодио се на фудбалској утакмици између Вест Хема и Евертона 2000. године. Иако је имао прилику да постигне гол, Паоло Ди Канио је одустао од напада када је приметио да противнички голман лежи повређен на терену. Његов поступак показао је да брига за здравље противника може бити важнија од постизања гола, због чега је касније награђен FIFA признањем за фер-плеј.

Слика 14. Паоло ди Канио

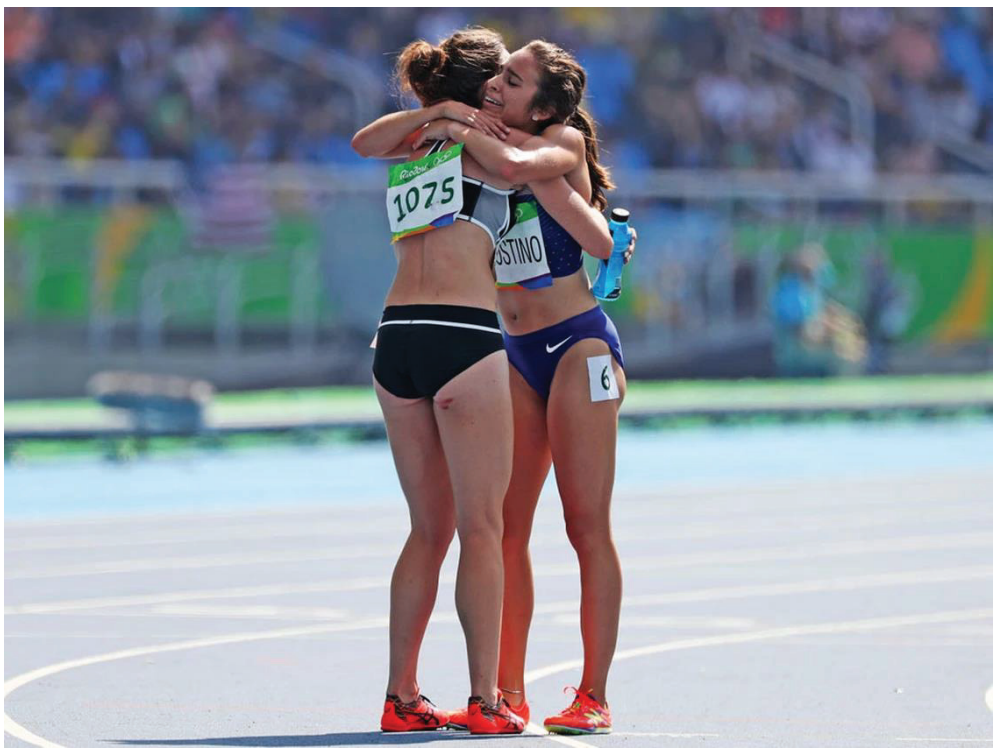

Извор: https://www.thesun.co.uk/sport/football/5504257/paolo-di-canio-west-ham-football-legend/ [News Group Newspapers Ltd]

2) Аби Д'Агостино и Ники Хамблин (Олимпијске игре)

Олимпијске игре често пружају примере у којима моралне вредности долазе до изражаја више од самог резултата. Тако су током трке на 5.000 метара на Олимпијским играма у Рио де Жанеиру 2016. године Аби Д'Агостино и Ники Хамблин, након пада на стази, показале изузетну међусобну солидарност помажући једна другој да заврше трку. Њихово понашање постало је један од најпознатијих савремених примера олимпијског духа и фер-плеја.

Слика 15. Аби Д'Агостино и Ники Хамблин

Извор: https://nationalpost.com/sports/olympics/abbey-dagostino-whose-epic-fall-during-race-went-viral-out-of-olympics

3) Иван Фернандез Анаја (атлетика)

Током једне атлетске трке у Шпанији 2012. године, Иван Фернандез Анаја имао је прилику да победи након што је његов противник, кенијски атлетичар Абел Мутаи, неколико метара пре циља грешком успорио мислећи да је завршио трку. Уместо да искористи његову грешку, Фернандез га је усмерио ка циљној линији, омогућивши му да заслужено победи. Његов поступак остао је упамћен као један од најупечатљивијих примера фер-плеја у атлетици.

Слика 16. Иван Фернандез Анаја

Извор: https://www.fairplayinternational.org/honesty-of-the-long-distance-runner

Напослетку, важно је напоменути да се фер-плеј не завршава на спортском терену. Кроз спорт људи уче да поштују правила, прихватају различитости, сарађују са садругима, достојанствено подносе победе и поразе и одговорно доносе одлуке. Због тога фер-плеј представља много више од спортског принципа, јер обликује карактер појединца и утиче на његово понашање и изван спорта.

6.4. ПОШТОВАЊЕ И ОДГОВОРНОСТ У СПОРТУ

Спортска етика обухвата моралне вредности и норме које одређују прихватљиво понашање свих учесника у спорту, укључујући спортисте, тренере, судије и навијаче (Stefanović, 2011). Поред фер-плеја, који представља једну од основних вредности спорта, значајно место у спортској етици имају и поштовање и одговорност. Ове две вредности представљају основу квалитетних међуљудских односа у спорту и омогућавају да спортска такмичења буду простор у коме се развијају карактер, поверење и међусобно уважавање. Њихов значај не огледа се само у остваривању спортских резултата, већ и у васпитној улози спорта и развоју личности спортисте (Shields & Bredemeier, 2009).

Поштовање представља једну од основних вредности спорта и важан предуслов за остваривање здравих међуљудских односа током тренинга и такмичења. Оно подразумева да се према свим учесницима у спорту односимо са уважавањем, без обзира на њихову улогу, спортски успех или друге међусобне разлике. Поштовање се не огледа само у пристојном понашању, већ и у прихватању различитости, уважавању туђег мишљења и спремности да се према другима односимо коректно и достојанствено у свакој спортској ситуацији.

У спорту се поштовање испољава кроз однос према правилима игре, противницима, саиграчима, тренерима, судијама, публици и свим другим учесницима спортског процеса. Када су међусобно уважавање и поштовање присутни, стварају се услови за правично такмичење, сарадњу и поверење, чиме спорт остварује своју образовну, друштвену и васпитну улогу (Morgan, 2007; Simon et al, 2018; Shields & Bredemeier, 2009).

- **Поштовање правила**

  Један од првих показатеља поштовања у спорту јесте однос спортисте према правилима игре. Правила представљају основу сваког спортског такмичења, јер свим учесницима обезбеђују једнаке услове за такмичење и омогућавају да резултат буде одраз знања, вештине, залагања и спортских способности. Због тога поштовање правила не треба посматрати искључиво као начин избегавања казне, већ као израз поштовања према спорту, противницима и самом такмичењу (Simon et al, 2018; Morgan, 2007).

  Поштовање правила посебно долази до изражаја у ситуацијама када спортиста има могућност да стекне непоштену предност, али то ипак не учини. На пример, кошаркаш неће намерно задржавати противника

или га повлачити за дрес како би спречио лак погодак, иако зна да судија можда неће приметити прекршај. Таквим поступком спортиста показује да му је важније да резултат буде остварен на поштен начин, него да победи захваљујући грешци судије.

- **Поштовање противника**

  Поштовање противника представља један од темеља спортског такмичења. Иако је циљ сваког спортисте да оствари победу, противника не треба посматрати као непријатеља, већ као равноправног учесника без кога спортско такмичење не би било могуће (Stefanović, 2011). Управо захваљујући противнику, спортиста има прилику да провери своје способности, напредује и оствари спортски резултат. Због тога се победа не остварује против противника, већ заједно са њим кроз заједничко прихватање правила и спортског изазова (Morgan, 2007).

  Један од најбољих примера представљају Рафаел Надал и Новак Ђоковић, чије је велико спортско ривалство било праћено искреним међусобним уважавањем. Упркос бројним финалима и борби за највеће трофеје, обојица су више пута истицала да управо захваљујући ривалству један с другим постају бољи спортисти. Њихов однос показује да противник није непријатељ, већ особа која подстиче развој и напредак.

- **Поштовање саиграча**

  Поштовање у спорту подразумева и одговоран однос према саиграчима. Успех у екипним спортовима није резултат појединца, већ заједничког рада свих чланова тима. Због тога међусобно поверење, сарадња, отворена комуникација и спремност да се пружи подршка представљају основу успешног функционисања сваке екипе. Спортиста који поштује своје саиграче радује се њиховим успесима, пружа подршку у тренуцима неуспеха и доприноси позитивној атмосфери у тиму.

  На пример, у одбојци се значај међусобног поштовања може уочити готово након сваког освојеног поена. Играчи се међусобно бодре, пружају подршку једни другима и заједнички прослављају успешне акције, без обзира на то ко је освојио поен. На тај начин наглашава се да је резултат заједничког рада важнији од индивидуалног доприноса било ког члана екипе.

- **Поштовање тренера**

  Поштовање тренера представља важан део спортског развоја сваког спортисте. Однос између спортисте и тренера не треба да буде заснован на слепом ауторитету и безусловној послушности, већ на међусобном поверењу, отвореној комуникацији и сарадњи (Bennie & O'Connor, 2012). Тренер има важну улогу у развоју спортских знања, вештина и карактера спортисте, док спортиста својим одговорним односом према тренингу, прихватањем савета и извршавањем договорених задатака показује поштовање према раду и стручности тренера.

  Истовремено, поштовање мора бити обострано. Тренер треба да уважава личност спортисте, води рачуна о његовом здрављу, потребама и могућностима, стварајући окружење у којем се спортиста осећа сигурно, мотивисано и подржано.

  Сарадња Николе Јокића и тренера Мајкла Мелоуна представља пример односа заснованог на међусобном поверењу и поштовању. Мелоун је од почетка веровао у Јокићеве квалитете и пружио му слободу да развије свој стил игре, док је Јокић својим односом према раду и прихватањем тимске филозофије показао велико поштовање према тренеру и саиграчима.

- **Поштовање публике**

  Поштовање публике представља важан део спортског понашања, јер публика није само посматрач спортског догађаја, већ важан учесник спортске атмосфере. Спортиста својим понашањем на терену представља себе, свој тим, клуб, репрезентацију и спорт у целини. Због тога се поштовање публике огледа у достојанственом понашању, контроли емоција, прихватању победе и пораза на примерен начин, као и у избегавању увредљивих гестова или непримерених реакција према навијачима. Таквим понашањем спортиста доприноси очувању угледа спорта и промовише вредности које спорт треба да развија.

  На Олимпијским играма уобичајено је да спортисти након завршетка такмичења поздраве публику без обзира на остварени резултат. Тиме показују захвалност гледаоцима који својим присуством и подршком доприносе посебној атмосфери спортског догађаја. Такво понашање представља израз поштовања према публици и олимпијском духу.

Поред поштовања, **одговорност** представља још једну важну вредност у спорту. Одговоран спортиста свестан је да његови поступци утичу не само на његов лични успех, већ и на саиграче, противнике, клуб и ширу заједницу. Одговорност подразумева дисциплинован однос према тренингу, поштовање договорених обавеза, бригу о сопственом здрављу и спремност да спортиста сноси последице својих одлука (Mamasultonovich, 2024).

Одговорност се у спорту развија кроз свакодневне навике и понашања. Једна од најважнијих особина одговорног спортисте јесте дисциплина, која подразумева доследно извршавање тренинга, поштовање распореда рада, придржавање правила и спремност да се спортске обавезе извршавају чак и онда када за то не постоји тренутна мотивација.

Поред дисциплине, значајну улогу има и самоконтрола, односно способност спортисте да управља својим емоцијама, понашањем и реакцијама у различитим ситуацијама. Током спортског такмичења спортисти се често суочавају са провокацијама, неправдом или разочарењем, али одговоран спортиста настоји да задржи присебност и да своје емоције изрази на примерен начин.

Одговорност подразумева и упорност, истрајност и посвећеност дугорочним циљевима. Спортски успех ретко је резултат тренутног талента, већ представља последицу дуготрајног рада, одрицања и континуираног усавршавања. Бројни врхунски спортисти годинама свакодневно улажу велики труд како би остварили жељене резултате, при чему су спремни да превазиђу бројне препреке, неуспехе и повреде.

Одговорност посебно долази до изражаја у екипним спортовима, где понашање једног члана може утицати на успех читавог тима. Спортиста који редовно касни на тренинге, не придржава се договореног плана рада или својим понашањем нарушава тимску атмосферу, не угрожава само сопствени напредак, већ отежава рад целе екипе. Насупрот томе, одговоран спортиста својим залагањем, дисциплином и односом према обавезама позитивно утиче на тим и представља пример другим члановима.

Напослетку, одговорност у спорту подразумева и бригу о себи. Одговоран спортиста води рачуна о правилној исхрани, квалитетном одмору, процесу опоравка и очувању свог физичког и менталног здравља.

6.5. ЈЕДНАКОСТ, ИНКЛУЗИЈА И ТОЛЕРАНЦИЈА

Спорт представља једно од ретких друштвених подручја у којем се свакодневно сусрећу људи различитих националности, култура, језика, религија, пола, узраста и способности. Управо због те различитости, једнакост, инклузија и толеранција представљају важне вредности савременог спорта. Њихов циљ није само да омогуће равноправно учешће свих појединаца у спортским активностима, већ и да допринесу стварању окружења у којем се свака особа осећа прихваћено, уважено и безбедно (Cunningham, 2019).

Спорт има велику моћ да повезује људе и развија пријатељство, сарадњу и међусобно разумевање. Међутим, као и у другим областима живота, и у спорту се јављају проблеми попут нетолеранције и дискриминације. Зато је важно да сви спортисти настоје да својим понашањем допринесу стварању равноправног окружења у коме се свако осећа прихваћено и поштовано (Marivoet, 2014).

Да би се боље разумели појмови једнакости, инклузије и толеранције, потребно је најпре објаснити појам различитости, јер управо различитости међу људима представљају основу за разумевање ових вредности. Различитост у спорту односи се на присуство људи који се међусобно разликују по различитим личним, друштвеним и културним обележјима. Те разлике могу бити видљиве, као што су пол, узраст или телесне способности, али и мање уочљиве, попут језика, културе, образовања, животног искуства или верских уверења. Управо различитост чини спортске тимове и организације богатијим различитим знањима, искуствима и погледима на решавање проблема (Cunningham, 2019).

Прихватање и уважавање различитости представљају основ за остваривање једнакости у спорту. Једнакост у спорту не значи да су сви спортисти исти нити да поседују једнаке способности. Напротив, људи се природно разликују по својим физичким, психолошким и моторичким карактеристикама. Суштина једнакости огледа се у томе да сваки појединац има једнаке могућности да учествује у спорту, развија своје потенцијале и буде вреднован на основу свог залагања, знања и способности, а не на основу пола, националности, религије, инвалидитета или других личних обележја. У том смислу једнакост представља један од основних предуслова праведног спортског такмичења и очувања интегритета спорта (Loland, 2013; Simon et al., 2018).

Међутим, омогућити некоме да учествује у спорту није довољно. Једнако је важно да се сваки спортиста осећа прихваћено, уважено и равноправно у средини којој припада. Управо то представља суштину инклузије. Инклузија у спорту значи да се сваком појединцу омогући такво спортско окружење у коме он може да задржи своје посебности и идентитет, а да се истовремено осећа као равноправан члан тима или спортске заједнице. Другим речима, циљ инклузије није да уклони разлике међу људима, већ да створи услове у којима ће те разлике бити прихваћене, поштоване и посматране као вредан допринос заједници (Cunningham, 2019).

Важну улогу у остваривању једнакости и инклузије има толеранција. Толеранција подразумева спремност да прихватимо и поштујемо људе који се разликују од нас по својим уверењима, пореклу, култури, религији, полу или способностима. У спорту се она огледа кроз међусобно уважавање свих учесника, одбацивање стереотипа и предрасуда, као и неприхватање свих облика дискриминације.

Иако спорт има велики потенцијал да промовише једнакост и друштвену укљученост, бројна истраживања показују да у пракси и даље постоје озбиљни изазови. Забележени су различити облици дискриминације засновани на полу, раси, националности, сексуалној оријентацији и инвалидитету, како међу спортистима, тако и међу тренерима, спортским радницима и другим учесницима спортског система (Morris et al., 2022).

Поред тога, поједина истраживања указују да многе спортске организације формално подржавају различитост, али да конкретне мере за њено унапређење често нису довољно развијене (Spaaij et al., 2014). То показује да развој једнакости и инклузије не зависи само од постојања правила и стратегија, већ првенствено од њихове доследне примене у свакодневној спортској пракси.

На крају, може се закључити да једнакост, инклузија и толеранција представљају основне вредности савременог спорта. Када се оне доследно примењују, спорт постаје окружење у којем се поштују различитости, развија међусобно уважавање и сваком појединцу пружа прилика да оствари своје могућности.

6.6. ЕТИЧКИ ИЗАЗОВИ САВРЕМЕНОГ СПОРТА

Очување свих претходно поменутих спортских вредности представља велики изазов у савременом спорту. Развој професионалног спорта, све већа финансијска улагања, комерцијализација спорта и изражена жеља за постављањем нових светских и личних рекорда довели су до појаве различитих етичких проблема који нарушавају интегритет спорта. Међу најзначајнијим проблемима издвајају се: допинг, насиље у спорту, комерцијализација спорта, као и намештање резултата и корупција.

6.6.1. Допинг

Један од најозбиљнијих етичких изазова савременог спорта јесте допинг, односно употреба забрањених супстанци или одређених недозвољених метода које за циљ имају побеђивање/побољшање спортске перформансе. Допинг нарушава основне вредности на којима спорт почива, као што су фер-плеј, једнакост и поштовање противника. Уместо да спортски успех буде резултат талента, дуготрајног рада, дисциплине и посвећености, употреба допинга омогућава остваривање предности која није заснована искључиво на способностима спортисте. Због тога се допинг не сматра само кршењем спортских правила, већ и озбиљним нарушавањем интегритета спорта и смисла спортског такмичења (Simon et al., 2018).

Иако се често сматра проблемом савременог спорта, историјски подаци указују на то да се допинг користио чак и у античкој Грчкој са циљем повећања снаге и издржљивости (Bowen et al., 2017). Сам назив допинг потиче од холандске речи „doop", која означава густ сок опијума и представља један од најранијих назива за средства која су коришћена ради повећања физичких способности. Развојем фармакологије и медицине развијале су се и нове методе допинга, због чега овај проблем и данас представља један од највећих изазова у очувању поштеног спортског такмичења (Vlad et al., 2018).

Упркос строгим правилима и могућности добијања озбиљних спортских санкција, поједини спортисти и даље користе допинг. Разлози за то могу бити различити, као што су жеља за постизањем врхунских резултата, финансијска добит, притисак јавности и спонзора, очекивања тренера или страх од губитка места у тиму. Међутим, последице оваквих одлука не погађају само спортисту који користи допинг. Када допинг постане средство за остваривање спортског успеха, други спортисти могу осетити притисак да поступају на исти начин како би остали равноправни у такмичењу. Због тога допинг прераста из индивидуалног избора у проблем који нарушава интегритет целокупног спортског система (Simon et al., 2018).

Поред нарушавања основних вредности спорта, допинг представља озбиљну претњу здрављу спортиста. Употреба забрањених супстанци може изазвати бројне нежељене последице, укључујући поремећаје рада срца и крвних судова, оштећење јетре и бубрега, хормонске поремећаје, психолошке промене, као и повећан ризик од трајних здравствених компликација (Bowen et al., 2017). Због тога борба против допинга није усмерена само на очување поштеног спортског такмичења, већ и на заштиту здравља спортиста (Vlad et al., 2018; Simon et al., 2018).

Како би се заштитило здравље спортиста и очувала регуларност спортских такмичења, 1999. године основана је Светска антидопинг агенција (World Anti-Doping Agency - WADA). Њена основна улога јесте развој међународних антидопинг правила, координација антидопинг програма, спровођење истраживања и објављивање листе забрањених супстанци и метода које се примењују у већини спортских организација широм света (Bowen et al., 2017).

На WADA листи забрањених супстанци налази се више група средстава која могу вештачки унапредити спортске перформансе. Њихови ефекти разликују се у зависности од начина деловања, али им је заједничко то што спортисти њима покушавају да стекну предност коју није могуће остварити искључиво тренингом и природним способностима.

- **Анаболички стероиди**

  Најпознатију групу допинг средстава чине анаболички андрогени стероиди, који представљају синтетичке деривате тестостерона. Њихова примена доводи до повећања мишићне масе, снаге и убрзаног опоравка након интензивног тренинга, због чега се најчешће злоупотребљавају у спортовима у којима доминирају снага и експлозивност, као што су, на пример, бодибилдинг и дизање тегова. Међутим, њихова употреба повезана је са озбиљним нежељеним ефектима, укључујући оштећење јетре, кардиоваскуларне болести, хормонске поремећаје, психолошке промене и репродуктивне проблеме (Simon et al., 2018; Bowen et al., 2017).

  Један од најпознатијих случајева злоупотребе анаболичких стероида догодио се на Олимпијским играма у Сеулу 1988. године. Канадски спринтер Бен Џонсон освојио је златну медаљу у трци на 100 метара и поставио нови светски рекорд. Међутим, неколико дана касније утврђено је да је био позитиван на станозолол, анаболички стероид. Због тога му је одузета златна медаља, рекорд је поништен, а случај је постао један од најпознатијих допинг скандала у историји спорта.

- **Еритропоетин и крвни допинг**

  У спортовима издржљивости често се злоупотребљавају еритропоетин или различите методе крвног допинга. Ове методе повећавају број црвених крвних зрнаца и побољшавају транспорт кисеоника до мишића, чиме омогућавају дужи рад високог интензитета. Истовремено повећавају ризик од стварања крвних угрушака, можданог и срчаног удара, због чега представљају озбиљну опасност по здравље спортиста (Bowen et al., 2017).

  Еритропоетин и крвни допинг најчешће се повезују са спортовима издржљивости, посебно бициклизмом, маратоном, триатлоном и скијашким трчањем. Најпознатији пример представља амерички бициклиста Ленс Армстронг, седмоструки победник трке Tour de France. Истрагом је утврђено да је годинама користио еритропоетин, трансфузије крви и друге забрањене методе ради повећања издржљивости. Због тога су му одузете све титуле освојене од 1999. до 2005. године, а доживотно му је забрањено професионално такмичење.

- **Хормон раста**

  Хормон раста користи се са циљем повећања мишићне масе, убрзаног опоравка и смањења телесне масти. Дуготрајна злоупотреба може довести до поремећаја метаболизма, дијабетеса, увећања унутрашњих органа и других озбиљних здравствених компликација (Bowen et al., 2017).

  Један од најпознатијих случајева злоупотребе хормона раста повезан је са BALCO скандалом почетком 2000-их година у Сједињеним Америчким Државама. Компанија Bay Area Laboratory Co-operative (BALCO) снабдевала је бројне врхунске спортисте забрањеним супстанцама, укључујући хормон раста и анаболичке стероиде, како би побољшали своје спортске перформансе и избегли антидопинг контроле. Током истраге откривено је да су са овим случајем били повезани бројни познати спортисти, међу којима су бејзбол играч Бери Бондс, атлетичарка Мерион Џоунс и спринтер Тим Монтгомери. BALCO скандал имао је велики утицај на спорт, јер је показао колико су системи допинга постали софистицирани и колико је важна континуирана борба против употребе забрањених средстава.

- **Стимуланси**

  Стимуланси, попут амфетамина и ефедрина, повећавају будност, смањују осећај умора и привремено побољшавају концентрацију. Међутим, могу изазвати поремећаје срчаног ритма, повишен крвни притисак, психичке сметње и зависност (Bowen et al., 2017).

  Један од најтрагичнијих примера догодио се 1967. године, када је британски бициклиста Том Симпсон преминуо током етапе трке Tour de France. Обдукцијом је утврђено присуство амфетамина у његовом организму, а висока температура и физички напор додатно су допринели смртном исходу. Овај догађај представљао је прекретницу у развоју антидопинг контроле.

- **Диуретици и маскирајућа средства**

  Диуретици се најчешће користе за брзо смањење телесне масе или прикривање присуства других забрањених супстанци у организму. Њихова злоупотреба може довести до дехидрације, поремећаја електролита и озбиљних здравствених компликација.

  Диуретици се често злоупотребљавају у спортовима са тежинским категоријама, као што су бокс, џудо, рвање, теквондо или ММА. Користе се за брзо смањење телесне масе непосредно пре вагања или за прикривање присуства других забрањених супстанци. Један од познатијих примера јесте случај румунске гимнастичарке Андрее Радукан, којој је на Олимпијским играма у Сиднеју 2000. године одузета златна медаља због присуства забрањеног стимуланса који је унела кроз лек против прехладе. Иако није била реч о диуретику, овај случај показује колико је важно да спортисти буду упознати са свим супстанцама које уносе у организам.

Последњих година појавила се идеја да се организују спортска такмичења у којима би било дозвољено коришћење одређених средстава за побољшање спортских перформанси. Најпознатији пример представљају Enhanced Games, чији организатори сматрају да би спортисти требало да имају већу слободу у одлучивању о начинима унапређења својих перформанси. Са друге стране, WADA, Међународни олимпијски комитет и већина спортских федерација сматрају да би таква такмичења могла угрозити здравље спортиста и нарушити основне вредности на којима спорт почива, попут фер-плеја, једнакости и поштеног такмичења.

Слика 17. Лого WADA организације

Извор: https://en.wikipedia.org/wiki/World_Anti-Doping_Agency

6.6.2. Насиље у спорту

Такмичење је саставни део спорта и подразумева жељу сваког спортисте да оствари што бољи резултат. Међутим, када жеља за победом доведе до агресивног или насилног понашања, нарушавају се основне вредности спорта. Због тога насиље представља један од озбиљнијих етичких изазова савременог спорта.

Насиље у спорту представља сложен друштвени и етички проблем који може имати озбиљне последице по физичко и психичко здравље свих учесника спортског процеса. Иако се најчешће повезује са физичким сукобима међу спортистима или навијачима, насиље у спорту обухвата много шири спектар понашања. Оно може укључивати намерно грубу игру, физичке обрачуне, вербалне увреде, психолошко злостављање, понижавање, као и насилно понашање гледалаца на спортским догађајима (Fields et al., 2010).

Под агресивношћу у психолошком контексту подразумева се свако свесно поступање с циљем да се другом појединцу нанесе штета, уз претпоставку да жртва тежи избегавању таквог третмана (Baron & Richardson, 1994). Када је реч о спортском амбијенту, насиље се очитава кроз различите вербалне, телесне или психолошке видове понашања, било да су усмерени ка повређивању или покушају повређивања других, а чији актери могу бити сви учесници спортских дешавања, укључујући спортисте, стручне штабове, арбитре, публика и родитеље (Bačanac et al., 2009).

Насиље се може јавити у различитим облицима и на свим нивоима спорта, почевши од школског и рекреативног, па све до врхунског и професионалног спорта. Оно се не јавља само на спортском терену, већ се може испољити и на трибинама, у свлачионицама, током тренинга, као и путем друштвених мрежа. Због тога се насиље у спорту данас посматра као вишедимензионалан

проблем који захтева заједничко деловање спортиста, тренера, судија, спортских организација, родитеља и шире друштвене заједнице (Fields et al., 2010).

ОБЛИЦИ НАСИЉА У СПОРТУ

1. Физичко насиље

Сваки свесни поступак уперен ка узроковању или покушају узроковања телесних повреда другој особи дефинише се као физичко насиље, а може се манифестовати кроз ударање, гурање, дављење, шутирање, гађање предметима или друге видове телесне агресије који нарушавају сигурност актера на спортском догађају (Allen & Anderson, 2017). Притом је неопходно направити јасну разлику између правилником дозвољеног контакта и насилног понашања. Наиме, код контактних спортова као што су рагби, фудбал, рукомет или борилачке вештине, одређени степен физичког дуела чини саставни део игре. Међутим, оног момента када спортиста намерно употреби физичку силу с намером да повреди ривала или изазове инцидент, то прелази оквире спортског надметања и постаје акт насиља.

Упечатљив пример оваквог губитка самоконтроле забележен је током финала Светског првенства у фудбалу 2006. године, када је Зинедин Зидан, изазван вербалном провокацијом Марка Материција, главом ударио италијанског репрезентативца у груди. Овај поступак је резултирао директним искључењем (црвеним картоном) и остао упамћен као детаљ који је бацио сенку на завршницу каријере једног од највећих фудбалера свих времена.

2. Вербално насиље

Вербално насиље обухвата употребу речи и сродних облика изражавања ради омаловажавања, вређања, застрашивања или понижавања другог појединца (Allen & Anderson, 2017). Оно се најчешће испољава кроз псовке, претње, увредљиве упадице, говор мржње и дискриминаторне коментаре усмерене ка акутерима на терену, судијама, тренерима или навијачима. Иако за разлику од физичког не оставља видљиве трагове на телу, овај облик агресије оставља дубоке психолошке последице, разграђује међуљудске односе и ствара непријатељско окружење супротно спортском духу. Илустративан пример су чести расистички повици са трибина на фудбалским стадионима широм света, попут инцидента из 2019. године када је енглески играч Рахим Стерлинг био мета дискриминаторних увреда публике. Овакви догађаји потврђују колико вербални напади могу штетно утицати на ментално стање спортиста, због чега спортске организације све оштрије санкционишу сваки облик дискриминације.

3. Психолошко насиље

Психолошко насиље односи се на поступке којима се појединац систематично понижава, плаши, изолује или излаже дуготрајном емоционалном притиску, што укључује константно критиковање, јавно омаловажавање, претње и искључивање из колектива чиме се директно урушавају самопоуздање и осећај припадности. Специфичан облик овог насиља је тзв. *„хејзинг"* (иницијацијско шиканирање или малтретирање), где се нови чланови тима приморавају на нелагодне и понижавајуће задатке како би стекли статус у групи (Fields et al., 2010). Иако се ови поступци често погрешно оправдавају традицијом и изградњом тимског духа, они представљају озбиљан облик насиља са тешким последицама по ментално здравље. Управо је питање менталног притиска дошло у фокус јавности када се америчка гимнастичарка Симон Бајлс повукла са Олимпијских игара у Токију 2021. године. Иако њен чин није био директна последица психолошког насиља у суженом смислу, њена одлука да ментално здравље стави испред спортског резултата скренула је пажњу на разорне ефекте прекомерног притиска у врхунском спорту.

4. Насиље међу навијачима

Агресивно понашање међу навијачима обухвата физичке обрачуне, убацивање реквизита и предмета у терен, вандализам и уништавање имовине, као и ширу говор мржње којим се директно угрожава безбедност свих присутних на стадиону. Једна од највећих трагедија узрокованих навијачким сукобима догодила се 1985. године на стадиону Хејсел у Бриселу пред финале Купа шампиона између Ливерпула и Јувентуса, када је због туче навијача дошло до рушења заштитног зида и делова трибине. Несрећа у којој је живот изгубило 39 особа, а преко 600 повређено, трајно је изменила безбедносне протоколе и довела до знатно строжих мера контроле на спортским објектима.

5. Насиље на друштвеним мрежама

Савремени спортисти све чешће су изложени увредама, претњама и говору мржње путем друштвених мрежа. Овакви облици насиља могу изазвати озбиљне психолошке последице и негативно утицати на ментално здравље спортиста.

Након финала Европског првенства у фудбалу 2021. године, енглески репрезентативци Маркус Рашфорд, Џејдон Санчо и Букајо Сака били су изложени великом броју расистичких увреда на друштвеним мрежама након што нису реализовали једанаестерце. Овај случај изазвао је осуду спортске јавности и поново отворио питање одговорности друштвених мрежа у спречавању дигиталног насиља.

Подаци из истраживања указују на то да спортско насиље није спорадичан инцидент, већ раширени изазов присутна међу свим актерима у спорту. Забрињавајуће висок проценат свих укључених група сматра ову појаву озбиљном претњом за савремени спорт – то потврђује чак 93% спортских новинара, 85% арбитара, 84% тренера и 83% родитеља. Посебно забрињава податак да је 35% млађих и 39% старијих спортиста изјавило да је током бављења спортом лично доживело неки облик насиља или непримереног понашања од стране тренера, родитеља, других спортиста, навијача или спортских функционера (Bačanac et al., 2009).

Најзаступљенији облик насиља јесте вербално и емоционално насиље. Чак 47% млађих спортиста и 63% старијих спортиста навело је да је овакав облик понашања доживело од својих тренера, док је око 33% спортиста вербално насиље доживело од стране других спортиста.

Након вербалног насиља, физичко насиље представља други најчешћи облик насиља. Истраживање показује да је кажњавање додатним физичким вежбањем најраспрострањенији облик физичког кажњавања спортиста. Такву праксу искусило је 75% млађих и 79% старијих спортиста, док је 71% тренера признало да користи овај начин кажњавања. Аутори истичу да овакав приступ представља педагошки парадокс јер се физичка активност, због које су деца и дошла у спорт, претвара у казну (Bačanac et al., 2009).

Када је реч о директном физичком насиљу, спортисти га најчешће доживљавају од других спортиста. Око 25% млађих и 28% старијих спортиста навело је да је било изложено ударању, шутирању, повлачењу за дрес или другим облицима физичке агресије током спортских активности (Bačanac et al., 2009).

Међутим, насиље није подједнако заступљено у свим спортовима. Оно је значајно чешће у спортским играма са директним физичким контактом између противника, док је знатно ређе у неконтактним спортовима, као што су атлетика, пливање, тенис, стони тенис, одбојка или гимнастика (Bačanac et al., 2009).

Слика 18. Физичко насиље у спорту

Извор: https://unsplash.com/s/photos/sport-violence

6.6.3. Корупција и комерцијализација у спорту

Корупција у спорту подразумева злоупотребу повереног положаја или овлашћења учесника у спорту ради остваривања личне или финансијске користи. Она се може јавити на различитим нивоима спортског система и обухвата спортисте, тренере, судије, спортске функционере, менаџере или организаторе такмичења.

Корупција нарушава транспарентност одлучивања, једнакост учесника и поверење јавности у спорт. У корупцију спадају подмићивање судија, злоупотреба функције, фаворизовање клубова, сукоб интереса итд.

Један од најпознатијих примера представља корупционашки скандал у FIFA-и из 2015. године, када су бројни високи функционери оптужени за примање мита, злоупотребу положаја и финансијске малверзације приликом доделе домаћинстава великих међународних такмичења. Овај случај озбиљно је нарушио поверење јавности у управљање светским фудбалом.

Један од најтежих облика корупције у спорту јесте намештање резултата спортских такмичења. Оно подразумева унапред договорено или намерно мењање тока или исхода спортског догађаја ради остваривања финансијске или друге користи.

Напослетку, комерцијализација представља процес у којем спорт постаје значајан део тржишта кроз продају телевизијских права, маркетинг, спонзорства, рекламирање и развој спортске индустрије. Захваљујући томе унапређени су услови за тренинг, повећана улагања у инфраструктуру и омогућена професионализација великог броја спортова.

Током згуснутих такмичарских календара у професионалном фудбалу и кошарци спортисти често играју велики број утакмица у кратком временском периоду, што повећава ризик од повреда и хроничног умора. Бројни стручњаци упозоравају да су овакви распореди делом последица финансијских интереса повезаних са телевизијским правима, спонзорствима и комерцијалним захтевима.

Због тога је очување интегритета спорта одговорност свих учесника спортског система, јер само спорт заснован на поштеном надметању, одговорности и транспарентности може задржати своје истинске образовне, друштвене и васпитне вредности.

6.7. ДРУШТВЕНИ ЗНАЧАЈ ВРЕДНОСТИ У СПОРТУ

Вредности представљене у овом поглављу, као што су фер-плеј, поштовање, одговорност, једнакост, инклузија и толеранција, чине основу спорта и његовог васпитног деловања. Њиховим усвајањем спортисти не развијају само физичке способности и спортска знања, већ и особине које доприносе изградњи карактера, квалитетних међуљудских односа и одговорног понашања у свакодневном животу.

Поред тога, спорт има важну улогу у очувању националног и културног идентитета. Кроз наступе репрезентација, спортске традиције, државна обележја и заједничко навијање јача се осећај припадности заједници, док међународна спортска такмичења омогућавају сусрет различитих култура, размену искустава и развијање међусобног поштовања и разумевања.

Због тога спорт представља много више од такмичења и постизања резултата. То је простор у којем се развијају универзалне људске вредности које имају значај како за појединца, тако и за друштво у целини.

Питања за проверу знања

1. Шта су вредности и какав је њихов значај у спорту?
2. Која је разлика између вредности по себи и вредности за себе?
3. Како су се спортске вредности мењале кроз историју?
4. Шта је фер-плеј и како се испољава у спорту?
5. Која су три нивоа моралног развоја према Колбергу?
6. Како се поштовање и одговорност испољавају у спорту?
7. Шта подразумевају једнакост, инклузија и толеранција у спорту?
8. Који су најзначајнији етички изазови савременог спорта?
9. Зашто допинг нарушава основне вредности и интегритет спорта?
10. Који облици насиља се јављају у спорту и како нарушавају његове вредности?

Литература

Allen, J. J., & Anderson, C. A. (2017). Aggression and violence: Definitions and distinctions. *The Wiley handbook of violence and aggression, 1*, 1- 14.

Bačanac, L., Petrović, N., & Manojlović, N. (2009). *Stepen i oblici nasilja u sportu Srbije*. Beograd: Ministarstvo za omladinui sport.

Baron, R. A., & Richardson, D. R. (1994). *Human aggression*. Springer Science & Business Media.

Bennie, A., & O'Connor, D. (2012). Coach-athlete relationships: A qualitative study of professional sport teams in Australia. *International Journal of Sport and Health Science, 10*, 58-64.

Bowen, J., Katz, R. S., Mitchell, J. R., Polden, D. J., & Walden, R. (2017). *Sport, ethics and leadership.* Routledge.

Brownell, S., & Besnier, N. (2019). *Value and values in global sport*. In Oxford research encyclopedia of anthropology.

Caplan, A. L., & Parent, B. (2017). *The ethics of sport: essential readings*. Oxford University Press.

Cunningham, G. B. (2019). *Diversity and inclusion in sport organizations: A multilevel perspective*. Routledge.

El-Gohary, N., & Qari, A. (2010). Towards a formal axiology for sustainable infrastructure development. In *Proceedings of the ASCE International Conference on Computing in Civil and Building Engineering* (Vol. 1, pp. 357-362).

Fields, S. K., Collins, C. L., & Comstock, R. D. (2010). Violence in youth sports: hazing, brawling and foul play. *British journal of sports medicine, 44*(1), 32-37.

Garcia, J. J., Morote, J. M., & Pato, A. S. (2015). Background of the Olympic values in classical Greece and screening in modern Olympics. *Materiales para la Historia del Deporte*, 297-309.

Horner, J. (2003). Morality, ethics, and law: introductory concepts. *Seminars in Speech and Language, 24*(4), 263-274.

Kohlberg, L. (1971). Stages of moral development. *Moral education, 1*(51), 23-92.

Koprivica, V. (1997). *Osnove sportskog treninga*, Beograd.

Kurelić, N. (1967). *Osnov i sporta i sportskog treninga* (II dopunjenoizdanje). Beograd: Sportskaknjiga.

Lapsley, D. K. (2006). Moral stage theory. In *Handbook of moral development* (pp. 55-84). Psychology Press

Loland, S. (2013). *Fair play in sport: A moral norm system*. Routledge.

Mamasultonovich, Y. J. (2024). Responsibility: Harmony Between Freedom and Commitment. *Pubmedia Social Sciences and Humanities, 2*(2).

Marivoet, S. (2014). Challenge of sport towards social inclusion andawareness-raising against any discrimination. *Physical Culture andSport, 63*(1), 3.

Matić, M., Zdanski, I., Bokan, B., Višnjić, D., Vuletić, V., Miletić, K. J., & Pokrajac, B. (1982). *Aksiološke metodološk osnov revalorizacij telesno kretanja-vežbanja.* Beograd: Fakultet za fizičko vaspitanje.

Matić, M., &Bokan, B. (2005). *Opšta teorija fizičke kulture*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.

Milovanović, M. (2024). *Istorija sporta*. Beograd: Univerzitet Singidunum.

Morgan, W. J. (2007). *Ethics in sport* (2nd ed.). Human Kinetics.

Morris, R., Pattinson, E. M., Lafferty, M., Brown, D. J., Emeka, L., Williams,J., ... & Kiemle-Gabbay, L. R. (2022). Understanding inequality: The experiences and perceptions of equality, diversity, and inclusion of those working or studying within sport and exercise psychology. *Sport and Exercise Psychology Review, 17*(1), 4-15.

Moro, P. (2019). Fair play and refereeing: A legal strategy against corruption in sport. In *Corruption in the Global Era* (pp. 306-316). Routledge.

Rubio, K., & Carvalho, A. L. (2005). Areté, fair play and the contemporary Olympic movement. *Revista Portuguesa de Ciências do desporto, 5*(3), 350-357.

Schweizer, T. K., & Margas, N. (2025). Sport values and sustainability?. *Current Issues in Sport Science (CISS), 10*(2).

Sharma, A. K. (2023). Environmental Ethics and the Global Environmental Problems: An Analysis. *International Jounral for Multidisciplinary Research, 5*(5), 1-14.

Shields, D. L., & Bredemeier, B. L. (2009). *True competition: A guide to pursuing excellence in sport and society.* Human Kinetics.

Simon, R. L. (2018). *Fair play: The ethics of sport.* Routledge.

Spaaij, R., Farquharson, K., Magee, J., Jeanes, R., Lusher, D., & Gorman, S. (2014). A fair game for all? How community sports clubs in Australia deal with diversity. *Journal of Sport and Social Issues, 38*(4), 346-365.

Stefanović, Đ. (2011). *Filosofija, nauka, teorija i praksa sporta*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vasptanja.

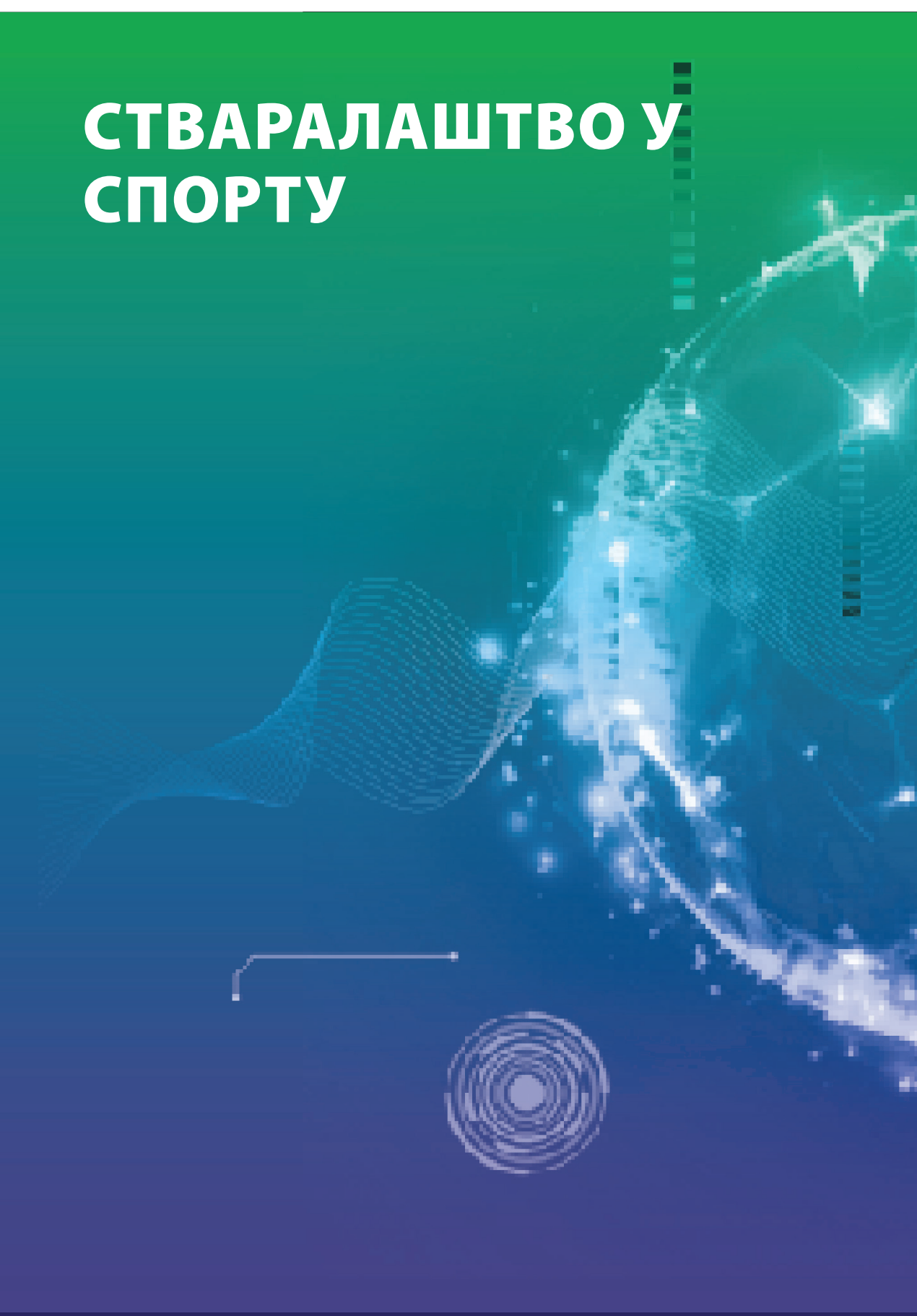
Vlad, R. A., Hancu, G., Popescu, G. C., & Lungu, I. A. (2018). Doping in sports, a never-ending story?*Advanced Pharmaceutical Bulletin, 8*(4), 529.

Zowislo, M. (2009). On virtue in the context of sport. *Physical Culture and Sport, 47,* 89.

Google. (2024). *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

VII ДЕО

СТВАРАЛАШТВО У СПОРТУ

7. СТВАРАЛАШТВО У СПОРТУ

7.1. ПОЈАМ СТВАРАЛАШТВА

Стваралаштво представља једну од најважнијих одлика човековог деловања. Када се говори о стваралаштву, оно се најчешће повезује са уметношћу, науком, књижевношћу, музиком или техничким проналасцима. Међутим, стваралаштво није ограничено само на ове области (Stefanović, 2011). Оно постоји у свакој људској делатности у којој човек настоји да пронађе ново, боље, оригиналније или успешније решење (Stefanović, 2011; Matić& Bokan, 2005). Због тога се о стваралаштву може говорити и у спорту, где се оно испољава кроз развој нових покрета, техника, тактика, метода тренинга, начина размишљања и облика спортског изражавања (Stefanović, 2011).

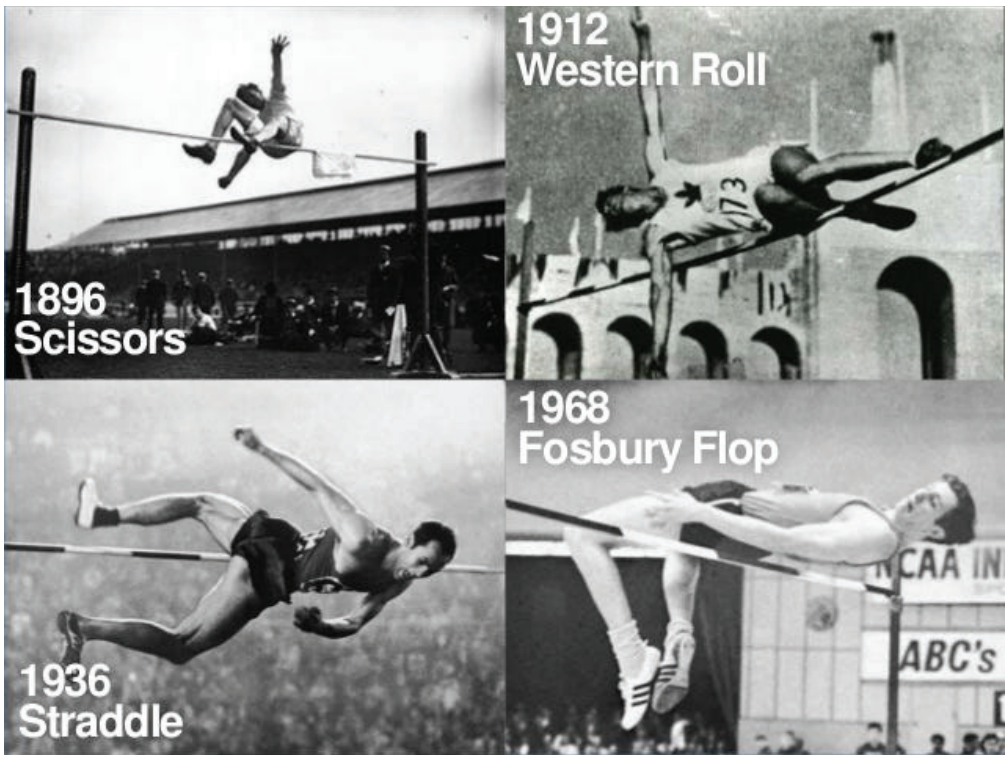
У најширем смислу, стваралаштво се може разумети као процес у коме човек ствара нешто ново и вредно (Petrovići sar., 2012). Резултат тог процеса може бити нека нова идеја, производ, поступак, начин решавања проблема или другачији поглед на постојећу ситуацију (Matić &Bokan, 2005). Важно је нагласити да стваралаштво не подразумева само појаву нечег потпуно непознатог, већ и способност да се већ постојећа знања, искуства и могућности повежу на другачији начин (Stefanović, 2011). Управо због тога стваралаштво не настаје случајно, већ се развија кроз знање, искуство, машту, интуицију, рад, упорност и способност човека да препозна проблем и пронађе ново решење (Stefanović, 2011; Petrović i sar., 2012).

Једна од основних одлика стваралаштва јесте новина (Stefanović, 2011). Међутим, сама **новина** није довољна да би се нешто сматрало стваралачким достигнућем (Petrovići sar., 2012). Ново решење треба да има одређену вредност, смисао и примену (Matić & Bokan, 2005). У спорту се то може јасно уочити. Неки покрет, тактичко решење или метода тренинга могу бити другачији од претходних, али ће њихова стваралачка вредност бити потврђена тек онда када допринесу бољем извођењу, ефикаснијем учењу, већој успешности спортисте или развоју саме спортске дисциплине (Stefanović, 2011).

Један од најпознатијих примера представља амерички скакач увис Дик Фосбери, који је на Олимпијским играма 1968. године представио потпуно нову технику скока, данас познату као „*Fosburyflop*". Иако је његов начин извођења у почетку изазвао изненађење и сумњу, показао се знатно ефикаснијим од дотадашњих техника и временом је постао стандард у скоку

увис. Овај пример јасно показује да стваралаштво не подразумева само увођење нечег новог, већ стварање решења које доноси стварни напредак и мења дотадашњу праксу (Matić&Bokan, 2005; Stefanović, 2011).

Слика 19. Приказ увођења нових техника скока у вис током времена

Извор: https://www.remorandom.com/p/fosbury-flop

Стваралаштво се може посматрати кроз неколико међусобно повезаних аспеката. Први аспект односи се на стваралаштво као процес, односно на пут којим се долази до нове идеје или решења (Lazarević, 1991; Petrovići sar., 2012). Тај процес најчешће обухвата уочавање проблема, размишљање о могућим решењима, покушаје, грешке, прилагођавања и коначно обликовање успешног решења (Petrovići sar., 2012). Други аспект односи се на стваралачки производ, односно на оно што настаје као резултат стваралачког процеса (Matić&Bokan, 2005; Petrović i sar., 2012). У спорту то може бити нови рекорд, нова техника, нова тактика, другачији метод тренинга или оригиналан начин извођења спортског задатка (Matić&Bokan, 2005). Трећи аспект односи се на личност ствараоца, односно на особине појединца који је способан да

ствара (Lazarević, 1991; Petrović i sar., 2012). Такву особу најчешће одликују радозналост, самосталност, отвореност за нова искуства, истрајност, смелост, маштовитост и спремност да се изађе из уобичајених оквира (Panić, 1989; Petrović i sar., 2012).

Илустрација 20. Аспекти стваралаштва

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

Ниједно стваралачко достигнуће не настаје само од себе. У основи сваког новог решења, идеје или иновације налази се човек, односно стваралац. Због тога Матић и Бокан (2005) истичу да без стваралаштва нема ни стваралаштва. У спорту стваралац није само спортиста који постиже резултат, обара рекорд или осваја медаљу. Стваралаштва су и тренери који осмишљавају и усавршавају тренажни процес, стручни сарадници који својим знањем унапређују припрему и опоравак спортиста, судије које доприносе доследној примени и развоју правила, као и научници, истраживачи и други стручњаци чија сазнања и иновације унапређују спорт (Matić&Bokan, 2005; Petrovići sar., 2012).

7.2. СТВАРАЛАШТВО КАО ОСНОВА СПОРТСКОГ РАЗВОЈА

Развој спорта представља дуготрајан процес током кога су различите генерације тренера, спортиста, научника и других спортских стручњака непрестано трагале за новим и бољим решењима. Управо захваљујући стваралаштву спорт је постајао све сложенији, ефикаснији, занимљивији и доступнији већем броју људи.

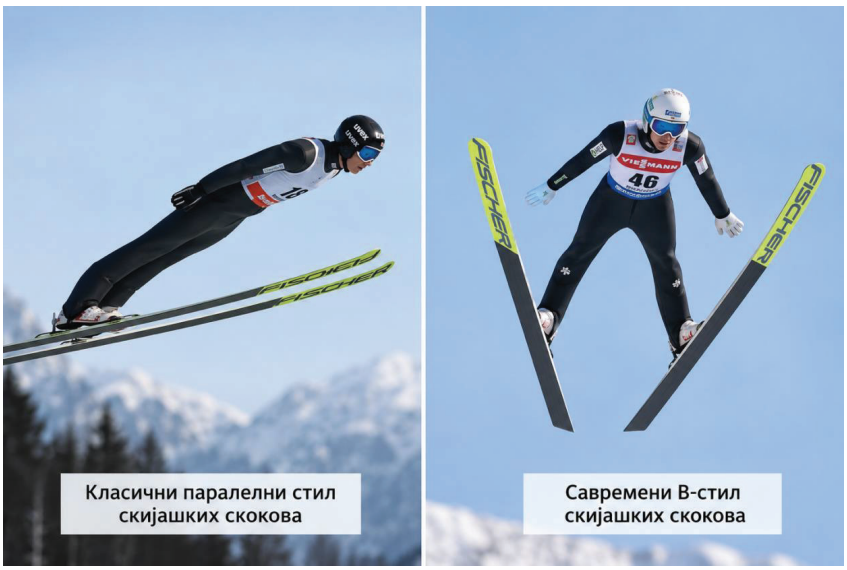
7.2.1. Развој спортске технике

Спортска техника није непроменљива. Начин извођења спортских покрета мењао се током историје спорта захваљујући сталном трагању спортиста и тренера за ефикаснијим, економичнијим и успешнијим начинима извођења покрета. Свака нова техника настајала је као резултат стваралачког процеса у коме су искуство, експериментисање, знање и пракса доводили до проналажења бољих решења. У пракси то обично изгледа овако: спортиста покушава да модификује и унапреди одређени покрет, тренер анализира и оцењује успешност тог покрета, затим се тај покрет тестира и уколико даје боље резултате или има већу ефикасност, тај покрет постаје прихваћен и улази у стандардну спортску праксу. Навешћемо неке примере развоја спортске технике.

- **B-стил у ски-скоковима**

  Развој B-технике у ски-скоковима представља један од најпознатијих примера стваралаштва у спорту. Иако се први покушаји извођења скока са скијама постављеним у облику слова B повезују са пољским ски-скакачем Мирославом Графом, ову технику је крајем осамдесетих година 20. века усавршио и популаризовао шведски скакач Јан Боколев. У почетку је његов начин скакања изазивао бројне критике због одступања од тадашње технике, али се убрзо показало да B-положај скија омогућава повољније аеродинамичке услове, дужи лет и боље резултате. Због тога је ова техника постепено прихваћена и данас представља стандард у ски-скоковима (Maryniaketal., 2009).

Слика 20. Класични паралелни стил (лево) и савремени B-стил скијашких скокова (десно)

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

- **Лептир техника у пливању**

  Развој лептир технике у пливању представља добар пример како стваралачко размишљање спортиста може утицати на развој читаве спортске дисциплине. Почетком тридесетих година 20. века поједини пливачи почели су да траже ефикасније начине извођења прсног пливања, настојећи да повећају брзину кретања кроз воду (Colwin, 2002). У том процесу експериментисали су са другачијим радом руку, тако што су их враћали изнад површине воде, уместо испод ње, како је било уобичајено. Пошто тадашња правила нису прецизно дефинисала начин извођења овог дела покрета, нова техника била је дозвољена у оквиру прсног пливања (Colwin, 2002).

  Резултати су убрзо показали да овакав начин пливања омогућава већу брзину у односу на дотадашњу технику, због чега га је све већи број такмичара почео примењивати. Међутим, пошто су се у истој дисциплини појавила два значајно различита начина пливања, постало је јасно да постојећа правила више не одговарају развоју спорта. Након вишегодишњих расправа и измена прописа, 1956. године лептир је званично признат као посебна пливачка дисциплина, чиме

је започео његов самосталан развој. Током наредних година техника је додатно усавршавана, посебно кроз развој карактеристичног рада ногу познатог као делфин ударац, као и прецизније дефинисање правила извођења (Colwin, 2002).

Слика 21. Лептир техника у пливању

Извор: https://unsplash.com/photos/person-in-swimming-goggles-in-water-bGOBoZorNoQ

7.2.2. Развој спортске тактике

За разлику од спортске технике, која се односи на начин извођења одређеног покрета, спортска тактика представља промишљено планирање и избор најефикаснијег начина деловања у одређеној такмичарској ситуацији. Док техника одговара на питање како извести одређени покрет, тактика одговара на питања када, зашто и у којим околностима тај покрет или одређено решење треба применити.

Као и спортска техника, и спортска тактика се мењала и развијала кроз време. Њена еволуција резултат је стваралачког размишљања спортиста и тренера који су анализирајући игру, понашање противника и специфичности такмичења, развијали нове стратегије, системе игре и начине организације такмичења. Када би се показало да одређено тактичко решење доноси

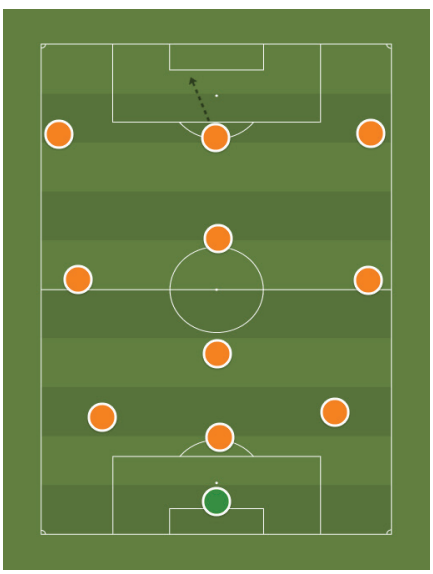
предност у односу на дотадашњи начин игре, њега су постепено прихватали и други спортисти и екипе, што је доприносило даљем развоју одређеног порта.

Тактичке иновације мењају начин размишљања о игри, односно оне омогућавају ефикасније коришћење расположивих способности спортиста, бољу организацију игре и успешније прилагођавање различитим такмичарским ситуацијама. Навешћемо неке од примера тактичких иновација у спорту.

- **Тотални фудбал (хол. totaalvoetbal)**

  Концепт „*Тоталног фудбала*" развио се у холандском фудбалу шездесетих и седамдесетих година 20. века под вођством тренера РинусаМихелса, а касније га је додатно усавршио Јохан Кројф. Основна идеја овог система била је да играчи нису строго везани за једну позицију, већ да током утакмице међусобно мењају улоге у зависности од развоја игре (Jensen, 2014). Такав начин игре захтевао је висок ниво техничке обучености, тактичког разумевања и сарадње свих чланова екипе, а у великој мери променио је начин на који се фудбал игра данас (Jensen, 2014).

Слика 22. Тактичка организација „тотални фудбал"

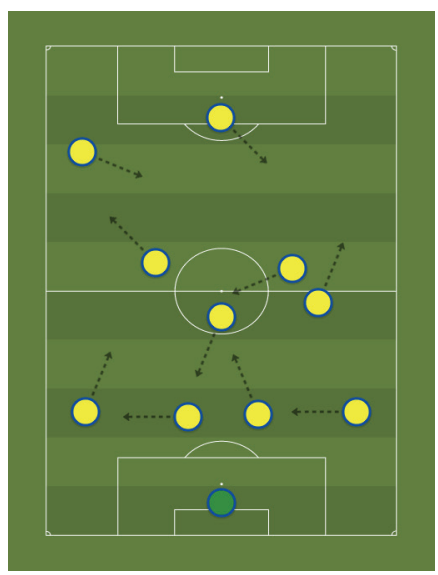

Извор: https://sharemytactics.com/97213/Holland-%2774-%28Total-Football%29-3133

- **Тики-така систем у фудбалу**

  Још један пример стваралаштва у развоју спортске тактике представља стил игре познат као тики-така, који је своју највећу афирмацију доживео почетком 21. века кроз игру фудбалског клуба Барселоне и репрезентације Шпаније. Овај систем заснива се на великом броју кратких и прецизних додавања, сталном кретању играча и контроли поседа лопте, са циљем стварања простора и проналажења најповољнијег тренутка за завршницу напада (Cottaet al., 2016). Његова успешност не произлази из великог броја додавања, већ из пажљиво организоване игре, квалитетне сарадње међу играчима и брзог доношења одлука у променљивим ситуацијама (Gyarmati et al., 2014). Тики-така систем је показао да иновативна тактичка решења могу значајно утицати на развој спорта и променити начин на који се савремени фудбал игра.

Слика 23. Тактичка организација „тикитака"система у фудбалу

Извор: https://sharemytactics.com/127110/FC-Barcelona-Tiki-Taka-4132

7.2.3. Развој спортских правила

Спорт се не развија само захваљујући новим техникама и тактичким решењима, већ и кроз стално усавршавање спортских правила. Правила су се током времена непрестано мењала и прилагођавала развоју спорта, променама у начину игре, технолошком напретку и потребама спортиста. Њихов основни циљ није само одређивање начина такмичења, већ и очување правичности тј. фер-плеја, безбедности учесника и атрактивности спортског такмичења. Навешћемо неке од примера развоја спортских правила.

- Либеро и rallypoint систем у одбојци

  Један од примера представља увођење либера у одбојку крајем деведесетих година 20. века. Ова промена омогућила је специјализацију играча за одбрану и пријем сервиса, чиме је повећан квалитет игре, продужено трајање поена и унапређена тактичка разноврсност. Увођење либера није променило само правила, већ је утицало и на развој нових система игре, другачију организацију тренинга и промену улога играча на терену (Korjenić&Redžić, 2022; Nešić, 2023).

Слика 24. Либеро у одбојци

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Сличан пример представља и увођење „*rallypoint*" система у одбојци, према коме се поен осваја након сваке одигране акције, без обзира на то која екипа сервира. Захваљујући овој трансформацији, мечеви су постали временски дефинисанији, динамичнији и атрактивнији за гледаоце. Међутим, то је истовремено захтевало и преобликовање тактичких стратегија, будући да је сваки пропуст директно почео да утиче на коначан исход (Korjenić & Redžić, 2022; Nešić, 2023).

7.2.4. Развој спортске опреме

Напредак савременог спорта нераскидиво је повезан са континуираном еволуцијом спортске опреме, која делује синергијски са тактиком, техником и променама правила. Прогрес у једној од ових области редовно подстиче иновације у осталима. Кроз историју, заједнички напори такмичара, стручних штабова, инжењера и произвођача били су усмерени ка проналажењу савремених материјала и конструкцијских унапређења са циљем да се подигне ниво спортске ефикасности, повећа сигурност актера и оптимизује извођење покрета.

- **Композитни рекети, карбонски штапови и бицикли**

  Захваљујући развоју нових материјала, композитни тенискирекети омогућили су снажније и прецизније ударце, док су карбонски штапови у скоку с мотком омогућили прескакање знатно већих висина у односу на некадашње дрвене или металне штапове (Danisetal., 2026; Wangetal., 2014). Слично томе, развој карбонских бицикала унапредио је перформансу бициклиста захваљујући мањој маси, већој чврстоћи конструкције и ефикаснијем преносу силе током вожње (Dvoraketal., 2022).

- **Пливачка одела**

  Илустративан пример утицаја технолошких иновација на спортска правила јесте лансирање пливачких одела *Speedo LZR Racer* 2008. године. Ова опрема је захваљујући напредним материјалима и специфичном дизајну значајно редуковала хидродинамички отпор и оптимизовала хидродинамичку позицију пливача, што је довело до серије обарања светских рекорда у изузетно кратком року (Hendrickson, 2022). Како би спречила неједнакост у такмичарским условима коју су ова одела створила, Међународна пливачка федерација (ФИНА) донела је одлуку да рестриктивно регулише њихову употребу, чиме је јасно демонстрирано како развој опреме може диктирати измене у самом нормативном оквиру спорта.

Слика 25. „Speedo LZR Racer" пливачко одело

Извор: https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/the-end-of-swimsuit-design-innovation-2770368/

7.2.5. Развој тренинга

Стваралаштво је значајно допринело и развоју спортског тренинга. Кроз време су се мењали циљеви тренинга, методе, начини планирања оптерећења и разумевање фактора који утичу на перформансе спортиста. Развој спортске науке значајно је променио приступ тренажном процесу: приступ тренингу који се некада ослањао искључиво на искуство и интуицију тренера замењен је систематичним и научно утемељеним процесом, у коме се тренажне одлуке доносе на основу проверених научних сазнања и објективне процене оптерећења, опоравка и спортских перформанси.

У ранијем периоду рад тренера највећим делом ослањао се на лично искуство, посматрање спортиста и интуитивно доношење одлука. Програми тренинга често су били слични за све спортисте, без обзира на њихове индивидуалне карактеристике, ниво припремљености или на специфичне захтеве одређеног спорта. Иако су овакви приступи у појединим случајевима давали резултате, нису омогућавали потпуно искоришћавање потенцијала сваког спортисте.

Развој физиологије, биомеханике, психологије, нутриционистике и других спортских наука значајно је променио начин размишљања о тренингу. Савремени приступ тренажном процесу подразумева да се тренинг планира у складу са циљевима, узрастом, полом, нивоом припремљености и индивидуалним карактеристикама спортисте. Уместо јединственог програма за све, све већи значај добија индивидуализација, односно прилагођавање тренинга потребама сваког појединца (Thiel & Munz, 2018). Савремени тренинг заснива се на препознавању индивидуалних способности, праћењу промена у спортским перформансама и прилагођавању оптерећења у складу са реакцијама организма. На тај начин тренажни процес постаје ефикаснији, безбеднији и усмерен ка остваривању максималних резултата (Kozina et al., 2015).

Истовремено су развијени и савремени модели планирања и периодизације тренинга, којим се оптерећење распоређује током дужег временског периода са циљем постизања оптималне форме у најважнијим такмичењима (Bompa&Buzzichelli, 2019).

Значајан допринос развоју ових концепата дали су бројни теоретичари и практичари спортске науке:

- Тудор Бомпа (2019) је поставио темеље савремене периодизације и систематског планирања тренажног процеса, истичући значај дугорочног програмирања рада.
- Јурij Верхошански (2009) је развио концепте специфичне адаптације и специјалне физичке припреме, као и методе које су значајно унапредиле развој експлозивности и снаге.
- Владимир Зациорски (2020) је дао велики допринос разумевању развоја снаге, неуромишићних адаптација и научних принципа тренинга.
- Док је Владимир Исурин (2008) развио је концепт блок-периодизације, који омогућава ефикаснију организацију тренинга код врхунских спортиста са великим броју такмичења током године.

Захваљујући њиховим радовима, савремени тренинг постао је далеко организованији, прецизнији и заснован на научним принципима, а не искључиво на искуству и интуицији тренера.

Поред периодизације тренинга, савремени приступ све већи значај придаје и континуираном праћењу спортиста. Редовним тестирањем и мониторингом могуће је проценити степен адаптације на тренинг, благовремено уочити знаке замора и прилагодити оптерећење како би

се обезбедио оптималан однос између тренинга и опоравка. Због тога су мониторинг, индивидуализација и периодизација данас три нераздвојна елемента савременог спортског тренинга.

7.2.6. Развој технологије

Савремени спорт данас је тешко замислити без примене различитих технологија које омогућавају прецизније праћење спортиста, објективнију процену њихових способности и ефикасније планирање тренажног процеса. Експоненцијални развој технологије и савремених уређаја значајно је променио начин на који тренери, спортски научници и спортисти прикупљају, анализирају и користе податке. Захваљујући томе, технологија је постала један од важних покретача стваралаштва у спорту јер омогућава развој нових метода рада, унапређење целокупне перформансе спортистаи доношење квалитетнијих одлука.

- **Анализа покрета и биомеханика**

  Развој савремене технологије омогућио је да анализа спортског покрета постане знатно прецизнија него раније. У томе значајну улогу има биомеханика – научна дисциплина чији назив потиче од грчких речи *bios*(живот) и *mekhane* (механизам), а која проучава кретање живих бића применом принципа и закона механике (McGinnis, 2013). Њена примена у спорту омогућава боље разумевање технике извођења покрета, објективну процену квалитета кретања и проналажење ефикаснијих решења која доприносе унапређењу спортске перофрмансе.

Некада се процена спортске технике у највећој мери заснивала на искуству и визуелној процени тренера, познатој као „експертско око". Данас се, поред стручног запажања тренера, све чешће примењују дводимензионални и тродимензионални оптички системи (са маркерима или без њих), који омогућавају објективну и детаљну процену начина извођења спортских покрета.

Слика 26. Оптички систем за анализу покрета са маркерима

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Слика 27. Оптички систем за анализу покрета без маркера

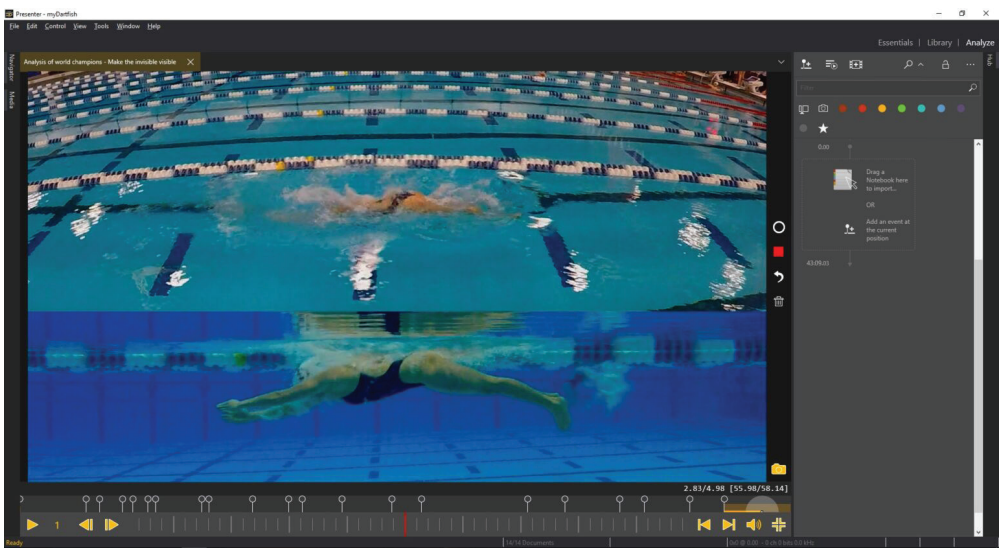

Извор: Приватна архива

- **Видео анализа**

  Савремени спорт карактерише и интензивна примена видео-анализе. Снимањем тренинга и утакмица могуће је детаљно анализирати техничке елементе, тактичке обрасце и понашање спортиста током игре. Истовремено, видео-анализа омогућава проучавање противничких екипа, идентификацију њихових предности и слабости, као и припрему одговарајућих тактичких решења. Данас се у ту сврху користе различити софтверски системи, попут *Hudl, Nacsport, Dartfish* и *LongoMatch*, који значајно олакшавају процес анализе и припреме за такмичење.

Слика 28. Dartfishсофтверски систем за видео анализу

Извор: https://www.dartfish.com/swimming/

- **Анализа оптерећења спортиста током тренинга и утакмица**

  Развој савремених уређаја омогућио је континуирано праћење физиолошких и биомеханичких способности спортиста током тренинга и такмичења. GPS системи (*Global Positioning System*), IMU сензори (*Inertial Measurement Units*), монитори срчане фреквенције, тензиометријске платформе и други уређаји данас представљају важан део процеса планирања и контроле тренинга.

Њиховом применом могуће је пратити пређену удаљеност, брзину кретања, број спринтова, интензитет оптерећења, неуромишићни статус, ниво замора и опоравак спортиста. Добијени подаци омогућавају тренерима да правовремено прилагоде оптерећење, смање ризик од повреда и унапреде спортске перформансе. Посебно значајно место у савременом мониторингу заузимају тензи-ометријске платформе, које омогућавају процену неуромишићне функције и спремности спортиста. Један од најчешће коришћених тестова јесте вертикални скок из места, са замахом рукама или без њега (*Counter-movement Jump - CMJ*), помоћу којег се могу пратити промене у снази, експлозивности, замору и опоравку. Овакви системи данас се широко примењују у професионалном спорту, где представљају важан алат за планирање тренинга и доношење одлука о спремности спортиста за такмичење.

Слика 29. Тест вертикалног скока на тензиометријским платформама

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције ChatGPT (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

- **Вештачка интелигенција и анализа великих података**

  Последњих година све значајнију улогу у спорту имају вештачка интелигенција и анализа великих скупова података (*Big Data*). Применом алгоритама машинског учења могуће је анализирати велики број података прикупљених током тренинга и такмичења, препознати обрасце који нису лако уочљиви људским оком и пружити подршку тренерима у доношењу одлука. Ове технологије користе се за смањење ризика од настанка повреда, процену спортских перформанси спортиста, анализу тактике, аутоматски скаутинг спортиста и индивидуализацију тренинга. Иако вештачка интелигенција не може заменити искуство и стручност тренера, она представља драгоцен алат који доприноси објективнијем и ефикаснијем процесу одлучивања.

7.3. ЗНАЧАЈ СТВАРАЛАШТВА ЗА РАЗВОЈ СПОРТА

Сагледавајући улогу стваралаштва у спорту, може се закључити да оно представља један од основних покретача његовог развоја. Нове технике, тактике, правила, спортска опрема, модели тренинга и технолошке иновације нису настали случајно, већ као резултат непрекидног трагања за бољим, ефикаснијим и оригиналнијим решењима.

Зато стваралаштво не треба посматрати само као способност појединца да осмисли нешто ново, већ као трајан процес који омогућава да се спорт непрестано развија, унапређује и прилагођава новим изазовима. Управо захваљујући стваралаштву, спорт је током времена постао не само успешнији и ефикаснији, већ и значајан покретач научног, технолошког, образовног и друштвеног развоја.

Питања за проверу знања

1. Шта је стваралаштво?
2. Које су основне одлике стваралаштва?
3. Зашто је стваралаштво важно за развој спорта?
4. Како су се развијала спортска правила?
5. Који је пример стваралаштва у спортској тактици?
6. Какав је значај развоја спортске опреме?
7. Како је наука унапредила спортски тренинг?
8. Какву улогу има технологија у савременом спорту?

Литература

Bompa, T. O., &Buzzichelli, C. (2019). *Periodization: theory and methodology of training*. Human Kinetics.

Colwin, C. M. (2002). *Breakthrough swimming.* Human Kinetics.

Cotta, L., deMelo, P., Benevenuto, F., &Loureiro, A. (2016). Using FIFA soccer video game data for soccer analytics. In *Workshop on large scale sports analytics* (pp. 1–4).

Danis, A., Zhang, J., & Kabir, I. I. (2026). Advances in composite materials and string technologies for optimisedtennis equipment performance. *Journal of Composites Science, 10*(1), 37.

Dvořák, M., Ponížil, T., Kulíšek, V., Schmidová, N., Doubrava, K., Kropík,B., & Růžička, M. (2022). Experimental development of composite bicycle frame. *Applied Sciences, 12*(16), 8377.

Gyarmati, L., Kwak, H., & Rodriguez, P. (2014). Searching for a unique style in soccer. *arXiv preprint arXiv:1409.0308*.

Hendrickson, J. (2022). The Social Construction of Technology in Sport: A Case Study of Speedo's LZR Racer.

Issurin, V., &Yessis, M. (2008). *Block periodization: breakthrough in sports training* (Vol. 1). Michigan: Ultimate athlete concepts.

Jensen, R. (2014). Lookingattheextraordinarysuccessofthe 'Clockwork Orange': examining the brilliance of total football played by the Netherlands. *Soccer&Society, 15*(5), 720–731.

Korjenić, A., & Redžić, R. (2022). *Teorija i metodika odbojke*. Sarajevo: Dobra knjiga.

Kozina, Z. L., Sobko, I. M., Bazulyuk, T. A., Ryepko, O. A., Lachno, O. G., &Ilnitskaya, A. S. (2015). *The applying of the concept of individualization in sport.*

Lazarević, Lj., (1991). Psihološki kriterijum i stvaralaštva u sportskoj aktivnosti. *Godišnjak, 2,* 35-42.

Maryniak, J., Ładyżyńska-Kozdraś, E., & Tomczak, S. (2009). Configurations of the Graf–Boklev (V-style) ski jumper model and aerodynamic parameters in a wind tunnel. *Human*, 130.

Matić, M., &Bokan, B. (2005). *Opšta teorija fizičke kulture*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.

McGinnis, P. M. (2013). *Biomechanics of sport and exercise.* Human Kinetics.

Nešić, G. (2023). *Odbojka*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.

Panić, V., (1989). *Psihologija istraživanja umetničkog stvaralaštva*. Beograd: Naučna knjiga.

Petrović, A., Milošević, V., & Koprivica, V. (2012). *Heuristička funkcija sporta.* Sport Mont, 10.

Stefanović, Đ. (2011). *Filosofija, nauka, teorija i praksa sporta*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vasptanja.

Thiel, A., & Munz, B. (2018). Individualized training as a biopsychosocial challenge–interlinking epigenetics, social sciences and psychology in sport scientific research. *European Journal for Sport and Society, 15*(3), 211-215.

Verkhoshansky, Y., & Siff, M. C. (2009). *Supertraining* (pp. 393-420). Rome: Verkhoshansky SSTM.

Zatsiorsky, V. M., Kraemer, W. J., & Fry, A. C. (2020). *Science and practice of strength training*. Human Kinetics.

Wang, B., Liu, J. Q., Liu, Y. S., & Dou, Y. (2014). The application of carbon fiber materials in tennis racket. *Applied Mechanics and Materials, 473*, 111-115.

VIII ДЕО

СЛОБОДНО ВРЕМЕ, ВЕЖБАЊЕ И УЧЕЊЕ

8. СЛОБОДНО ВРЕМЕ, ВЕЖБАЊЕ И УЧЕЊЕ

8.1. ОБУХВАТ СТАНОВНИШТВА ФИЗИЧКОМ АКТИВНОШЋУ И ЗДРАВСТВЕНИ АСПЕКТИ

У савременом друштву све чешће се намеће питање начина на који појединци организују своје слободно време, као и колико га заиста имају на располагању. Ова тема налази се у фокусу развојне психологије, чији су научни увид од изузетног значаја и за теорију спорта. Наиме, психолошке појаве које ова дисциплина изучава кључне су за теоријско појашњење различитих феномена унутар спортског система, али и за дубље разумевање специфичних потреба и афинитета младих спортиста.

Традиционално схватање према коме млада особа мора бити у потпуности изолована и усмерена искључиво на спортске обавезе омета њен правилан социјални развој. Из тог разлога, од посебног је значаја упоредити навике у провођењу слободног времена код младих који нису у систему спорта и оних који су се у раном узрасту определили за спортску специјализацију. Независно од тога да ли се активно баве спортом, склоности ка музици, кинематографији, социјализацији или физичким активностима чине неодвојив део друштвеног живота сваког адолесцента.

Динамичан темпо живота и све присутнија примена савремених технологија темељно су изменили понашање и свакодневне навике људи, што захтева детаљније научно истраживање овог феномена. Основни циљ оваквих анализа огледа се у дефинисању правилности које би омогућиле да се већи број младих систематски укључи у редовно физичко вежбање.

Слободним временом располажу све категорије становништва од радно активног дела популације, који представља носиоца друштвеног и економског напретка, па све до најмлађих и најстаријих чланова заједнице. Сходно томе, свака старосна група на специфичан начин организује своје доколичарске активности. Из угла теорије спорта, посебно је важно утврдити у којој мери су спорт и физичка активност заступљени у том периоду, односно колико млади своје слободно време посвећују вежбању, а колико га троше на пасивне садржаје poput гледања телевизијског и филмског програма, читања или играња видео-игара.

За метадолошки валидну анализу квалитета слободног времена омладине, неопходно је детаљно проучити специфичне потребе и свакодневне навике савремених генерација. Тематски тежиште првенствено обухвата Генерацију 3 (рођене у периоду од 1995. до 2012. године) и Генерацију

Алфа (која укључује све популационе групе рођене од 2013. године па надаље) (McCrindle, 2020). Емпиријско уживање у њихов социолошки и компаративни профил омогућава фундаментално разумевање свих оних понашајних образаца које савремена развојна психологија већ детектује у својим истраживањима.

Напоредно са тим, теорија спорта и сродне научне дисциплине суочене су са изазовом анализе утицаја економског фактора, односно општег материјалног статуса друштва, на начине на које млади структуришу своје слободно време. У развијеним системима попут оних у европским државама, Канади, Аустралији и САД квалитет живота прати се кроз континуиране и системски организоване индикаторе. Са друге стране, један од институционалних недостатака у Републици Србији огледа се управо у изостанку таквог сукцесивног и обухватног система мониторинга.

Ипак, значајан извор података представљају истраживања која редовно спроводи Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут", примењујући међународно признату методологију *HBSC* (*Health Behaviour in School-aged Children*) Истраживање о здравственом понашању деце школског узраста) (WHO, 2024). Поред ових извештаја, релевантни показатељи о навикама и квалитету слободног времена младих у Републици Србији доступни су и у научној продукцији домаћих аутора, превасходно из области развојне психологије.

Сходно томе, предложена разматрања ослањају се на јавно доступне податке Института „Батут", као и на радове који третирају феномен слободног времена, његове здравствене аспекте, значај физичке активности, али и специфичне научне сегменте попут адаптивног спортског вежбања особа са инвалидитетом и спортско-рекреативних активности лица трећег доба.

У савременом научном дискурсу, развојни потенцијал и ефекти организовања слободног времена међу младом популацијом претежно се евалуирају кроз три основне структурне димензије (Larson, 2000; Mahoney et al., 2000):

1. **Модалитет и интензитет учешћа** — димензија која јасно разграничава активну партиципацију од пасивног конзумеризма. За разлику од обавезних школских или професионалних ангажмана који императивно захтевају акцију, слободно време нуди широк распон понашања: од потпуне инертности (нпр. пасивно праћење медијских садржаја) до високог нивоа физичке или стваралачке ангажованости (Caldwell, 2005). Савремени теоријски оквири унутар овог параметра додатно нијансирају когнитивно изазовне, физичке, пасивне и дигиталне (рачунарске) активности;

2. **Функционална (телеолошка) усмереност** — за разлику од инструменталних активности детерминисаних спољашњим затевама (попут академског успеха), ова димензија је првенствено вођена унутрашњом мотивацијом. Слободно време је усмерено ка хедонизму, одмору, али и ка препознавању сопствених потенцијала и динамици међуљудских односа (Kleiber et al., 2014). У овом контексту разликују се: активности усмерене на одмор и разоноду, социјалну интеракцију (уз доминацију вршњачких релација) и експресивно-креативне садржаје који подстичу развој специфичних способности,
3. **Ниво организационе структурисаности** — где високоструктурисани програми подразумевају системски континуитет, јасна правила и стручни надзор одраслих, што је типично за институционализовани спорт и школске секције (Mahoney et al., 2005). Са друге стране, неструктурисани облици обухватају спонтане активности без формалног плана и контроле, где преовлађују неформална дружења, окупљања у вршњачким групама и доколица.

Како би се кроз конкретне емпиријске показатеље илустровале реалне потребе и начини на које млади троше своје слободно време, анализирани су подаци из истраживања Министарства туризма и омладине, спроведеног за потребе израде *Стратегије за младе у Републици Србији за период 2023–2030. године* (Министарство туризма и омладине, 2024). Ради прецизнијег разумевања односа омладине према спорту као концепту квалитетног провођења времена, у фокус је стављен детаљан увид у одговоре на питање: *„Шта је Вама лично највећи проблем са којим се суочавате у овом тренутку?"*.

Илустрација 21. Питање на које су одговарали млади, а везано за слободном време

Извор: (Министарства туризма и омладине, 2024)

Изузетно је индикативно то што је на самом врху приоритетних проблема омладине идентификован управо дефицит спортских и културних садржаја намењених овој популацији, који обухвата чак 11,6% свих одговора. Уколико се теорија спорта посматра као научна дисциплина чији је задатак, између осталог, да разјашњава одређене друштвене феномене и на основу њих нуди адекватна решења унутар спортског система, онда овакав податак представља јасан сигнал за узбуну. Ово упозорење директно је упућено свим носиоцима јавних политика на свим нивоима одлучивања од републичког и покрајинског органа управљања, па све до јединица локалне самоуправе.

Поред тога, недовољна заступљеност адекватних простора намењених квалитетном организовању слободног времена младих препозната је у 7,4% случајева. Синтезом ових показатеља долази се до закључка да наведена два дефицита заједно чине скоро петину (19%) свих потешкоћа са којима се млада популација суочава, што стоји у директној узрочно-последичној вези са њиховим највећим уопштеним изазовом, незапосленошћу. Дакле, млади показују високу дозу забринутости због чињенице да у локалним

срединама у којима живе не постоји довољно могућности за бављење физичком активношћу и конзумирање спортских садржаја током слободног времена. Од посебног је значаја то што су они у потпуности свесни свих негативних последица оваквих недостатака, перципирајући их као озбиљне препреке за сопствени развој.

Илустрација 22. Питање на које су одговарали млади, а везано за слободном време

Извор: (Министарства туризма и омладине, 2024)

Увид у показатеље са Графикона 2 указује на то да чак 42,55% испитаника уопште није спортски активно, док је трећина њих (33%) навела да се физичким активностима бави искључиво спорадично. Умерену спортску праксу (три пута седмично) спроводи 12,1% омладине, док је учесталост редовног физичког вежбања присутна код свега 7,1% испитаних. Системски, односно организовани спорт у оквиру спортских клубова практикује 4,9% младих, док статус професионалних спортиста има изузетно мали део популације свега 0,4%.

Имајући у виду да су ови емпиријски подаци прикупљени у периоду од 8. до 28. фебруара 2024. године, научно је оправдано упоредити их са анализом из 2012. године, која је проучавала аналогичне моделе провођења слободног времена и заступљеност спорта међу младима у Републици Србији (Pešić et al., 2012). Наведена ранија студија такође је показала ниску стопу партиципације, где је свега 7% омладине сопствено слободно време усмеравало ка физичким активностима.

Компарацијом наведених налаза уочава се да су вредности након више од деценије (12 година) остале готово непромењене, што сведочи о изостанку адекватног напретка у овој области. Поред тога, ови параметри потврђују да млади у Србији вежбају готово двоструко ређе од својих вршњака у САД (Wight et al., 2009), а истовремено бележе и знатно нижи ниво физичке активности у односу на већину европских земаља (Larson & Verma, 1999).

Посебну забринутост изазива податак да се слободно време младих у Србији претежно своди на седентарне активности попут гледања телевизијског садржаја, учења или коришћења рачунара. Иако у широј јавности често преовлађује перцепција о Србији као „спортској нацији", конкретни истраживачки показатељи релативизују тај став. Анализа података указује на то да се Србија може пре дефинисати као земља која генерише врхунске појединачне спортске резултате, него као друштво са развијеном општом спортском културом, што представља тему за даље социолошке и спортске дебате.

Према налазима истраживања Министарства туризма и омладине (2024), средњошколска популација у Србији просечно располаже са 322 минута (нешто мање од пет сати) слободног времена дневно. Од тога, свега 24 минута одлази на редовне физичке активности, док преостали део одпада на неформална дружења и праћење ТВ програма (236 минута), читање и друге хобије (39 минута), док се приближно 23% слободног времена проводи испред рачунара.

8.1.1. Здравствени статус становништва и утицај бављења спортском рекреацијом на здравље људи

На основу обухватне емпиријске студије коју је израдио Републички завод за статистику, две трећине пунолетних становника Републике Србије (66,5%) сопствено здравствено стање оцењује као добро или задовољавајуће (Milić et al., 2021).

Када је реч о морбидитету, односно учесталости најраспрострањенијих патолошких стања у Србији без обзира на пол, епидемиолошки показатељи издвајају три водећа здравствена поремећаја: артеријску хипертензију (повишен крвни притисак), деформитете лумбалног дела кичме и дегенеративна обољења цервикалне (вратне) кичме (Milić et al., 2021). Детаљнија анализа ових показатеља недвосмислено упућује на то да су сва три водећа здравствена проблема у директној узрочно-последичној вези са седентарним начином живота и дефицитом физичке активности. Наведени изазов систематски је дефинисан у оквиру *Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026–2035. године*, коју је израдило Министарство спорта (MOS, 2026).

Право на редовно физичко вежбање и учешће у спортским такмичењима чини један од темељних стубова савременог друштва, што је нормирано Уставом Републике Србије, Олимпијском повељом МОК-а и Међународном повељом о физичком васпитању и спорту УНЕСКО-а из 2015. године. Са друге стране, недовољно кретање постало је један од водећих фактора ризика за настанак хроничних незаразних болести, при чему физички неактивне особе имају за 20–30% већу вероватноћу преране смртности у односу на физички активне појединце. Светска здравствена организација (WHO, 2020) дефинише физичку активност као сваку скелетно-мишићну акцију која доводи до потрошње енергије, те прописује прецизне нормативе за различите старосне категорије. Према овим смерницама, деца и млади (од 5 до 17 година) треба дневно да спроводе најмање 60 минута умерене до интензивне аеробне активности, уз ограничавање времена проведеног испред екрана. Одрасла лица (18–64 године) и старији од 65 година би ради очувања здравља требало недељно да издвоје 150–300 минута умереног или 75–150 минута високоинтензивног аеробног тренинга, уз вежбе за јачање мишића најмање два пута седмично. За популацију старију од 65 година додатно се препоручују вежбе равнотеже и координације у циљу превенције падова.

Резултати *Истраживања здравља становништва Србије* из 2019. године (Milić et al., 2021) указују на изразито низак ниво физичке културе ван радног амбијента. Свега 4,4% одраслих грађана испуњава препоруке Светске здравствене организације у области здравствено усмереног вежбања током слободног времена, а овај проценат опада са старошћу од 11,2% код најмлађих пунолетника до свега 0,6% у старосној групи пред пензију (55–64 године). Статистички показатељи делују повољније (64,6% испуњености стандарда) искључиво уколико се у анализу уврсте и физички напори током радног процеса. Активне видове транспорта (пешачење или вожњу бицикла) у трајању од пола сата дневно практикује свега 9,7% грађана, при чему је употреба бицикла изразито регионално специфична и знатно је присутнија у Војводини (23,5%) него у Београду (1,8%). Фитнесом или рекреативним вежбањем бар три пута недељно бави се 8,8% популације, уз евидентан родни јаз у корист мушкараца (11% у односу на 6,9% жена) (WHO, 2020).

8.1.2. Спорт старих лица и прилагођавање вежбања трећем животном добу

Спорт старијих особа данас заузима значајно место на агендама европских спортских институција, као и у оквиру ресорног Министарства спорта Републике Србије. Имајући у виду да Србија спада у групу демографски старијих нација, дужност јавних власти огледа се у стварању институционалних и просторних услова за редовно спровођење физичких активности ове популације. Према важећим системским критеријумима, у ову категорију убрајају се сва лица са навршених 65 и више година живота.

Процес старења праћен је бројним физиолошким променама, од којих је најизраженије опадање нивоа свакодневне физичке активности, што директно генерише негативне психосоматске последице. Ово је период преласка из фазе редовног радног ангажмана и структурисаних дневних навика у фазу изражене физичке пасивности и седентарног начина живота. У овој животној доби физичко вежбање може представљати чак и потенцијални ризик уколико није прецизно дозирано и прилагођено моторичким могућностима појединца, уз уважавање свих биолошких ограничења. Сходно томе, тренажни процеси код старијих лица морају бити примарно усмерени на развој и очување равнотеже и баланса, како би се предупредили падови који често доводе до компликованих фрактура са високом стопом смртности услед отежаног опоравка. Због тога превенција и континуирана медицинска контрола представљају апсолутни приоритет, те се врхунски резултати могу остварити искључиво кроз синергију спортске

науке и медицине. За популацију од 65 и више година као најприкладнији облици кретања издвајају се умерено ходање, вожња бицикла, пливање и рекреативни плес. Међутим, истраживања (Ružičić Dragojlović et al., 2016) показују да се свега 2% пензионера у Србији редовно укључује у стручно вођене програме вежбања, док доминантни део ове популације остаје потпуно физички пасиван (Smiljković, 2016).

Поред несумњивог физиолошког бенефита, наведене активности поседују и изражену социјалну компоненту. Њихова реализација у мањим групама пружа могућност за одржавање друштвених контаката и сузбијање усамљености проблема са којим се лица трећег доба често суочавају. Физичка активност у подржавајућем и пријатељском окружењу омогућава појединцу да се осећа интегрисано и друштвено написано. Овај пример јасно илуструје обухватност физичке културе и широк дијапазон импликација које теорија спорта има на психофизички статус и квалитет живота појединаца. Савремена наука спорт више не дефинише као изолован систем, већ га посматра као фундаментални сегмент укупне друштвене стварности.

За разлику од традиционалног концепта теорије спорта, који је доминантно усмерен на врхунска спортска достигнућа и селекцију талената, проучавање физичке активности старијих особа означава важан парадигматски заокрет. У овом контексту, спорт постаје примарни фактор очувања функционалне независности појединца. Док класична теорија тренинга обухвата процесе адаптације, сукцесивног повећања оптерећења и темпирања спортске форме, рад са старијим особама захтева потпуну индивидуализацију, где оптерећења искључиво прате специфично биолошко стање вежбача. На тај начин теорија спорта добија нову квалитативну димензију, проширујући своје интересовање на све фазе људског животног циклуса.

Интеграцијом моторичких сазнања из области спорта, препорука Светске здравствене организације и медицинских критеријума, постављају се темељи геронтолошке кинезиологије. У оквиру ове научне поддисциплине, основни моторички приоритети су:

- Развој и подршка квалитета равнотеже (баланса);
- Унапређење опште координације;
- Очување мишићне снаге и масе;
- Повећање кардиореспираторне издржљивости.

С обзиром на то да је кретање у трећем добу лишено такмичарског императива, оно постаје главно средство за дружење, очување здравља и подизање квалитета живота. У овој фази долази до трансформације потреба потреба за такмичењем и доказивањем, типична за младост, уступа место тежњи за очувањем виталности. Трагање за победом више није усмерено према противнику на спортском бориштy, већ постаје унутрашња борба за превазилажење сопствених слабости и заустављање биолошких процеса пропадања ткива (Council of Europe, 1988). Редовно вежбање тако делује као природни заштитни механизам против прераног старења.

Физичка активност се сасвим оправдано сврстава у корпус основних људских права. Теорија спорта тиме превазилази стари концепт према коме је спорт ексклузивно право младих; укључивањем рекреације лица трећег доба она постаје инклузивнија, хуманија и универзално примењива током целог живота.

Тренутно стање у Републици Србији карактеришу озбиљни системски изазови у погледу обухвата старијих сугрђана редовним физичким вежбањем. Првенствени проблем представља дефицит адекватне спортске инфраструктуре. Србија не располаже довољним бројем отворених и затворених јавних базена, а неретко и велики градови који су значајни туристички центри немају функционалне базене у саставу својих спортских објеката. Хедотерапија и хидрокинезитерапија у води представљају идеалне активности за ову популацију, јер ефекат бестежинског стања смањује притисак на кичмени стуб и дегенерисане зглобове, пружајући најбезбеднији амбијент за кретање.

Поред инфраструктуре, неопходно је обезбедити континуирано финансирање програма рекреације за старије, као и системско образовање стручног кадра (тренера) специјализованог за рад са овом популацијом. Иако је спорт старих формално у надлежности Спортског савеза Србије, у практичној примени изостају прецизни и централизовани подаци о броју активних вежбача и њиховој организацији. Старије особе су у важећем Закону о спорту маргинално заступљене (Zakon o sportu, 2016), а медијска видљивост своди се на спорадичне манифестације као што су „Олимпијада трећег доба" или акција „Забрањено старење". Рекреација пензионера тренутно се не налази у примарном фокусу државног спортског система, нити се за ове намене издвајају значајнија средства из јавних буџета.

Према методологији физичке културе, државне институције и јединице локалне самоуправе имају дужност да буду носиоци бесплатних јавних програма (Ministarstvo sporta, 2026), како би се слободно време које старији грађани претежно проводе у седећем положају у кући (Ružičić Dragojlović et al., 2016) преусмерило у корисно и вођено вежбање. Интеграција потреба трећег доба у дугорочне стратешке документе (Savet Evrope, 2021) представља основ за изградњу праведног друштва у којем је право на кретање суштински заштићено.

Константни деграфски раст удела старијих лица у укупној популацији Европе указао је на чињеницу да је изворна Европска повеља „Спорт за све" из 1975. године у великој мери занемарила пензионерску популацију. Из тог разлога, Комитет министара Савета Европе усвојио је 1988. године Препоруку бр. R (88) 8 под називом „*Спорт за све старије особе*" (Council of Europe, 1988). Овај документ истиче подршку физичке културе у очувању моторичких способности, самосталности и функционалне независности старијих лица.

Основна начела ове Препоруке, као и касније Ревидиране Европске спортске повеље из 2021. године (нарочито Члан 10), обавезују државе чланице на следеће мере (Savet Evrope, 2021):

1. Промоцију и доступност: Обезбеђивање свих услова за промовисање спорта међу старијима и омогућавање приступа специјализованим програмима без условљавања;
2. Финансирање и разбијање стереотипа: Обезбеђивање јавних средстава за пројекте који сузбијају друштвене предрасуде према старењу кроз стално информисање јавности;
3. Научна истраживања: Инвестирање финансијских средстава у студије које изучавају физичко вежбање старих, са посебним акцентом на лица која претходно нису била спортски активна;
4. Едукацију кадра: Стално унапређење стручних капацитета тренера и особља у геронтолошким центрима за осмишљавање и спровођење вежби;
5. Прилагођена такмичења и медијску кампању: Организовање спортских сусрета прилагођених психофизичким могућностима старијих, уз континуирану промоцију у традиционалним и дигиталним медијима.

8.1.3. Инклузија у спорту: Приступачност и спортске активности особа са инвалидитетом

Спорт особа са инвалидитетом проучава се кроз две основне и међусобно повезане димензије: врхунски (такмичарски) спорт и рекреативни спорт. У Републици Србији област врхунског спорта особа са инвалидитетом изразито је квалитетно институционално уређена, како у погледу организационе и материјалне подршке за припреме и учешће на Параолимпијским играма, тако и кроз систем материјалног вредновања врхунских резултата остварених на европским и светским шампионатима, односно Параолимпијским играма.

Наведени сегмент правно је регулисан *Уредбом о националним спортским признањима и новчаним наградама*[5], којом је успостављен принцип потпуне једнакости у награђивању спортиста са инвалидитетом и спортиста без инвалидитета. За разлику од појединих европских држава које примењују политику тзв. „позитивне дискриминације" (којом се одређују различити износи награда), Република Србија примењује систем апсолутне равноправности. Као репрезентативан пример издваја се вредновање освајања златне медаље на Олимпијским и Параолимпијским играма у Паризу, где су свим освајачима највишег одличја независно од тога да ли се такмиче у редовном или параолимпијском програму — додељене идентичне једнократне новчане награде у износу од 200.000 евра.

Поред једнократних премија, држава Србија системски вреднује радове параолимпијаца и доделом Националног спортског признања, које подразумева доживотно месечно новчано примање. Конкретно, освајање златног одличја на Параолимпијским играма носи спортисти и његовом тренеру једнократну награду од 200.000 евра, као и право да након навршене 40. године живота доживотно примају месечни износ у висини од три просечне нето зараде у Републици Србији за децембар претходне године (што на нивоу обрачуна износи 509.763,00 динара, односно приближно 4.300 евра). Из ових показатеља недвосмислено произилази стратешко опредељење државе да обезбеди институционалну и материјалну сигурност актерима параолимпијског спорта. Насупрот томе, иако постоји одређена подршка, рекреативни спорт особа са инвалидитетом у Србији још увек није достигао системски ниво и степен развијености какав има професионални, односно врхунски спорт. Ипак, научна анализа и практично унапређење ове области попримају све већу важност, при чему истовремено пружају

5 *Уредба о националним спортским признањима и новчаним наградама* („Службени гласник РС", бр. 22/2016, 83/2017, 65/2019, 74/2021, 10/2024 и 57/2024).

значајан импулс еволуцији и богаћењу опште теорије спорта. На тај начин долази до трансформације спортске науке и напуштања традиционалног концепта усмереног искључиво на биомеханичке и физиолошке капацитете људског тела. Увођењем ове тематике значајно се унапређује и обогаћује научни приступ у оквиру социологије физичке културе (Doll-Tepper, 2016). У погледу термина и концептуалних дефиниција које се користе за описивање појединаца са нарушеним здравственим статусом који учествују у спортским активностима, *Европска спортска повеља о спорту за све* дефинисала је јединствен термин особе са инвалидитетом.

Овај појам има широк дијапазон и обухвата различите облике физичких, менталних и психосоматских оштећења (Council of Europe, 1986). Развој рекреативног спорта код особа са инвалидитетом као примарни исход има подизање укупног квалитета живота и олакшавање њихове потпуне социјалне интеграције. Како би се ови капацитети сукцесивно развијали, неопходно је континуирано институционално ангажовање јавних власти кроз системско финансирање и промоцију рекреативних програма. Спорт у овом контексту делује као кохезивни фактор социјалне инклузије, јер реализација прилагођених спортских садржаја директно доприноси:

- Рехабилитацији и унапређењу локомоторних функција;
- Јачању самопоуздања и психолошке стабилности;
- Остваривању пуне функционалне независности појединца (United Nations, 2006).

Формално-правно утемељење области спорта особа са инвалидитетом започело је на Конференцији европских министара надлежних за спорт, одржаној на Малти 1984. године, када је усвојена Резолуција бр. 7/84 о спорту за хендикепиране и друге здравствено угрожене групе (Council of Europe, 1986). Овим документом констатовано је да се одређене популационе групе суочавају са бројним препрекама које онемогућавају њихово равноправно учешће у спортским активностима и физичком васпитању. Сходно томе, упућен је апел Комитету министара Савета Европе да подстакне државе чланице на примену следећих мера:

- Инфраструктурна прилагођеност: Уклањање архитектонских баријера и обезбеђивање неометаног приступа јавним спортским објектима;
- Финансијски континуитет: Издвајање стабилних буџетских средстава намењених програмираном вежбању ових лица;
- Курикуларна реформа: Едукација наставног кадра у предшколским и школским установама о специфичностима прилагођеног физичког васпитања;

- Партиципација у одлучивању: Обезбеђивање адекватне заступљености особа са инвалидитетом у управљачким структурама спортских организација и савеза;
- Истраживачки рад и сарадња: Спровођење научних пилот-пројеката.

На Петој конференцији у Даблину (1986) усвојена је Европска повеља о „Спорту за све: особе са инвалидитетом", што је убрзо довело до усвајања Препоруке бр. R (86) 18 од стране Комитета министара Савета Европе. Документ је концептуално подељен на два сегмента: Део А којим се дају смернице извршним органима држава чланица и Део Б намењен невладином спортском сектору. У Делу А наведене Повеље дефинисане су следеће обавезе за демократске владе:

1. Сензибилизацију јавног и приватног сектора за потребе вежбања особа са инвалидитетом у оквиру рекреације и образовног система;
2. Креирање јавних политика које кроз физичку активност побољшавају телесни статус и социјалну комуникацију појединца;
3. Формирање националних координационих тела која би окупила експерте из различитих области физичке културе и медицине;
4. Спровођење научних истраживања која валоризују психолошке, физиолошке и социјалне бенефите спорта код различитих категорија инвалидитета.

8.2.СОЦИОЛОШКИ И ТЕОРИЈСКИ ОКВИР СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

Савремено поимање слободног времена углавном се заснива на тези да је реч о потпуно аутономној сфери појединца. Човек самостално доноси одлуке о начину његовог коришћења, руковођен искључиво личним задовољством и потпуно ослобођен притиска стварања нове материјалне вредности или остваривања економске користи (Dumazedier, 1967). Међутим, овај феномен данас поприма нове димензије, с обзиром на то да је глобално друштво увелико закорачило у Четврту индустријску револуцију, док истовремено поставља темеље Пете. Док је претходни талас примарно оријентисан на имплементацију вештачке интелигенције, дигиталних технологија и напредне роботике, надолазећа ера тежи да човека поново позиционира у центар свих друштвених и економских процеса (Ghareb & El-Haddadeh, 2024).

У оваквом амбијенту доминације савремених технологија, феномен слободног времена постаје изузетно комплексан. Интеракција на друштвеним мрежама и свакодневна употреба вештачке интелигенције представљају специфичне изазове који неретко воде ка социјалној изолацији. Парадокс модерног доба огледа се у томе што виртуелни простор нуди неограничену, ананомну и невидљиву комуникацију под псеудонимима, омогућавајући појединцима да изразе ставове које у реалном животу вероватно никада не би саопштили. У таквом контексту, начин на који млађа популација проводи своје време постаје озбиљан друштвени изазов, а још комплексније питање јесте како унутар тог дигиталног миљеа афирмисати физичко вежбање као примарни избор.

Појек (Rojek, 2010) у својим анализама наглашава да у друштву преплављеном екранима, начин доживљавања слободног времена постаје кључни индикатор субјективног благостања, односно простор у којем појединац настоји да ревитализује сопствену хуманост и развије потиснуте потенцијале. Оваква настојања се у социологији традиционално ослањају на класични модел Жила Думаздјеа (Dumazedier, 1967), који слободно време структурира кроз три комплементарне функције: регенеративну (као биолошки пандан раду), хедонистичку (која служи као заштита од стреса) и креативну (усмерену на свестрану изградњу личности). Ипак, савремени начин живота условљава јасну поларизацију унутар овог феномена, препознајући модел активног деловања и модел пасивне изолованости. Насупрот конструктивним облицима, Стебинс (Stebbins, 2015) поставља тезу о пасивној доколици као стању потпуне психофизичке инертности. Овај облик карактерише некритичко и бесконачно конзумирање онлајн садржаја, што дугорочно води ка деструкцији реалних међуљудских односа. Са друге стране, аутентично

и продуктивно слободно време захтева свестан вољни ангажман, улагање менталног фокуса и телесне енергије у активности које доносе личну сатисфакцију – било да је реч о спортском тренингу, креативним хобијима или алтруистичком деловању у заједници (Stebbins, 2020).

Када говоримо о слободном времену деце онда морамо овај феномен посматрати кроз призму слободне игре. Наиме игра је можда и најзначајнији фактор у процесу емоционалног, когнитивног и социјалног развоја али је и овај сегмент озбиљно угрожен и завистан најамње од деце. Наиме родитељи дана ссве више теже томе да управљају дечијим слободним временом организујући им мноштво ваннаставних активности (музичка школа, глума, фолклор, спорт, приватни часови и сл...). Са друге стране, а како су закључили Кордес и Милер постоји још један изазов у процесу дефинисања и коришћења слободног времена деце, а то је коришћење модерних технологија као пасивно конзумирање дигиталних садржаја који доводи до појаве ране гојазности код деце (Cordes & Miller, 2021).

Након детињства долази период адолесценције када млади све више управљају својим слободним временом јер њиме више не управљају родитељи. Ово је период почетка одрастања када млади почињу да се уче да доносе одлуке за које су и одговорни тако да се на тај начин и гради идентитет младог човека као одговорног и свесног бића.

Питања за проверу знања

1. На који начин слободно време и анализа буџета времена утичу на позитиван развој младих?
2. Каква је улога структуре и социјалног контекста рекреативних активности у превенцији антисоцијалног понашања адолесцената?
3. Кроз које концепте се посматра коришћење времена код тинејџера и адолесцената у различитим деловима света?
4. Који су кључни налази истраживања о положају и потребама младих у Републици Србији?
5. На који начин дигиталне технологије и употреба рачунара током детињства утичу на развој и слободно време деце?
6. Које су препоруке Светске здравствене организације (СЗО) у вези са физичком активношћу и седентарним начином живота?
7. Какав утицај физичка активност има на функционалне способности и здравствени статус становништва?
8. На који начин рекреативна физичка активност делује на ментално здравље и одржавање баланса код особа у трећем добу?
9. Какви су ефекти ангажованости пензионера у спортско-рекреативним активностима?
10. Који су основни циљеви и смернице дефинисане Стратегијом развоја спорта у Републици Србији за период 2026–2035. године?
11. Које су ključne одредбе и правни оквири дефинисани важећим Законом о спорту?
12. Шта представља и шта прописује Ревидирана Европска спортска повеља?
13. Који је значај Европске урбане повеље у контексту обезбеђивања простора за спорт и рекреацију?
14. Како међународне препоруке и резолуције третирају спорт за све, с посебним освртом на старије особе?
15. Какав је историјски развој параолимпијског спорта од периода реабилитације до врхунског такмичарског спорта?
16. Које смернице доносе међународне повеље и резолуције о спорту за лица са инвалидитетом и друге здравствено угрожене групе?

17. На који начин Уједињене нације кроз своје извештаје промовишу спорт као средство за изградњу бољег друштва?
18. Како Жан Димаздије (Jean Dumazedier) дефинише прелазак ка „друштву слободног времена“?
19. Шта обухвата концепт „озбиљног слободног времена“ (Serious Leisure Perspective) према Роберту Стебинсу?
20. На који начин се анализира социологија и култура слободног времена кроз рад савремених теоретичара?
21. Како транзиција са концепта Индустрије 4.0 на Индустрију 5.0 утиче на човека, одрживост и организацију рада и слободног времена?

Литература

Caldwell, L. L. (2005). Why leisure therapeutic recreation more than ever. *Leisure Sciences, 27*(4), 281–294. https://doi.org/10.1080/01490400590930835

Cordes, C., & Miller, E. (2021). *Fool's gold: A critical look at computers in childhood*. Alliance for Childhood.

Council of Europe. (1984). *Resolution No. 7/84 on sport for handicapped persons and other health-risk groups*. 4th Conference of European Ministers responsible for Sport, Malta.

Council of Europe. (1986). *Recommendation No. R (86) 18 of the Committee of Ministers to Member States on the European Charter on Sport for All: Disabled Persons*. Committee of Ministers.

Council of Europe. (1988). *Recommendation No. R(88)8 of the Committee of Ministers to member States on Sport for All: Older Persons*. https://rm.coe.int/09000016804f05e2

Doll-Tepper, G. (2016). Development of Paralympic Sport: From Rehabilitation to Competitive Sport. *U The Paralympic Games: Explaining the Olympic Phenomenon* (str. 35–48). Routledge.

Dumazedier, J. (1967). *Toward a Society of Leisure*. Free Press.

Ghareb, M., & El-Haddadeh, R. (2024). The transition from Industry 4.0 to Industry 5.0: A systematic review of human-centricity and sustainability in manufacturing. *Journal of Industrial Information Integration, 38*, 100572.

Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut". (2025). *Fizička aktivnost i uticaj na zdravlje*. http://www.batut.org.rs/index.php?content=2541

Kleiber, D. A., Walker, D. J., & Mannell, R. C. (2014). *A social psychology of leisure* (2. izd.). Venture Publishing.

Larson, R. W. (2000). Toward a psychology of positive youth development. *American Psychologist, 55*(1), 170–183. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.170

Larson, R., & Verma, S. (1999). How children and adolescents spend time across the world: Work, play and developmental opportunities. *Psychological Bulletin, 126*(5), 701–736.

Mahoney, J. L., & Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence, 23*(2), 113–127. https://doi.org/10.1006/jado.2000.0302

McCrindle, M. (2020). *The generations defined. McCrindle Research*. https://mccrindle.com.au/article/topic/demographics/the-generations-defined/

Milić, N., Mišković, S., Savić, M., & Marković, J. (2021). *Istraživanje zdravlja stanovništva Srbije 2019. godine.* Republički zavod za statistiku.

Ministarstvo sporta Republike Srbije. (2026). *Strategija razvoja sporta u Republici Srbiji za period 2026–2035. godine* (*Službeni glasnik RS,* br. 55/2026). https://mos.gov.rs/strategija-razvoja-sporta-u-republici-srbiji-za-period-2026-2035-

Ministarstvo turizma i omladine. (2024). *Istraživanje položaja i potreba mladih u Republici Srbiji*. https://mto.gov.rs/extfile/sr/4341/Istrazivanje.pdf

Nešić, M., & Mazić, S. (2022). *Fizička aktivnost i mentalno zdravlje u trećem dobu*. Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Pešikan, A., Videnović, M., & Plut, D. (2012). Slobodno vreme i pozitivan razvoj mladih: Analiza budžeta vremena. *Primenjena psihologija, 3*(2), 141–155. (Videnović, M., Pešikan, A., & Plut, D. [2010], Psihološka istraživanja, Vol. XV [2]).

Rojek, C. (2010). *The Labour of Leisure: The Culture of Free Time*. SAGE Publications.

Ružić, L., Dragojlović, R., Anđelski, H., Branković, S., & Barnić-Stojković, A. (2016). Procena fizičke aktivnosti i funkcionalne sposobnosti vojnih osiguranika starijih od 70 godina. *Zdravstvena zaštita*, (2), 1–9.

Savet Evrope. (1992). *Evropska urbana povelja.* Stalna konferencija lokalnih i regionalnih vlasti Evrope.

Savet Evrope. (2021). *Revidirana Evropska sportska povelja* (Preporuka CM/Rec(2021)5). Komitet ministara Saveta Evrope. https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a42107

Smiljković, M. (2016). *Angažovanost penzionera u rekreaciji (Završni rad)*. Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu.

Stebbins, R. A. (2015). *The idea of leisure: First principles*. Transaction Publishers.

Stebbins, R. A. (2020). *The serious leisure perspective: A synthesis*. Palgrave Macmillan.

United Nations. (2006). *Sport for a Better World: Report on the International Year of Sport and Physical Education.* UN.

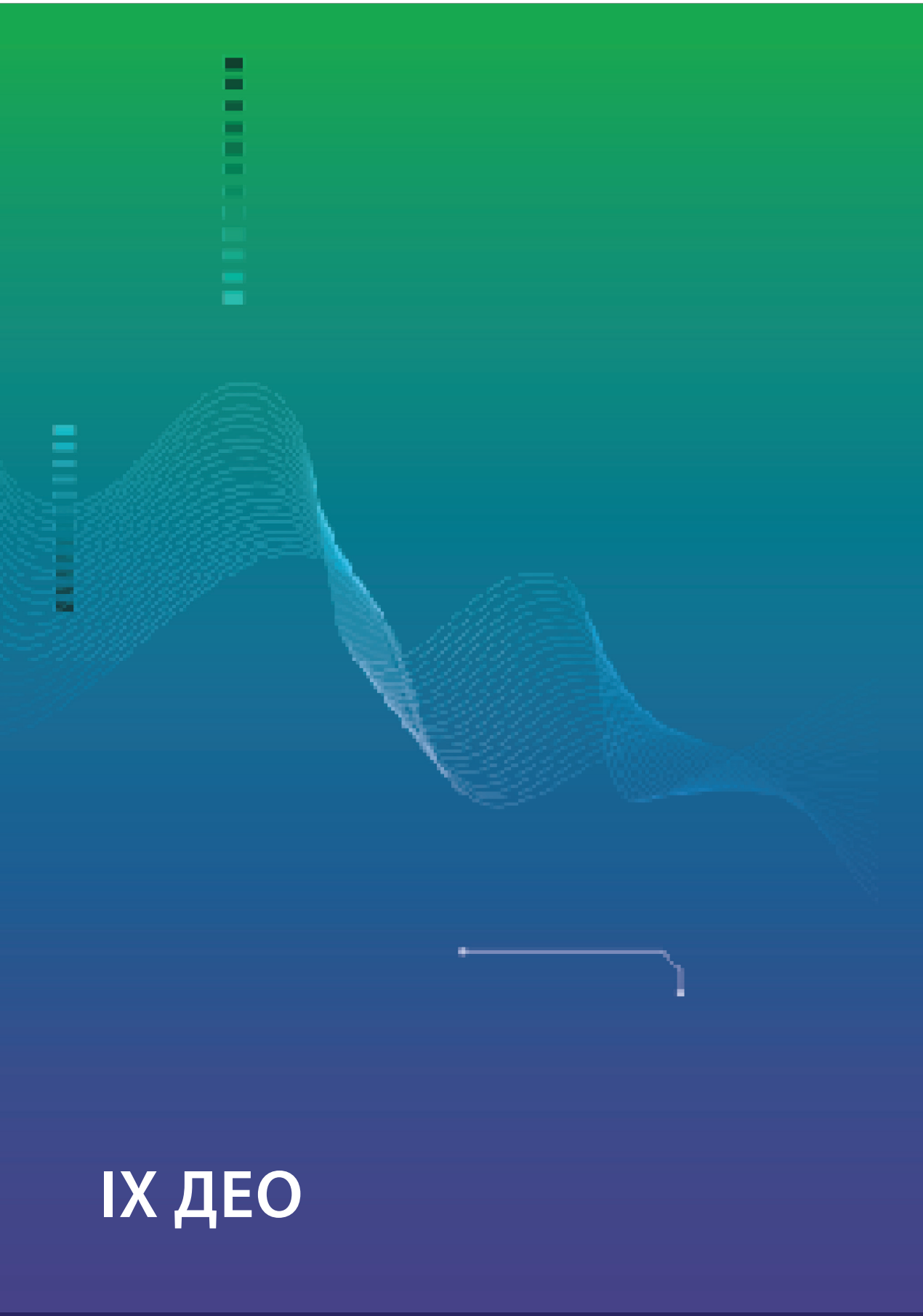
Wight, V., Price, J., Bianchi, S., & Hunt, B. (2009). The Time Use of Teenagers. *Social Science Research, 38*(4), 792–809.

World Health Organization. (2020). *WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour*. World Health Organization. ISBN: 9789240015128

World Health Organization. (2024). *A focus on adolescent health and well-being: Findings from the 2021/2022 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey*. WHO Regional Office for Europe.

Zakon o sportu. (2016). *Službeni glasnik RS*, br. 10/2016. Beograd.

Živković, M., Tanović, I., & Momčilović, V. (2018). Efekti fizičke aktivnosti na balans starijih lica: Pregledna studija. *Sport i zdravlje, 13*(2), 758–781.

IX ДЕО

ИГРА

9. ИГРА

9.1. ПОЈАМ ИГРЕ

Игра представља једну од најстаријих и најприроднијих људских активности. Присутна је од најранијег детињства и јавља се у свим културама и историјским периодима, без обзира на узраст, пол или друштвени статус. Иако се најчешће повезује са децом, игра није искључиво облик дечјег понашања, већ универзална људска активност која прати човека током читавог живота. Кроз игру човек истражује свет који га окружује, стиче нова искуства, развија способности и успоставља односе са другим људима.

Управо због своје разноврсности и присутности у бројним областима људског живота, игру није једноставно једнозначно дефинисати. Филозофи, педагози, психолози и теоретичари спорта различито су приступали њеном тумачењу, наглашавајући различите аспекте игре као што су слобода, задовољство, машта, стваралаштво, правила или друштвена интеракција. Због тога не постоји једна општеприхваћена дефиниција игре, већ више различитих приступа који се међусобно допуњују.

Међу најзначајнијим ауторима који су настојали да објасне суштину игре издваја се холандски историчар културе Јохан Хојзинга. Он је игру посматрао као добровољну активност која се одвија у оквиру одређених временских и просторних граница, према правилима која учесници добровољно прихватају (Hojzinga & Stamać, 1970; Pavlović & Vejnović, 2014). Према његовом схватању, игра има сопствени смисао и вредност, а учесницима пружа осећај радости, неизвесности и издвојености од свакодневног живота. Управо због тога Хојзинга игру сматра једним од темељних елемената културе и људског стваралаштва (Hojzinga & Stamać, 1970; Pavlović & Vejnović, 2014).

Значајан допринос разумевању игре дао је и француски социолог Роже Кајоа, који је указао на њене основне карактеристике. Према његовом тумачењу, игра је слободна активност у којој учешће није наметнуто, временски и просторно је издвојена од свакодневног живота, њен исход није унапред познат, одвија се у складу са прихваћеним правилима и нема непосредну материјалну корист. На овај начин Кајоа је додатно истакао да вредност игре није у спољашњем резултату, већ у самом процесу играња и искуству које учесници током игре стичу (Kajoa, 1979; Pavlović & Vejnović, 2014).

Ослањајући се на идеје Хојзинге и Кајое, Божидар Тадић је игру описао као слободну активност тела и духа којој се појединци препуштају првенствено ради задовољства, забаве и личног испуњења (Tadić, 1985). Истовремено, кроз игру човек развија своје физичке, интелектуалне и социјалне способности, што показује да она има далеко шири значај од саме разоноде. Иако игра сама по себи нема практичан циљ, њени ефекти су изузетно значајни за укупан развој личности.

Поред филозофског и педагошког приступа, игра има и значајно место у теорији спорта. Она представља полазиште за разумевање настанка и развоја спорта, јер су многе данашње спортске дисциплине настале постепеним обликовањем различитих облика игре. У том процесу спонтана активност временом добија јасно дефинисана правила, организацију, такмичарски карактер и институционални оквир, чиме прераста у спортску активност. Због тога се спорт често посматра као институционализован и организован облик игре, који задржава њене основне карактеристике, али им додаје систем правила, такмичења и друштвеног признања (Pavlović & Vejnović, 2014).

Иако су различити аутори на различите начине дефинисали игру, већина њих сагласна је да она представља добровољну, слободну и смислену активност чији је основни циљ садржан у самом процесу играња. Управо због тих карактеристика игра има изузетан значај за развој појединца, културе и друштва, а њен утицај посебно долази до изражаја у области спорта. Разумевање појма игре представља основу за разумевање њених особина, функција и улоге у спорту.

Слика 30. Дечја игра – прескакање вијаче као вид физичке активности

Извор: https://unsplash.com/photos/group-of-school-kids-having-fun-in-nature-focus-is-on-foreground-9FgviMvBvm8

9.2. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ИГРЕ

Без обзира на то да ли је реч о дечјој игри, рекреативним активностима или спортском такмичењу, игра поседује особине које је издвајају од других облика људске активности, као што су рад, учење или професионалне обавезе. Управо те карактеристике омогућавају да се игра препозна као посебан облик људског понашања и представљају основу за разумевање њене улоге у спорту.

Једна од најважнијих карактеристика игре јесте **добровољност**. У игри човек учествује сопственом одлуком, без спољашње принуде. Управо зато игра представља активност у којој појединац слободно бира да учествује, јер у њој проналази задовољство, изазов или прилику за дружење. Уколико је учешће условљено или наметнуто, губи се једна од њених основних одлика, па таква активност све више поприма обележја обавезе, а све мање обележја игре (Pavlović & Vejnović, 2014).

Са добровољношћу је уско повезана и **слобода**. Игра омогућава учеснику да испољи машту, креативност и самосталност у доношењу одлука. Управо у таквом окружењу развијају се нове идеје, различити начини решавања проблема и оригинални облици понашања. Због тога игра представља једно од најподстицајнијих окружења за учење, стваралаштво и развој личности (Pavlović & Vejnović, 2014).

Још једно важно обележје игре јесте **задовољство**. За разлику од рада, чији је циљ најчешће постизање одређеног резултата или материјалне користи, игра се пре свега одвија ради самог процеса играња. Учесници у њој уживају, осећају радост, узбуђење и задовољство, без обзира на коначан исход. Управо та унутрашња мотивација представља један од главних разлога због којих се људи играју током читавог живота (Pavlović & Vejnović, 2014).

Свака игра подразумева и постојање **правила**. Она могу бити једноставна и договорена непосредно пре почетка игре или строго прописана и међународно прихваћена, као што је случај у спорту. Правила обезбеђују једнаке услове за све учеснике, одређују начин игре и доприносе њеној правичности. Управо захваљујући јасно дефинисаним правилима, многе традиционалне игре временом су се развиле у савремене спортске дисциплине (Pavlović & Vejnović, 2014).

Посебну драж игри даје **неизвесност исхода**. Да је победник познат унапред, игра би изгубила свој основни смисао. Неизвесност ствара узбуђење, подстиче мотивацију и захтева стално доношење одлука и прилагођавање новонасталим ситуацијама. Управо због тога неизвесност представља један од основних елемената који игру чини занимљивом како учесницима, тако и посматрачима (Pavlović & Vejnović, 2014).

Још једна значајна карактеристика игре јесте њена **издвојеност од свакодневног живота**. Игра се одвија у оквиру одређеног простора и времена и има сопствени ток и правила. Док траје игра, учесници прихватају њене законитости и улазе у посебан свет који се разликује од свакодневних обавеза и животне стварности. По завршетку игре, враћају се својим уобичајеним друштвеним улогама и обавезама (Pavlović & Vejnović, 2014).

Иако игра може довести до различитих резултата, њена суштина није у стварању материјалне користи, већ у самом искуству играња. Због тога се као једна од њених особина наводи и **непродуктивност**, јер циљ игре није производња добара или стицање економске користи. Међутим, у савременом професионалном спорту ова граница је донекле измењена, будући да спорт представља и значајну привредну делатност. Ипак, без обзира на економску димензију спорта, основне карактеристике игре остају препознатљиве (Pavlović & Vejnović, 2014).

На крају, игра има и изражену **социјалну улогу**. Она омогућава успостављање комуникације, сарадње и међусобног поверења међу учесницима. Кроз игру појединац учи да поштује правила, прихвата успех и неуспех, развија осећај одговорности и сарадње са другима. Управо зато игра представља важан фактор социјализације и васпитања, а њен значај превазилази оквире забаве и рекреације (Pavlović & Vejnović, 2014).

9.3. УЛОГА ИГРЕ У РАЗВОЈУ ЧОВЕКА

Игра има значајну улогу у развоју човека током читавог животног века. Иако се најчешће повезује са детињством, њен значај далеко превазилази рани развој, јер представља средство учења, усавршавања и социјалне интеракције у свим животним добима. Кроз игру човек стиче нова искуства, развија своје способности, истражује окружење и учи да се прилагођава различитим ситуацијама. Управо због тога игра има важно место у васпитању, образовању, рекреацији и спорту, а њен допринос развоју личности препознат је у бројним научним дисциплинама.

Једна од најважнијих улога игре огледа се у **физичком и моторичком развоју**. Током игре човек изводи различите облике кретања, као што су ходање, трчање, скакање, бацање, хватање и одржавање равнотеже, чиме се природно развијају основне моторичке способности и вештине. Код деце игра представља најприроднији начин стицања и усавршавања моторичких образаца, док код одраслих доприноси очувању физичке активности, здравља и функционалних способности. Редовно учешће у играма позитивно утиче на развој координације, снаге, брзине, издржљивости, равнотеже и прецизности, што представља основу за касније укључивање у различите спортске активности (dos Santos Filho & de Oliveira, 2024; Gerasimovičienė & Sakalauskienė, 2025; Pavlović & Vejnović, 2014).

Поред физичког развоја, игра има значајан утицај и на **когнитивни развој.** Током игре учесници непрестано посматрају, анализирају ситуације, доносе одлуке и прилагођавају своје понашање новим околностима. На тај начин развијају пажњу, памћење, концентрацију, логичко размишљање и способност решавања проблема. Игра такође подстиче машту и креативност, јер омогућава испробавање различитих идеја и проналажење нових начина за савладавање изазова. Управо због тога игра представља важан део процеса учења и стицања нових знања (Kohli, 2025; Pavlović & Vejnović, 2014).

Једнако важна је и **емоционална улога игре**. Током игре човек доживљава различите емоције, као што су радост, узбуђење, ишчекивање, понос, али и разочарање након неуспеха. Суочавајући се са различитим емоционалним ситуацијама, постепено учи да контролише своје реакције, прихвата успех и неуспех, развија самопоуздање и истрајност. Ове особине имају велики значај не само у спорту, већ и у свакодневном животу, јер доприносе развоју емоционалне зрелости и психолошке отпорности (Barish, 2020; Ho, 2022; Pavlović & Vejnović, 2014).

Игра има и изражену **социјалну функцију,** јер омогућава успостављање односа са другим људима. Кроз заједничко учешће у игри развијају се комуникација, сарадња, међусобно поверење и осећај припадности групи. Истовремено, учесници уче да поштују правила, прихватају различита мишљења, деле одговорност и решавају конфликте на конструктиван начин. Управо због тога игра представља једно од најзначајнијих средстава социјализације, посебно током детињства и адолесценције, али њен значај остаје присутан и у одраслом добу кроз рекреативне и спортске активности (Barish, 2020; Corbin, 2007; Pavlović & Vejnović, 2014).

Посебан значај игре огледа се у **њеној васпитној и образовној улози**. Захваљујући својој привлачности и добровољном карактеру, игра представља ефикасно средство за стицање знања, развој позитивних навика и усвајање друштвено прихватљивих вредности. Кроз игру се развијају дисциплина, одговорност, упорност, поштовање правила, фер-плеј и толеранција, што доприноси формирању целовите личности. Управо због тога игра заузима важно место у физичком васпитању, спортском тренингу и различитим облицима неформалног образовања (Pavlović & Vejnović, 2014).

Посматрано из угла спорта, игра представља природну основу за развој спортских способности и усвајање спортских вештина. Код деце она омогућава постепено упознавање са основним облицима кретања и правилима, док код младих и одраслих постаје средство усавршавања техничких, тактичких и психолошких способности. Савремени тренажни процес све чешће користи различите облике игре као средство учења и развоја, јер игра истовремено подстиче мотивацију, активно учешће и квалитетније усвајање знања.

Иако се облици игре мењају током живота, њен значај остаје непромењен. Она није само средство забаве, већ важан чинилац физичког, интелектуалног, емоционалног и социјалног развоја човека. Управо због своје свеобухватне улоге, игра представља један од темеља на којима се заснивају физичко васпитање, спорт и многи други облици организоване људске активности.

Илустрација 23. Улога игре у развоју детета

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

9.4. ОД ИГРЕ ДО СПОРТА

Игра се сматра једним од најстаријих облика људске активности, док је спорт настао као резултат њеног постепеног развоја и организовања. Од најранијих људских заједница, различити облици игре били су присутни као средство забаве, учења, развоја физичких способности и припреме за свакодневни живот. Временом су се поједине игре све чешће понављале, добијале устаљена правила и окупљале већи број учесника, што је представљало основу за настанак организованих спортских активности.

Основна разлика између игре и спорта огледа се у степену њихове организованости. Игра је најчешће спонтана, флексибилна и прилагођена учесницима, док спорт подразумева јасно дефинисана правила, утврђене услове извођења, организован систем такмичења и институције које регулишу његово функционисање. На тај начин спорт задржава многе карактеристике игре, али их истовремено надограђује организацијом, стандардизацијом и такмичарском структуром.

Посебно место у овом развоју има **стандардизација правила**. Док се правила у обичној игри могу мењати у зависности од договора учесника, у спорту су она јединствена и важе за све такмичаре. Захваљујући томе обезбеђују се равноправни услови, могућност упоређивања резултата и организовање такмичења на локалном, националном и међународном нивоу. Управо су јасно дефинисана правила омогућила да спорт постане универзална друштвена појава.

Развој спорта био је праћен и постепеним **институционализовањем**. Оснивањем спортских клубова, савеза и међународних федерација створени су услови за организовано спровођење такмичења, образовање стручног кадра и развој спортске инфраструктуре. Истовремено су уведени системи такмичења, критеријуми за суђење, евиденција резултата и механизми који обезбеђују поштовање правила и принципа фер-плеја. На тај начин спорт је постао организована друштвена делатност са јасно дефинисаним циљевима и вредностима.

Иако су се игра и спорт временом развијали у различитим правцима, њихова повезаност је и данас веома изражена. У многим спортским дисциплинама и даље су присутни елементи који су карактеристични за игру, као што су добровољност, радост учешћа, неизвесност исхода, креативност и потреба за надметањем. Управо ови елементи чине спорт привлачним како за учеснике, тако и за гледаоце, без обзира на ниво такмичења.

Савремени спорт значајно је проширио своју улогу у друштву. Поред такмичарске функције, он има васпитну, образовну, здравствену, економску и културну димензију. Ипак, без обзира на професионализацију, комерцијализацију и примену савремених технологија, спорт не губи своју суштинску повезаност са игром. Напротив, управо игра представља његову основу, јер без елемената игре спорт би изгубио своју динамику, неизвесност и мотивишућу снагу.

Због тога се може закључити да игра и спорт не представљају две одвојене појаве, већ различите степене развоја исте људске активности. Док игра представља природан, слободан и спонтан облик испољавања људских способности, спорт је њен организовани, институционализовани и такмичарски облик. Управо тај континуитет објашњава зашто је разумевање игре неопходно за правилно разумевање спорта, његовог настанка и његове улоге у савременом друштву.

Илустрација 24. Пут од игре до спорта

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

9.5. ИГРА У САВРЕМЕНОМ СПОРТУ

Развој савременог спорта није умањио значај игре, већ је њену улогу учинио сложенијом и свеобухватнијом. Иако се данашњи спорт одликује високим степеном професионализације, применом савремених технологија, научно заснованим тренажним процесом и строгом организацијом такмичења, основни елементи игре и даље представљају његову суштину. Управо захваљујући елементима игре, спорт задржава своју динамичност, неизвесност и привлачност, како за спортисте тако и за публику.

У савременом тренажном процесу игра има важну методичку улогу. Применом различитих облика игре омогућава се ефикасније усвајање техничких и тактичких знања, јер спортисти уче у условима који су блиски реалним такмичарским ситуацијама. За разлику од изолованог понављања појединачних покрета, игра захтева истовремено доношење одлука, процену ситуације, избор најбољег решења и брзо прилагођавање променама у окружењу. На тај начин развијају се не само моторичке способности, већ и способност тактичког размишљања, предвиђања и ефикасног решавања проблема.

Посебан значај игре огледа се у развоју мотивације за тренинг и такмичење. Различити облици игре који се користе у спорту уносе разноврсност у процес вежбања, повећавају заинтересованост спортиста и подстичу активно учешће у свим задацима. Ово је нарочито важно у раду са децом и младима, јер се кроз игру спортске вештине усвајају природно, без осећаја принуде, што позитивно утиче на дугорочно бављење спортом.

Поред образовне и тренажне функције, игра има значајну улогу и у развоју психолошких особина спортиста. Током игре спортисти се суочавају са различитим изазовима, доносе одлуке под временским притиском, прихватају ризик и уче да контролишу своје емоције. Истовремено развијају самопоуздање, истрајност, одговорност и способност сарадње са саиграчима, што представља важан предуслов за успешно функционисање у такмичарском спорту.

Без обзира на све промене које је савремени спорт доживео, игра није изгубила свој значај. Напротив, она остаје незаменљиво средство учења, развоја и усавршавања спортиста, али и један од најважнијих разлога због којих спорт задржава своју универзалну привлачност. Управо спој игре, такмичења и сталног усавршавања представља једно од основних обележја савременог спорта.

9.6. ЗНАЧАЈ ИГРЕ ЗА РАЗВОЈ СПОРТА

Игра представља темељ на којем се развио савремени спорт и један је од кључних чинилаца његовог даљег напретка. Иако су се током историје мењали облици организовања спортских активности, правила такмичења и начин припреме спортиста, суштинске вредности игре остале су присутне у свим фазама развоја спорта. Добровољност, радост учешћа, надметање, неизвесност и жеља за усавршавањем и данас представљају основне покретаче спортске активности.

Значај игре огледа се пре свега у томе што она омогућава природан улазак појединца у свет спорта. Кроз различите облике игре деца стичу прва искуства у кретању, сарадњи и надметању, развијају позитиван однос према физичкој активности и постепено усвајају основне спортске вештине. Такав приступ омогућава да се спорт доживи као пријатна и мотивишућа активност, што представља добру основу за касније систематско бављење спортом.

Поред улоге у развоју спортиста, игра значајно доприноси и развоју самог спорта. Управо кроз игру настају нове идеје, усавршавају се техничка и тактичка решења и развијају иновативни приступи тренингу и такмичењу. Слобода експериментисања, која је једно од основних обележја игре, подстиче креативност спортиста и тренера и омогућава стално унапређивање спортске праксе.

Игра има значајну улогу и у очувању вредности на којима спорт почива. Поштовање правила, фер-плеј, уважавање противника, сарадња и одговорност нису само захтеви такмичења, већ вредности које се постепено усвајају управо кроз игру. На тај начин игра доприноси развоју спортске културе и формирању позитивног односа према спорту као важном делу друштвеног живота.

У савременом друштву у коме се физичка неактивност и седентарни начин живота све чешће препознају као значајни здравствени проблеми, игра добија додатни значај. Она представља приступачан и природан начин подстицања кретања, дружења и активног начина живота код људи свих узраста. Истовремено, кроз игру спорт постаје доступнији ширем кругу људи, без обзира на њихов узраст, пол или ниво физичке припремљености, чиме се доприноси његовој масовности и друштвеној вредности.

Може се закључити да игра није само полазна тачка у развоју спорта, већ и његов трајни покретач. Она повезује учење, кретање, надметање, стваралаштво и социјалну интеракцију у јединствен процес који доприноси развоју појединца и спорта у целини. Управо због тога игра задржава незаменљиво место у физичком васпитању, спортском тренингу и свим облицима спортске активности, представљајући један од најважнијих предуслова за даљи развој спорта и спортске културе.

Питања за проверу знања

1. Шта је игра?
2. Које су основне карактеристике игре?
3. Како игра утиче на развој човека?
4. Како је настао спорт из игре?
5. Каква је улога игре у савременом спорту?
6. Зашто је игра важна за развој спорта?
7. Које вредности се развијају кроз игру?

Литература

Barish, K. (2020). The role of play in contemporary child psychotherapy: A developmental perspective. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy, 19*(2), 148-158.

Corbin, M. R. (2007). The Importance of Play. *The ITB Journal, 8*(2), 6.

dos Santos Filho, I. J., & de Oliveira, R. F. (2024). The playful in the motor development of elementary school students. *Cipeex, 5*(2).

Gerasimovičienė, V., & Sakalauskienė, J. (2025). Opportunities For Developing Preschoolers' Motor Skills through Play Activities. *Acta Paedagogica Vilnensia, 55,* 122-143.

Ho, W. W. (2022). Influence of play on positive psychological development in emerging adulthood: A serial mediation model. *Frontiers in Psychology, 13*, 1057557.

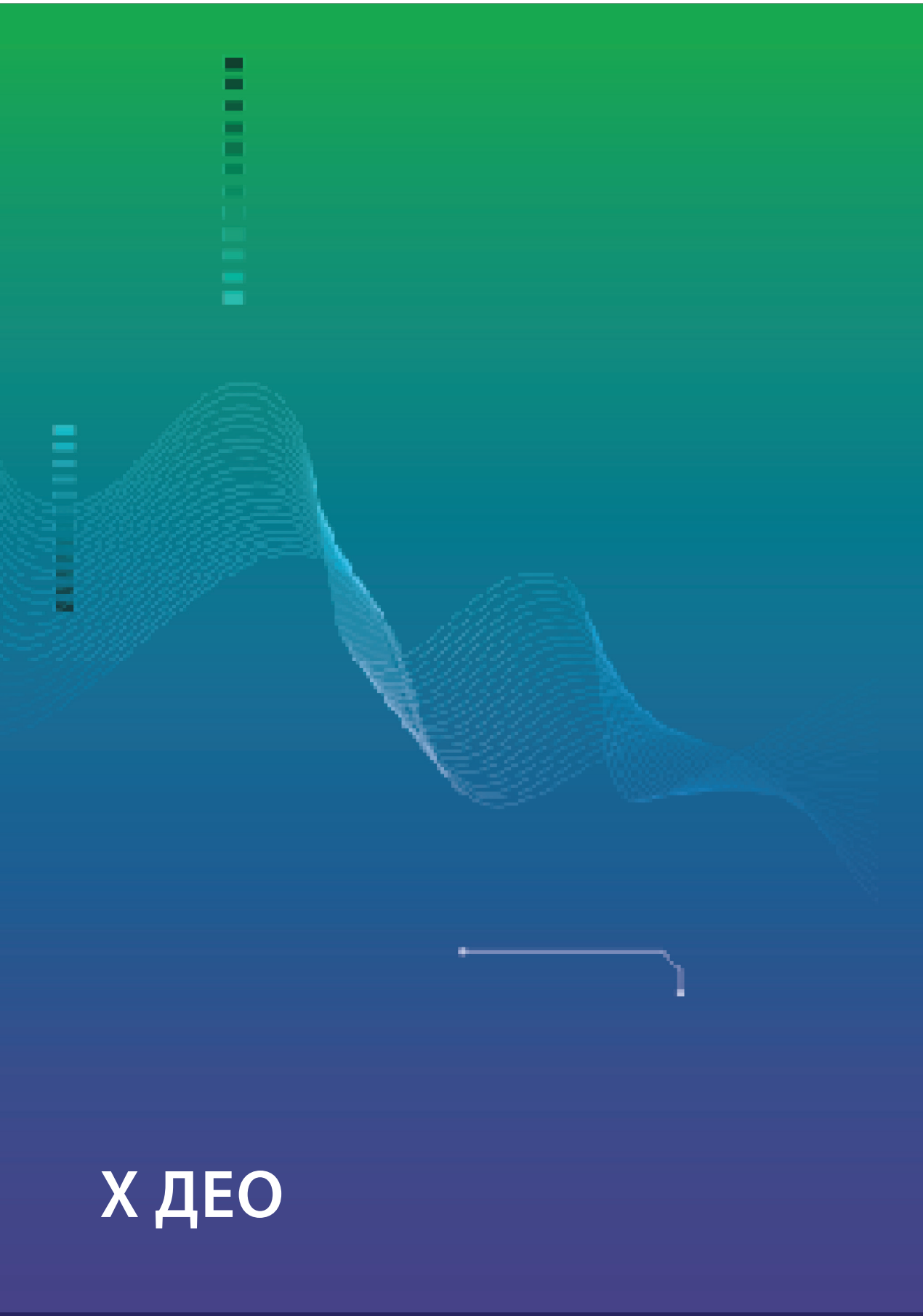
Hojzinga, J. (1970). *Homo Ludens: o podrijetlu kulture u igri,* prev. A. Stamać, Matica hrvatska, Zagreb.

Kajoa, R. (1979). *Igre i ljudi: maska i zano*s, prev. Radoje Tatić, Nolit, Beograd.

Kohli, A. (2025). Play-based learning and its impact on cognitive development in preschoolers. *International Journal for Research in Education, 14*(4).

Pavlović, P.D., & Vejnović, D. (2014). *Teorija i sociologija sporta*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.

Tadić, B. (1985). *Misterija igre: Od magijskih rituala do političkih mitova*. Univerzitetska riječ.

ХДЕО

ФИЗИЧКА КУЛТУРА И ШКОЛСКИ СПОРТСКИ СИСТЕМИ

10. ФИЗИЧКА КУЛТУРА И ШКОЛСКИ СПОРТСКИ СИСТЕМИ

10.1. ИСТОРИЈА ТЕОРИЈЕ ФИЗИЧКЕ КУЛТУРЕ: ОД АНТИЧКЕ МИСЛИ ДО САВРЕМЕНЕ НАУКЕ

Да би се на прави начин сагледао настанак физичке културе потребно је сагледати историјски контекст почетака системског бављењем физичким вежбањем од античке грчке па све до савременог доба.

10.1.1. Антички корени и филозофска основа

Током развоја васпитног система античке Грчке, поред интелектуалног и уметничког образовања кроз граматику и музику, велика пажња посвећивана је телесном вежбању, односно гимнастици. Сам назив овог система потиче из старогрчког језика и везује се за концепт нагости, будући да су грчки спортисти тренирали без одеће. Међутим, схватање овог појма се мењало кроз епохе; почетни фокус на свеобухватно телесно вежбање касније је подељен на вежбе усмерене ка очувању здравља и естетике тела, и на гимнастику као чисто такмичарску дисциплину. Препознавши њене бројне бенефите, тадашње државе су је уврстиле и у обавезну војну обуку војника

Истраживањима која је спровео Илић (2006) закључено је да је антички грчки филозофски и едукативни систем у свом средишту имао концепт калокагатије (грч. *kalokagathía*, изведено од речи *kalos* – леп и *agathos* – добар), који је истицао важност успостављања потпуне равнотеже између душевних врлина и телесне развијености, односно истовременог унапређења ума и организма. Уколико говоримо о калокагатији, морамо објаснити и шта значи еудемонизам. Ова два појма су блиско повезана јер су заједнички именитељ оба термина срећа и унутрашње задовољство.

Према Петровићу (2018), еудемонизам (грч. *eudaimonia* – срећа, блаженство, успевање у животу) као термин се разликује од хедонизма, који срећу изједначава са тренутним телесним ужицима. То даље имплицира да еудемонизам срећу дефинише много дубље, односно као стање трајног унутрашњег мира, врлине и остварења сопствених пуних потенцијала.

Илић (1994, стр. 36) у својим разматрањима дефинише гимнастику на следећи начин: „Гимнастика (грчки: γυμναστική, што значи: вештина телесног вежбања) је термин који је кроз дугу историју физичке културе више пута

мењао појмове значења, тако да се и данас често не примењује увек исправно. Због тога важно је знати његово појмовно значење и прецизно га дефинисати. У време античке Грчке реч гимнастика је означавала целокупни систем физичког вежбања. Током средњег века, а посебно у периоду 19. и почетком 20. века, појам гимнастика користио се као синоним за укупно физичко вежбање. Са њеним каснијим увртавањем у школске програме, овај термин је почео директно да означава предмет односно наставу физичког васпитања.

У наше време неки аутори овај термин објашњавају као активност (вежбање), у којој се служимо свим физичким вежбама са циљем решавања здравствено, хигијенских задатака, односно дефинишу је као: рационална кретна делатност усмерена на развијање и одржавање људског организма и његових кретних способности.

Данас постоји више врста гимнастике:

- јутарња гимнастика,
- производна гимнастика,
- медицинска или корективна гимнастика (кинезитерапија),
- спортска гимнастика и ритмичко спортска гимнастика." (Илић, 1994,стр.36)

Слика 31. Цртеж фреске која приказује тренинг античких грчких атлета

Извор: Преузето из отворених дигиталних архива античке уметничке баштине (репродукција старогрчког илустративног мотива).

10.1.2. Систематизација вежбања: Појава гимнастичких система (18. и 19. век)

Утемељење савремене научне мисли у домену физичке културе историјски је повезано са експанзијом националних гимнастичких доктрина на европском тлу током 18. и 19. века. Ову епоху обележио је квалитативни прелаз са чисто емпиријских сазнања ка покушајима егзактног научног тумачења соматских ефеката телесног вежбања.

Како указује Илић (2006), на прелазу из 18. у 19. столеће, као непосредни одговор на тадашњу француску хегемонију и са намером подизања националног кохезионог фактора, артикулисан је немачки концепт телесног васпитања. Фундамент овог система поставили су Јохан Гутс Мутс (*Johann GutsMuths*) и Фридрих Јан (*Friedrich Jahn*). Док се Гутс Мутс фокусирао на дидактичко-академску димензију кроз систематско увођење физичких активности у институционални образовни систем, Јан је покренуо масовни друштвени покрет познат као *Turnen*. Примарни циљ Јановог концепта био је подизање милитарне спремности омладине, уз инсистирање на суровом јачању телесне снаге, развијању издржљивости и строгој, хијерархијској дисциплини. Овај методолошки оквир остао је препознатљив по пројектовању и апликацији специфичних гимнастичких апарата који чине језгро данашње спортске гимнастике, као што су разбој, вратило, греда и коњ са хватаљкама (Илић, 2006). Насупрот овом изразито милитаристичком смеру, Милошевић (2001) истиче шведски модел физичке културе, који је под вођством Пера Хенрика Линга (*Pehr Henrik Ling*) есенцијални значај придао профилакторијској, терапијској и соматско-медицинској улози вежбања. Линг је своје практичне методе извео директно из фундаменталних поставки тадашње анатомије и физиологије, тежећи ка постизању телесне симетрије и хармоничног анатомског развоја. Из овог система су потпуно елиминисани комплексни и високоризични елементи на справама, а примат је дат флексибилним, слободним покретима који су извођени у заједничком ритмичком темпу уз стриктно контролисано физиолошко оптерећење. Оваква концептуална матрица директно је трасирала пут савременој медицинској гимнастици, покретима кинезитерапије и корективним тренинзима, континуирано наглашавајући реперкусије које правилан постурални статус има на опште здравље и благостање појединца (Милошевић, 2001; Пржуљ, 2012). Истовремено, француска школа телесног вежбања, успостављена почетком 19. века под утицајем Франсиска Амороса (*Francisco Amorós*), представљала је специфичан конгломерат војних стандарда и базичних локомоторних активности (Илић, 2006).

Аморос је сопствену методологију подредио прагматичној функционалности у реалним животним и борбеним околностима. У фокус су стављене вештине попут превазилажења просторних баријера, пливања, брзог кретања, вештина пењања и евакуације терета, чиме се унапређивала примарна моторичка адаптабилност организма. Овај теоријски смер касније је послужио као темељ за креирање модерних програма вежбања у амбијенту отворене природе, међу којима се посебно издваја „природна метода" (*méthode naturelle*) Жоржа Хебера (Илић, 2006; Милошевић, 2001).

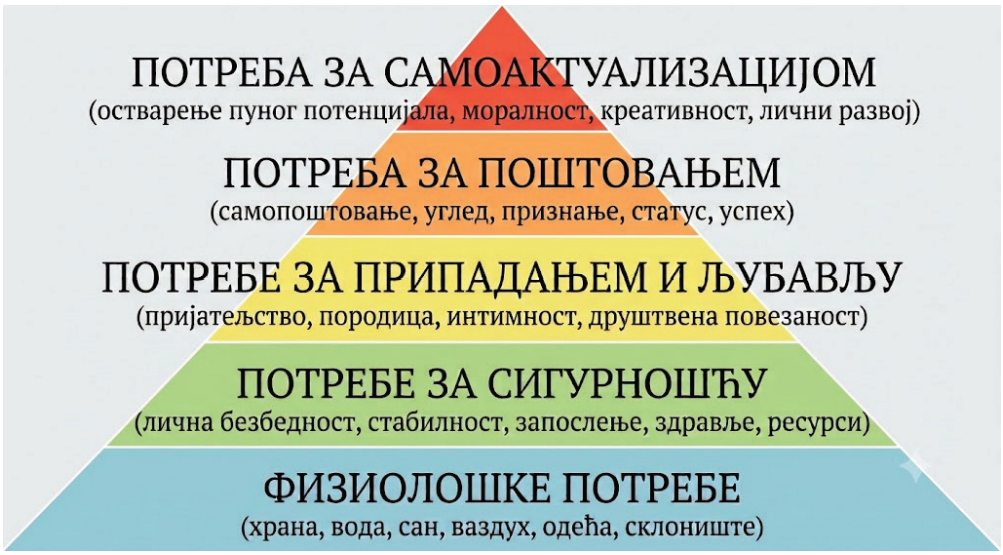
10.1.3. Научна револуција и конституисање дисциплине током 20. века

Током двадесетог века, теорија физичке културе доживљава епистемолошку еволуцију, прерастајући из дескриптивног скупа педагошких правила у сложену, интегралну научну дисциплину. Ова транзиција остварена је кроз интензивну интердисциплинарну синергију са биомедицинским наукама, психологијом и социолошким студијама.

У другој половини 20. века отпочиње систематична имплементација савремених психолошких модела мотивације у теоријски простор физичке културе. Кључну прекретницу у овом сегменту означили су радови хуманистичког психолога Абрахама Маслова, који је формулисао вертикалну структуру људских побуда. Према његовој поставци, појединац поседује хијерархијски уређене нагоне, који се развијају сукцесивно почев од базних биолошких дефицита и потребе за безбедношћу, преко социјалне инклузије и признања, па све до финалне тежње ка сопственом остварењу (Maslow, 1943).

Овај теоријски оквир послужио је касније спортским теоретичарима као базични научни аргумент за дешифровање ендогених покретачких сила код спортиста који теже врхунским дометима. У овом контексту, партиципирање у спортским активностима еволуира у витални инструмент помоћу којег индивидуа артикулише своју највишу еволутивну потребу самоактуализацију, односно пуну реализацију сопствених потенцијала (Maslow, 1943).

Илустрација 25. Масловљева хијерархија потреба (Maslow, 1943)

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

У новијој епохи, Рајан и Деси (2017) указују на то да је имплементација Теорије самоодређења извршила снажан утицај на савремену кинантропологију. Поменути аутори су понудили емпиријску потврду да је правилан и свестран развој личности у сфери школског спорта и спортске рекреације директно условљен задовољењем три базична ментална императива: потребе за сувереношћу појединца (аутономија), потребе за сопственом ефикасношћу (компетенција) и потребе за интерперсоналном кохезијом (Ryan & Deci, 2017).

На основу ових научних сазнања, савремена теорија мотивације у физичкој култури концептуализује се као специфичан циркуларни систем који се развија по спирали. Овај кибернетски модел подразумева да иницијални ендогени мањак или базична тежња узрокују ментални дебаланс, који потом функционише као покретачка сила; ова сила усмерава и каналише активност вежбача ка циљаном исходу.

Тек након што се предметни циљ оствари, долази до елиминације почетне напетости, чиме се организам враћа у ревидирану и стабилнију фазу психофизиолошке равнотеже (Reeve, 2018, стр. 88). У савременој литератури се могу наћи покупаји многих научника који су желели да

дефинишу физичку културу. Тако да ћемо приказати неке од њих како би схватили општи контекст у које се физичка култура развијала и напредловала како у својој теорији тако и у својој пракси.

Лескошек (1976, стр. 22) наводи: „Физичка (телесна) култура означава део културних вредности заснованих на моторним (кретним) делатностима (игра, спорт, гимнастика) које служе усавршавању и потврђивању целовите личности. Физичка (телесна) култура представља интегрални део опште културе. Она обухвата све тековине и сва средства, како материјална тако и духовна, која друштво или народ, уколико се говори о националној физичкој култури, предузима у циљу развитка и усавршавања људског организма, одржавања његовог здравља и развитка стваралачких способности путем физичких вежби."

10.2. ОДНОС ФИЗИЧКЕ КУЛТУРЕ И СПОРТА

Један од кључних и теоријски највише дебатованих изазова у домену опште научне мисли о спорту огледа се у сазнајном разграничењу и прецизном мапирању интеракција између друштвених категорија „спорт" и „физичка култура" (Лескошек, 1976). Проблем уочен у академској периодици, као и у редовној стручној пракси, јесте константна тенденција да се ова два суштински различита термина погрешно поистовећују, што узрокује методолошку дезоријентацију и појмовне противречности (Милошевић, 2001). У пракси, међуодноснос између физичке културе и модерног друштва знатно је комплекснији него што се то на први поглед чини. Под физичком културом се данас у јавности врло често мисли искључиво на спорт. Овај тренд је уочљив и на институционалном нивоу, будући да се државним министарствима надлежним за ову област најчешће додељују називи попут: Министарство омладине и спорта, Министарство породице и спорта, Министарство просвете и спорта или, једноставно, Министарство спорта. Сходно томе, намеће се оправдано питање зашто се у савременој терминологији појам физичке културе, чија је структура очигледно много шира и обухватнија, перципира на тако сведен и редукован начин. Објашњење за ову појаву може се пронаћи у теоријским разматрањима Матића и Бокана (2005, стр. 59). Аутори указују на оправданост потенцијалне терминолошке супституције према којој би се досадашњи назив „физичка култура" заменио појмом „спорт". Оваква концептуална конотација имплицира да би се општи научно-стручни програм у будућности могао редефинисати као „Општа теорија спорта". Унутар тог новог система поделе

дошло би до диференцијације на три уже специјалистичке и систематске научно-наставне дисциплине: Теорију врхунског (такмичарског) спорта, Теорију школског спорта и Теорију рекреативног спорта, односно спорта за све (Матић и Бокан, 2005, стр. 59) (Илустрација 26).

Илустрација 26. Приказ структуре физичке културе

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

Да би се исправно дефинисао међуодноса ових категорија, неопходно је сагледати друштвена кретања и тенденције кроз интердисциплинарну призму неколико наука: психологије, социологије и системске теорије (Илић, 2006; Лескошек, 1976). Теоријска мисао јасно имплицира да физичка култура представља макроструктурни, глобални феномен и неодвојиви конституент опште културне матрице једног социјума (Пржуљ, 2012). Са друге стране, овај концепт инкорпорира свеукупне материјалне и духовне тековине, вредности и институције које заједница системски развија ради соматског усавршавања човека, заштите његовог здравственог статуса и развоја укупних психофизичких потенцијала (Лескошек, 1976). Сублимирајући наведене поставке, Илић (2006) нуди коначну појмовну форму према којој се спорт дефинише као специфичан, високоорганизован подсистем унутар

физичке културе, чији је примарни фокус усмерен ка такмичењу, постизању максималних моторичких резултата и агонистичкој афирмацији појединца или колектива.

Улога тренера захтева разумевање спорта као једног од сегмената који су се развили из свеобухватног система физичке културе, чији је основни циљ заштита здравља појединца и развој његове личности (Матић, 1994; Кукурић, 2011). Међутим тренери се у савременом спорту налазе пред великим изазовима јер су позиционирани између хуманог аспекта спорта и како је већ речено заштита здравља спортиста док са друге стране стоји спорт који је оптерећен тржиштем које захтева стални резултат и такмичење на врхунском нивоу, што често није здраво али није хумано. Наравно када у овај простор убацимо и допинг као срдество којим се покушава да спортисти постижу све боље резултате без при томе не водећи рачуна о здрављу спортиста што је био један од примарних циљева. Надаље спорт је оптерећен и другим негативним појавама у спорту као што су насиље на спортским такмичењима, намештање мечева и нелегално клађење. Зато се наведене теме налазе у агенди европских институције и ту се котирају веома високо, а како се Република Србија налази на путу ка придруживању Европској унији наведене теме су постале и теме важне за читав систем српског спорта.

Иако је допинг феномен савременог доба, модификација спортских постигнућа хемијским средствима забележена је још у античким временима кроз употребу примитивних стимуланса и наменских биљних препарата (Müller, 2010). Са оживљавањем модерног олимпизма и експанзијом фармакологије, злоупотреба ових супстанци поприма масовне размере и остаје нерегулисана све до средине 20. века (Dimeo, 2007). Највећа прекретница догодила се услед смртних исхода бициклиста Кнута Јенсена на Олимпијским играма и Риму,Италија 1960. и Тома Симсона 1967. године. Ови догађаји су алармирали Међународни олимпијски комитет (МОК) да покрене системску борбу, што је резултирало формулисањем прве дефиниције допинга, израдом листе забрањених супстанци и имплементацијом првих званичних тестирања на Олимпијским играма у Мексико Ситију 1968. године (Houlihan, 2002).

Напуштајући традиционалне дескриптивне покушаје дефинисања, Светски антидопинг кодекс из 2003. године уводи формално-правни приступ. Према овом акту, допинг се не одређује кроз медицинска својства супстанци, већ се дефинише као извршење једног или више таксативно наведених прекршаја антидопинг правила[6]. Овај институционални модел прихватила је већина међународних спортских федерација у циљу глобалне стандардизације.

6 Светска антидопинг агенција, Светски антидопинг кодекс,Монтреал,2003,чл.1.

Светски антидопинг кодекс и национално законодавство (кроз Закон о спречавању допинга у спорту Републике Србије[7] и кроз Закон о потврђивању Међународне конвенције против допинга у спорту[8]) усклађено предвиђају да повреда антидопинг правила постоји у следећим суштинским случајевима (Илустрација 27.):

- **Материјални прекршаји**: Проналазак забрањених супстанци, њихових метаболита или маркера у биолошком узорку спортисте, као и констатована употреба или покушај конзумације илегалних метода.
- **Процедурални прекршаји:** Избегавање, неоправдано одбијање или неприступање тестирању након званичног обавештења, као и ометање било које фазе допинг контроле.
- **Логистички прекршаји:** Неиспуњавање обавеза у погледу пријаве локације и недоступност спортисте за вантакмичарска тестирања.
- **Административно-кривични прекршаји:** О обухвату ове категорије говори се када спортиста или чланови пратећег тима противправно поседују, преносе, дистрибуирају или продају недозвољена средства, али и када учествују у њиховом прописивању, подстицању, саучесништву или прикривању допинг процедура.

7 Закон о спречавању допинга у спорту, *Службени гласник РС*, бр. 111/14 и 47/21.

8 Закон о потврђивању Међународне конвенције против допинга у спорту, *Службени гласник РС, Међународни уговори*, бр. 38/2009.

Илустрација 27. Структура повреде антидопинг правила

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

Савет Европе представља једну од кључних међународних институција која је својим нормативним деловањем поставила темеље за савремени правни систем борбе против допинга. Кроз серију конвенција, резолуција, декларација и препорука Комитета министара, ова организација је систематски утицала на хармонизацију националних законодавстава држава чланица (Council of Europe, 2026)

Нормативни развој докумената Савета Европе може се поделити у неколико кључних фаза и тематских целина:

Рано суочавање са овим феноменом започело је усвајањем *Резолуције о допингу спортиста* (67/12), након чега су уследили акти усмерени на етичке и хумане проблеме у спорту (78/3) и системске препоруке државама чланицама (79/8; 86/4). Кључни корак у овој фази било је доношење *Европске*

антидопинг повеље за спорт из 1984. године (заједно са Препоруком 84/19), која је поставила моралне и спортске стандарде за даљи развој институционалне борбе. Из овог периода датира и стратешка *Препорука о увођењу ненајављених допинг контрола изван такмичења* (88/12), што је постало стандард модерне допинг детекције.

Најзначајнији правни инструмент Савета Европе јесте Антидопинг конвенција из 1989. године (*Anti-doping Convention,* ETS No. 135). Овај документ је постао међународно-правна основа за све касније активности, а његова имплементација је редовно праћена кроз рад специјализоване Мониторинг групе (*Monitoring Group*). Касније, 2002. године, Конвенција је проширена усвајањем Додатног протокола (*Additional Protocol*), чиме је унапређена координација међу државама потписницама.

Током деведесетих година 20. века, Савет Европе се фокусирао на усклађивање конкретних медицинских и техничких процедура:

- **Контрола супстанци**: Донете су посебне мере за ограничавање доступности анаболичких стероида (94/2) и редовно је ажурирана референтна листа забрањених фармаколошких средстава и метода (97/1).
- **Процедурални стандарди**: Усвојене су стриктне препоруке за стандардне поступке узимања урина (95/1) и крви (98/3) за допинг контролу, као и смернице за неаналитичке фазе рада у допинг лабораторијама (98/1).
- **Заштита права и етика**: Формулисани су основни принципи за дисциплинске поступке (98/2) и уведене мере против чланова пратећег тима спортиста, са посебним нагласком на заштиту малолетника (96/1; 97/1).
- **Технолошки изазови:** Путем посебних декларација уређена су питања међународних протокола за допинг контролу (ISO/PAS 18873) и употреба хипобаричних комора (2000).

10.2.1. Борба против илегалне трговине и комерцијализације

Све већи продор криминалних активности у спорт условио је доношење Резолуције о борби против допинга (2000/1) и Препоруке о заједничким основним принципима које треба увести у национална законодавства ради сузбијања трговине допинг средствима (2000/16). Овим актима је фокус проширен са самих спортиста на кривично-правну одговорност дистрибутера и произвођача илегалних супстанци.

Системски напори на глобалном нивоу започели су у јуну 1988. године, када је Влада Канаде организовала прву Сталну светску конференцију о спречавању допинга у спорту у Отави. Кључни исход овог скупа било је иницирање Међународне олимпијске повеље против допинга у спорту, коју је касније исте године формално усвојио Међународни олимпијски комитет (МОК), уз успостављање праксе бијеналних међународних заседања о овој проблематици. Ипак, прекретница која је убрзала коренску реформу система догодила се након великих допинг скандала на бициклистичкој трци Tour de France 1998. године. Суочен са кризом кредибилитета, МОК је у фебруару 1999. године сазвао Светску конференцију против допинга у спорту у Лозани. Резултат ове конференције била је заједничка Декларација којом је дефинисано да борба против допинга представља заједничку одговорност спортских тела и државних власти. Кључни помак ка уједначавању норми постигнут је током Друге светске конференције о допингу у спорту, која је организована у Копенхагену од 3. до 5. марта 2003. године. Свакодневну и међународну спортску праксу тада је фундаментално изменило усвајање Светског антидопинг кодекса (Кодекса), чиме су постављени темељи јединственог међународног спортског права. Са овог важног скупа проистекла су два фундаментална правна акта:

- **Резолуција из Копенхагена**: Документ којим су се МОК, међународне спортске федерације и национални олимпијски комитети обавезали да ускладе своје статуте и прописе са Кодексом до почетка Летњих олимпијских игара у Атини 2004. године. Истовремено, утврђен је модел финансирања WADA буџета у сразмери 50:50 између олимпијског покрета и јавних власти (World Anti-Doping Agency [WADA], 2003).
- **Антидопинг декларација из Копенхагена**: Међувладин документ отворен за све државе света, којим се потврђује спремност влада да подрже Кодекс, ускладе национално законодавство пре Зимских олимпијских игара у Турину 2006. године, и међусобно признају

резултате тестирања и граничне процедуре. Тадашња Државна заједница Србија и Црна Гора потписала је ову Декларацију 19. децембра 2003. године.

Савет Европске уније се први пут експлицитно одредио према овом проблему на састанку у Бечу у децембру 1998. године, нагласивши потребу за хитном координацијом националних мера држава чланица. На неформалном састанку у Бону (1999) констатовано је да су дотадашња легислатива, санкционе политике и сарадња правосудних и царинских органа у погледу сузбијања трговине недозвољеним супстанцама потпуно неусклађене. Као одговор на ове недостатке, Европска комисија је у децембру 1999. године усвојила стратешко Саопштење о плану за допринос Уније борби против допинга, чији је примарни циљ био активно учешће ЕУ у оснивању Светске антидопинг агенције (Европска комисија, 1999). Ова стратегија је директно имплементирала закључке Прве конференције ЕУ о спорту, одржане у Грчкој (Олимпија) у мају 1999. године закључци су дефинисали следеће фундаменталне принципе (Илустрација 28):

- **Етички императив**: Допинг и спорт су антиподни концепти; употреба забрањених средстава крши спортску етику и угрожава јавно здравље, због чега се успоставља нулта толеранција на варање.
- **Правосудна и полицијска сарадња**: Производња и илегална дистрибуција стимуланса дефинисане су као питања из домена рада полиције и царинских служби.
- **Заштита малолетника**: Препознат је притисак комерцијализације на младе спортисте, при чему је породици и тренерима додељена примарна одговорност за њихову заштиту.
- **Хармонизација система**: Утврђено је да свака ефикасна стратегија мора почивати на тријади: ненајављена вантакмичарска контрола, уједначена листа забрањених средстава и стандардизовани дисциплински поступци.

Илустрација 28. Закључци прве конференције ЕУ о спорту

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

Мада су међународне спортске организације и регионална тела попут Савета Европе дали огроман допринос сузбијању допинга, дуго је постојао суштински правни недостатак: одсуство глобалног, јавноправно обавезујућих докумената. Најважнији међународни акти до тада (попут Светског антидопинг кодекса) имали су статус докумената невладиних организација (WADA и МОК) или су били географски ограничени, као што је случај са Конвенцијом Савета Европе. Прекретницу у превазилажењу ове правне празнине донео је ангажман УНЕСКО-а (UNESCO, 2005). У контексту домаћег легислативног оквира, процес формалног прихватања Конвенције започео је у оквиру Државне заједнице Србија и Црна Гора, да би након њене дисолуције Република Србија преузела континуитет и крајем 2006. године увела овај документ у скупштинску процедуру ради коначне ратификације.

Република Србија је у 2024.години ратификовала и две конвенције које су тако постале Закони, а то су Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о манипулисању спортским такмичењима[9] и Закон о потврђивању

9 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о манипулисању спортским такмичењима. *Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори*, бр. 9/2024.

Конвенције Савета Европе о интегрисаном приступу безбедности, сигурности и услугама на фудбалским утакмицама и другим спортским приредбама[10]. Овде две конвенције су настале у Савету Европе (2016)[11] и (2014)[12] и основни разлог за њихово доношење јесте био наставка системске борбе против негативних појава у спорту, где све земље чланице Савета Европе и потписнице културне конвенције имају обавезе које проистичу из усвојених конвенција. Овакав приступ омогућава интегрисано деловање у смислу борбе против негативних појава у спорту који је много шири од европских оквира. Наиме политика Савета Европе није само усмерена на државе које се налазе на европском континенту већ своју сарадњу шири читом света па тако ове конвенције су потписале и ратификовала и државе које не припадају европском континенту.

Илустрација 29. Република Србија је усвојила Конвенције Савета Европе за сигуран и безбедан спорт

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

10 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о интегрисаном приступу безбедности, заштити и услугама на фудбалским утакмицама и другим спортским приредбама, *Службени гласник РС – Међународни уговори,* бр. 9/24.

11 Council of Europe. (2016). *Council of Europe Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events* (CETS No. 218). Saint-Denis: Council of Europe.

12 Council of Europe. (2014). (Europe C., Council of Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions (CETS No. 215). , 2014)

Свеобухватној изради *Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026–2035. године* претходила је детаљна ex-ante анализа затеклог спортског система. Овај системски документ Влада Републике Србије званично је усвојила и прогласила у „Службеном гласнику РС" (бр. 55/2026 од 23. јуна 2026. године). Ова еханте анализа је помогла да се идентификују све пукотине и слбости система спорта у Републици Србији. Истраживачи Атанасов и Ђурђевић су посебну пажњу обратили на прикупљање података и њихову анализу која се тицала негативних појава у спорту. Проблем насиља на спортским приредбама, са посебним фокусом на фудбалске утакмице, прошао је кроз значајну трансформацију у последњих пола века. Почев од седамдесетих година 20. века, понашање гледалаца прелази из спонтаних реакција на судијске одлуке или дешавања на терену у унапред планирану и организовану примену насиља од стране екстремних навијачких група.

У таквом контексту, стадион и сама утакмица постају само просторни и временски изговор за реализацију агресивног понашања (Атанасов & Ђурђевић, 2025). Са појачавањем мера безбедности унутар самих спортских објеката, поприште сукоба се све више измешта на прилазне путеве, околне јавне просторе и ширу урбану средину. Мете напада одавно нису само супарнички навијачи, већ и спортисти, тренери, судије, полицијски службеници, али и случајни пролазници.

Први велики европски институционални одговор уследио је непосредно након трагичних догађаја на стадиону Хејсел (1985). Савет Европе је тада донео Европску конвенцију о спречавању насиља и недоличног понашања гледалаца на спортским приредбама (Конвенција бр. 120). Овај документ, који је ратификовала и тадашња СФРЈ, одражавао је дух тог времена, фокус је био искључиво на контроли масе путем физичких баријера, јаких полицијских снага и репресивних мера (Council of Europe, 1985).

На 12. конференцији министара спорта у Београду (2012), започет је рад на изради нове Конвенције Савета Европе о интегрисаном приступу безбедности, заштити и услугама на фудбалским утакмицама и другим спортским приредбама (познатија као Сен Дени конвенција), која је отворена за потписивање 3. јула 2016. године у Француској (Council of Europe, 2016). За Републику Србију ова конвенција је званично ступила на снагу 1. маја 2025. године, чиме је престала примена старе конвенције из 1985. године. Министарска конференција у Београду је била посебна и по томе што је је на њој активно учешће узео и тадашњи председник УЕФЕ господин Мишел Платини. То је био и пресудни моменат када се јасно видела жеља једне од најмасовније невладине спортске организације као што је УЕФА да сарађује

заједно са државам чланица Савета Европе на изради Конвенције од које су очекивања била велика јер је проблем насиља нарочити на фудбалским утакмица растао и била је неопходна интервенција којом би се владин иневладин сектор окупили заједно у циљу решавања заједничког проблема који угрожава читав систем спорта, а не само фудбал.

Илустрација 30. Плакат министарске конференције у Београду

Извор: Архива, организатора Министарске конференције

Основна филозофија Сен Дени конвенције је прелазак са изолованог сузбијања хулиганизма на интегрисани, мултиагенцијски приступ који обједињује три неодвојива стуба:

- **Безбедност (Safety)**: Инфраструктурни аспекти, лиценцирање стадиона, заштита од пожара и статичка сигурност.
- **Заштита / Сигурност (Security):** Оперативне мере полиције и редара на спречавању криминалних дела.
- **Услуге (Service)**: Стварање приступачног и инклузивног амбијента за све посетиоце.

Кључни практични водич за примену овог модела представља Препорука Rec (2015) 1, коју је усвојио Стални комитет Савета Европе. Ова препорука садржи четири важна анекса који државама нуде конкретне европске добре праксе у области безбедности (Анекс А), сигурности (Анекс Б), услуга (Анекс Ц) и практичне контролне листе (Анекс Д).

Европско искуство показује да интегрисани приступ није могућ без снажне координације коју предводи држава тј. представници јавних власти. Сен Дени конвенција тако захтева формирање Националне координационе групе, састављене од доносилаца одлука из релевантних министарстава, тужилаштава, полиције, фудбалских савеза и спасилачких служби.

Најважнији задаци овог националног тела обухватају (Илустрација 27):

- Прилагођавање европске добре праксе националном законодавству.
- Развој строгог система лиценцирања стадиона и сертификата о безбедности.
- Организовање заједничких обука за полицијске службенике и стадионске редаре.
- Развој мултиагенцијске медијске стратегије ради информисања заједнице.
- Приоритетну превенцију и сузбијање расизма и свих облика дискриминације на спортским догађајима.

Илустрација 31. Задаци националне координационе групе

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Овај систем мора бити пресликан и на локални ниво (градови и општине). Локални планови морају укључивати представнике клубова, локалне полиције, али и представнике навијачких група, локалних предузећа и становника у близини стадиона, како би се оперативне стратегије спроводиле уз минимално ометање свакодневног живота грађана.

Ефикасна борба против насиља на међународним приредбама захтева умрежавање држава. Конвенција налаже оснивање Националне фудбалске информативне тачке (NFIP) у свакој држави потписници.

Задаци NFIP-а су вишеструки и кључни за модерну полицијску сарадњу:

- Делује као централна контакт тачка за размену података о навијачима високог ризика.
- Израђује процене ризика за домаће клубове и репрезентације приликом гостовања у иностранству.
- Координира рад страних полицијских делегација које долазе као испомоћ током утакмица високог ризика.

На међународном плану, Република Србија остварује високу усклађеност са глобалним безбедносним стандардима. Наша земља је још од 2008. године приступањем постала део Проширеног парцијалног споразума о спорту Савета Европе (*EPAS*), док припадници МУП-а Србије непосредно доприносе раду стручног тела за сигурност на фудбалским приредбама (*Think Tank Team*) у оквиру *NFIP* мреже и Европске експертске групе.

Овакав статус намеће Републици Србији дужност да кроз национално законодавство омогући нормативне услове за делотворно поступање полицијских, тужилачких и правосудних органа, што подразумева и изрицање мера забране приступа спортским борилиштима изгарача изгредима. Ова материја у нашој земљи нормативно је заокружена путем следећег сета законских аката:

- Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама (*Службени гласник РС*, бр. 67/2003, 101/2005 (др. закон), 90/2007, 72/2009 (др. закон), 111/2009, 104/2013 (др. закон) и 87/2018.);
- Закон о спорту (*Службени гласник РС*, бр. 10/2016.);
- Закон о приватном обезбеђењу (*Службени гласник РС*, бр. 104/2013, 42/2015 и 87/2018.);
- Закон о потврђивању Конвенције из Сен Денија *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 9/2024.).

За координацију ових активности у Србији је задужен Национални савет за спречавање негативних појава у спорту (основан од стране Владе РС), док у оквиру Дирекције полиције МУП-а Србије успешно функционише Национални фудбалски информативни центар (НФИЦ).

Статистика Министарства унутрашњих послова (МУП РС, 2024) коју су анализирали Атанасов и Ђурђевић, а у оквиру израде еханте анализе потврђује озбиљност са којом државни органи приступају проблему борбе против насиља на спортским приредбама. Истраживањем су обухваћени подаци за десетогодишњи период (2014–2024. године), током ког је због основа сумње да је извршено кривично дело *Насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу* (чл. 344а Кривичног законика) поднето укупно 1.085 кривичних пријава којима је обухваћено 1.746 лица. У истом периоду регистровано је 10 великих насилних инцидената (осам у Београду, два у Новом Саду). Већина ових сукоба догодила се на прилазним путевима ка стадиону, што директно потврђује потребу за мултиагенцијским приступом у широј урбаној зони. Међу повређенима (четири теже и 17 лакше повређених лица) није било случајних пролазника; жртве су искључиво били припадници сукобљених навијачких група и полицијски службеници који су интервенисали ради успостављања јавног реда и мира (Атанасов & Ђурђевић, 2025).

10.2.2. Значење и улога физичког васпитања и школског спорта за свеобухватни развој деце

Утемељење начела да свако људско биће поседује неотуђиво право на бављење спортом и физичким васпитањем представља полазну тачку за интегрални развој личности. Слобода унапређења моторичких, когнитивних и моралних потенцијала путем физичке културе мора бити институционално подржана, како кроз формални образовни систем, тако и кроз друге друштвене структуре. Посебан фокус неопходно је усмерити ка млађим генерацијама, укључујући и децу предшколског узраста, креирањем специјализованих и њиховим потребама прилагођених програма који омогућавају пуну експресију њихових капацитета (UNESCO, 1978).

У контексту дечијег спорта, примарни императив мора бити усмерен ка афирмацији игре и могућностима за психофизичку релаксацију, док строга такмичарска компонента треба да буде секундарна. Деци се мора обезбедити слобода избора при селекцији спортске дисциплине, нивоа оптерећења, као и права на самоорганизацију када околности то дозвољавају, што имплицира нужду успостављања реалног дијалога и уважавања њиховог гласа у савременом друштву.

У оквиру образовног система, физичко васпитање заузима специфичну позицију јер директно стимулише балансиран развој духа и тела, те дугорочно детерминише квалитет живота и након завршетка школовања. Овај предмет истовремено нуди структуру за едукацију омладине о вредностима инклузије, фер-плеја и међусобне толеранције. Континуирано инвестирање у унапређење услова за реализацију физичког васпитања током школовања повећава вероватноћу да ће појединци задржати активне животне навике и у одраслом добу.

Савремена спортска педагогија препознаје физичко васпитање као један од најдинамичнијих и најважнијих сегмената образовног процеса, усмерен на унапређење људских потенцијала путем циљане физичке активности. Дијапазон ових активности креће се од базних локомоторних кретања попут ходања и џогирања, па све до сложенијих манипулација као што су спринт, скокови, пењање или бацање реквизита.

С обзиром на то да кретање карактерише људски живот од рођења до старости, едукација човека неминовно отпочиње телесним развојем; ментални, емоционални и социјални аспекти одрастања нераскидиво су повезани са физичким статусом (NCERT, n.d.). Избалансирана личност подразумева когнитивну оштрину, емоционалну стабилност и успешну социјалну адаптацију, које су директно условљене степеном физичке спремности. Кроз овај процес граде се како базичне антропомоторичке способности (снага, брзина, издржљивост, координација), тако и круцијалне социјалне вештине попут емпатије, кооперативности, тимског духа и поштовања правила.

У технолошки развијеном 21. веку, телесна активност се позиционира као императив за очување општег здравља, благостања и виталности организама (NCERT, n.d.). Због тога је сваки свеобухватни образовни модел дужан да осигура централно место овом предмету, како би се успоставила равнотежа између интелектуалних напрезања и физичког кретања. Наставни програми морају бити временски и садржајно конципирани тако да подстичу формирање дугорочних модела понашања који воде ка интегралном развоју личности.

Реализација ових циљева директно је условљена постојањем адекватне опреме и материјално-техничке инфраструктуре. Безбедни и нормативима прилагођени просторни капацитети морају бити стављени на располагање школским, ваннаставним и предшколским установама, гарантујући једнак приступ свој деци, укључујући ученике са инвалидитетом и специфичним образовним потребама. Обавеза је државних органа, просветних власти и релевантних приватних организација да кроз заједничке стратегије обезбеде оптималну искоришћеност доступне спортске инфраструктуре.

Овакав приступ има снажно упориште у међународном правном оквиру иако терминологија у овим међународним актима варира између појмова „деца“, „млади“ или „деца и млади“, суштина свих докумената остаје униформ (UNESCO, 1978) на: партиципација млађих генерација у спортским активностима представља темељ за развој здравог и функционалног друштва.

Сагласно званичним директивама Савета Европе, образовне институције имају фундаменталну улогу у стимулисању правилног соматског статуса деце и омладине, што чини базу за синхронизован ментални и когнитивни напредак. Свим ученицима се мора омогућити континуирано стицање моторичких вештина у оквиру обавезног наставног процеса или путем ваннаставних активности, чиме се подстиче свакодневна телесна активност кроз неколико кључних мера (Council of Europe, 1995, 2003) (Илустрација 32) :

- **Оптимизација наставног фонда и дневне активности:** Законски нормативи би требало да теже обавезном минимуму од 180 минута недељно, структурираном у три наставна блока, уз подстицање школа да ове оквире прошире. Додатно, императив је обезбедити минимум 60 минута свакодневне физичке активности, комбиновањем школских часова и локомоторних активности изван школе, попут активног транспорта пешачењем или вожњом бицикла.
- **Концепт школе као промотера јавног здравља**: Институције треба трансформисати у супстрате за ширење здравих животних стилова, не само за ученике већ и за локалну заједницу, што се постиже доступношћу школских спортских капацитета током ваннаставног периода.
- **Имплементација савремених трендова**: Потребно је анимирати младе за боравак на отвореном простору кроз инклузивне игре и правовремено одговорити на нове спортске правце који имају евидентну едукативну вредност.
- **Педагошка контрола и професионални стандарди**: Унапређење квалитета наставе директно зависи од стручности лиценцираних наставника и ефикасних механизама евалуације. Едукатори су у обавези да афирмишу вредности толеранције, поштења и међусобног уважавања, док истовремено укључују ученике у доношење одлука и преузимање лидерских улога.
- **Сигурносна инфраструктура:** Стимулисање активног доласка младих у школу подразумева креирање „безбедних коридора” и зона са приоритетом за пешаке и бициклисте, уз редукцију моторног саобраћаја и изградњу прихватних локација за заштиту од вршњачког насиља.

- **Повезивање са локалним спортским клубовима**: Школе имају задатак да, нарочито у завршним разредима, упознају младе са локалном спортском мрежом како би лакше одабрали рекреативне садржаје. Супротно томе, локални клубови би требало да омогуће бенефициране или бесплатне чланарине за ову популацију, чиме се спречава прекид бављења спортом након формалног школовања.
- **Инклузивност и опремљеност:** Рад школских спортских секција мора бити подржан адекватном материјално-техничком опремом и прилагођеном инфраструктуром, гарантујући потпуну приступачност деци са инвалидитетом и специфичним потребама.

Илустрација 32. Задовољавање потребе за кретањем ученика по препорукама Савета Европе 1995, 2003.

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Успостављање оваквог система захтева интегрисано деловање локалних власти путем финансијских програма који спречавају социјалну ексклузију маргинализованих група. На овом нивоу се препоручује именовање координатора за физичке активности и слободно време, модернизација уличне спортске средине (нпр. скејт паркови, полигони за екстремне спортове и наменски простори за женску популацију) и очување постојећих терена уз редовне консултације са омладином о њиховим стварним потребама (Council of Europe, 1995).

Са макроаспекта, обавезе суверених држава обухватају детаљно научно истраживање могућности за унапређење доступности спортских програма, укључујући и прилагођавање наставних планова за особе са хендикепом (Council of Europe, 2003).

Осигуравање правовременог медицинског надзора представља фундаментални императив за свако малолетно лице које партиципира у систему такмичарског спорта. Сваком младом спортисти мора се омогућити специјалистички дијагностички преглед кад год родитељи, стручни медицински кадар или тренери процене да је то сврсисходно, при чему је обавезно континуирано вођење персонализованог медицинског картона током целокупног трајања такмичарске каријере ученика (Council of Europe, 1970). У оквиру својих јавно-здравствених функција, државни апарат је дужан да обезбеди све неопходне логистичке и институционалне услове за спровођење редовних здравствених прегледа лица изложена интензивним антропомоторичким напорима.

Са глобалног аспекта заштите права, Генерална скупштина Уједињених нација је кроз *Резолуцију 60/9* посебно афирмисала принципе Конвенције о правима детета, стављајући акценат на безбедност младих актера у спортском систему (United Nations [UN], 2005). Иако ова директива јасно дефинише да је адекватно конципирано школско физичко васпитање есенцијални предуслов за свестран дечији развој, оно и даље заузима супстратну и маргиналну позицију у образовним системима бројних земаља, чиме се озбиљно лимитира остваривање комплетних едукативних циљева.

Емпиријска истраживања која су спровели Pühse и Gerber (2005) указују на то да се овај наставни предмет континуирано суочава са комплексним рестриктивним факторима. Притисци ка буџетским уштедама у јавном сектору, преотерећеност постојећих планова и програма, као и перманентно увођење нових теоријских предмета, резултирали су учесталим преиспитивањем и угрожавањем легитимитета физичког васпитања у савременој пракси (Pühse, & Gerber, 2005).

Физичка ((н.д.)) активност има незаменљиву улогу у локомоторном и социјалном развоју, при чему благостање младог бића, независно од његовог развојног узраста, мора остати примарни телеолошки циљ едукације. Научно је верификовано да методолошки исправно вођен спорт позитивно утиче на физичку, менталну и психолошку сферу дечије личности, делујући превентивно против савремених здравствених патологија.

Додатно, пријатан и релаксиран амбијент за учење који се генерише на овим часовима директно оптимизује трансфер знања. Тиме физичко васпитање прераста оквире пуког тренинга моторичких вештина и постаје есенцијални простор за усвајање темељних друштвених вредности. Коначно, образовни и трансформациони потенцијал спорта није детерминисан искључиво формално прописаним програмом, већ првенствено начином његове дидактичко-методичке реализације у пракси.

Са циљем објективног научног сагледавања тренутног статуса и развојних потенцијала школског спорта, овај рад интегрише и укршта званичне емпиријске изворе неколико релевантних институција. Примарну подлогу чине квантитативни биланси Министарства просвете (н.д.), затим опсежна студија Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања (Недељковић, 2022) намењена пројекцијама националне Стратегије развоја образовања до 2030. године (као и пратећих акционих оквира), те аналитички супстрати Министарства спорта припремљени за дугорочну Стратегију развоја спорта 2026–2035. године.

Према консолидованим статистичким подацима за 2025. годину, образовна мрежа Републике Србије обухвата три кључна нивоа са специфичном дистрибуцијом јавног и приватног сектора:

- **Предшколски ниво**: Делује укупно 563 установа, при чему доминира приватни сектор са 379 јединица (67%), док јавном сегменту припада 184 организације (33%). Целокупна делатност се дистрибуира преко 2.707 издвојених локација.
- **Основно образовање**: Од укупно 1.275 регистрованих школа, огромна већина функционише под државним патронатом (1.254 јавне школе или 98%), док приватне школе заузимају маргиналних 2% (21 институција). Овај сегмент обухвата мрежу од 4.607 појединачних објеката лоцираних на 3.805 географских тачака.
- **Средњошколски систем**: Логистички је организован кроз 584 установе, у оквиру којих се настава изводи у 1.181 објекту на 907 локација. Државне школе чине 88% (511 установа), док је удео приватних средњих школа 12% (73 установе).

Укупни контингент деце и младих обухваћених институционалним образовањем у 2025. години показује сличну пропорцију у корист јавних ресурса. У предшколским установама борави 222.141 дете (при чему припремни предшколски програм похађа 59.601 појединац), са масовним приливом у државне вртиће од 87% (194.059 деце) у односу на 13% (28.082 деце) у приватним организацијама.

Систем основног образовања обухвата укупно 542.062 ученика, при чему је највећи део, чак 540.480, усмерен на јавне школске установе. С друге стране, приватне основне школе похађа свега 1.577 ђака. Посматрано по разредима, вертикална структура ученичког фонда креће се од најмасовнијег првог разреда са 71.050 ученика, преко стабилизације у средњим разредима (нпр. четврти са 69.051; шести са 67.179), до декремента у завршној години где осми разред броји 63.500 ђака.

Средњошколска популација броји 228.360 ученика. У државним образовним институцијама налази се 98% ове популације (224.056 ђака), насупрот 2% (4.034 ђака) у приватним средњим школама. Анализа по генерацијама указује на линеарни осип квоте: први разред уписује 62.127 средњошколаца, други броји 59.394, трећи 56.989, док завршну, четврту годину похађа 49.394 ученика.

Према методолошким нормативнима за праћење јавно-здравствених параметара у Републици Србији, развојни период младих категорише се у две примарне групе: школску децу (од 7 до 14 година старости) и школску омладину, односно адолесценте (од 15 до 19 година). Овај животни интервал, који се поклапа са трајањем основног и средњег образовања, обележен је интензивним соматским растом, психофизичким сазревањем, социјализацијом и припремом за професионално деловање или академски наставак (ИЗЈЗС, 2022)

Благостање и квалитет живота ове популације директно су условљени микроклимом породице, али и средњом средином у којој ученици проводе већи део дана. Из тог разлога, фактори школске средине као што су:

- санитарно-хигијенски стандарди објеката (сигурно снабдевање пијаћом водом и управљање отпадним материјама);
- микроклиматски услови и ергономија школског намештаја;
- просторна доступност објеката и адекватност терена за физичку активност и рекреацију,

Резултати евалуације здравственог понашања ученика из 2022. године потврђују да подстицајан и сигуран школски амбијент делује као снажан протективни фактор који генерише здраве стилове живота (Гудељ Ракић и други 2023). Ученици који имају изграђен сентимент припадности школи ређе пате од психосоматских тегоба и показују позитивнију субјективну перцепцију сопственог здравља.

Насупрот томе, перципирана преоптерећеност наставним обавезама функционише као директан стимулатор школског стреса. Овај феномен се најчешће соматизује кроз:

- **Физичке симптоме**: Хроничне главобоље, вртоглавице, болови у абдоменалном и лумбалном делу тела;
- **Психолошке дисбалансе**: Епизоде туге, унутрашње напетости и повећане анксиозности, односно нервозе (Гудељ Ракић и други 2023).

Током адолесцентске транзиције, подршка вршњачке групе и наставног кадра има критичну дидактичку и социјалну улогу. Конструктивни односи са вршњацима значајно смањују вероватноћу за адолесцентску девијацију и супституцију здравих навика ризичним понашањима (попут конзумације дуванских производа и алкохола), док менторско вођство наставника у раној адолесценцији помаже усвајању друштвено пожељних матрица понашања.

Филозофска мисао одувек је истицала трансформнативну моћ едукације; Платон је наставни процес посматрао као путању ка спознаји истине, у којој институције користе урођену дечију радозналост како би у сигурном, емпатичном и вршњачки усклађеном окружењу обликовале слободоумне појединце корисне друштвеној заједници. Слично томе, Хајдегер је апострофирао потребу да се човеку обезбеди простор за конституисање и разумевање сопственог бића унутар шире културолошке и социјалне структуре, где управо школа поставља неопходне регулативе у циљу остваривања истинске слободе развоја.

Да ли се у тренутку четврте индустријске револуције, када савремене технологије и вештачка инетлигенција све више преузимају послове човека и где роботизовање процеса производње може довести у питање на стотине хиљада радних места, можемо поставити питање и да ли се ова револуција преноси и у школски систем.

Како модерне техниологије и нове генерације (генерација Зед и генерација Алфа) реагују на промене система, друштвених норми, друштвених вредности и како све то утиче на њихово инетерсовање школске активности, а нарочито за редовну физичку активност. Да ли развој спортске

школске спортске инфраструктуре утиче на квалитет наставе физичког васпитања? Да ли се обезебђивањем врхуснких услова за реализацију часова физичког васпитања постиже и задовољавајући обухват деце која редовно практикују физичко вежбање? Сва ова питања немају универзалне одговоре и оно што је сигурно занитересованост деце за бављење рдовним физичким вежбањем углавно није у корелацији само са развијеношћу спортске инфраструктуре већ је она условљена и другим социолошкими друштвеним вредностима. Наиме уколико деца одрастају у средини где је редвона физичка активност нешто чиме су окружени јер се њоме баве њихови родитељи или њихове баке и дека , а анрочито њихови другови и другарице вероватноћа да ће дете имати разтвијене навоке за редовним физичким вежбањем. Међутим модерно доба доноси и један феномен, а то је да су деца све мање заинтерсована за традиционалне спортове па се тако окрећу неким новим спортовима. Моћда је бокс добар пример како се у модерно доба врши транзицина од бокса , преко његових модфикација као што је то кик бокс до ММА (Mix Martial Arts). Како је аматрески бокс у једно периоду модерног доба доживео промену у смислу коришћења заштирних кацика десила се промена да је интересовање за бок невероватно опало , док је професионални бокс у којм није било овакв врсте заштите имаи виоску гледаност и занитересованост публике. Разлог за овакве промене јесте веома бизаран због коришћења заштитних маски боксер су имали све мање повреда , није било тешких нокаута и да будемо потпуно банални није било „довољно крви„ коју је публика на оваквим мечевима очекивала. Ова појава је натерала челнике светске боксереске аматерске федерације да опет промене правила и да укину заштитне маске па је тако бокс и опстао у Олимпијској породици јер је постојала реална могућност да једноставно испадне са програма Олимпијских игара иако су заправо модере Олимпијске игре настале на боксу и рвању. Са друге стране професионални бокс се добро“држи“ и има своју публику па тако опстаје на тржишту зог кога је и направљен. Међутим као цунами у овај свет улази ММА који заузима огроман простор и интерсовање како за тренирање ММА тако и учествовање на такмичењима је енормно порасла и данас представља светски хит. Иако га третирамо као спорт у ММА се јавља доста повреда , обимна крварења, тешки нокаути јер су дозвољени ударци ногом, рукама, лактом, бацања, техника полуга и техника гушења. Све ово привлачи велики број људи који желе да гледају овакве мечеве и то све више уживо.

На овом примеру се јасно види да младе привлаче нови спортови и овај феномен уочава и Међународни олимпијски комитет све више експериментише са новим спортовима које највише практикују млади па се у програм Олимпијских игара уводе спортови као што су скејтборд, брејкденс, сурфинг, слободно пењање и др. Такошће уводе се дициплине и микс тимови где заједно наступају жене и мушкарце (штафете у атлетици, штафете у пливању, џудо микс тимови и др). Међународни олимпијски комитет схатајући да долази ера развоја „женског спорта" иде у сусрет новим трендовима и успева да на Олимпијским играма у паризу број спортиста и број спортисткиња учесника на Олимпијским играма 2024. године у Паризу буде 50%:50% што је феноменалан резултат нарочито ако упоредимо Олимпијске игре у Паризу 1900 године када је на Олимпијским играма учествовало свега 2,2 % жена (само 22 такмичарке од укупно 997 спортиста).

Међутим коришћење савремених технологија ипак све више одваја младе од физичког вежбања јер изложеност екранима ради забаве код тинејџера данас у просеку премашује шест часова на дневном нивоу, што директно смањује и потискује време које би иначе требало уложити у телесну активност (Rideout & Robb, 2019). То даље значи да настава физичког васпитања добија све више на значењу јер је то обавеза коју школска деца имају и није остављена као избор што је случај када имају своје слободно време. Међутим и поред тога што су часови физичког васпитања обавезни као и други часови ипак интересовање деце је све мање.

За разлику до генерација које су одрасле пре четврте индустријске револуције тј. у време када су се деца випе играла и социјализовала на другачији начин деца модерног доба се све випе играју у виртуелном свету па се поставља питање њихове социјализације која је итекако важна за одрастање младих особа.

По подацима које је обрађивао (Guthold et al., 2020) више од 80% адолесцената широм планете не успева да оствари ни базични здравствени минимум од једног сата умереног до интензивног кретања током дана.

Када говоримо о изазовима у области реализације наставе физичког васпитања недостатак адекватне спортске инфраструктура у школама ипак представља један од најчешћих изазова. По истраживању Атанасова и Ђурђевића ситуација спортске школске инфраструктуре у Републици Србији је забрињавајуће.

У оквиру прекограничног програма Interreg-IPA Мађарска–Србија и пројекта „Active Girls", спроведена је студија под називом „*Истраживање на тему баријера које узрокују низак ниво физичке активности код девојчица у Аутономној покрајини Војводини*" (Atanasov, 2019). Ову активност је реализовао Покрајински секретаријат за спорт у сарадњи са партнерима из Мађарске, док је улогу главног истраживача у Републици Србији поверен Доц.др Драгану Атанасову. Анализом је обухваћено пет локалних самоуправа у Војводини (градови Зрењанин, Суботица и Сомбор, као и општине Врбас и Мали Иђош), са узорком већим од 1082 испитаника. Иако је примарни циљ био испитивање ставова девојчица, истраживање је сврсисходно проширено и на дечаке, чиме је добијен свеобухватан увид у ову проблематику.

Квалитативном анализом перцепције испитаника идентификовани су кључни структурни недостаци унутар система школског спорта и физичког васпитања (Atanasov, 2019). Ови системски изазови примарно се манифестују кроз кадровске, организационе, инфраструктурне и наставне (курикуларне) мањкавости унутар образовних установа.

Међу најистакнутијим проблемима препознато је одсуство стручног кадра професора физичког васпитања, разредној настави (од првог до четвртог разреда), где часове углавном реализују искључиво учитељи. С обзиром на то да је ова развојна фаза кључна за усвајање основних моторичких образаца и изградњу дугорочних навика вежбања, актуелна пракса је оцењена као неадекватна (Atanasov, 2019).

Упркос дуготрајним дебатама у јавности, трајна системска решења за овај проблем су изостала. Као успешан пример алтернативног приступа издваја се ранији пилот-пројекат који су, уз подршку локалних самоуправа, заједнички покренули Савез за школски спорт Србије и тадашње Министарство омладине и спорта. Ова иницијатива омогућила је ангажовање незапослених дипломираних професора физичке културе као стручних сарадника у нижим разредима. Овакав модел резултирао је значајним унапређењем квалитета и диверзификације часова, уз високу професионалну сатисфакцију самих учитеља (Atanasov, 2019). Поред тога, рана инволвираност стручњака омогућила би правовремену идентификацију спортских талената код деце оба пола, као и ефикаснију здравствену едукацију.

Још један виталан захтев који су формулисали и педагози и родитељи односи се на потребу за транзицијом ка моделу свакодневне наставе физичког васпитања (пет пута седмично) кроз све нивое основношколског и средњег образовања (Atanasov, 2019).

Међутим, имплементација оваквог модела ограничена је озбиљним просторним недостацима:

- **Просторни капацитети**: Евидентан је дефицит фискултурних сала, као и неадекватна опремљеност постојећих објеката спортским реквизитима, што је у супротности са званичним нормативима које прописује Министарство просвете, науке и технолошког развоја[13];
- **Хигијенски услови**: Свлачионице углавном не пружају ни минималне услове за одржавање личне хигијене ученика. Због недостатка времена и функционалних тушева, деца су принуђена да остатак школског дана проведу у ознојеној одећи. Овај проблем генерише отпор према вежбању, посебно у данима када је физичко васпитање на почетку распореда. Истраживање бележи примере где чак и ученици који су успешни активни спортисти избегавају наставу петком како би спречили социјалну нелагодност током каснијих активности у граду (Atanasov, 2019).

Испитаници су једногласни у оцени да су важећи наставни планови и програми застарели и несинхронизовани са биолошким развојем деце. Ученици се суочавају са синдромом изгарања (burnout) услед унакрсних притисака одличних академских резултата и ваншколских спортских обавеза, што резултира каснијим потпуним одустајањем од физичких активности (Atanasov, 2019). Занимљиво је запажање родитеља да ученици са врло добрим успехом неретко показују већу перзистентност (упорност) и каснији успех у високотехнолошком образовању и спортским каријерама у односу на оне под сталним притиском перфекционизма.

У истраживању Атанасов утврђен је значајан несклад између класичних спортских дисциплина које се традиционално форсирају у оквиру школског програма и савремених афинитета омладине. Данашње генерације ученика показују јасну преференцију ка неконвенционалним облицима физичке активности, као што су фитнес, плес, вожња скејтборда или практиковање екстремних спортова (Atanasov, 2019).

Посебно оштре критичке опсервације усмерене су ка начину организације и циљевима школских спортских такмичења. Постојећи модел пати од специфичног феномена „привидног или фиктивног успеха". Наме, образовне установе неретко бележе високе пласмане и освајају одличја тако што за школске репрезентације регрутују ученике који су свој спортски развој и тренажни процес у потпуности остварили у приватним локалним клубовима, а не кроз рад у школским секцијама (Atanasov, 2019).

13 Република Србија, Министарство просвете, науке и технолошког развоја. *Правилник о ближим условима у погледу простора, опреме и наставних средстава за остваривање програма физичког васпитања* (н.д.).

Оваква пракса има двоструко негативан ефекат: са једне стране, она успешно маскира стварни пасивитет и недостатак системског рада унутар школског спорта, док са друге стране доводи до екстремног физичког и психолошког преоптерећења талентоване деце.

Ови ученици већ имају континуиране клупске обавезе које обухватају свакодневне тренинге и по неколико утакмица током седмице, док их матичне школе додатно ангажују за наступе у сродним наставним дисциплинама. Према упозорењима педагога и професора, овакав кумулативни интензитет, нарочито изражен у великим урбаним центрима где доминира међушколски ривалитет ради престижа институција, уводи младе спортисте у зону високе рањивости. То директно резултира хроничним умором, психолошким засићењем и озбиљним локомоторним повредама (Atanasov, 2019).

Полазећи од социологије спорта, ова студија критички анализира деловање четврте индустријске револуције на локомоторни статус генерација Зед и Алфа, при чему се школа и физичко васпитање третирају као главни институционални одговор на свеприсутну дигиталну седентарност (Guthold et al., 2020). Када је реч о спортској мотивацији, рад препознаје еволутивни промена у интересовањима младих ка неконвенционалним облицима вежбања, што захтева ревидирање традиционалних мотива и прилагођавање програма савременим вредносним токовима (Atanasov, 2019). Допринос спортској педагогији остварује се кроз указивање на превазиђеност постојећих наставних планова и аргументацију реформе која би комплексније моторичке садржаје (попут гимнастике) померала у ранији узраст, у складу са биолошким развојним законитостима (Atanasov, 2019). На бази материјално-техничких индикатора, аутор узрочно повезује недостатке у инфраструктури и хигијени са одступањем од државних стандарда, али и са појавом социјалног отпора и аверзије према физичкој активности код ученика (Atanasov, 2019; Министарство просвете, науке и технолошког развоја, н.д.). Коначно, у домену спортског менаџмента дефинише се феномен „лажног успеха" образовних установа, где се кадровски дефицити прикривају ангажовањем деце из приватних спортских клубова, чиме се у теоријски оквир уводи ново тумачење раног синдрома сагоревања (*burnout*) међу младима (Atanasov, 2019).

Емпиријска основа студије Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања обухватила је анализу унутаршколских такмичења (Табела 1) кроз девет спортских области: атлетику, пливање, стони тенис, рукомет, фудбал, кошарку, одбојку, као и ритмичку и спортску гимнастику (Недељковић, 2022). Учесталост и заступљеност ових спортова на свим нивоима система, исказана у процентуалном учешћу школа, детаљно је укрштена у наредном прегледу.

Табела 1. Евалуација интерних спортских андеметања

Спортска дисциплина	Интрашколски ниво (%)	Општински ранг – Мушкарци (%)	Општински ранг – Девојчице (%)	Републичка финала (%)
Фудбал	76,8%	75,0%	*Неапликативно*	24,9%
Одбојка	64,3%	*Супстратно*	56,0%	21,7%
Кошарка	60,3%	56,0%	*Неапликативно*	22,0%
Атлетика	52,2%	57,0%	53,0%	26,4%
Стони тенис	47,9%	*Пасивно*	*Пасивно*	22,6%
Рукомет	40,6%	*Минорно*	*Минорно*	17,9%
Спортска гимнастика	10,9%	*Рудиментарно*	*Рудиментарно*	15,8%
Пливање	7,0%	*Лимитирано*	*Лимитирано*	23,1%
Ритмичка гимнастика	2,2%	*Неапликативно*	*Спорадично*	9,8%

Извор: (Недељковић, 2022).

У оквиру евалуације резултата са републичког ранга такмичења, Гимнастички савез Србије исказао је службену сумњу у тачност података који су указивали на учешће мушких ђака у ритмичкој гимнастици. Извештаји овог матичног савеза потврђују да у републичком систему уопште нису евидентирани спортисти мушког пола за ову спортску дисциплину (Недељковић, 2022).

Важан сегмент истраживачке анализе односио се на начин на који школске установе вреднују и формално уређују додатно време које наставници физичког васпитања издвајају за вођење ученика на републичке смотре. Добијени одговори указују на изражену институционалну нестимулативност:

- **Одсуство било каквог вида надокнаде**: Већински део установа (756 школа или 60,5%) уопште не примењује материјалне нити временске компензације за ангажоване наставнике.
- **Примена компензационих модела**: Преосталих 39,5% (укупно 492 школе) користи различите облике надокнаде. Међу њима, 110 установа није прецизно дефинисало свој систем, док се код осталих уочавају следећи принципи:

- *Дневнице*: Заступљене у убедљиво највећем броју установа (320 школа);
- *Дневнице уз рефундацију путних трошкова*: Примењује 10 школа;
- *Фиксни новчани компензациони износи*: Обезбеђује 11 школа;
- *Искључиво покривање путних расхода*: Реализује 10 школа;
- *Остали (алтернативни) модели:* Забележени су у 31 образовној установи.

У домену управљања школским спортом на локалу, истраживање је анализирало субјекте који су директно задужени за организацију и спровођење такмичења. Највеће поверење школа уступљено је општинским спортским савезима (448 школа) и општинским Савезима за школски спорт и олимпијско васпитање (383 школе). Стручни активи средњих и основних школа на локалном нивоу управљају такмичењима у 142 случаја, комбиновани организациони облици (учешће два или више субјеката) присутни су у 135 школа, док је Секретаријат за физичку културу примарни носилац организације у свега 11 установа.

Професионални ниво вођења ових манифестација директно је повезан са типом организатора. Уколико такмичењем управљају Општински спортски савез или Савез за школски спорт, ангажовање стручно профилисаног кадра бележи се у више од половине свих случајева (преко 50%). Насупрот томе, удео стручног руковођења пада на око 40% када организацију преузме Стручни актив општине, спушта се на 30% уколико координацију врше представници локалне самоуправе, док се у организацији Секретаријата за физичку културу професионално вођство среће у свега 23,5% случајева.

Школски инфраструктурни капацитети за наставу физичког васпитања и спорт чине темељни материјални предуслов за правилан физички развој младих. Према подацима Министарства просвете, науке и технолошког развоја из децембра 2021. године, који су послужили као аналитичка основа за тадашњу стратегију развоја спорта, објекти школског спорта морају се сагледавати кроз укупан број школских локација (матичних школа и издвојених одељења), којих има укупно 4.190 (Министарство омладине и спорта [МОС], 2021).

Спецификација стања из 2021. године показује следеће параметре:

- Затворену фискултурну салу поседује укупно 2.274 школа.
- На 2.476 локација постоје изграђени отворени спортски терени.
- На чак 1.714 локација уопште не постоји изграђена отворена спортска инфраструктура (МОС, 2021).

Детаљнији увид у квалитативно стање и усклађеност ових простора са важећим нормативима пружају резултати засновани на опсежном емпиријском истраживању које је 2022. године, путем наменских евалуационих упитника, спровео Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања (Недељковић, 2022). Услед неједнаког одзива школа по административним регионима, подаци су обрађени и приказани на сумарном, националном нивоу за укупно 1.248 анализираних установа.

Прва фаза истраживања била је усмерена на процену затворених капацитета (великих и малих фискултурних сала, базена и теретана), са фокусом на њихову укупну површину и степен усклађености са законским стандардима (Недељковић, 2022) (Табела 2).

Табела 2. Ускалђеност спортских школских обејката са законским нормативима

Тип затвореног простора / Карактеристике	Број школа	Процентуални удео (%)	Општински ранг – Девојчице (%)
Велика сала (укупно одговорило: 1.246)			
Нема велику салу	448	35,9%	/
Површина до 450 m²	518	41,5%	265 школа (51,2%)
Површина изнад 450 m²	280	22,4%	205 школа (73,2%)
Мала сала (укупно одговорило: 1.246)			
Нема малу салу	826	66,2%	/
Површина до 150 m²	307	24,6%	78 школа (25,4%)
Површина изнад 150 m²	112	9,0%	45 школа (40,2%)
Специјализовани објекти (база: 1.248)			
Базени	18	1,4%	10 школа (55,6%)
Теретане	77	6,2%	32 школе (41,6%)

Извор: (Недељковић, 2022).

Напомена: За велику и малу салу по две школе из узорка нису доставиле одговоре.

Сумарни подаци указују на то да је усклађеност мањих спортских простора са нормативима значајно лошија у односу на велике дворане. Специјализована инфраструктура, попут базена и теретана, представља изразити дефицит и присутна је у занемарљивом проценту образовних установа.

Други сегмент националног упитника бавио се анализом спољашњих спортских терена, при чему су прикупљани подаци о димензијама и врсти вештачких и природних подлога за неколико базичних дисциплина, као и о заступљености јама за скокове (Недељковић, 2022).

- **Игралишта за рукомет:** Поседује их 801 школа (**64,3%**), док 445 установа (**35,7%**) нема овакав отворени терен (две школе без одговора). Посматрано према димензијама, 57,1% установа користи простор до 800 m^2, док свега 7,2% прелази ту границу.
- **Кошаркашки терени**: Налазе се унутар 871 школског дворишта (**69,9%**), док их 375 школа (**30,1%**) не поседује (две школе нису одговориле). Димензије до 448 m^2 бележе се код 62,4% школа, док већу површину има 7,5% објеката.
- **Одбојкашки терени:** Мање од половине анализираних школа има терен за одбојку – 596 установа (**47,8%**), насупрот 650 школа (**52,2%**) које су навеле одсуство ове инфраструктуре. Димензије до 162 m^2 присутне су у 40,7% установа, а преко тога у 7,1% случајева.
- **Терени за мали фудбал**: Ово је најзаступљенији отворени објекат који поседују 824 школе (**79,2%**), док 367 установа (**30,8%**) нема ову могућност (57 школа није доставило одговор). Површина до 800 $м^2$ доминира са 63,1%, док веће димензије користи 6,1% школа.

Анализа технолошких подлога: Код свих типова отворених игралишта, као доминантни материјали подлоге јављају се асфалт и бетон. Модерне спортске подлоге попут тартана заступљене су у знатно мањој мери, док су природна трава, песак, шљака или земља присутни на нивоу статистичке грешке. Овде се уочава и мањи број школа које су потврдиле постојање терена, али су пропустиле да специфицирају подлогу у упитнику (распон од 5 до 9 установа по спорту).

- **Јаме за атлетске скокове:** Ову врсту инфраструктуре има свега 300 школа (24,1%), док је већина од 946 школа (75,9%) уопште нема. Пошто димензиони нормативи за јаме не постоје, анализа је фокусирана на материјал, где очекивано доминира песак (243 школе), након чега следе трава (14), бетон/земља (12), асфалт/тартан (4) и шљака (3), док 8 школа није навело подлогу.

Када је у питању експлоатација и сврха коришћења затворених и отворених спортских објеката, из добијених одговора јасно произилази да школа примарно користи сопствене ресурсе за своје потребе. Чак 1.042 школе наменски користи ове просторе за вођење редовних спортских секција, док 279 школа обезбеђује термине за спортску рекреацију својих запослених. Са друге стране, економски односи са спољним корисницима су мање изражени: 375 школа изнајмљује своје капацитете локалним спортским клубовима, док 117 установа простор комерцијално уступа грађанству у терминима за рекреацију.

Питања за проверу знања

1. Који филозофски концепт у античкој Грчкој представља идеал хармоничног развоја душе и тела (спој моралне врлине и физичке лепоте)?
2. Који од наведених гимнастичких система из XIX века је примарно био фокусиран на профилактичко-медицински и анатомски део вежбања?
3. Према Савременој теорији мотивације коју наводи Рив (Reeve), која три базична ментална императива чине основу Теорије самоодређења?
4. Који међународни документ уводи концепт „три неодвојива стуба“ (Безбедност, Заштита/Сигурност и Услуге) на спортским приредбама?
5. Како се у теорији и спортском менаџменту (Атанасов, 2019) назива појава када школа форсира искључиво талентовану децу ради освајања медаља, занемарујући масовни школски спорт?
6. Допуни дефиницију: Према Светском антидопинг кодексу, допинг се формално-правно дефинише као појава једне или више?
7. Наведи четири основне категорије повреда антидопинг правила (четири стуба прекршаја) које препознаје Закон о спречавању допинга у спорту?
8. Скраћеница NFIP у контексту међународне полицијске сарадње и безбедности на спортским манифестацијама означава?
9. На основу истраживања Недељковића (2022), која врста школске спортске инфраструктуре у Србији бележи највећи дефицит капацитета и неиспуњавање званичних хигијенских норматива?
10. Еволуција безбедносних парадигми (Европска конвенција бр. 120 наспрам Сен Дени конвенције)?

Литература

(NCERT), N. C. (2019). *Physical Education. Ministry of Education, Government of India*.. Retrieved from https://ncert.nic.in/textbook/pdf/kehp101.pdf.

Atanasov, D. (2019). *Active Girls, InterregIPA CBC Mađarska –Srbija,* . Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za sport, Novi Sad, https://activegirls.eu/wpcontent/uploads/2018/09/Istrazivanje_SRB_FINAL_new.pdf.

Commission, E. (1999). *Community support plan to combat doping in sport (COM/1999/0643 final).* Brussels: European Commission.

Consortium, H. (1999). *Harmonisation of Methods and Measurements in the Fight against Doping: Final Report.* Brussels: European Commission DG Research.

Dimeo, P. (2007). *A History of Drug Use in Sport: 1876–1976.* . London: Routledge.

Europe, C. o. (2002). Additional Protocol to the Anti-Doping Convention (European Treaty Series, No. 188). Strasbourg: Council of Europe.

Europe, C. o. (1989). *Anti-doping Convention (European Treaty Series, No. 135).* . Strasbourg: Council of Europe.

Europe, C. o. (2016). *Council of Europe Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events (CETS No. 218)*. Saint-Denis: Council of Europe.

Europe, C. o. (2014). *Council of Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions (CETS No. 215)*. . Macolin: Council of Europe.

Europe, C. o. (1985). *European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches* (ETS No. 120). Strasbourg: Council of Europe.

Europe, C. o. (2026). *Legal Instruments and Resources on Doping in Sport.* Strasbourg: Preuzeto sa zvaničnog sajta Saveta Evrope: http://www.coe.int.

Europe, C. o. (1995). *Recommendation No. R (95) 16 of the Committee of Ministers to member states on the European Manifesto on Young People and Sport.* . Council of Europe.

Europe, C. o. (2003). *Recommendation Rec(2003)6 of the Committee of Ministers to member states on improving physical education and sport for children and young people in all European countries*. . Council of Europe.

Europe, C. o. (1970). *Resolution (70) 7 on the medical aspects of sport*. Council of Europe.

Forum, E. S. (2000). *Conclusions of the working party on measures to counter doping in sport*. Lille: European Sports.

Green, K. (2021). Youth sport and physical education: From inclusion to elite focus. *European Physical Education Review, 27*(3), 189–204. https://doi.org/10.1177/1356336X20958741.

Guthold, R. S. (2020). Global trends in insufficient physical activity among adolescents: A pooled analysis of 298 population-based surveys with 1.6 million participants. *The Lancet Child & Adolescent Health, 4*(1), 23–35. https://doi.org/10.1016/S2352-4642(19)30323-2.

Houlihan, B. (2002). *Doping in sport and the development of anti-doping policy* (2nd ed.). Council of Europe Publishing.

Maslow, A. H. (1943). A theori of human motivation. *Psychological Review, 50*(4),370-396 https://doi.org/10.1037/h0054346.

Müller, A. (2010). Doping in Antiquity: Rituals and Performance Enhancement. *Journal of Ancient Sports History, 14*(3), 112-125.

Müller, N. (2000). *Perre de Coubertin 1863-1937: Olympism-Selected writings*. Lausanne: International Olympic Committee.

Nation, U. (2005). *Resolution adopted by the General Assembly on 3 November 2005: 60/9. Sport as a means to promote education, health, development and peace (A/RES/60/9)*. United Nations.

Pühse, U. & Gerber,M. (2005). *International comparison of physical education: Concepts, problems,* prospects. Meyer & Meyer Sport.

Reeve, J. (2018). *Understanding motivation and emotion* (7th ed.) p.88. John Wiley & Sons.

Rideout, V. & Robb,M.B. (2019). *The Common Sense census: Media use by twins and teens, 2019*. Common Sense Media. https://www.commonsensemedia.org/research/the-common-sense-census-media-use-by-twins-and-teens-2019.

Ryan, R. M. & Deci,E.L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press.

UNECO. (2003). *Draft International Convention against Doping in Sport: Report by the Director-General (166 EX/Decision 3.2.2)*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

UNESCO. (1978). *International Charter of Physical Education and Sport*. UNESCO. New York: UNESCO.

UNESCO. (2005). *International Convention against Doping in Sport*. . Paris: UNESCO General Conference.

Атанасов, Д. & Ђурђевић,Н. (2025). *Еханте анализа Стратегије развоја спорта у Републици Србији за период 2026-2035*. Београд: Министарство спорта.

Гудељ, Ракић Ј., Кесић, В., Живковић,С.,& Бањари,И. (2023). *Резултати истрживања понашања у вези са здрављем деце школског узраста у Републици Србији 2022. године*. Београд: Институт за јавно здравље Србије "Д МИлан Јовановић Батут".

Европе, Ц. о. (2015). *Recommendation Rec(2015)1 of the Standing Committee on Safety, Security and Service at Football Matches and other Sports Events*. . Strasbourg: Council of Europe.

ИЗЈЗС. (2022). Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut". (2022). *Republika Srbija – Odabrani zdravstveni pokazatelji za 2021. godinu.* . Београд: IZJZS.

Илић, Р. (2006). *Историја физичке културе*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду.

Илић, С. (1994). *Историја физичке културе I део: Старо доба и средњи век*-друго допуњено издање стр.6. Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду.

Кукурић, С. (2011). *Увод у теорију спорта и физичке култур*е. Бања Лука: Факултет физичког васпитања и спорта.

Лескошек, Л. (1976). *Теорија физичке културе*-друго допуњено издање, стр.22. Београд: Партизан новинско издавачко-пропагандна установа Савеза за физичку културу Југославије.

Матић, И. & Бокан.Б. (2005). *Општа теорија физичке културе* (стр.59). Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.

Матић, М. (1994). *Теорија физичке културе*. Београд: Факултет физичке културе Универзитета у Београду.

Милошевић, М. (2001). *Историја физичке културе и спорта*. Нови Сад: Факултет за физичку културу, Универзитет у Новом саду.

МП. (2026). *Отворени подаци: Предшколско, основни и средње образовање у Републици Србији*. Београд: Влада Републике Србије Преузето са https://open-data.mpn.gov.rs/.

Недељковић, Ј. (2022). *Истраживање стања у образовно-васпитним установама у Србији у вези са школским спортом*. Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања.

Петровић, М. А. (2018). *Историја етике:Антика*. Нови Сад: Књижевн заједница Нови Сад.

Пржуљ, Д. (2012). *Теорија и методика физичког васпитања*. Источно Сарајево: Факултет физичког васпитања и спорта, Универзитет у Источном Сарајеву.

Србије, В. р. (2006). *Предлог закона о ратификацији Међународне конвенције против допинга у спорту.* Београд: Народна скупштина Републике Србије.

Србије, М. у. *Извештај о статистичким показатељима кривичних дела и прекршаја на спортским приредбама у периоду 2015–2024. године* (Бр. 011-349/24-13). Београд: Дирекција полиције.

Србије.(н.д.), М. п. *Отворени подаци : Предшколско, основно и средње образовање у Републици Србији* . Преузето са: Влада Републике Србије https://opendata.mpn.gov.rs/.

Фудбалски савез Србије. (2022). *Дисциплински правилник ФСС*. Преузето са https://www.fss.rs/documents/disciplinski-pravilnik

Јовановић, З. (2018). *Менаџмент у спорту*. Службени гласник.

Матић, М., и Петровић, П. (2020). *Развој спортског права у Републици Србији*. Спортска наука и пракса, 12(2), 45–58.

Николић, Д. (2021). *Правна регулатива професионалног спорта*. У А. Илић (Ур.), Савремено спортско право (стр. 115–134). Физичка култура и спорт.

Олимпијски комитет Србије. (2020). *Статут Олимпијског комитета Србије*. Београд: ОКС.

Правилник о категоризацији спорта и спортских грана. Службени гласник Републике Србије, бр. 25/2017.

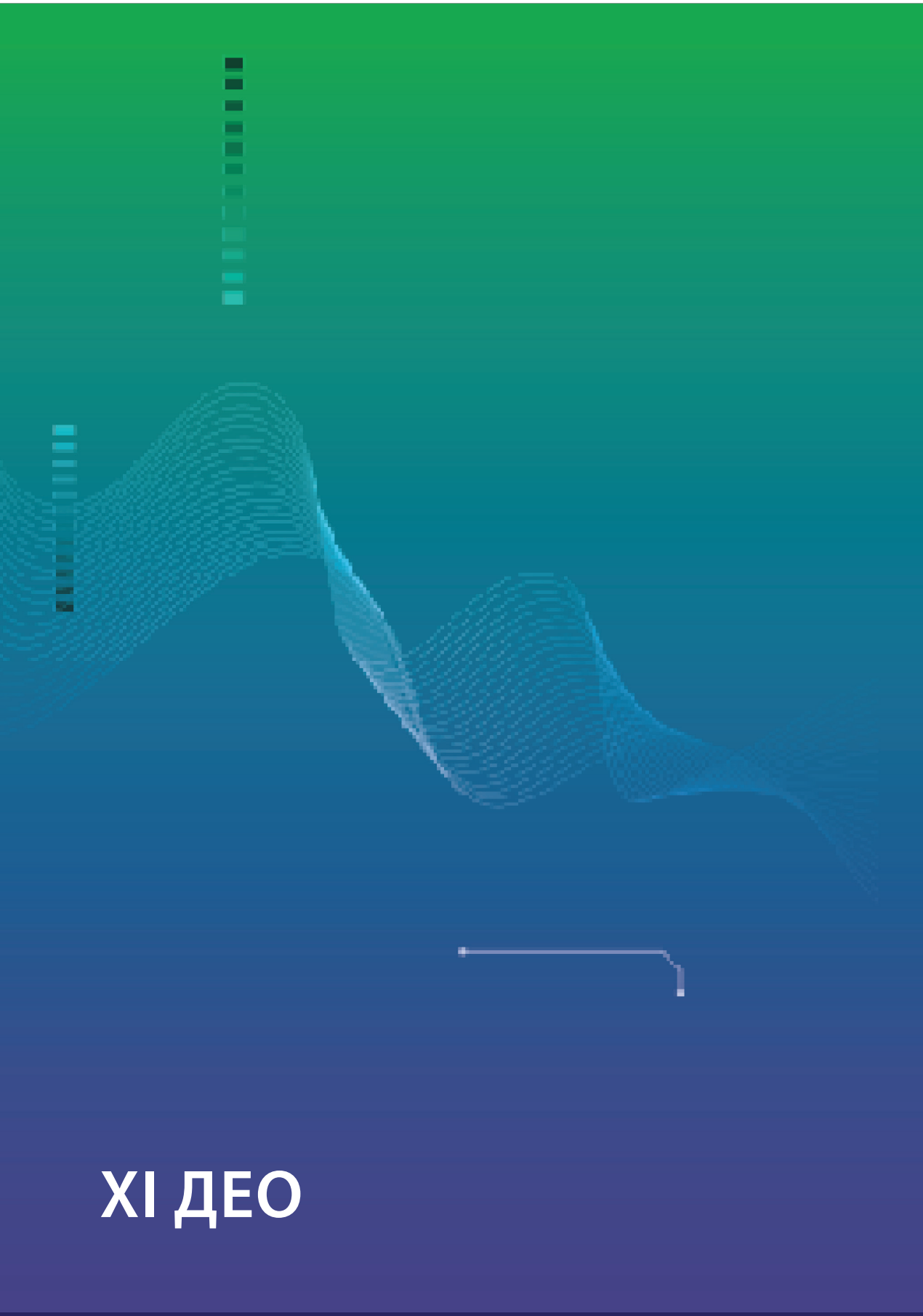
Правилник о стручном оспособљавању и усавршавању у спорту. Службени гласник Републике Србије, бр. 88/2017.

Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. Службени гласник Републике Србије, бр. 67/2003, 101/2005, 91/2010 и 6/2015.

Закон о спорту. Службени гласник Републике Србије, бр. 10/2016.

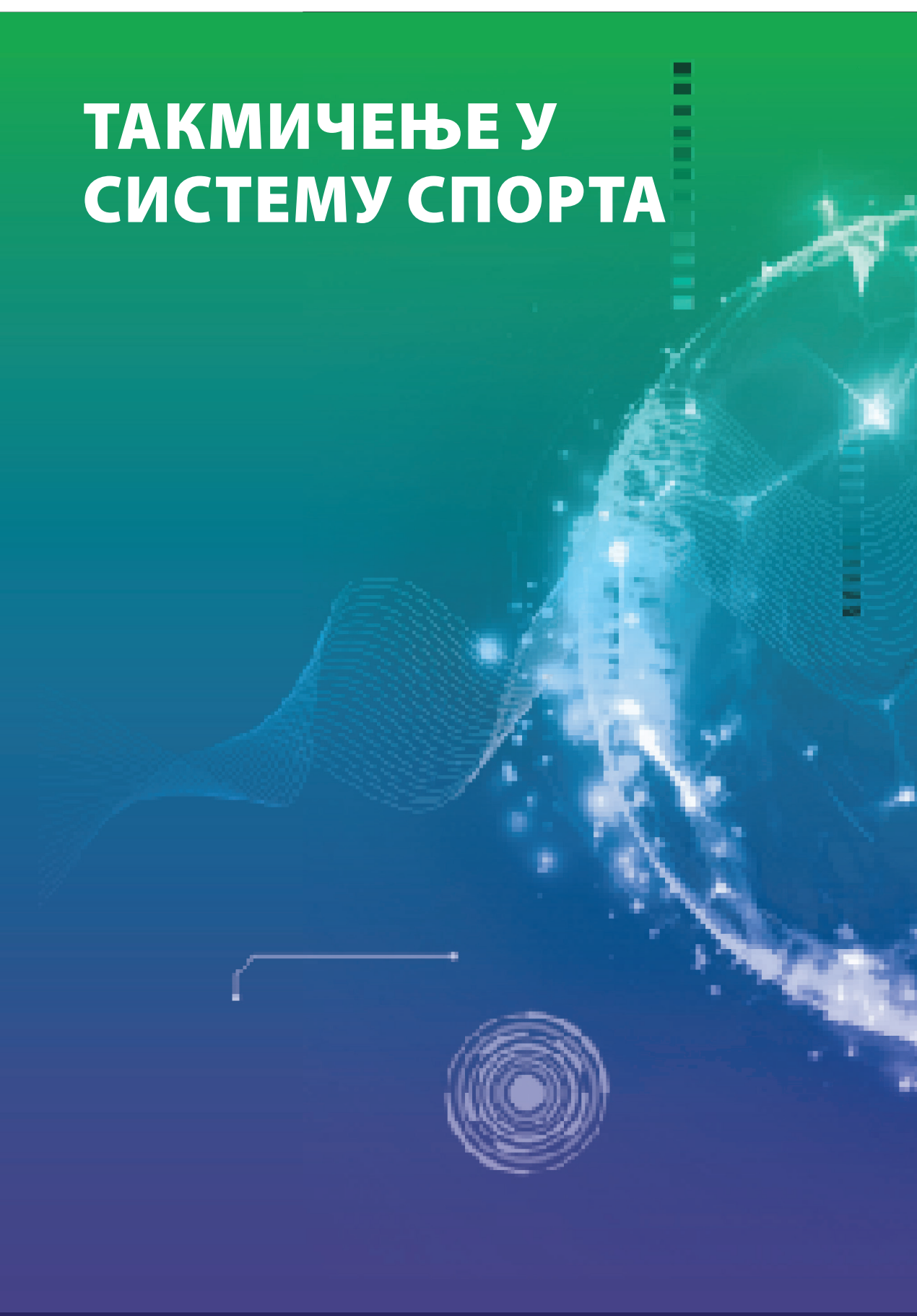
OpenAI. (2024). *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Google. (2024). *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

XI ДЕО

ТАКМИЧЕЊЕ У СИСТЕМУ СПОРТА

11.ТАКМИЧЕЊЕ У СИСТЕМУ СПОРТА

11.1. УРЕЂЕЊЕ СПОРТСКОГ СИСТЕМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Уређење спортског система у Републици Србији прати традиционални европски концепт заснован на хијерархијској поставци организација, односно на тзв. пирамидалном моделу (Европска спортска конференција, 1999). Овакав приступ почива на темељном начелу независности спортског сектора, при чему државни органи интервенишу искључиво у доменима који су препознати као јавни интерес, будући да је спорт позициониран као делатност од општег друштвеног значаја (*Закон о спорту,* 2016, чл. 2, ст. 1). Да би успешно испуниле своју цивилизацијску мисију и промовисале универзалне хуманистичке вредности које превазилазе државне границе, спортске организације морају очувати своју функционалну суверености (Церај, 2012).

Темељну важност овог принципа потврђује и сам систем олимпизма, будући да Олимпијска повеља институционалну самосталност позиционира међу своје основне доктринарне поставке (Олимпијска повеља, 2015, тачка 5).

Признање оперативне аутономије спортских организација широко је заступљено како унутар самог спортског покрета (Олимпијски конгрес, 2009), тако и у актима водећих међународних институција. На европском нивоу, Савет Европе је кроз Кључни документ, Европску спортску повељу, заједмчио право добровољним и невладиним асоцијацијама на самостално доношење одлука у оквиру законских мера, обавезујући државне органе на поштовање такве унутрашње аутономије (Европска спортска повеља, 1992, чл. 3). У истом духу, Европска комисија је у оквиру Европске уније дефинисала овај оквир путем Беле књиге о спорту (Бела књига о спорту, 2007). Поред тога, специфичности спорта и његова друштвена димензија претходно су афирмисане Декларацијом из Нице (Европски савет, 2000), да би касније постале инкорпориране у члан 165. Лисабонског уговора (Бачић и Бачић, 2011). На глобалној сцени, подршку аутономији спортског система пружила је и Генерална скупштина Уједињених нација, која је на свом 69. заседању једногласно усвојила резолуцију којом се признаје водећа улога Међународног олимпијског комитета у управљању глобалним олимпијским покретом (Уједињене нације, 2014).

Међутим, стварна аутономија неодвојива је од специфичних унутрашњих одлика спортског система, које међународно право препознаје под појмом „специфичности спорта".

Из смерница Европске комисије (Бела књига о спорту, 2007) проистиче двострука димензија ових посебности:

- **Специфичност спортских правила и надметања**: Ова димензија обухвата нужност одвојених такмичења у мушкој и женској конкуренцији, бројчана ограничења учесника, као и неопходност одржавања резултатске неизвесности кроз обезбеђивање такмичарске и економске равнотеже између клубова (Бела књига о спорту, 2007).
- **Специфичност организационе поставке:** Овај сегмент обухвата право на аутономно организовање, супостојање различитих асоцијација, вертикално повезану пирамидалну структуру од базичног до професионалног нивоа, механизме финансијске солидарности између различитих нивоа, као и традиционално правило настанка „једне националне федерације по спортској грани" (Бела књига о спорту, 2007).

Савремени пирамидални систем, чији је део и спорт у Србији, суочава се са озбиљним иззовима на свим нивоима управљања. Већина ових проблема последица је дубоке прерасподеле финансијских токова која је започела након познатог „случаја Босман" пред Судом правде ЕУ (Бачић и Бачић, 2011). Данас највећи део прихода у спорт пристиже из комерцијалног сектора — кроз продају права ТВ преноса, спонзорства и маркетинг. С обзиром на то да ови извори финансирања директно зависе од медијске атрактивности појединог спорта, ствара се изражен дисбаланс између комерцијално популарних спортова (попут фудбала) и мање заступљених дисциплина. У таквим околностима отварају се следеће критичне дилеме:

1. Питање конфликта интереса када су кровне савезне асоцијације истовремено регулаторна тела и профитно оријентисани актери на тржишту;
2. Начини амортизовања притисака најутицајнијих и најбогатијих клубова који захтевају већи удео у укупним приходима;
3. Ризик од уништавања традиционалног европског спортског модела (заснованог на принципу уласка и испадања из лиге) у случају формирања затворених комерцијалних такмичења;
4. Опасност да национални савези усредређењем на комерцијализацију занемаре своју основну друштвену мисију — развој масовног спорта и пружање финансијске подршке аматерским клубовима на базичном нивоу.

Овај вертикални организациони систем прожима све нивое: локални клубови чине основу за развој младих талената и промоцију принципа „спорт за све", док грански савези на вишим нивоима дефинишу правила и имају природан монополски положај (Европска спортска конференција, 1999). Оваква пирамидална структура унутар једне државе директно детерминише облик такмичарског система, разграничење спортских области и развојни пут спортских резултата.

Илустрација 33. Општи пирамидални модел спортских организација

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

Слика 34. Хијерархијска поставка спортских такмичења (од локалних лига и масовних школских такмичења до елитних професионалних првенстава)

Извор: Слика је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције NotebookLM [Експериментални AI асистент].

Ипак, институционална независност и загарантована аутономија спортског покрета не смеју се посматрати као апсолутно право лишено контроле, већ као концепт који са собом носи велику друштвену одговорност свих актера. На Десетој конференција европских министара надлежних за спорт, усвојена је *Резолуција о принципима доброг управљања у спорту* (Савет Европе, 2004). Овај документ изричито наглашава да су доследна имплементација демократије, транспарентности, поштења и солидарности темељни предуслови за очување позиције спортских удружења у цивилном друштву (Савет Европе, 2004). Спровођење принципа добре управе идентификовано је као примарни механизам у сузбијању системске корупције. Кроз унутрашњу реформу и транспарентно пословање, спортске организације заправо учвршћују своју независну позицију у односу на државни апарат, градећи однос који се заснива на партнерству и обостраном поверењу, а све са циљем потпуног елиминисања неетичких појава које су неспојиве са изворним духом фер-плеја (Савет Европе, 2004).

11.2. ГРАНЕ И ОБЛАСТИ СПОРТА

Правни систем Републике Србије нормативно разграничава спорт на посебне спортске гране и шире спортске области. Детаљну диференцијацију признатих грана, сродних области и пратећих дисциплина прописује министар надлежан за послове спорта путем посебног подзаконског акта, а на основу овлашћења из члана 120 (став 2, тачка 2) кровног *Закона о спорту* (2016). Ова материја ближе је дефинисана *Правилником о спортским гранама и областима спорта и спортским дисциплинама у оквиру спортских грана и области спорта у Републици Србији* (у даљем тексту: Правилник). Активности које нису обухваћене овим званичним регистром не поседују формално-правни статус спортске делатности.

Према важећем *Правилнику* (2024), национални систем спорта обухвата укупно 150 аутономних спортских грана и 13 специфичних области спорта.

Категоризација спортских грана, а која се реализује на основу Правилника (Правилник о гранама спорта од посебног значаја за Републику Србију, 2024) почива на два темељна критеријума:

- **Категоризација према државном значају**: Спортске дисциплине су подељене на оне које уживају статус делатности од посебног интереса за Републику Србију (укупно 120 спортских грана) и оне које се налазе ван те категорије. У групу од посебног значаја сврстане су 44 олимпијске, 26 параолимпијских, 4 непараолимпијске, као и 46 неолимпијских спортских грана
- **Категоризација према олимпијском статусу**: Из перспективе међународних стандарда, укупан систем обухвата 44 олимпијске, 26 параолимпијских, 4 непараолимпијске и укупно 76 неолимпијских грана. Међу неолимпијским дисциплинама, 58 је верификовано од стране светске асоцијације *SportAccord*, док преосталих 18 припада другим правцима.

За разлику од грана, свих 13 препознатих области спорта правно су дефинисане као делатности од изузетног друштвеног интереса (*Закон о спорту*, 2016). Оне обухватају различите узрасне и социолошке подсистеме, као што су: спортска рекреација, јога, сеоски и соколски спорт, универзитетски и школски спорт, традиционалне спортске игре, војни и полицијски спорт, физичко васпитање деце предшколског узраста, као и спортске активности запослених, лица у дијаспори и особа трећег доба.

Свака појединачна спортска грана дели се на уже дисциплине, обухватајући и такмичарски и рекреативни сегмент. У оквиру олимпијског сектора, дисциплине се додатно разврставају на олимпијске и неолимпијске. Са друге стране, код области спорта, уже дисциплине су правно дефинисане искључиво у домену спортске рекреације и традиционалног спорта (*Правилник*, 2024).

Специфичност домаћег *Правилника* огледа се у честом изостанку стриктног разграничења између саме спортске гране, њене уже дисциплине и конкретног формата такмичења, што одступа од међународне стандардизације (Међународни олимпијски комитет [МОК], 2015). Према номенклатури МОК-а, на пример, рвање је матична спортска грана, рвање грчко-римским стилом је ужа дисциплина, док се појединачне борбе по тежинским категоријама третирају као такмичарски програми. У домаћој регулативи ови нивои су често обједињени унутар исте категорије.

Када подзаконском регулативом нису ближе дефинисане посебне дисциплине, одговарајућа спортска грана се по дефолту третира као јединствена за оба пола, изузев у ситуацијама када су другачије норме прописане од стране надлежног међународног савеза. Наведене дисциплине по правилу одражавају сениорски такмичарски ниво. Код параолимпијских спортова, класификација се врши и према врсти и степену инвалидитета спортиста, у складу са медицинско-спортским смерницама Међународног параолимпијског комитета (*Правилник*, 2024).

Оваква номенклатура значајно утиче на друштвени и материјални положај спортиста у Србији. Премда *Закон о спорту* (2016, чл. 123) дефинише спорт у целини као активност од општег значаја, присутна је јасна правна фаворизација олимпијских и параолимпијских дисциплина. Право на национална признања и доживотне новчане накнаде за врхунска спортска достигнућа (медаље на Олимпијским и Параолимпијским играма, светским и европским првенствима, као и завршницама Дејвис и ФЕД купа) резервисано је искључиво за олимпијски и параолимпијски програм, уз изузетак Шаховске олимпијаде. За спортисте из неолимпијског сектора предвиђена је могућност материјалних стимуланса за допринос афирмацији спорта само уколико Влада донесе посебан акт (*Закон о спорту,* 2016, чл. 125, ст. 1) што у пракси још није примењено док за непараолимпијске гране таква законска могућност уопште не постоји.

Институционална предност олимпијског спорта видљива је и у систему образовања при вредновању кандидата за упис у специјализована спортска одељења средњих школа (*Правилник о упису ученика у средње школе*, 2024).

При бодовању резултата из осмог разреда, предност имају ученици из олимпијских и параолимпијских спортова (чл. 48 и 49):

1. **Репрезентативни статус**: Кандидати са статусом репрезентативца РС (или на ширем списку до 30 имена у категоријама без званичних такмичења до 14 година) остварују 10 бодова.
2. **Државне медаље**: Освајачи медаља на званичном националном првенству добијају 8 бодова за златно, 7 за сребрно и 6 бодова за бронзано одличје.
3. **Статус регистрованог спортисте**: Ученицима који немају наведене пласмане, али су регистровани код надлежног националног савеза за олимпијске/параолимпијске спортове, потврда о регистрацији признаје се као валидан доказ о спортском резултату за упис (*Правилник о упису ученика у средње школе*, 2024).

Рангирање и вредновање спортских грана врши се путем *Правилника о националној категоризацији спортова*, који доноси ресорно министарство (*Закон о спорту,* 2016, чл. 139). Овај акт дефинише критеријуме евалуације на основу међународних резултата, масовности (број лиценцираних спортиста, стручњака и организација), традиције, медијске заступљености, маркетиншког потенцијала, као и ширег здравственог и социјалног утицаја.

Национална категоризација ревидира се двогодишње (*Закон о спорту,* 2016, чл. 140, ст. 1) и разврстава спортове у шест рангова. Првих пет нивоа намењено је спортовима од посебног значаја, док шести ниво обухвата остале признате гране. Прву категорију чини 15 олимпијских спортова: *атлетика, ватерполо, кошарка, одбојка, рукомет, фудбал, стрељаштво, тенис, пливање, веслање, кајак-кану, рвање, теквондо, џудо* и *бокс*.

Увид у институционалну масовност односно број регистрованих клубова, друштава и гранских савеза омогућавају ажурирани подаци Агенције за привредне регистре (АПР), извучени из специјализованог Регистра удружења, друштава и савеза у области спорта.

Табела 3. Нумерички преглед регистрованих спортских субјеката у АПР-у (Регистар удружења, друштава и савеза у области спорта, 2025)

Гране и области спорта	Од посебно значаја за Републику Србију	Број регистрованих спортских удружења, друштава и савеза у АПР
1) Олимпијски спорт:		**14869**
(1) Атлетика	X	593
(2) Бадминтон	X	61
(3) Биатлон	X	37
(4) Бициклизам	X	303
(5) Боб	X	8
(6) Бокс	X	516
(7) Ватерполо	X	149
(8) Веслање	X	97
(9) Гимнастика	X	338
(10) Голф	X	43
(11) Дизање тегова	X	173
(12) Једрење	X	98
(13) Кајак – кану	X	159
(14) Карлинг	X	17
(15) Клизање	X	54
(16) Коњички спорт (олимпијске и ФЕИ дисциплине)	X	227
(17) Кошарка	X	1190
(18) Летеће мете	X	64
(19) Мачевање	X	50
(20) Одбојка	X	831
(21) Пливање	X	538
(22) Рагби	X	62
(23) Рвање	X	242

Гране и области спорта	Од посебно значаја за Републику Србију	Број регистрованих спортских удружења, друштава и савеза у АПР
(24) Рукомет	X	734
(25) Санкашки спортови	X	19
(26) Синхроно пливање	X	38
(27) Скијање	X	326
(28) Скокови у воду	X	47
(29) Стони тенис	X	583
(30) Стрељаштво	X	500
(31) Стреличарство	X	189
(32)Тенис	X	561
(33) Теквондо	X	263
(34) Триатлон	X	90
(35) Фудбал	X	4081
(36) Хокеј на леду	X	51
(37) Хокеј на трави	X	35
(38) Џудо	X	405
(39) Бејзбол	X	29
(40) Карате	X	903
(41) Софтбол	X	23
(42) Спортско пењање	X	111
(43) Surfing	X	22
(44) Скејтбординг	X	9
2) Параолимпијски спорт:		**162**
(1) Атлетика	X	
(2) Биатлон	X	
(3) Бициклизам	X	
(4) Бочање	X	

Гране и области спорта	Од посебно значаја за Републику Србију	Број регистрованих спортских удружења, друштава и савеза у АПР
(5) Веслање	X	
(6) Goalball (слепи и слабовиди)	X	15
(7) Кану	X	
(8) Карлинг	X	
(9) Коњички спорт	X	
(10) Кошарка у колицима	X	16
(11) Мачевање у колицима	X	11
(12) Одбојка седећа	X	17
(13) Powerlifting (дизање терета)	X	
(14) Пливање	X	
(15) Рагби у колицима	X	3
(16) Скијање	X	
(17) Стони тенис	X	
(18) Стреличарство	X	
(19) Стрељаштво	X	
(20) Тенис у колицима	X	9
(21) Триатлон	X	
(22) Фудбал 5 на 5 (слепи и слабовиди)	X	10
(23) Хокеј на леду (Ice Sledge Hockey)	X	3
(24) Џудо (слепи и слабовиди)	X	12
(25) Бадминтон	X	
(26) Теквондо	X	

Гране и области спорта	Од посебно значаја за Републику Србију	Број регистрованих спортских удружења, друштава и савеза у АПР
3) Непараолимпијски спорт особа са инвалидитетом:		**252**
(1) Непараолимпијски спорт особа са инвалидитетом	X	129
(2) Специјална олимпијада (спорт особа са посебним потребама)	X	35
(3) Спорт глувих и наглувих	X	41
(4) Спорт слепих и слабовидих	X	47
4) Неолимпијски спортови (Sport Acord):		**7192**
(1) Аикидо	X	324
(2) Амерички фудбал	X	66
(3) Аутомобилизам	X	224
(4) Банди;		1
(5) Билијар (pool)	X	116
(6) Bowling	X	37
(7) Боди билдинг	X	627
(8) Бођање	X	111
(9) Бриџ	X	57
(10) Ваздухопловни спорт	X	196
(11) Вушу Кунгфу	X	141
(12) Го	X	17
(13) Даме		1

Гране и области спорта	Од посебно значаја за Републику Србију	Број регистрованих спортских удружења, друштава и савеза у АПР
(14) Dragon Boat		20
(15) Icestock sport		
(16) Кендо	X	63
(17) Кик бокс	X	455
(18) Корфбол	X	14
(19) Крикет	X	17
(20) Куглање	X	198
(21) Lacrosse		9
(22) Life Saving	X	37
(23) Маи таи		117
(24) Миниголф		7
(25) Мото спорт	X	377
(26) Мотонаутика		97
(27) Netball		2
(28) Оријентиринг	X	134
(29) Pelote Bosque		1
(30) Планинарство	X	440
(31) Пикадо	X	212
(32) Подводни спорт	X	200
(33) Поло		4
(34) Powerlifting	X	149
(35) Практично стрељаштво	X	58
(36) Racquetball		2
(37) Roller спорт		36
(38) Савате	X	144
(39) Самбо	X	135

Гране и области спорта	Од посебно значаја за Републику Србију	Број регистрованих спортских удружења, друштава и савеза у АПР
(41) Сквош	X	28
(42) Ски алпинизам		39
(43) Скијање на води	X	61
(44) Sleddog		2
(45) Снукер	X	19
(46) Soft тенис		4
(47) Спортски плес	X	365
(48) Спортски риболов	X	726
(49) Сумо		25
(50) Tug–of–War (надвлачење конопца)	X	19
(51) Џу џицу	X	267
(52) Шах	X	755
(53) Fistball		5
(54) Florball		10
(55) Flying Disk		10
(56) Casting		1
(57) Cheer (Чирлидинг)		7
(58) Текбол (Teqball)		1
5) Неолимпијски спорт (остали):		**2486**
(1) Ashihara Kaikan	X	23
(2) Галопски спорт	X	20
(3) Екстремни спортови		219
(4) Електронски спорт (E–Sports)		60
(5) Касачки спорт	X	42

Гране и области спорта	Од посебно значаја за Републику Србију	Број регистрованих спортских удружења, друштава и савеза у АПР
(7) Кјокушинкаи	X	61
(8) Пеинтбол		128
(9) Преферанс		37
(10) Рагби 13	X	38
(11) Рафтинг	X	112
(12) Скај бол	X	8
(13) Спид бадминтон		17
(14) Спортска спелеологија	X	47
(15) Strongman		46
(16) Фитнес	X	1310
(17) Џет ски	X	42
(18) Падел	X	9
Спортске области		**1039**
(1) Јога	X	154
(2) Спортска рекреација (спорт за све, рекреативни спорт, масовни спорт)	X	640
(3) Сеоски спорт	X	14
(4) Соколски спорт	X	20
(5) Спорт у војсци	X	5
(6) Спорт у дијаспори	X	8
(7) Спорт у полицији	X	8
(8) Спорт старијих особа	X	0
(9) Спорт у фирмама	X	42
(10) Традиционални спорт	X	38

Гране и области спорта	Од посебно значаја за Републику Србију	Број регистрованих спортских удружења, друштава и савеза у АПР
(12) Физичко васпитање деце предшколског узраста	X	1
(13) Школски спорт.	X	83

11.3. ОБАВЉАЊЕ СПОРТСКИХ АКТИВНОСТИ И СПОРТСКИХ ДЕЛАТНОСТИ У ОКВИРУ СПОРТСКИХ ГРАНА И ОБЛАСТИ СПОРТА

Остваривање примарне улоге свих актера у спортском систему одвија се кроз спровођење спортских активности и делатности. Изузетак чине врхунски спортисти у појединачним дисциплинама, код којих сама спортска активност у специфичним околностима поприма обележја самосталне спортске делатности.

Атанасов и Ђурђевић (2025) истичу да важећи правни оквир под спортским активностима подразумева целокупан дипазон психофизичког ангажовања. Ове активности, било да се реализују кроз организоване или спонтане форме, у својој суштини имају за циљ подстицање психофизичке кондиције, унапређење менталног здравља, унапређење социјалне интеграције и постизање спортских резултата на свим нивоима такмичења (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 1). Са друге стране, спортске делатности обухватају ширу институционалну подршку неопходну за обезбеђивање свих предуслова за несметано одвијање тих активности. Овај домен укључује бројне управљачке и организационе процесе: менаџмент и реализацију спортских такмичења (домаћих и интернационалних), стручно оспособљавање, тренажну праксу, спортско суђење, али и управљање спортским објектима, научноистраживачки рад, маркетинг и саветодавне услуге у спортском сектору (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 2; Атанасов и Ђурђевић, 2025).

Кроз спроведену *ex-ante* анализу, Атанасов и Ђурђевић (2025) закључују да је испуњеност прописаних услова за спровођење ових процеса детаљно дефинисана матичним законом, подзаконским актима и актима националних гранских савеза. Званично утврђивање ових стандарда у надлежности је спортских инспектора путем инспекцијског надзора.

Позитивно законодавство прихватило је принцип слободног оснивања и започињања рада спортских организација, што значи да се контрола услова не обавља превентивно (*ex-ante*), већ накнадно по захтеву саме организације или путем редовних и ванредних контрола. Међутим, анализе Аутора показују да у пракси постоји озбиљан дефицит кадра: изузетно мали број инспектора у односу на број спортских субјеката довео је до тога да за већину организација чак и девет година након доношења Закона о спорту није званично верификовано испуњавају ли законом прописане стандарде, што представља системски проблем за цели спортски сектор у Републици Србији (Атанасов и Ђурђевић, 2025).

Емпиријска истраживања Атанасова и Ђурђевића (2025), заснована на компарацији података Спортског савеза Србије из 2021. године и индикатора Министарства спорта из 2024. године, указују на изражен тренд неправилности у раду спортских субјеката. Главни проблем лежи у континуираној злоупотреби институционалног вакуума и занемаривању јасних законских обавеза које уређују рад у спорту. Присуство оваквих аномалија уочава се на свим хијерархијским нивоима спортског система. Додатни узрок овог стања јесте и неконзистентност саме регулативе: актуелни Правилник о ближим условима за обављање спортских активности и спортских делатности (2016) фокус контроле ставља превасходно на базне клубове, док знатно мање третира територијалне и националне гранске савезе и друге струковне асоцијације (Атанасов и Ђурђевић, 2025).

Овакво стање директно угрожава легалитет читавог система, о чему сведоче и казнени механизми матичног Закона о спорту (2016), који испуњеност кадровских и техничких стандарда поставља као услов за кључне права у спорту:

- **Институционално признање савеза**: Надлежни министар доноси одлуку о статусу надлежног националног гранског савеза искључиво уз доказано испуњавање законом прописаних стандарда и остварене резултате (Закон о спорту, 2016, чл. 120, ст. 3).
- **Право на учешће у такмичењима**: Добијање дозволе за сезону (лиценцирање) у професионалном и националном рангу директно је условљено континуираним испуњавањем стандарда за рад (Закон о спорту, 2016, чл. 158, ст. 2).
- **Право на јавна средства**: Испуњавање прописаних норматива представља обавезан услов да би спортски субјект могао конкурисати за финансирање из јавних извора кроз годишње или посебне програме (Закон о спорту, 2016, чл. 118, ст. 4).

Парадокс је још уочљивији када се посматрају захтеви из Правилника (2016), где су критеријуми за клубове и савезе постављени на нивоу егзистенцијалног минимума без ког организација не би смела ни правно постојати, а камоли обављати спортску делатност. Упоређивање ових минималних норми са подацима из праксе показује дубок јаз између прописаног и стварног стања:

1. **Критеријум такмичарског погона у колективним спортовима:** Правилник (2016) захтева да клуб има регистровану бар једну такмичарску екипу било ког узраста, што омогућава рад и организацијама усмереним искључиво на рад са младима. Међутим, према подацима Агенције за привредне регистре (АПР) из марта 2025. године, евидентирано је чак 14.648 активних удружења која би по својој природи морала бити спортске организације (Закон о спорту, 2016, чл. 33 и 36). Са друге стране, свеобухватно истраживање Министарства спорта из 2024. године (које је обухватило 86 националних гранских савеза) показује да је у њиховом чланству свега 8.063 организације, од чега се скоро половина (3.087) односи на фудбал. Чак и када се обухвате све регистроване екипе у свим узрасним категоријама (укупно 11.474 екипе), јасно је уочљива велика диспропорција између броја регистрованих удружења у АПР-у и броја стварних такмичарских селекција, што је последица праксе савеза да воде евиденцију искључиво за своје формалне чланове (Министарство спорта, 2024).
2. **Критеријуми за врхунски и појединачни спорт**: За учешће у сениорском националном или професионалном рангу, клуб мора имати сениорски тим и минимум 15 регистрованих спортиста у млађим селекцијама. У појединачним спортовима, минимум је поставио границу на свега 5 регистрованих спортиста (Правилник, 2016). Упркос ниским критеријумима, анализом гранских савеза уочава се огроман размак између броја субјеката у државном регистру и оних учлањених у савезе. На пример, у атлетици је у АПР-у уписано 593 субјекта а у савезу 89; у пливању је тај однос 538 према 79; у стоном тенису 583 према 176; у рвању 242 према 57; у џудоу 405 према 147; у фитнесу 1.310 према 295; у боксу 516 према 145, док карате бележи 903 регистрована ентитета наспрам 325 у савезу (Министарство спорта, 2024). Ово настаје јер грански савези онемогућавају регистрацију спортиста ван њиховог формалног чланства.

3. **Специфичности рекреативног сектора**: За организације у области спортске рекреације предвиђен је знатно блажи режим — не тражи се регистрација спортиста у националним савезима, већ је довољно поседовање пет потписаних приступница или уговора (Правилник, 2016).
4. **Рокови за регистрацију спортиста**: Прописи обавезују клубове да спортисте региструју до почетка наредног прелазног рока, односно у року од три месеца у спортовима без прелазног рока (Закон о спорту, 2016). Ова одредба је у пракси готово нефункционална како за клубове ван савеза, тако и за оне унутар њих. Проблем би се могао превазићи реорганизацијом савеза ради омогућавања регистрације свих спортиста, уз обавезу клубова да се формално учлане у савез у року од 90 дана од оснивања.
5. **Дефицит стручног кадра и фиктивна ангажовања**: Кадровски нормативи прописују обавезу ангажовања једног спортског стручњака (тренера, инструктора) на сваких 160 спортиста (Правилник, 2016). За рад са малолетним лицима тражи се виша или висока стручна спрема из области физичког васпитања и спорта, односно одговарајућа лиценца (Закон о спорту, 2016, чл. 26 и 29). Кључни системски недостатак ове одредбе јесте могућност ангажовања стручњака волонтерски или путем именовања без радног односа, при чему није прописано ограничање у колико клубова један тренер може бити пријављен. То отвара простор за фиктивно испуњавање услова. Према подацима из 2024. године, у 86 националних савеза евидентирано је укупно 9.033 тренера и инструктора са важећом дозволом за рад (Министарство спорта, 2024).
6. **Просторни и инфраструктурни капацитети**: Минимални просторни стандард обухвата пословни простор (канцеларију са санитарним чвором) површине од најмање 6 m^2 за ниже рангове, односно 12 m^2 за клубове у националном или професионалном рангу. Поред тога, клуб мора имати обезбеђено континуирано коришћење одговарајућег спортског објекта или тренажног простора током целе године, који задовољава специфичне услове матичног савеза (Правилник, 2016).

11.4. УЧЕСНИЦИ У СИСТЕМУ СПОРТА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Актуелни правни оквир дефинише спортски сектор у Републици Србији као разуђену мрежу индивидуалних и колективних субјеката укључених у директно спровођење спортских активности или пружање пратећих стручних и организационих услуга. Ова институционална архитектура рашчлањује се на две основне категорије актера. Прву категорију чине физичка лица, односно непосредни учесници у спортским надметањима (спортисти) и стручни кадар ангажован на њиховој тренажној, здравственој и организационој подршци (спортски стручњаци и стручњаци у спорту). Другу категорију чини институционални сегмент, који обухвата правне субјекте и предузетнике организоване кроз различите правне форме од традиционалних спортских организација и гранских савеза, преко привредних друштава и самосталних предузетника, до установа, фондација и задужбина профилисаних за ову област (Атанасов и Ђурђевић, 2025).

11.4.1. Спортисти

Према важећем законодавном оквиру Републике Србије, физичко лице стиче статус спортисте кроз непосредно учешће у спортским активностима (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 7). Под овим ангажовањем подразумневају се сви видови менталних и физичких напора који било кроз организовано или спонтано деловање воде ка унапређењу психофизичких капацитета, изградњи друштвених веза или остваривању спортских резултата на различитим нивоима такмичења (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 1).

Правни положај појединца унутар спортског система примарно је одређен карактером његовог ангажмана (професионални или аматерски), као и формом наступања (индивидуално или колективно).

С обзиром на то да законски термин „спорт" обухвата и такмичарску и рекреативну димензију, основна диференцијација актера врши се на такмичаре и рекреативце.

Квалификацију „спортисте такмичара" појединац стиче активним учешћем на спортским манифестацијама, било као члан одређене спортске организације или као независни учесник, а у складу са општим и гранским регулативама (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 10).

Вредновањем постигнутих резултата, ови субјекти се разврставају у оквиру Националне категоризације, која препознаје три основна ранга:

1. Перспективне спортисте,
2. Талентоване спортисте,
3. Врхунске спортисте (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 11–13).

Са друге стране, профил рекреативца произилази из законског одређења спортске рекреације (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 3). Ова категорија обухвата лица која се добровољно баве физичком активношћу ради одмора, ревитализације организма, очувања здравственог статуса, социјализације или задовољења елементарне потребе за кретањем и игром.

Само етимолошко порекло термина „аматер" (од латинског *amo, amare* – волети) указује на то да је реч о појединцима који се одређеном дисциплином баве искључиво из љубави и страсти. Закон о спорту из 2016. године ближе нормира овај статус, одређујући аматера као лице коме спортска активност не представља основно занимање нити извор примарних prihoda (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 8). За стицање овог статуса неопходно је кумулативно испуњење два услова: одсуство мотива за остваривањем профита и чињеница да активност нема обележја сталног радног односа.

У односу на ранији законски оквир из 2011. године, начињен је значајан нормативни искорак у дефинисању професионалних спортиста. Према важећим одредбама, професионалац је лице коме је спорт једино или главно занимање, као и сваки спортиста који тај статус остварује на основу правила матичног међународног гранског савеза (Закон о спорту, 2016).

С обзиром на то да фудбалски клубови чине готово трећину укупног броја регистрованих спортских субјеката у Србији, било је неопходно извршити хармонизацију домаћег права са актима Међународне федерације фудбалских асоцијација (FIFA). Према FIFA Правилнику о статусу и трансферима играча, актери у фудбалу се стриктно раздвајају на аматере и професионалце (Fédération Internationale de Football Association [FIFA], 2024). Професионалцем се сматра фудбалер који са клубом има закључен писани уговор и чија финансијска накнада премашује стварне трошкове настале спортским ангажманом, док се сва остала лица разврставају као аматери. Званични FIFA Коментар додатно прецизира да овакав статус подразумева постојање формалног уговора о радном односу (FIFA, 2024).

Међутим, ни домаће законодавство ни међународни фудбалски прописи не дефинишу егзактни финансијски праг изнад ког се накнада сматра већом од реалних трошкова. Ово представља чињенично питање које се процењује у сваком конкретном случају, иако су га поједини национални савези унапред прецизирали. Тако, на пример, Фудбалски савез Немачке (DFB) прописује да сваки играч чија уговорена месечна примања износе најмање 250 евра аутоматски добија статус професионалца (Deutscher Fußball-Bund [DFB], 2024). Увођење овакве правне сигурности преко је потребно и у домаћим оквирима, због чега би Фудбалски савез Србије (ФСС) требало да искористи своја овлашћења и донесе одговарајући подзаконски акт (Закон о спорту, 2016, чл. 100, ст. 2).

Професионално бављење спортом може се обављати самостално (у форми предузетничке делатности) или у оквиру спортске организације (Закон о спорту, 2016, чл. 9–10). У екипним спортовима, где је чланство у клубу услов за учешће на такмичењима, статус професионалца нужно захтева формализацију путем уговора о раду (Закон о спорту, 2016, чл. 10, 13).

Ипак, околност да је одређена активност у спортским правилницима формално означена као „аматерска" не искључује могућност да она у правном смислу буде третирана као привредна (економска) делатност. Ово питање детаљно је анализирао Европски суд правде у чувеном предмету *Deliège* (C-51/96 и C-191/97).

Иако су спортски савези у овом поступку тврдили да је џудо искључиво аматерски спорт, Европски суд правде је заузео став да формална интерна категоризација савеза нема пресудан значај. Уколико спортиста обавља економску активност уз финансијску накнаду (што обухвата и стипендије и спонзорске уговоре), његов положај мора уживати заштиту у складу са одредбама о слободи пружања услуга на унутрашњем тржишту ЕУ (*Deliège v. Ligue francophone de judo*, 2000).

Поред тога, генерални правобранилац Космас је у свом мишљењу истакао да се спортиста мора третирати као самозапослено лице уколико његов рад има континуирани карактер, захтева пуно ангажовање, велики труд и доноси редовне приходе без обзира на то што уместо класичне плате остварује приходе путем стипендија или спонзорстава (*Deliège v. Ligue francophone de judo*, 2000). Оваква правна аргументација од изузетне је важности и за развој српске спортско-правне праксе.

Коначно, разграничење између професионалног и аматерског спорта директно се рефлектује на саму структуру и организацију такмичења. Закон о спорту Републике Србије (2016) у том погледу дефинише следеће квоте (Илустрација 35):

Илустрација 35. Односа учешћа спортиста аматера и спортиста професионалаца на основу законских одредби

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Изузетак од наведених одредби могућа је једино под условом да супротно налажу прописи међународних спортских асоцијација. Под професионалном спортском лигом подразумева се највиши ниво такмичења у земљи, намењен клубским субјектима регистрованим у форми привредних друштава (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 26). Спортским удружењима је учешће у овом рангу омогућено искључиво као изузетак, уз временско ограничење од највише две сезоне од момента ступања на снагу закона којим се регулише приватизација спортског сектора (Закон о спорту, 2016, чл. 179, ст. 6).

Паралелно са тим, остваривање одређеног статуса кроз Националну категоризацију обезбеђује спортистима значајне погодности и конкретне правне последице, чији је преглед дат у наредној табели (Табела 4):

Табела 4. Одређивање статуса спортиста кроз националну категоризаицју

Категорија спортисте	Кључна права и законске последице
Врхунски спортисти	- Право на самостално обављање делатности као предузетници (без строгих просторних и кадровских услова) - Обавезно осигурање од повреда (спречавање несрећних случајева) - Право на државне стипендије и национална признања (општи интерес)
Перспективни спортисти	- Право на стипендије за спортско усавршавање - Наменски програми подршке од стране националних савеза - Приступ специјализованим спортским камповима на терену
Талентовани спортисти	- Приступ локалним и регионалним камповима финансираним из буџета јединица локалне самоуправе

Свим категорисаним носиоцима спортских звања обезбеђена је трајна здравствена заштита и медицински надзор од стране клубова и савеза чији су чланови, што је додатно нормирано специјалним Законом о спречавању допинга у спорту (2014, чл. 10, ст. 1, тач. 6).

Према старосној структури и правном статусу учесника, домаћи правни оквир препознаје три кључна упитна модела (Закон о спорту, 2016, чл. 10):

1. **Уговор о стипендирању за спортско усавршавање** (намењен малолетним аматерима),
2. **Уговор о бављењу спортом** (намењен пунолетним аматерима који остварују право на одређена новчана примања),
3. **Уговор о раду** (намењен професионално ангажованим спортистима).

Исти спортиста и спортска организација могу имати закључен искључиво један од горенаведених правних аката за обављање спортских делатности, док се свако одступање од овог правила кажњава апсолутном ништавошћу правног посла. Како би се предупредила уобичајена пракса неформалних („незваничних") договора, сваки уговор подлеже обавезној писменој форми и нотарској овери (Закон о спорту, 2016, чл. 12). Уколико се уговор закључује са малолетником, валидност акта условљена је писменом и нотарски потврђеном сагласношћу родитеља односно старатеља, уз обавезан претходно обављен специјалистички лекарски преглед.

Међусобна права и обавезе професионалних спортиста и њихових послодаваца могу се додатно дефинисати кроз Колективни уговор или Правилник о раду (Закон о спорту, 2016, чл. 10). С обзиром на то да се у пракси често поставља питање репрезентативности преговарачких страна на страни послодаваца, законодавство је стриктно одредило да преговоре воде искључиво репрезентативни синдикати и репрезентативна удружења спортских послодаваца. Уколико дође до колизије или сукоба надлежности између интерних гранских спортских аката и Закона о спорту, Закон о спорту ужива апсолутни правни примат (Закон о спорту, 2016, чл. 34).

Исплата накнаде за развој и обуку (енгл. *compensation fee*) представља устаљени механизам у међународном спортском праву, међутим, у домаћим правним системима ова категорија ретко налази место у општим грађанским законима. Српски Закон о спорту (2016) ту чини важан изузетак детаљно регулишући ову материју. Ову врсту компензације не треба изједначавати са класичним трансферним обештећењем; она се примењује у ситуацијама када спортиста прелази у нову средину као аматер који нема важећи уговорни однос са матичном организацијом.

Обрачун накнаде врши се приликом потписивања првог професионалног уговора, и то на основу реалних документабилних улагања и трошкова тренажног процеса током развоја спортисте, при чему се период тренажне обуке може обрачунавати најкасније до навршене 21. године живота (Закон о спорту, 2016, чл. 11).

Кључно ограничавајуће правило: Спортска организација губи право на ову компензацију уколико су трошкове тренинга, чланарина, опреме и припрема финансирали искључиво родитељи или старатељи спортисте. Такође, захтев за накнаду је неоснован уколико је до раскида уговора дошло кривицом самог клуба (Закон о спорту, 2016, чл. 11, ст. 4–6).

Домаћи правни оквир категорички забрањује потраживање накнаде за развој приликом преласка спортиста из једног аматерског клуба у други, што је у потпуности усклађено са праксом Арбитражног суда за спорт (CAS) у Лозани. Арбитражни суд је у својој јуриспруденцији заузео став да финансијско оптерећивање у домену чистог аматеризма представља неоправдано ограничавање личних и уставних права спортиста (Court of Arbitration for Sport [CAS], 2014). Иако постоји честа замисао да се тиме штите интереси тзв. „малих клубова" који улажу у развој младих, финансијско условљавање прелазака директно угрожава слободу удруживања и примеорава спортисте да средину бирају на основу финансијске моћи клуба да плати накнаду, а не на основу сопствених спортских развојних интереса.

Превентивна медицинска нега представља фундаментални стуб заштите свих спортских актера. Законодавац јасно раздваја рокове и режиме за следбенике прегледа (Закон о спорту, 2016, чл. 19; Правилник о спровођењу здравствених прегледа спортиста и спортских стручњака, 2020):

- **Рекреативни спортисти**: Подлежу обавезној провери опште здравствене способности пре ступања у било који облик организованог спортског ангажмана.
- **Такмичари**: Дужни су да прођу детаљне медицинске прегледе (опште и специјалистичке) најкасније шест месеци пре учешћа на такмичењима.
- **Осигурање од незгоде**: Спортски субјекти имају законску обавезу да за своје врхунске спортисте обезбеде одговарајуће полисе осигурања од последица несрећног случаја (Закон о спорту, 2016, чл. 21).

Када је реч о малолетним спортистима, њихов међународни прелазак је по правилу строго забрањен, уз изузетак посебних ситуација предвиђених актима матичних међународних федерација. Унутрашњи (национални) трансфери малолетних лица ван места пребивалишта такође су забрањени, осим уколико прелазак не одобри надлежни грански савез, а на основу транспарентних критеријума које је претходно потврдило Министарство спорта (Закон о спорту, 2016, чл. 18). Сви ови преласци морају се стриктно евидентирати ради превенције било ког облика експлоатације младих талената.

11.4.2. Спортски стручњаци и стручњаци у спорту

Савремено функционисање спортског сектора не може се замислити без планског и систематичног ангажовања висококвалификованих стручњака на свим нивоима управљања и организације. Период у коме су спонтани таленат и лични ентузијазам чинили окосницу спортских активности одавно је уступио место научном методу и мултидисциплинарном систему рада (Марић, 2019). Данашњи спортски резултати директан су производ синхронизованог деловања стабилног материјално-финансијског капитала, ефикасних менаџментских пракси и стручног деловања оперативаца у непосредном тренажном процесу.

Стабилан развој ове делатности у највећој мери опредељују обим и квалитет доступног кадровског потенцијала. Наведени профили обухватају широк дијапазон функција: од оперативно-административних и техничких послова, преко управљања у спорту, па све до стручњака непосредно укључених у едукативни, васплатни и тренажни рад (Радоњић, 2021). У спортским ентитетима кадровски ангажман се реализује кроз професионални или волонтерски статус, при чему професионално запослени појединци углавном пружају неопходну организациону и менторску подршку волонтерском кадру. Како се спортска индустрија развила у глобални економски сектор вредан више милијарди долара који запошљава стотине хиљада људи глобално, улога стручњака, а нарочито тренера, постала је пресудна за укупни развој и комерцијални пласман како појединачних спортиста, тако и спортских организација у целини (Михајловић, 2022).

Препознајући значај ових процеса, глобалне спортске институције константно унапређују стандарде професионалних квалификација. У том контексту, Извршни одбор Међународног олимпијског комитета (МОК) усвојио је 4. јула 2011. године у Дурбану *Упутство о регулисању статуса пратећег особља спортисте* (енгл. *Athletes' Entourage Guidelines*). Овим актом недвосмислено је одређено да свим члановима пратећег тима укључујући тренере, менаџере, медицинско особље и стручњаке за физичку припрему мора бити формално призната стручност путем одговарајућих лиценци, диплома или валидних сертификата (International Olympic Committee [IOC], 2011). Захтев за поседовањем формалног акта о стручној оспособљености посебно је изражен код спортиста врхунског ранга који репрезентују национални спорт на међународној сцени и од којих се очекују максимални спортски домети.

У правном оквиру Републике Србије, начело стручности постављено је као један од темељних принципа на којима се заснива целокупан спортски систем. Влада Републике Србије је у образложењу Предлога закона о спорту јасно нагласила да физичко вежбање, поред неспорних позитивних ефеката на здравље, носи и одређене здравствене ризике по учеснике (Влада Републике Србије, 2015). Зато је спровођење стручно-педагошког рада у спорту нормативноведено у надлежност искључиво оних лица која су стекла одговарајуће формално образовање или су прошла кроз систем стручног оспособљавања.

У складу са важећим законодавним оквиром, стручне послове у спорту могу обављати једино квалификовани спортски стручњаци (Закон о спорту, 2016, чл. 27, ст. 1). Под стручним радом у смислу овог прописа обухваћен је широк обим активности:

- планирање и реализација тренажних програма, спортског васпитања и усавршавања;
- стручно вођење спортских активности деце, омладине и рекреативаца;
- кинезитерапијске вежбе и дијагностика односно провера психо-физичких могућности вежбача;
- вођење спортиста и екипа на такмичењима;
- научноистраживачки, развојни, информативни и стручно-саветодавни рад;
- организација спортског пословања, менаџмент у спорту и заступање при трансферима;
- суђење, спортско новинарство, маркетинг и односи са јавношћу у спорту;
- примена антидопинг мера, одржавање безбедности на спортским борилиштима и здравствена заштита спортиста.

Наведени преглед нема ексклузивни (таксативни) карактер, већ су и друге сродне делатности ближе дефинисане кроз посебна спортска занимања и подзаконске акте (Закон о спорту, 2016, чл. 27, ст. 1).

Притоме, законодавац прави јасну категоризацију и разликује два основна облика физичких лица која могу имати статус спортског стручњака (Закон о спорту, 2016, чл. 25, ст. 2):

Посебан ниво друштвене одговорности и правне заштите успостављен је у оквиру спортских активности са најмлађом популацијом. За рад са децом и младима (лицима испод 16 година старости), закон изричито захтева да спортски стручњак поседује академију диплому из области физичког васпитања и спорта, односно да уз основну стручну спрему има завршену специфичну дообуку усмерену на ову узрасну категорију (Закон о спорту, 2016, чл. 27, ст. 4–5). Од овог општег правила предвиђен је изузетак за кадрове који су до тренутка ступања на снагу важећег законског решења остварили дугогодишњи радни стаж, најмање 25 година у образовно-васпитном спортском сектору, од чега минимум 15 година у директном раду са децом, што се доказује одговарајућом потврдом односно сертификатом надлежног националног гранског савеза (Закон о спорту, 2016, чл. 180, ст. 2).

Када је реч о иностраним стручњацима, њима се статус спортског стручњака у Републици Србији признаје уколико поседују адекватан ниво образовања или важећу лиценцу издату према матичним националним прописима државе из које долазе (Закон о спорту, 2016, чл. 25). Савесно и систематско вођење планирања и оперативне евиденције о сопственом стручном раду представља општу законску обавезу за све спортске стручњаке, а спроводи се према смерницама надлежних гранских савеза.

Осим претходно анализиране групе, нормативни оквир препознаје и другу посебну категорију под називом *стручњаци у спорту*. Ова група обухвата профиле који не поседују матично спортско образовање нити су директно ангажовани у тренажно-такмичарском процесу, али својом примарном матичном стручношћу обезбеђују услове за функционисање спортског система (Закон о спорту, 2016). Стицање овог статуса условљено је кумулативним испуњавањем три посебна критеријума:

1. **Неприпадност чисто спортским делатностима**: Задаци које појединац обавља не спадају у изворне спортске активности (попут спровођења тренинга, учешћа на такмичењима или спортског суђења);
2. **Формална стручност у матичној области**: Лице поседује одговарајући степен образовања из своје матичне професије (нпр. правне, економске, информатичке или медицинске науке);
3. **Функционална повезаност:** Обављање тих послова је у директној функцији остваривања стручних и организационих циљева спортског ентитета у ком је лице ангажовано.

Иако спортско законодавство не нуди исцрпан списак свих ових позиција, нужност њиховог ангажовања често произлази из опште правне регулативе.

На пример, спортским организацијама је наметнута обавеза ажурног вођења евиденције чланства и управљања комплексним базама података, уз обавезно поштовање свих стандарда заштите приватности (Закон о спорту, 2016, чл. 5, ст. 1; чл. 49, ст. 5). Наведена обавеза директно се преплиће са Законом о заштити података о личности (2018, чл. 56, ст. 2, тач. 2), којим је прописано да субјекти који врше систематску обраду података у већем обиму морају именовати стручњака за заштиту података о личности (тзв. *DPO – Data Protection Officer*). На тај начин, правник или ИТ специјалиста који води ове послове у оквиру спортског савеза *de facto* стиче статус стручњака у спорту.

С циљем свеобухватне систематизације свих профила у домаћем спортском сектору, ресорно министарство усвојило је *Правилник о номенклатури спортских звања и занимања* (2020).

У оквиру појединих спортских занимања (попут тренера, инструктора, спортско-рекреативних организатора, судија или спортских лекара), систем функционално разликује више хијерархијских звања у зависности од стеченог нивоа образовања и дужине професионалног стажа. На пример, у оквиру профила *тренер у спорту,* градација звања обухвата распон од спортског оперативног тренера, преко дипломираног спортског тренера, па све до специјалисте спортског тренера (*Правилник о номенклатури спортских звања и занимања*, 2020). Са друге стране, за већину преосталих професија (као што су спортски психолог, нутриционista или спортски новинар), дефинисано је јединствено стручно звање које покровитељски одговара самој врсти занимања.

Ипак, поседовање формалне дипломе или уверења о стеченом звању не представља довољан услов за непосредно обављање стручних послова у практичном окружењу. Кључни предуслов чини поседовање важеће дозволе за рад (лиценце), коју према унапред утврђеним стандардима издаје матични национални грански савез (Закон о спорту, 2016, чл. 27, ст. 3). Приликом поступка издавања или продужења лиценце вреднују се следећи параметри:

- степен стручне спреме и стечено звање подносиоца;
- статус активног чланства у оквиру националног савеза;
- општа здравствена и психофизичка радна способност;
- претходно практично искуство, остварени резултати и стручни редослед ангажовања;
- континуирано учешће у акредитованим програмима стручног усавршавања.

Лиценца одређеног вишег ранга аутоматски даје право свом имаоцу да обавља и стручне послове нижег ранга у оквиру исте спортске гране. Стране и међународне лиценце, издате од стране релевантних светских и европских спортских асоцијација, признају се као пуноважне уколико су усклађене са општим правним прописима у спорту и међународним спортским правилима (Закон о спорту, 2016).

Правни однос између спортског стручњака и спортског колектива (клуба или друштва) регулише се закључивањем уговора о рада, уговора о стручном ангажовању или доношењем формалног акта о именовању уколико је стручњак члан тог удружења (*Правилник о ближим условима за обављање спортских активности и делатности,* 2020, чл. 5, ст. 1). На ове уговорне односе сходно се примењују правне норме које уређују уговорни однос између професионалних спортиста и спортских организација.

Спровођење програма неформалног стручног оспособљавања за дефицитарне спортске кадрове законски је стављено у надлежност високошколских установа, матичних завода за спорт, као и овлашћених струковних удружења која поседују дозволу за рад издату од стране ресорног министарства надлежног за спорт (Закон о спорту, 2016, чл. 29). Према *Правилнику о стручном оспособљавању и усавршавању за обављање одређених стручних послова у спорту* (2020, чл. 4), систем предвиђа четири нивоа стручне оспособљености:

1. **Први ниво стручне оспособљености (120 часова)**: Обезбеђује основна теоријска и практична знања. Формални услов за упис је завршена најмање средња школа.
2. **Други ниво стручне оспособљености (240 часова)**: Омогућава овладавање напреднијим вештинама за специфичне оперативно-техничке послове, уз услов завршеног средњег образовања.
3. **Трећи ниво стручне оспособљености (360 часова)**: Нуди свеобухватну и продубљену материју у изабраној спортској грани. Као предуслов захтева завршену средњу школу или претходно успешно савладан други ниво.
4. **Четврти ниво стручне оспособљености (360 часова)**: Специјализован програм намењен стручном раду са децом у спорту. Пријем је условљен претходно завршеним трећим нивоом оспособљености.

Организације које реализују ове програме обавезне су да ресорном министарству редовно достављају детаљан годишњи извештај о раду и најаве уписне рокове пре почетка наставе (Закон о спорту, 2016, чл. 30, ст. 2).

Са друге стране, стручно усавршавање представља континуирани процес целоживотног учења који обухвата праћење савремених научних достигнућа, учешће на симпозијумима, конференцијама и стручним семинарима (Закон о спорту, 2016, чл. 28, ст. 2–3). Спортске организације дужне су да омогуће и финансијски подрже усавршавање својих стручњака, док су организатори едукативних скупова у обавези да проследе извештаје о одржаним програмима ресорном министарству и гранским савезима у року од 30 дана од њиховог окончања (*Правилник о стручном оспособљавању и усавршавању...*, 2020, чл. 66).

Спровођење стручног рада у спорту захтева висок ниво психофизичке спремности свих ангажованих лица. Сви спортски стручњаци подлежу обавезном општем медицинском прегледу сваких шест месеци ради потврђивања радне способности (Закон о спорту, 2016, чл. 19). За лица која су директно укључена у рад са спортистима (тренери, инструктори, судије, спасиоци) прописан је специфичан здравствени преглед са обавезном психолошком проценом, који се такође обнавља на полугодишњем нивоу (*Правилник о спровођењу здравствених прегледа спортиста и спортских стручњака*, 2020, чл. 4).

Поред тога, систем предвиђа и мере материјалне односно социјалне сигурности. Клубови су обавезни да уговором осигурају своје стручњаке највишег ранга од последица несрећног случаја (инвалидитет, повреде), док за стручњаке у оквиру националних репрезентација ову обавезу преузима матични национални грански савез (Закон о спорту, 2016, чл. 21).

Контролу законитости и квалитета стручног деловања спроводи систем стручног спортског надзора преко Завода за спорт и медицину спорта Републике Србије (односно Покрајинског завода за територију АП Војводине) као поверени посао државне управе (Закон о спорту, 2016, чл. 32). Ове послове обављају овлашћени надзорници, при чему надзорник мора поседовати најмање једнако или више спортско звање у односу на стручњака чији се рад контролише, уз минимум пет година радног искуства у струци.

На крају, стручни квалитет и постигнути резултати званично се вреднују кроз систем Националне категоризације спортских стручњака (Закон о спорту, 2016, чл. 139). Ово рангирање кадровима доноси одговарајући стручни статус (заслужни тренер, међународни ранг, национални ранг), а спроводе га једном годишње Олимпијски комитет Србије, Спортски савез Србије или Параолимпијски комитет Србије, према акту који доноси министар надлежан за спорт (*Правилник о националној категоризацији спортских стручњака*, 2013, чл. 2).

11.5. ПОЈАМ, СУШТИНА И ДРУШТВЕНА УЛОГА СПОРТСКОГ ТАКМИЧЕЊА

Као и код дефинисања појма спорта, и код дефинисања термина такмичење наићи ћемо на многе различите дефиниције. Међутим, уколико желимо да на најједноставнији начин дефинишемо спортско такмичење, онда бисмо могли рећи да је то активност у којој се спортисти боре са самим собом, али и са другим спортистима, уз јасно дефинисана правила. У научној литератури Лоланд (Loland, 2002) дефинише такмичење као систем у оквиру којег се појединци или тимови међусобно боре како би, под идентичним и унапред кодификованим правилима, доказали сопствену доминацију у домену моторичких и менталних капацитета (Loland, 2002).

Суштина спортског такмичења најбоље се разуме кроз преплитање два кључна концепта, и то: агонистика, која заправо представља такмичарски дух, борбу и тежњу ка врхунском спортском постигнућу, и формализација, која подразумева ограничавање борбе судијским правилима која имају двоструку улогу — да дефинишу шта је дозвољено и да кажњавају оне који успостављена правила не поштују.

По Коклију (Coakley, 2021), спортско такмичење служи као моћан инструмент социјализације, односно процес путем којег појединци усвајају друштвене норме, вредности, обрасце понашања и улоге неопходне за функционисање у заједници.

Ова функција се примарно огледа у три димензије: интеграција, усвајање етичких правила понашања и изградња карактера. Интеграција је процес у којем спортисти уче да припадају тиму, и то без обзира на то да ли је спорт тимски или појединачни. И једни и други имају свој тим где су спортисти и други чланови тима којем припадају тренери, физиотерапеути, административно особље, доктори, ПР менаџери и др. упућени једни на друге и своје потребе усклађују са потребама тима. Спорт је вероватно и најбољи алат у којем млади човек учи како да поштује себе, али и своје противнике, које он не види као непријатеља, већ као свог најбољег пријатеља, јер без њега се не би видела нити приказала изврсност спортског дела. Принцип фер-плеја (*fair play*), иако настао на спортском терену, прелива се у ширу друштвену праксу као поштовање достојанства других, без обзира на исход сукоба (Shields & Bredemeier, 1995). Коначно, победа и пораз су саставни део сваког такмичења и сваки спортиста кроз овај процес учи да влада собом и својим емоцијама, без обзира на то колико су оне снажне, било да су позитивне или негативне. Велики спортски догађаји су у модерном добу

далеко превазишли само спортске оквире, па су тако постали глобални феномени са огромним утицајем на друге друштвене подсистеме (Horne, 2006).

Спортски догађаји имају три основна резултата, и то су: економски, политички и промотивни, а у оквиру којих се значајно утиче на изградњу инфраструктуре, развој туризма, приходе кроз продају ТВ права (Илустрација 36). За државе домаћине, организација великих спортских догађаја представља катализатор за убрзани инфраструктурни развој, изградњу саобраћајница, модернизацију аеродрома, изградњу телекомуникационих мрежа и хотелских капацитета (Roche, 2000). Спортско такмичење веома често може да служи и промоцији одређених политичких ставова, идеологија, али може бити и значајно дипломатско средство. Коначно, сваки спортски догађај служи за боље позиционирање државе организатора кроз туристички маркетинг и промоцију државе организатора и сваког дела њеног друштвеног система. Кроз концепт брендирања нације (*nation branding*), држава се глобалном аудиторијуму представља као сигурна, технолошки напредна и туристички атрактивна дестинација (Anholt, 2007).

Илустрација 36. Димензије глобалних спортских догађаја

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Анализа норматива који уређују област спорта у Републици Србији указује на јасно успостављену концептуалну и терминолошку разграниченост између четири сродна термина: спортског догађаја, спортске приредбе, спортског такмичења и спортске манифестације.

Сходно одредбама Закона о спорту из 2016. године, релација међу наведеним категоријама заснована је на принципу хијерархијске субординације. Наиме, спортска приредба се посматра као ужи сегмент обухватнијег појма спортског догађаја, док су такмичења и манифестације нормирани као деривативни, односно још ужи облици саме спортске приредбе.

Да би одређена спортска активност формално-правно добила статус спортске приредбе, неопходно је збирно (кумулативно) испунити четири битне претпоставке:

1. Спровођење одговарајућих организационих мера,
2. Ограниченост дешавања у временском оквиру,
3. Присуство квалификованог јавног интереса,
4. Активно учешће непосредних актера у спорту.

Сам спортски догађај право дефинише као плански организовану и систематизовану активност која има за циљ реализацију одређених програма у различитим спортским сегментима. Када је реч о заштити оригиналних замисли и концепата спортских манифестација, домаћа судска пракса формирала је недвосмислен став. С обзиром на то да све спортске приредбе теже истоветним вредностима, попут афирмације здравог живота и принципа фер-плеја, сам концепт једне манифестације не ужива ауторскоправну заштиту која би онемогућила организовање друге сродне манифестације засноване на истим идејним основама (Апелациони суд у Крагујевцу, 2011).

Дефиниција „спортске приредбе“ додатно је прецизирана у члану 3, став 1, тачка 21 Закона о спорту (2016), где се она одређује као унапред планиран и временски омеђен манифестациони облик од јавног значаја, на коме узима учешће или се надмеће већи број спортиста. Ове приредбе се у пракси изводе или као спортска такмичења или као спортске манифестације штимаунг карактера (нпр. сусрети, ревије, смотри и фестивали), што је предвиђено чланом 156, став 1 истог закона.

У складу са чланом 3, став 1, тачка 22 Закона о спорту (2016), спортско такмичење представља посебан варијетет приредбе који се одвија према унапред усвојеним и јавно доступним прописима (било да су у питању општа правила спортске гране или посебне пропозиције конкретног догађаја), са дефинисаним циљем остваривања победе над ривалом или постизања мерљивог спортског резултата. Из ове законске формулације произлазе две фундаменталне одлике такмичења:

- Одвијање спортског такмичења према унапред утврђеним нормама и правилима;
- Изражена усмереност свих учесника ка тријумфу над противником или остваривању резултата.

Уколико такмичење за територију Републике Србије организује надлежни грански савез, такво дешавање добија статус националног спортског такмичења. Наведени статус производи значајне правне последице у погледу организационих надлежности и права учешћа:

- Национални грански савез поседује монополско (ексклузивно) право на организовање такмичења у оквиру своје спортске гране (Закон о спорту, 2016, чл. 99, ст. 2).
- Учешће у професионалним и лигашким такмичењима на националном нивоу условљено је прибављањем одговарајуће сезонске дозволе (лиценце), којом се верификује испуњеност прописаних стандарда (Закон о спорту, 2016, чл. 158).
- Ови надметачки системи препознати су као делатност од општег интереса, услед чега се суфинансирају из јавних односно буџетских средстава.

Спортска такмичења се према својој суштини и статусу учесника деле на аматерска и професионална. У структури аматерских такмичења, заступљеност спортиста са професионалним статусом не може прелазити границу од 20%. С друге стране, професионална такмичења подразумевају присуство од најмање 75% професионалних спортиста, изузев када је међународним гранским правилима тај однос другачије нормиран (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 24 и 25).

Највиши ранговски ниво ових такмичења чини професионална спортска лига, где компетицију врше екипе регистроване као привредна друштва (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 26). Изненадно и изузетно, спортским удружењима је остављена могућност учешћа у овом рангу најдуже током две такмичарске сезоне од момента почетка примене законодавства о

приватизацији у спорту (Закон о спорту, 2016, чл. 179, ст. 6). О целисходности и оправданости формирања професионалног надметачког система одлуку доноси матични грански савез, на бази посебно израђеног стручног елабората (Закон о спорту, 2016, чл. 161, ст. 1). Према званичном регистру из 2024. године, у Републици Србији статус професионалне лиге поседују свега три такмичења: Супер лига и Прва лига Србије у фудбалу, као и Кошаркашка лига Србије (Прва мушка лига).

Осим самим организатора и актера на терену, у реализацији сваке приредбе суделују гледаоци, али и значајан број лица у својству стручног и техничког особља (судије, делегати, медицинске екипе, тренери). Сагласно одредбама Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама (2016, чл. 2, ст. 5), статус учесника признаје се свим физичким лицима која су у тренутку одржавања присутна на спортском објекту односно бориште.

Питање прецизног квалификовања субјекта који се сматра организатором од пресудног је значаја за лоцирање одговорности за безбедносни аспект и регуларност догађаја. Закон о спорту (2016, чл. 3, ст. 1, тач. 27) дефинише организатора као правно или физичко лице које на сопствени ризик доноси одлуку о приређивању такмичења, руководи његовом реализацијом и управља целокупним процесом у складу са законом. Са друге стране, Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама (2016, чл. 2, ст. 2) шири овај појам, приписујући статус организатора и лицима односно субјектима који су преузели вршење било ког делокруга организационих послова.

У том контексту, неопходно је правити јасну дистинкцију између субјекта који непосредно организује догађај и субјекта који поседује права власништва над спортским такмичењем, што је посебно изражено и уочљиво код глобалних спортских манифестација (Илустрација 37):

Илустрација 37. Однос између организатора догађаја и власништва спортског догађаја

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Оваква подела изискује сложене процедуре кандидовања, формирање организационих комитета, те јавне конкурсе које расписују власници спортских права. За успешно спровођење догађаја, организатор мора да обезбеди адекватан објекат, опрему, као и стручне кадрове (Закон о спорту, 2016, чл. 159, ст. 1), у складу са подзаконским актима који уређују ближе услове за обављање спортских делатности. Уколико се догађај одвија на простору јавног скијалишта, морају се поштовати и специфичне одредбе Закона о јавним скијалиштима (2006, чл. 59 и 60).

Национални гранси савези руководе системом такмичења у оквиру својих спортова. Спровођење такмичења (укључујући лиценцирање) може бити поверено посебном удружењу клубова учесника, али се на њих не могу пренети изворне надлежности које се тичу уређења правила игре и пропозиција (Закон о спорту, 2016, чл. 160 и чл. 99, ст. 2).

Промене система такмичења се могу донети, али се из превентивних разлога примењују тек након протека једне пуне такмичарске сезоне од момента њиховог усвајања (Закон о спорту, 2016, чл. 160, ст. 3). Са друге стране, пропозиције се морају усвојити најкасније 40 дана пре почетка такмичења и не могу се мењати током текуће сезоне (Закон о спорту, 2016, чл. 160, ст. 4 и 5).

Да би учествовао у националном или професионалном лигашком такмичењу, клуб мора имати дозволу за сезону коју пре почетка сезоне издаје матични савез (Закон о спорту, 2016, чл. 158).

Под великим међународним такмичењима Закон о спорту (2016, чл. 163) подразумева догађаје попут Олимпијских и Параолимпијских игара, светских и европских првенстава, Медитеранских игара, Универзијада, финалних турнира светских лига и купова, као и престижних континенталних клупских финала.

За добијање права на организацију оваквих догађаја у Србији, законски је прописана строго дефинисана процедура кандидатуре и то:

1. **Формирање иницијативе и доношење одлуке: Почетна фаза поступка.**

   Процес започиње доношењем формалног акта од стране највишег органа управљања у спортској организацији. Овом одлуком званично се иницира поступак кандидатуре и образује посебан иницијативни одбор задужен за оперативну припрему целокупног пројекта (Правилник, 2021, чл. 2).

2. **Израда пројектне документације и студије оправданости: Финансијско-техничко планирање.**

   У овој фази израђује се обухватна студија којом се детаљно анализирају сви кадровски, организациони и технички капацитети, као и финансијска конструкција неопходна за успешно спровођење и материјално покриће планираног догађаја.

3. **Прибављање стручних мишљења кровних организација: Сагласност струке и локалних власти.**

   Неопходан корак обухвата обезбеђивање званичних и образложених стручних мишљења од стране Олимпијског или Параолимпијског комитета, Спортског савеза Србије, матичног гранског савеза, као и надлежних органа локалне самоуправе на чијем подручју се планира одржавање надметања.

4. **Прибављање институционалне сагласности државе: Одлука Владе или Министарства.**

   За заокруживање процеса кандидатуре потребна је финална сагласност Владе Републике Србије, када су у питању догађаји највишег нивоа попут европских и светских шампионата, односно надлежног Министарства спорта за остала велика међународна надметања (Закон о спорту, 2016, чл. 162; Правилник, 2021).

Приликом разматрања и одлучивања о давању институционалне сагласности, надлежни државни органи врше свеобухватну процену тржишне оправданости пројекта, његовог доприноса популаризацији конкретне спортске гране, медијске видљивости, као и потенцијала за промоцију фундаменталних спортских вредности у друштву (Закон о спорту, 2016, чл. 164).

Закон предвиђа и изузетак у ситуацијама када се неочекивано укаже прилика за добијање домаћинства, а преостали рок за предају званичне кандидатуре је краћи од 45 дана. У таквим околностима, организатор може поднети пројекат у форми скраћеног сажетка, уз законску обавезу да комплетно израђен елаборат достави најкасније у року од 45 дана од момента када је организација догађаја званично додељена (Правилник, 2021, чл. 5).

Напоредо са овим, домаћим такмичарима и спортским клубовима омогућено је учешће на интернационалним надметањима или у оквиру регионалних лиговачких система искључиво на основу претходно издатог одобравања матичног националног гранског савеза. Ова дозвола може бити ускраћена уколико се процени да би такво учешће могло да наруши углед и државни интегритет (Закон о спорту, 2016, чл. 165).

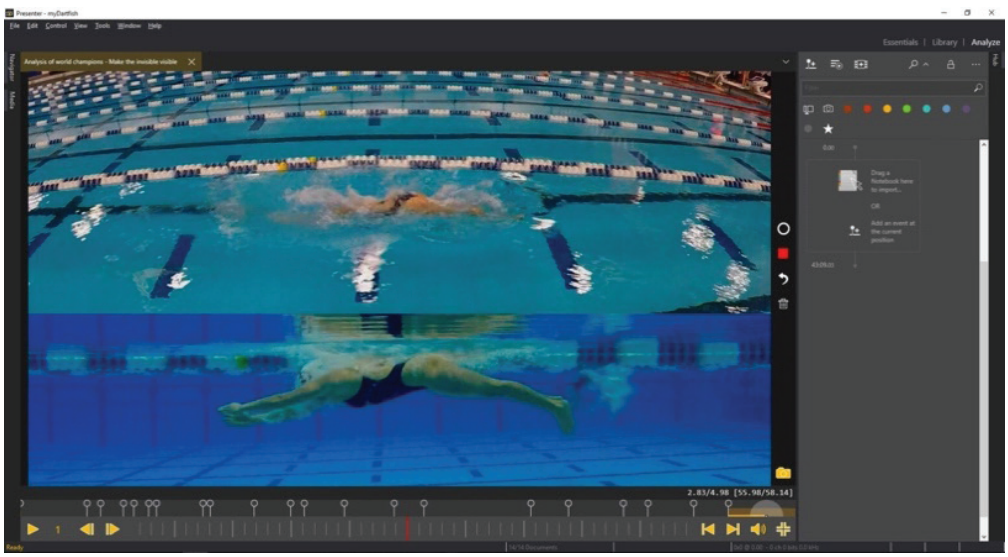
Законодавни оквир препознаје врхунски спорт као посебан сегмент спортских активности чији је основни супстрат остваривање изузетних резултата и спортских достигнућа од највишег значаја (Закон о спорту, 2016, чл. 3, ст. 1, тач. 4). С обзиром на то да је критеријум „врхунског" релативан и специфичан за сваку појединачну спортску дисциплину, ближи услови и параметри дефинисани су Правилником о националној категоризацији врхунских спортиста (2025).

На основу резултата постигнутих на домаћим и међународним борилиштима, како у сениорској тако и у млађим старосним категоријама, спортистима се могу доделити следећи званични статуси:

1. Заслужни спортиста
2. Врхунски спортиста – међународни ранг
3. Врхунски спортиста – национални ранг

Да би резултат био званично верификован као врхунски, такмичење мора испунити строге квоте масовности по географским и бројчаним параметрима који су приказани у Илустрација 38:

Илустрација 38. Услови за квантификацију спортског резултата

Извор: Илустрација је генерисана програмом за коришћење вештачке интелигенције *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Питања за проверу знања

1. Шта је спорт у правном смислу?
2. Који су основни принципи доброг управљања у спорту?
3. Зашто је аутономија спортског покрета повезана са друштвеном одговорношћу?
4. Које принципе наглашава Резолуција Савета Европе о добром управљању у спорту?
5. Како се у Републици Србији правно разликују спортске гране и области спорта?
6. Ко доноси Правилник о спортским гранама и областима спорта?
7. Колико спортских грана и области спорта обухвата национални систем спорта?
8. На основу којих критеријума се класификују спортске гране?
9. Које категорије спортских грана постоје према олимпијском статусу?
10. Шта се сматра спортском облашћу?
11. Које спортске области су препознате као делатности од изузетног друштвеног интереса?
12. Шта је спортска дисциплина?
13. По чему се домаћа класификација спортских грана разликује од класификације Међународног олимпијског комитета?
14. Како се класификују дисциплине у параолимпијским спортовима?
15. Како правна категоризација утиче на положај спортиста у Србији?
16. Која права имају спортисти олимпијских и параолимпијских спортова?
17. Шта представља национална категоризација спортова?
18. Који су критеријуми за националну категоризацију спортова?
19. Колико категорија обухвата национална категоризација спортова?
20. Који спортови припадају првој категорији националне категоризације?
21. Шта су спортске активности?
22. Шта су спортске делатности?
23. Која је разлика између спортских активности и спортских делатности?
24. Ко врши надзор над испуњеношћу услова за обављање спортских активности и делатности?

25. Зашто постоји проблем у контроли спортских организација у Србији?
26. Који су услови за стицање статуса надлежног националног гранског савеза?
27. Који су минимални услови које спортски клуб мора да испуни за обављање делатности?
28. Које категорије учесника препознаје систем спорта?
29. Ко је спортиста према Закону о спорту?
30. Која је разлика између спортисте такмичара и рекреативца?
31. Које категорије спортиста постоје према националној категоризацији?
32. Ко је аматерски спортиста?
33. Ко је професионални спортиста?
34. Како FIFA дефинише професионалног фудбалера?
35. Како се може обављати професионално бављење спортом?
36. Какав је значај пресуде *Deliège* за спортско право?
37. Која права имају врхунски спортисти?
38. Која права имају перспективни спортисти?
39. Која права имају талентовани спортисти?
40. Које врсте уговора спортисти могу закључити са спортском организацијом?
41. Који су услови за закључење уговора са малолетним спортистом?
42. Шта је накнада за развој и обуку спортисте?
43. Када спортска организација губи право на накнаду за развој?
44. Да ли је дозвољена накнада за прелазак аматера из једног клуба у други?
45. Који су рокови за здравствене прегледе спортиста?
46. Ко има обавезу осигурања врхунских спортиста од последица незгоде?
47. Под којим условима је дозвољен међународни трансфер малолетног спортисте?
48. Ко су спортски стручњаци и стручњаци у спорту?
49. Зашто је стручност један од основних принципа спортског система?
50. Ко може да обавља стручне послове у спорту?
51. Који послови се сматрају стручним пословима у спорту?
52. Зашто је формално образовање важно за рад спортских стручњака?

Литература

Agren, G. I. (2004). The C : N : P stoichiometry of autotrophs – theory and observations. *Ecology Letters, 7*(3), 185–191. https://doi.org/10.1111/j.1461-0248.2004.00567.x

Ammerman, J. W., Hood, R. R., Case, D. A., & Cotner, J. B. (2003). Phosphorus deficiency in the ocean: An update. Eos, *Transactions American Geophysical Union, 84*(18), 165–170. https://doi.org/10.1029/2003EO180001

Arrigo, K. R. (2005). Marine microorganisms and global nutrient cycles. *Nature, 437*(7057), 349–355. https://doi.org/10.1038/nature04158

Blackburn, T. H. (1983). The microbial nitrogen cycle. In W. E. Krumbein (Ed.), *Microbial Geochemistry* (pp. 63–89). Blackwell Scientific Publications.

Christian, J. R., & Karl, D. M. (1995). Bacterial ectoenzymes in marine waters: Activity ratios and substrate interactions in relation to bacterial biomass and heterotrophic production. *Limnology and Oceanography, 40*(6), 1042–1049. https://doi.org/10.4319/lo.1995.40.6.1042

Cotner, J. B., & Wetzel, R. G. (1992). Uptake of dissolved inorganic and organic phosphorus compounds by phytoplankton and bacterioplankton. *Limnology and Oceanography, 37*(2), 232–243. https://doi.org/10.4319/lo.1992.37.2.0232

Cullen, J. J. (1991). Hypotheses to explain high-nutrient conditions in the open ocean. *Limnology and Oceanography, 36*(8), 1578–1599. https://doi.org/10.4319/lo.1991.36.8.1578

Ducklow, H. W. (2000). Bacterial production and biomass in the oceans. In D. L. Kirchman (Ed.), *Microbial Ecology of the Oceans* (pp. 85–120). Wiley-Liss.

Eppley, R. W., & Peterson, B. J. (1979). Particulate organic matter flux and new production in the deep ocean. *Nature, 282*(5740), 677–680. https://doi.org/10.1038/282677a0

Falkowski, P. G. (1997). Evolution of the nitrogen cycle and its influence on the biological pump in the ocean. *Nature, 387*(6630), 272–275. https://doi.org/10.1038/387272a0

Fenchel, T., King, G. M., & Blackburn, T. H. (2012). *Bacterial biogeochemistry: The ecophysiology of mineral cycling* (3rd ed.). Academic Press.

Field, C. B., Behrenfeld, M. J., Randerson, J. T., & Falkowski, P. (1998). Primary production of the biosphere: Integrating terrestrial and oceanic components. *Science, 281*(5374), 237–240. https://doi.org/10.1126/science.281.5374.237

Goldman, J. C., Caron, D. A., & Dennett, M. R. (1987). Regulation of gross growth efficiency and ammonium regeneration in bacteria by substrate C : N ratio. *Limnology and Oceanography, 32*(6), 1239–1252. https://doi.org/10.4319/lo.1987.32.6.1239

Karl, D. M. (2002). Nutrient dynamics in the deep blue ocean. *Science, 296*(5568), 669–670. https://doi.org/10.1126/science.1071230

Kirchman, D. L. (2000). Uptake and regeneration of inorganic nutrients by marine heterotrophic bacteria. In D. L. Kirchman (Ed.), *Microbial Ecology of the Oceans* (pp. 261–288). Wiley-Liss.

Litchman, E., & Klausmeier, C. A. (2008). Trait-based community ecology of phytoplankton. *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics, 39*, 615–639. https://doi.org/10.1146/annurev.ecolsys.39.110707.173549

Morel, F. M. M., & Price, N. M. (2003). The biogeochemical cycles of trace metals in the oceans. *Science, 300*(5621), 944–947. https://doi.org/10.1126/science.1083545

Redfield, A. C. (1958). The biological control of chemical factors in the environment. *American Scientist, 46*(3), 205–221.

Sterner, R. W., & Elser, J. J. (2002). *Ecological stoichiometry: The biology of elements from molecules to the biosphere*. Princeton University Press.

Thingstad, T. F. (2000). Control of bacterial growth in marine environments. In D. L. Kirchman (Ed.), *Microbial Ecology of the Oceans* (pp. 229–260). Wiley-Liss.

OpenAI. (2024). *ChatGPT* (Верзија са моделом DALL-E 3) [Модел за генерисање слика]. https://chatgpt.com

Google. (2024). *NotebookLM* [Експериментални AI асистент са могућношћу генерисања визуелног садржаја]. https://notebooklm.google

Биографије аутора

доц. др Дамјана Чабаркапа

Др Дамјана Чабаркапа је доцент на Факултету за физичко васпитање и менаџмент у спорту на Универзитету Сингидунум. Основне студије завршила је на Универзитету у Синсинатију (САД), где је током студирања била део универзитетског одбојкашког тима у оквиру NCAA Division I програма. Мастер студије завршила је на Факултету спорта и физичког васпитања на Универзитету у Новом Саду. Докторирала је у области физиологије вежбања на Универзитету у Канзасу (САД), где је стекла значајно наставно и научноистраживачко искуство у области спортске науке.

Аутор је више од 60 научних радова објављених у међународним рецензираним часописима и учесник бројних националних и међународних научних конференција. Њен научноистраживачки рад усмерен је на праћење тренажног оптерећења и опоравка, процену неуромишићних перформанси, биомеханику спортских покрета и примену савремених технологија у спортској науци.

доц. др Драган Атанасов

Др Драган Атанасов је доцент на Факултету за физичко васпитање и менаџмент у спорту Универзитета Сингидунум. Током вишегодишњег професионалног ангажовања обављао је бројне руководеће и саветодавне функције у институцијама спорта Републике Србије, укључујући функције начелника Одељења за спорт, помоћника министра и помоћника директора Републичког завода за спорт и медицину спорта. Тренутно обавља функцију посебног саветника министра спорта у Влади Републике Србије.

Био је координатор и члан радних група за израду више националних стратешких докумената у области спорта, а 2026. године ангажован је као главни истраживач и заменик председника Радне групе за израду Стратегије развоја спорта Републике Србије за период 2026–2035. године. Значајно међународно искуство стекао је кроз сарадњу са Саветом Европе, Европском џудо унијом и UNICEF-ом, учествујући у реализацији бројних међународних пројеката и изради стратешких и стручних докумената у области спорта. Био је и главни организатор 12. Конференције министара надлежних за спорт Савета Европе, одржане у Београду 2012. године.

Носилац је црног појаса, 6. ДАН, у џудоу и има богато искуство у организацији великих међународних спортских такмичења. Као кондициони и џудо тренер био је део стручног тима олимпијске, светске и европске шампионке Јоване Прековић. За изузетан допринос развоју и унапређењу спорта добитник је „Мајске награде" 2012. године, највишег националног признања у области спорта у Републици Србији, као и Златног ордена Светске рвачке федерације (FILA).

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

796.01(075.8)

ЧАБАРКАПА, Дамјана, 1998-
Теорија спорта / Дамјана Чабаркапа, Драган Атанасов. - 1. изд. - Београд : Универзитет Сингидунум, 2026 (Београд : Caligraph). - X, 365 стр. : илустр. ; 24 cm

Слике аутора. - Тираж 350. - Биографије аутора: стр. 364-365. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз свако поглавље.

ISBN 978-86-7912-870-6

1. Атанасов, Драган, 1970- [autor]
а) Теорија спорта

COBISS.SR-ID 200381705

© 2026.
Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovan u bilo kom vidu i putem bilo kog medija, u delovima ili celini bez prethodne pismene saglasnosti izdavača.

www.singidunum.ac.rs

9 788679 128706

Дамјана Чабаркапа
Драган Атанасов

Теорија спорта

Уџбеник „Теорија спорта“ пружа увид у спорт као сложен научни, друштвени и културни феномен. Повезујући теоријске основе са историјским развојем и савременим аспектима спорта, омогућава боље разумевање његових основних карактеристика, вредности и улоге у савременом друштву.

Овај уџбеник има за циљ да студентима омогући стицање основних знања из области теорије спорта, усвајање стручне терминологије и разумевање различитих појава и процеса који обликују савремени спорт. Стечена знања пружају основу за повезивање теоријских сазнања са спортском праксом, као и за даље изучавање и свеобухватније разумевање савременог спорта.

Универзитет Сингидунум